

OPETUS- JA
KULTTUURIMINISTERIÖ

Sivistyskatsaus 2024

Aleksi Kalenius, Venla Bernelius & Ilmari Hyvönen

Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2024:25

Sivistyskatsaus 2024

Aleksi Kalenius, Venla Bernelius & Ilmari Hyvönen

Opetus- ja kulttuuriministeriö Helsinki 2024

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Opetus- ja kulttuuriministeriö
CC BY-NC-ND 4.0

ISBN pdf: 978-952-263-958-5
ISSN pdf: 1799-0351

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2024

Sivistyskatsaus 2024

Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2024:25		Teema	Sivistys
Julkaisija	Opetus- ja kulttuuriministeriö		
Tekijä/t	Aleksi Kalenius, Venla Bernelius & Ilmari Hyvönen		
Kieli	suomi	Sivumäärä	309

Tiivistelmä

Sivistyskatsaus kokoaa tilasto- ja muita tietoja opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalasta, sen kehityksestä ja tilanteesta kansainvälisessä vertailussa. Vuoden 2024 teemoja ovat alueellisuus, elämäntahti ja sivistyksen alat.

Sivistyspalvelujen käyttö ja lopputulemat eriytyvät alueellisesti sekä maakuntien, kuntien että pienempien alueiden tasolla ja alueellisissa eroissa on suurta ajallista jatkuvuutta. Sivistyspalveluverkko on laajentunut koko maahan vaiheittain, tavoittaen ensin valtakunnalliset keskuskeskukset.

Koulutuspolku etenee elinkaarella yhä yleisemmin varhaiskasvatuksen kautta perusopetukseen. Moninkertainen saman tason tutkintojen suorittaminen on yleinen ilmiö erityisesti ammatillisessa koulutuksessa, moninkertainen opintojen aloittaminen korkea-asteella. Nuorten aikuisten koulutustason odotetaan nousevan. Tutkijakoulutuksen suorittavien suomalaisten määrä on laskenut 1990-luvun tasolle.

Koulutusalat ovat voimakkaasti sukupuolittuneita. Naisvaltaisia koulutusaloja luonnehtii koulutuksen painottuminen korkea-asteelle, miesvaltaisia aloja ammattikoulutuksen yleisyys.

Kulttuurin toimialat ovat merkittävä osa kansantaloutta, mutta kulttuurialojen osuus bruttoarvonlisäyksestä on ollut pitkäaikaisessa laskussa. Muutos on merkittävämpää markkinaehtoisilla kulttuurin toimialoilla, ei niinkään taide- ja kulttuuripolitiikan ydinaloilla.

Asiasanat sivistys, koulutus, tiede, kulttuuri, liikunta, nuoriso, hallinto

ISBN PDF 978-952-263-958-5 **ISSN PDF** 1799-0351

Julkaisun osoite <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-958-5>

Bildning Översikt 2024

Undervisnings- och kulturministeriets publikationer 2024:25	Tema	Bildning
Utgivare	Undervisnings- och kulturministeriet	
Författare	Aleksi Kalenius, Venla Bernelius & Ilmari Hyvönen	
Språk	finska	Sidantal 309

Referat

Bildningsöversikten samlar statistik och andra uppgifter om undervisnings- och kulturministeriets förvaltningsområde, dess utveckling och situation i en internationell jämförelse. Teman för 2024 är regionalitet, livscykel och bildning.

Det finns stora regionala skillnader i användningen av bildningstjänster och i dessa tjänsters slutresultat på både landskaps- och kommunnivå och på mindre områdens nivå och en stor tidsmässig kontinuitet i de regionala skillnaderna. Nätverket av bildningstjänster har utvidgats stegvis till hela landet, så att man först når de nationella centren.

Under livscykeln framskrider utbildningsvägen allt oftare via småbarnspedagogiken till den grundläggande utbildningen. Avläggande av många examina på samma nivå är ett allmänt fenomen i synnerhet inom yrkesutbildningen, flerdubbelt inledande av studier på högskolenivå. Utbildningsnivån för unga vuxna förväntas stiga. Antalet finländare som genomgår forskarutbildning har sjunkit till 1990-talets nivå.

Utbildningsområdena har en stark könsuppdelning. De kvinnodominerade utbildningsområdena präglas av en betoning av högskolor, mansdominerade branscher av att det är vanligt med yrkesutbildning.

Kulturbranscherna utgör en betydande del av samhällsekonomin, men kulturbranschernas andel av bruttovärdeökningen har länge sjunkit. Förändringen är större inom marknadsmässiga kulturbranscher, inte så stor inom konst- och kulturpolitikens kärnområden.

Nyckelord bildning, utbildning, forskning, kultur, motion, ungdom, förvaltning

ISBN PDF 978-952-263-958-5 **ISSN PDF** 1799-0351

URN-adress <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-958-5>

Bildung Review 2024

Publications of the Ministry of Education and Culture, Finland 2024:25	Subject	Bildung
Publisher	Ministry of Education and Culture	

Author(s)	Aleksi Kalenius, Venla Bernelius & Ilmari Hyvönen	Pages	309
Language	Finnish		

Abstract

The Bildung Review compiles statistics and other information on the administrative branch of the Ministry of Education and Culture, its development and the situation in international comparisons. The themes for 2024 are regionalism, life cycle and aspects of Bildung.

The use and outcomes of educational services are diverging at the level of regions, municipalities and smaller areas, and there is great temporal continuity in regional disparities. The education service network has been expanded throughout the country in stages, reaching the national centres first.

The educational pathway is increasingly progressing in the life cycle from early childhood education and care to primary and lower secondary education. Completing multiple qualifications at the same level is a common phenomenon, especially in vocational education and training, while starting studies multiple times is common in higher education. The educational level of young adults is expected to rise. However, the number of Finns completing research training has fallen to the level of the 1990s.

Fields of study are strongly gendered. Female-dominated fields of study are characterised by the emphasis on higher education, male-dominated fields by the prevalence of vocational education.

Cultural industries are a significant part of the national economy, but the share of cultural fields in gross value added has been in long-term decline. The change is more significant in market-based cultural industries, rather than in the core fields of art and cultural policy.

Keywords bildung, education, research, culture, physical training, youth, administration

ISBN PDF	978-952-263-958-5	ISSN PDF	1799-0351
-----------------	-------------------	-----------------	-----------

URN address <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-958-5>

Sisältö

Esipuhe	10
Toimittajien huomautus	11
Sisällöstä	12
Alueellisuus	12
Elämänpolku.....	14
Sivistyksen alat.....	16
Osa 1 – Alueellisuus	18
1 Alueelliset erot ja sivistyspalveluverkko	19
1.1 Alueet ja niiden yhteydet.....	19
1.2 Järjestäjät, oppilaitokset, toimipisteet ja ryhmät.....	20
2 Koulutustaso ja -rakenne alueittain	22
2.1 Alueelliset tasot Suomen sisällä	22
2.2 Suomen alueet kansainvälisessä katsannossa.....	28
2.3 Koulujen alueelliset erot	35
2.3.1 Muunkieliset oppilaat	35
2.3.2 Erityisopetus ja tuki perusopetuksessa	37
2.3.3 Luokat, opetusryhmät ja painotettu opetus.....	45
3 Varhaiskasvatus ja yleissivistävä koulutus	48
3.1 Yleinen kehitys.....	48
3.2 Varhaiskasvatus	50
3.3 Perusasteen koulutus	54
3.3.1 Kansa- ja peruskouluverkon kehitys.....	54
3.3.1.1 Kouluverkon kehitys	54
3.3.1.2 Kouluverkko ja koulun koko	57
3.3.1.3 Ala- ja yläkoulujen saavutettavuus.....	61
3.3.2 Kotiopetus ja ilman kouluoikeuksia toimivat koulut	64
3.3.3 Vapautetut, laiminlyöneet ja pudonneet	66
3.4 Lukioverkko	69
3.4.1 Lukiot	69
3.4.2 Lukiot ja ylläpitäjät	71

3.4.3	Alueelliset erot lukioon hakeutumisessa	72
3.4.4	Lukioiden saavutettavuus ja koko	76
4	Ammatillisesti eriytyneen koulutuksen verkko	83
4.1	Oppilaitostason erot	83
4.1.1	Koulutusalat ja oppilaitokset	83
4.1.2	Työllisyys	86
4.2	Yliopistot	89
4.2.1	Yliopistoverkon kehitys	89
4.2.2	Yliopistojen henkilöstö	90
4.2.3	Yliopistojen henkilöstö ja opiskelijamäärä	94
5	Kulttuuri	96
5.1	Osallisuus kulttuuriin alueittain	96
5.2	Kirjastot	102
5.2.1	Kirjastoverkon kehitys	102
5.2.2	Kirjastotoiminnan luonne	114
5.3	Teatteri	119
5.4	Museot	121
5.5	Muinaisjäännökset	124
6	Nuoriso ja liikunta	126
6.1	Nuoriso	126
6.2	Liikunta	131
	Osa 2 – Elämänpolku	133
7	Opiskelu elinkaarella	134
7.1	Opiskelu kokonaisuutena	134
7.2	Toisen asteen ja erikoisammattikoulutusasteen koulutus	136
7.3	Korkeakoulutus	144
7.3.1	Ammattikorkeakoulutus	144
7.3.2	Yliopistokoulutus	146
8	Koulutussiirtymiä	148
8.1	Siirtymät, kiertymät ja koulutustarjonnan kohdentuminen	148
8.1.1	Mutkittileva koulutuspolku	148
8.1.2	Opintojen jatkaminen ammatillisesti eriytyneestä koulutuksesta	155
8.2	Koulutuspolku yleissivistävän koulutuksen loppuun	156
8.2.1	Kotona kasvusta kouluun	156
8.2.2	Polku peruskoulussa	157
8.2.3	Perusopetuksen jälkeen	159
8.2.4	Lukio-opintojen eteneminen	163
8.2.5	Ylioppilaiden hakeminen korkeakoulutukseen	164

8.3	Ammatillisesti eriytyneen koulutuksen polut.....	166
8.3.1	Toisen asteen ammatillisen koulutuksen aloittaminen.....	166
8.3.2	Ammatillisen peruskoulutuksen läpäisy.....	171
8.3.3	Opintojen jatkaminen ammatillisesta peruskoulutuksesta.....	173
8.3.4	Uusi alku ammatillisessa peruskoulutuksessa.....	175
8.4	Kiertävät koulutuspolut ja moninkertainen koulutus.....	178
8.4.1	Moninkertainen opintojen aloittaminen ja tutkinnon suorittaminen.....	178
8.4.2	Moninkertainen tutkinnon suorittaminen.....	179
8.4.3	Moninkertainen opintojen aloittaminen.....	186
8.4.3.1	Moninkertainen aloittaminen opintopolun alussa.....	187
8.4.3.2	Korkeakoulusektorien välinen siirtymä.....	189
8.5	Korkeakouluopintoihin sijoittuminen.....	191
8.5.1	Yliopistokoulutuksen aloittaminen.....	191
8.5.2	Todistusvalinta ja korkeakoulutustarjonnan laajeneminen.....	195
8.5.3	Korkeakouluhaussa hylättyjen ensikertalaisten myöhempi sijoittuminen.....	200
8.6	Tieteellinen jatkokoulutus.....	203
8.7	Koulutustason tuleva kehitys Suomessa.....	207
9	Sivistyksellinen osallistuminen elinkaarella.....	209
9.1	Sivistyksen muodot ja ajankäyttö.....	209
9.2	Etsivä nuorisotyö.....	213
10	Sivistys ja elinkaari.....	214
10.1	Syntyvyys ja koulutus.....	214
10.2	Koulutus ja yhteiskunnallinen osallisuus.....	218
10.3	Uskonnolliset katsomukset elinkaarella.....	222
Osa 3 –	Sivistyksen alat.....	227
11	Perusopetus.....	228
11.1	Kielivalinnat.....	228
11.2	Katsomusaineet.....	233
11.3	Oppimistulosten kehitys.....	237
11.3.1	Oppimistulosten pitkän aikavälin kehitys ja suhteellinen taso.....	237
11.3.2	Oppimistulosten kehitys ja PISA.....	240
12	Koulutusalat, -rakenne ja koulutustarjonta.....	243
12.1	Työikäisten koulutusalarakenteen muutos.....	243
12.2	Koulutusalojen sukupuolittuminen.....	248
12.3	Koulutusalat ja ammattirakenne.....	256
13	Tieteenalat.....	259
14	Kulttuurin toimialat ja ammatit.....	262

14.1 Kulttuurin toimialat.....	262
14.2 Kulttuurin ammatit.....	265
15 Kirjallisuuden aihepiirit.....	268
16 Kulttuurin kansainvälisyys.....	276
16.1 Kansainvälinen teatteri.....	276
16.2 Elokuva.....	278
16.3 Käännöskirjallisuus.....	280
Kuvaluettelo lähteeseen.....	285
Lähteet.....	308
Tilastolähteet.....	308
Kirjallisuus.....	308

Esipuhe

Sivistyskatsaus 2024 jatkaa opetus- ja kulttuuriministeriön vuonna 2023 aloittamaa säännöllisten koko hallinnonalan kattavien tilannekuvaraporttien sarjaa. Vuosittain julkaistavien katsausten tavoitteena on luoda kokonaiskuvaa sivistyshallinnon laajasta kokonaisuudesta.

Sivistyskatsauksia ei tule ymmärtää niinkään erillisinä julkaisuina vaan hitaasti täydentyvänä kokonaiskuvana opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalasta. Moniulotteisella alalla kaikki tarkastelut ovat väistämättä osittaisia pintaraapaisuja, monien tärkeiden teemojen ja näkökulmien jäädessä tarkastelun ulkopuolelle. Katsaus on tilannekuva ja sellaisena osittainen ja puutteellinen. Tavoitteena ei ole esittää toimenpiteitä, eikä asettaa esiin nousevia haasteita tärkeysjärjestykseen.

Toisen Sivistyskatsauksen erityisen huomion kohteena ovat alueellisuuteen, elämänkaareen ja sivistyssektorin moniin alajakoihin liittyvät kysymykset. Tarkastelun tavoitteena on päästä kansallisten kokonaislukujen sisälle ja näyttää sivistyssektorin sisällöllistä ja alueellista moninaisuutta sekä sitä, miten sivistyspalvelut koskettavat monin tavoin eri elämänvaiheitamme.

Katsausten valmistelu jatkuu ja seuraava, mm. hallinnon, lainsäädännön ja rahoituksen kehitystä avaava Sivistyskatsaus julkaistaan keväällä 2025.

Helsingissä 2.4.2024

Anita Lehikoinen
kansliapäällikkö

Toimittajien huomautus

Pyrittiin parempaan, mutta kävi kuten aina käy. Lajissaan toinen sivistyskatsaus on askel kohti kokonaiskuvaa opetus- ja kulttuuriministeriön koko hallinnonalan tilanteesta. Laajan ja monipuolisen hallinnonalan käsittelyssä painopiste on nyt alueellisissa eroissa ja palveluverkossa, sivistyksessä elinkaaren eri vaiheissa sekä sivistyksen monissa kentissä. Kuten aiemmin, hyvin paljon jää puuttumaan ja monet tärkeät kokonaisuudet jäävät kokonaan kuvan ulkopuolelle.

Tietojen kokoamisessa olemme saaneet korvaamatonta apua opetus- ja kulttuuriministeriön virkahenkilöiltä ja monilta asiantuntijoilta talon ulkopuolella. Ulkopuolisista asiantuntijoista haluamme erityisesti kiittää Ruth Bammingia, Venla Bergiä, Minna Heikkistä, Heli Hiltusta, Anu Hinkkuria, Anne Hännistä, Markku Jahnukaista, Mira Kajantietä, Hannu Karhusta, Heli Korhosta, Anni Kososta, Sirkku Kupiaista, Meri Lintuvuorta, Anna Loukkolaa, Jari Metsämuurosta, Juha Mikkosta, Kari Nissistä, Anna Rotkirchiä, Aida Räihälää, Tiia Sorsaa, Seppo Tiihosta, Mika Tuonosta, Aleks Valtaa, Mika Wittingiä, Piia Volmaria, Ville Yliaska ja Susanna Åkea.

Erytiskiitoksen ansaitsevat ministeriön korkeakouluharjoittelijat Nadine Mahous ja Minna Kouvalainen, jotka keräsivät erittäin laajasti pitkän aikavälin tilasto- ja talousarviotietoja. Heidän keräämäänsä aineistoon perustuvat pitkälti mm. kirjasto- ja kouluverkon pitkän aikavälin kehitystä käsittelevät tiedot ja paljon kerättyjä aineistoja jää hyödynnettäviksi tulevien vuosien katsauksissa.

Puutteet ja virheet ovat toimittajien.

Helsingissä 2.4.2024

Aleksi Kalenius, Venla Bernelius & Ilmari Hyvönen

Sisällöstä

Alueellisuus

Osallisuus kaikkiin sivistyspalveluihin vaihtelee voimakkaasti alueittain. Sivistyspalvelujen käyttö ja lopputulemat, kuten koulutustaso, eriytyvät alueellisesti sekä maakuntien, kuntien että pienempien alueiden tasolla. Erot kuntien välillä ovat suurempia kuin erot maakuntien välillä ja postinumero-/kaupunginosa-/koulutasolla suurempia kuin kuntatasolla. Esimerkiksi perusopetuksessa muunkieliset oppilaat keskittyvät hyvin pieneen osaan kunnista ja kouluista.

Sivistyspalveluverkko on laajentunut koko maahan vaiheittain, tavoittaen ensin taloudellisesti kehittyneemmät valtakunnalliset keskuskeskukset, sen jälkeen pienemmät alueelliset keskuskeskukset ja niiden jälkeen haja-asutusalueet. 1990-luvun lamaa edeltänyt nopean liikuntapaikkarakentamisen kausi näkyi erityisesti pohjoisemmassa Suomessa, vanhoissa Oulun ja Kuopion lääneissä. 2000-luvulla kasvanut varhaiskasvatukseen osallistuminen on kaventanut alueellisia eroja varhaiskasvatuksen, erityisesti päiväkodeissa tapahtuvan varhaiskasvatuksen, yleistettyä erityisesti niissä maakunnissa, joissa varhaiskasvatukseen osallistuminen oli aiemmin harvinaisempaa.

Koska yhteiskunnan aluerakenne muuttuu hitaasti, sivistyspalveluverkon kehitykseen liittyvissä alueellisissa eroissa on erittäin suurta alueellista jatkuvuutta. Pohjoisen Suomen alueet, joilla kansakouluverkko viimeisenä laajeni kaikki kunnat kattavaksi 1800-luvun lopulla, ovat 2020-luvun alussa väestön koulutusrakenteen puolesta ammattikoulutusvaltaisia alueita, joilla koulutustaso jää eurooppalaisessa ja OECD-maiden vertailussa huomattavasti matalammaksi kuin Uudellamaalla.

Kansainvälisessä tarkastelussa Suomen alueet eivät sijoitu enää eurooppalaisessa tai OECD-vertailussa korkeasti koulutettujen alueiden joukkoon. Erityisesti nuorten aikuisten koulutustason on Uudenmaan ulkopuolella jäänyt maan muilla alueilla kehittyneiden maiden vertailussa vaatimattomaksi ja Yhdysvalloissa maan muut alueet jäisivät heikoimmin koulutettujen osavaltioiden joukkoon. Uudellamaalla koulutustaso on selvästi muuta maata korkeampi, mutta ero pohjoismaisiin, eurooppalaisiin ja muiden kehittyneiden maiden pääkaupunkiseutuihin on kasvamassa.

Alueelliset erot sivistyspalvelujen käytössä ja lopputulemissa ovat tiiviissä yhteydessä toisiinsa. Kirjastojen lainaajien osuus väestöstä, äänestysaktiivisuus, kulttuuripalvelujen käyttö sekä suuntautuminen lukioon peruskoulun jälkeen ovat sitä yleisempiä, mitä korkeammin koulutettua alueen väestö on.

Palveluverkon historiallisen kehityksen ja alueellisten väestötiheyserojen seurauksena etäisyydet moniin sivistyspalveluihin ovat pienempiä suurissa keskuksissa, erityisesti pääkaupunkiseudulla. Suuremmissa kaupungeissa lähes koko väestö asuu alle 20 km etäisyydellä lähimmästä museosta ja museokäynnit keskittyvät voimakkaasti kolmeen maakuntaan, erityisesti Uudellemaalle. Muita kulttuuripalveluja kuin kirjastoja käyttävien osuudessa on suuria alueellisia eroja, Helsingin erottuessa myös muusta Uudestamaasta. Alueelliset erot kulttuurin harrastamisessa itse ovat huomattavasti pienempiä kuin erot palvelujen käytössä.

Kirjastopalvelujen käyttö jakautuu alueellisesti tasaisemmin kuin muiden kulttuuripalvelujen, mutta lainaajien osuus on ollut 1990-luvun puolivälin jälkeen laskussa kaikilla maan alueilla. Laskun nopeudesta kertoo, että lainaajien osuus nousi 2020-luvun alussa vain muutamassa kunnassa tasolle, joka saavutettiin koko maassa vielä vuosituhannen vaihteessa.

Nuorisotyön palveluvalikoima on laajempi suuremmissa kaupungeissa ja valikoima kaventuu siirryttäessä pieniin kuntiin. Erityisesti nuorten kansalaistoiminnan tukipalveluja on tarjolla lähes yksinomaan niissä kunnissa, jotka tarjoavat kattavimmin eri nuorisopalveluja. Vastaavasti kirjastopalvelujen toiminta vaihtelee kuntatasolla huomattavasti kunnan koon mukana. Suuremmissa kaupungeissa kirjakokoelma on pieni suhteessa asukasmäärään ja lainamäärä korkea suhteessa kokoelman kokoon. Pienemmissä kunnissa kokoelma on suurempi ja sen lainojen määrä suhteessa kokoelmaan pienempi.

Palveluverkko on monella sivistyspalvelujen osa-alueella tiivistynyt viime vuosikymmeninä. Kirjastojen määrä on laskenut ja peruskoulujen määrä on laskenut lähes 60 % 1990-luvun alusta, oppilasmäärän pienennyttyä samana aikana n. 8 %. Kouluverkon rakenne on muuttunut monin tavoin, erillisten ala- ja yläkoulujen verkon korvautuessa merkittävältä osin luokat 1–9 kattavista yhtenäisistä peruskouluista koostuvalla verkolla, jolloin keskimääräiset etäisyydet lähimpään alakouluun ovat kasvaneet hyvin suurella osalla kuntia.

Verkon tiivistyessä koulujen keskikoko on ollut kasvussa suurten koulujen yleistyessä erityisesti suuremmissa keskuksissa. Yli 500 oppilaan peruskoulussa opiskelevien osuus oppilaista on noussut vuosituhannen alun n. 12 prosentista

n. 38 prosenttiin vuonna 2021. Vastaavasti lukion keskikoko on kasvanut huomattavasti. Kun yli 500 opiskelijan lukiossa opiskeli vuosituhannen alussa neljännes lukio-
laisista, vuonna 2022 vastaava osuus oli 54 %.

Palveluverkon harveneminen ja suurempien yksiköiden lisääntyminen suurten keskuksien ulkopuolellakin on mm. kasvattanut etäisyyksiä lähimpään oppilaitokseen. Palveluverkon harveneminen suhteessa väestöön näkyy mm. kirjastopalveluissa ja lukioverkossa erityisesti Päijät-Hämeessä, Kymenlaaksossa ja Etelä-Karjalaa, joissa ja yli 5 kilometrin päässä lukiosta asuvien osuus ikäluokasta on noussut korkeammaksi kuin Lapissa tai Kainuussa. Pohjoisimmassa Suomessa palveluverkko on tiivistynyt huomattavasti, mutta mm. lukioverkon saavutettavuus on säilynyt korkeana, kun pienissä lukioissa opiskelevien osuus on kasvanut.

Yliopistoverkko laajeni koko maan kattavaksi myöhemmin kuin alempien koulutusasteiden verkko ja saavutti nykyisen alueellisen laajuutensa Lapin yliopiston perustamisen myötä. Yliopistojen akateemisen henkilöstön määrä on pitkällä aikavälillä kasvanut hieman opiskelijamäärää nopeammin. Henkilöstörakenne on muuttunut voimakkaasti 1980-luvun alusta alkaen, kun opetusvirkojen rinnalle tulivat tutkimustehtävät, joihin henkilöstömäärän kasvu on pitkälti keskittynyt. On epäselvää, missä määrin virkarakenteen muutos kuvaa muutoksia yliopistojen toiminnassa tai henkilöstön ajankäytössä.

Elämänpolku

Varhaiskasvatukseen osallistuminen, erityisesti päiväkodissa, on lisääntynyt voimakkaasti viimeisen neljännesvuosisadan ajan ja 2020 alussa päiväkodeissa on suurempi osuus 2-vuotiaista kuin 5-vuotiaista 1990-luvun lopulla. Siirtymä peruskouluun tapahtuu yhä voittopuolisesti 7-vuotiaana. Peruskoulussa luokalle jääminen on varsin harvinaista, erityisesti muuten kuin peruskoulun ensimmäisillä tai viimeisillä luokilla.

Peruskoulun jälkeen enemmistö ikäluokasta jatkaa lukiokoulutukseen, mutta ammatillisen koulutuksen suosio kasvoi 2000-luvun alussa ja ammatilliseen jatkaneiden osuus on yhä korkea pitkän aikavälin tarkastelussa. Lukio-opintojen suorittaminen 3 vuodessa on vähentynyt vuonna 2016 lukiokoulutuksensa aloitaneista lähtien. Lukion jälkeen ylioppilaiden hakeminen korkeakoulutukseen on eriytynyt, aiempaa pienemmän osuuden hakiessa opiskelupaikkaa yliopistosta tai ammattikorkeakoulusta.

Työmarkkinoille johtavassa koulutuksessa koulutuspolut ovat hyvin monimuotoisia. Vailla umpiperiä olevassa koulutusjärjestelmässä koulutusta voidaan jatkaa myös ammatillisesti eriytyneen koulutuksen jälkeen ja nopea paluu opintoihin on yleistä erityisesti koulutusaloilla ja -tasoilla, joilla työllistyminen on heikkoa. Moninkertainen saman tason tutkintojen suorittaminen on yleinen ilmiö erityisesti ammatillisessa koulutuksessa, kun taas korkeakoulutuksessa moninkertainen koulutus toteutuu ensisijaisesti moninkertaisena opintojen aloittamisena.

Ammatillisessa peruskoulutuksessa tutkinnon suorittaminen on nopeutunut 2000-luvulla huomattavasti, huomattavan osuuden opiskelijoista suorittaessa tutkinnon alle 2,5 vuodessa. Ilmiötä selittää merkittävästi moninkertaisen koulutuksen runsaus, nuorimmilla ammatillisen koulutuksen opiskelijoilla muutos on huomattavasti pienempi.

Korkeakoulutuksen aloittaminen on pitkään ollut viivästynyttä, mutta 2010-luvulla aloittaminen nopeutui, kun nopea moninkertainen koulutus väheni. 2020-luvun alusta kehityksen suunta on kääntynyt ja nopea opiskelupaikan vaihtaminen yleistynyt uudestaan. Korkeakoulutuksen tarjonnan lisäys 2020 alkaen on kohdistunut merkittävältä osin ei-ensikertalaisille sekä ulkomaalaisille opiskelijoille. Ensikertalaisten suomalaisten osuus korkeakoulutuksen aloittavista on laskenut 2010-luvun alun tasolle. Siirtymän ollessa viivästynyt hyvin suuri osuus ensimmäistä korkeakoulupaikkaansa tulevista hylätyistä hakijoista tulee myöhemmin valituksi.

Korkeakoulutukseen osallistuvien osuus ikäluokasta on noussut nuoremmissa ikäryhmissä, mutta nykyisellä korkeakoulutuksen aloittamisella suhteessa nuorioikäluokkiin voidaan korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuuden nuorista aikuisista odottaa nousevan n. 44 prosenttiin 2030-luvun puolivälissä. Suomalaisen tutkijakoulutukseen osallistuminen on vähentynyt huomattavasti. Alle 35-vuotiaana ensimmäisen tieteellisen jatkotutkintonsa suorittavien suomalaisten määrä oli vuonna 2022 alempana kuin 30 vuotta aiemmin.

Sivistyksellisen osallistumisen muodot muuttuvat elinkaaren aikana. Opiskeluun käytetty aika on korkeimmillaan lapsilla ja nuorilla, laskien merkittävästi jo nuorehkoilla aikuisilla. Kulttuuritapahtumiin osallistuminen vähenee kypsemässä aikuisuudessa ja liikunta vähenee lapsuudesta nuoruuteen siirryttäessä, mutta säilyy aikuisuudessa vakaana. Televisioon, radioon ja lukemiseen käytetty aika lisääntyy vanhemmalla iällä. Lukemisessa yhteys ikään on korostunut erityisesti nuorten ja nuorten aikuisten lukemiseen käyttämän ajan vähenemisen myötä.

Sivistyksen alat

Peruskoulu toi vieraiden kielten opiskelun oppivelvollisuuskoulussa koko ikäluokalle. Vieraista kielistä hallitsevassa asemassa on ollut englanti, jota lähes koko ikäluokka on opiskellut pitkänä vieraana kielenä. Saksan ja ranskan opiskelu yleistyi voimakkaasti 1990-luvulla, mutta suosio jäi väliaikaiseksi ja 2000-luvun alussa opiskelu laski selvästi alemmalle tasolle.

Katsomusaineiden opiskelu on heijastanut evankelisluterilaisen kirkon vahvaa yhteiskunnallista asemaa ja kirkkoon kuuluvien korkeaa osuutta väestössä. 2010-luvulla evankelisluterilaisen uskonnon opetukseen osallistuminen on vähentynyt nopeasti ja elämänkatsomustiedon opiskelu on yleistynyt huomattavasti – erityisesti suurimmissa kaupungeissa.

Oppimistulosten laskeva kehitys suhteessa OECD-maiden yleiseen tasoon jatkui pitkäaikaisen laskutrendin mukaan myös 2018–2022, jolloin koronakriisinkin vaikutuksesta tulokset heikkenivät monessa maassa.

Työikäisen väestön koulutusalarakenne on muutoksessa. Tekniikan ala on ollut selvästi suurin koulutusala, mutta sen suhteellinen asema on heikentynyt ja alan tutkinnon suorittaneiden osuus työikäisistä on laskussa. Nopeassa kasvussa ovat terveys- ja hyvinvointialat sekä hitaammassa kaupan ja hallinnon ala. Koulutusalat eroavat siinä, miten koulutus jakautuu eri koulutusasteille. Mm. kasvatus- ja yhteiskunnallisten alojen koulutus on lähes yksinomaan yliopistollista, palvelu-, maa- ja metsätalous sekä tekniikan aloilla huomattava osuus koulutuksesta on ollut toisen asteen ammatillista koulutusta.

Koulutusalat ovat olleet voimakkaasti sukupuolittuneita. Alojen sukupuolittuneisuus on yhteydessä koulutusalan painottumiseen koulutustasoittain sekä vastavalmistuneiden työmarkkina-asemaan. Naisten osuus on korkeampi niillä koulutusaloilla, joilla koulutus painottuu korkea-asteen koulutukseen, ammatti- ja koulutusvaltaisten koulutusalojen ollessa miesvaltaisia. Vastavalmistuneiden työllistymisero ammatillisesta ja ammattikorkeakoulutuksesta valmistuneiden välillä on sitä suurempi, mitä miesvaltaisemmasta alasta on kysymys.

Koulutusalarakenne on yhteydessä ammattirakenteeseen lähinnä koulutustason välityksellä. Koulutus aloilla, joilla koulutus painottuu korkea-asteen koulutukseen, johtaa merkittävältä osin asiantuntija-ammatteihin, toisen asteen koulutukseen painottuvien alojen johtaessa pitkälti työntekijäammatteihin.

Yliopistojen tieteenalarakenne on, henkilöstön opintoaloittaisella jakaumalla tarkasteltuna, muuttunut varsin hitaasti viimeisen 40 vuoden aikana. Teknillistieteellinen ala on kasvanut voimakkaasti selvästi suurimmaksi alaksi. Suhteellisesti eniten kasvaneisiin aloihin kuuluvat myös yhteiskunnalliset alat. Lääketieteiden, humanististen alojen sekä kasvatusalojen osuus akateemisesta henkilöstöstä on pitkään laskenut.

Kulttuurin toimialat ovat merkittävä osa kansantaloutta, mutta kulttuurialojen osuus bruttoarvonlisäyksestä on ollut pitkäaikaisessa hitaassa laskussa ainakin 1990-luvun puolivälistä. Kulttuurialojen sisällä taloudellisesti merkittävimpiä ja eniten muuttuneita ovat painotoiminnan, sanomalehdistön, mainonnan ja peliteollisuuden kaltaiset, pitkälti markkinaehtoiset kulttuurialat. Kulttuuriammattien kentällä vastaavasti suurimmat muutokset ovat koskeneet mm. graafisen teollisuuden työllisyyden voimakasta laskua ja mainonnan ammattiryhmien kasvua. Siten kulttuurin toimialojen ja ammattiryhmien kokonaistyöllisyyden ja arvonlisän kehitys ei suoraan kerro taide- ja kulttuuripolitiikan pääasiallisena kohteena olevan toiminnan kehityksestä.

Kirjallisuuskenttä on Suomessa muuttunut julkaistun kirjallisuuden nimekemäärän laskiessa 2000-luvulla. Julkaistujen kirjojen määrän laskiessa kaunokirjallisuuden osuus julkaistuista kirjoista on kasvanut, samoin historian ja elämäkertojen. Suurinta laskua on nähty yleisteosten lisäksi politiikan, kansantalouden, insinöörیتieteiden sekä oikeuden ja julkisen hallinnon kirjallisuudessa.

Kansainvälinen kulttuuri on Suomessa läsnä monin tavoin. Englantilainen kieli-alue hallitsee niin käännettyä teatteria, käännöskirjallisuutta kuin pitkien elokuvien alkuperämaitaikin. Muiden kielialueiden ja maiden merkitys on huomattavasti pienempi ja heijastelee laajempaa yhteiskunnallista kehitystä. Ranskalaisen teatterin osuus laski voimakkaasti 1950-luvulta 1970-luvulle, kuten myös saksankielisten maiden teatteri jo hieman aiemmin. Slaavilaisten maiden teatteri nousi nopeasti 1960–1970-luvuilla ja laski hyvin voimakkaasti 1990-luvulla. 2000-luvulla sekä pohjoismaisten kirjoittajien näytelmien että pohjoismaisista kielistä käännetyn kirjallisuuden osuus ovat olleet nousussa. Pohjoismaisen elokuvan osuus ensi-iltansa saavista pitkestä elokuvista on ollut pitkään kasvussa.

Kotimaista kirjallisuutta käännetään huomattavasti monipuolisemmin eri kielille kuin ulkomaista kirjallisuutta suomeksi ja lähes puolet käännetystä kirjallisuudesta on lasten ja nuorten kirjallisuutta. Englanninnetun kirjallisuuden osuus on pieni ja se on laskenut 2000-luvulla.

Osa 1 – Alueellisuus

1 Alueelliset erot ja sivistyspalveluverkko

1.1 Alueet ja niiden yhteydet

Alueet eroavat toisistaan monin tavoin – myös sivistyssektorilla. Sekä sivistyskentän palvelut että niiden lopputulemat, kuten koulutustaso tai kulttuuripalvelujen käyttö, jakautuvat alueellisesti epätasaisesti.

Eroja voidaan tarkastella monella alueellisella tasolla ja eri tarkastelujen relevanssi riippuu tarkasteltavasta kysymyksestä. Maakuntatasolla tarkastellut erot ovat pienempiä kuin kuntatason erot, koska niin palvelut kuin esim. koulutettu väestö keskittyvät paitsi maakuntien välillä, myös maakuntien sisällä. Kuntien sisällä alueet eroavat monin tavoin toisistaan etenkin, kun kyseessä ovat väestöltään tai alueeltaan suuremmat kunnat. Siksi maatason tarkastelujen rinnalla tarvitaan aluetarkasteluja sekä alueellisten tarkastelujen rinnalla kunta- ja kaupunginosatason tarkasteluja.

Alueellisten erojen rakenne kertoo osin sivistyspalveluverkon laajentumisesta hierarkkisen diffuusion tavoin niin, että leviäminen tavoittaa ensin suuremmat keskuksset ja leviää sen jälkeen pienempiin keskuksiin ja niiden jälkeen vielä pienempiin keskuksiin. Suomalainen yliopistolaitos saa alkunsa 1600-luvulla Ruotsin valtakunnan perustaessa uusia yliopistoja maan eri osiin, myöhemmin yliopistolaitos leviää ensin muihin suurimpiin kaupunkeihin ennen suurten aluekeskusten tavoittamista. Vastaavasti koulu- ja kirjastolaitos tavoittavat aiemmin ja kattavammin suuremmat kaupungit ja viimeisinä palvelut leviävät harvemmin asutuille ja taloudellisesti ja yhteiskunnallisesti vähemmän kehittyneille alueille.

Toisaalta palvelu- ja järjestäjäverkko seuraavat väestön alueellista kehitystä.¹ Väestön painopisteen siirtyminen harvaan asutuilta alueilta pienempiin keskuksiin ja pienemmistä keskuksista suurempiin keskuksiin kasvattaa väestörakenteen eroja, koska väestön muuttotodennäköisyydet eroavat väestöryhmittäin. Alueellisen

1 Pitkän aikavälin aluetarkasteluissa esitetään kehitys pääosin 1900-luvun alkupuolen läänijaon mukaisesti, koska käytettävissä ei ole ollut vanhoja tietoja nykyisellä maakuntajaolla. Kahdeksan läänin tarkastelu mahdollistaa myös eri alueiden helpomman tunnistamisen kuvioissa. Maakuntatietoja esitettäessä valtaosa maakunnista on harmaalla ja kuvioissa esitetään väreillä vain erikseen korostettavat esimerkkimaakunnat.

väestörakenteen muuttuessa väestö on vähenemässä usein niillä alueilla, jotka ovat viimeksi tulleet palveluverkon piiriin, mikä luo paineita palveluverkon harvenemiseen näillä viimeksi tavoitetuilla alueilla.

Koska leviäminen on tapahtunut merkittävältä osin keskuksista käsin, alueellisissa muutoksissa on erittäin vahvaa ajallista jatkuvuutta ja samankaltaisuutta sivistyshallinnon eri sektoreilla. Vanha Oulun lääni (erityisesti Lappi), Turun ja Porin lääni sekä Vaasan lääni ovat 1870–1890-luvuilla selvästi Uudenmaan jäljessä kansakoulujen yleistymisessä, 1920–1950-luvuilla taas kirjastopalvelujen kehityksessä.

Alueellisia eroja voidaan tarkastella myös suhteessa muihin eroihin ajassa tai väestöryhmien välillä. Sivistyspalvelut ovat tavoittaneet eriaikaisesti ja vaiheittain väestöryhmät niin eri alueilla kuin erilaisissa yhteiskunnallisissa asemissa. Koulutukseen osallistuminen ensin perusasteella ja myöhemmin toisella ja korkea-asteella on tavoittanut ensin paremmassa yhteiskunnallisessa asemassa olevat ryhmät, kuten ylemmät sosioekonomiset ryhmät ja miehet, leviten asteittain alempiin yhteiskuntakerroksiin ja naisiin.

Alueellisten, väestöryhmittäisten ja ajallisten erojen yhteen kietoutumisen takia monet alueelliset erot ovat yhteydessä toisiinsa. Kirjastojen käyttö on yleisempää alueilla, joilla väestö on korkeammin koulutettua, samoin muiden kulttuuripalvelujen käyttö. Erot ovat osin ajallisia eroja, esimerkiksi eri alueiden ollessa eri vaiheissa väestön koulutustason nousukehitystä. Toisaalta eroihin voi liittyä pysyvämpää alueellista eriytymistä niin maiden, maakuntien kuin kaupunginosienkin välillä.

Alueelliset tarkastelut ovat lisääntymässä kansainvälisessä vertailussa tilastoaineistojen saatavuuden parantuessa. Tämä helpottaa Suomen kaltaisen pienen maan tilanteen tarkastelua kansainvälisessä kontekstissa, kun vertailukohdiksi on saatavissa väkimäärältään paremmin vertailukelpoisia kokonaisuuksia.

1.2 Järjestäjät, oppilaitokset, toimipisteet ja ryhmät

Sivistyspalvelujen alueellista tarjoamista ja saavutettavuutta tarkasteltaessa voidaan erottaa toisistaan useita tarkastelutasoja, joiden merkitys riippuu tarkasteltavasta palvelusta. Sivistyshallinnon eri sektoreilla tasojen suhteet toisiinsa ovat myös erilaisia.

Palvelujen asiakkaan näkökulmasta keskeisiin näkökulmiin kuuluu palvelun toimipisteverkko, eli käytännössä se, kuinka lähellä lähin tiettyä palvelua tarjoava oppilaitos tai muu sivistyspalvelujen tarjoaja on. Toisaalta alueellista rakennetta voidaan lähestyä järjestäjäverkon kautta, tarkastellen toiminnasta vastaavien hallinnollisten rakenteiden alueellista jakautumista.

Perusopetuksessa ja lukiokoulutuksessa kansalaisen kohtaama palveluverkko varsin hyvin oppilaitostason (koulu) tiedolla, koska useassa toimipisteessä toimivia peruskouluja on varsin vähän. Molemmissa koulutusmuodoissa toiminnasta vastaavan järjestäjäverkon ytimen muodostavat kunnat, joilla on usein monia peruskouluja tai lukioita.

Yleisten kirjastopalvelujen järjestämisestä vastuullisilla kunnilla on pääosin kussakin kunnassa yksi pääkirjasto, muiden toimipisteiden ollessa sivukirjastoja, ja mm. kirjastoautojen ja näiden pysäkkiverkon täydentäessä sitä palvelupisteverkkoa, jonka kautta kansalainen pääsee palveluun.

Korkeakoulutuksessa oppilaitokset on määritelty laissa ja toisen asteen ammatillisessa koulutuksessa koulutuksen järjestäminen perustuu järjestämislupiin. Ammatillinen oppilaitos voi kattaa monella toimipisteellään kokonaisen maakunnan, tai toimia jopa valtakunnallisesti hajautuneesti. Korkeakoulut toimivat lähes poikkeuksetta vastaavasti monessa toimipisteessä, jotka hajautuvat pääosin maakunnan sisällä, joissain tapauksissa usean maakunnan alueelle ja eräissä tapauksissa myös valtakunnallisesti.

Liikuntapalvelujen osalta palveluverkkotarkastelussa merkitykselliseksi muodostuu myös palveluinfrastruktuurin ja palveluntarjoajien erottelu. Merkittävä osa liikuntapaikoista on kunnallisesti rakennettuja, hallinnoituja ja/tai ylläpidettyjä, mutta näissä julkisesti rahoitetuissa tiloissa tapahtuva toiminta järjestetään kansalaisyhteiskunnan tai yritysten toimesta.

Seuraava tarkastelu keskittyy palveluverkkotarkasteluun, ei järjestäjätasoon. Järjestäjätaso nousee kuitenkin esiin erityisesti niissä palveluissa, joista kunnilla on järjestämisvastuu (varhaiskasvatus, perusopetus, kirjastot) tai joissa kunnat toimivat palvelujen pääasiallisina järjestäjinä (lukiot).

Tarkastelussa sivutaan lyhyesti perusopetuksen osalta erityisluokkien ja painotetun opetuksen kautta koulun sisäistä organisoitumista. Tämän tason tarkastelu on esimerkinomainen, lähinnä muistuttaen siitä, että myös toimipisteiden sisäisellä järjestäytymisellä on yhteys siihen, miten sivistyspalveluverkko kohtaa käyttäjänsä.

2 Koulutustaso ja -rakenne alueittain

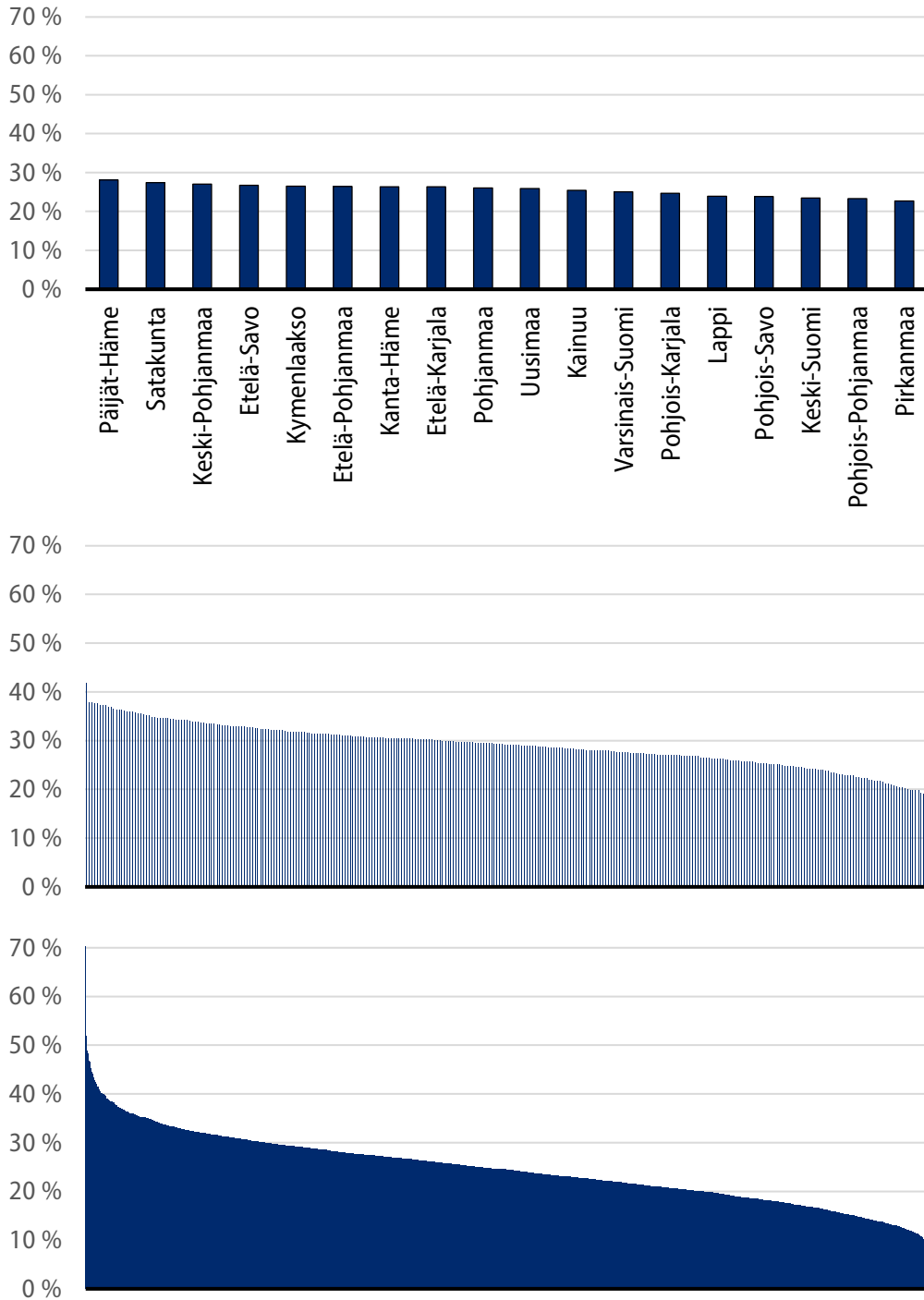
Alueellisen eriytymisen monitasoisuus näkyy hyvin tarkasteltaessa väestön koulutustasoa ja -rakennetta eri aluerajauksilla Suomen sisällä ja kansainvälisessä vertailussa. Maakuntatasolla tarkasteltuna alueiden erot ovat huomattavasti pienempiä kuin kuntatasolla ja postinumerotaso tuodessa näkyviin kuntien, erityisesti suurempien kaupunkien, sisäisen eriytymisen. Siinä, missä joissain tarkasteluissa Kainiainen nousee esiin kuntatasolla hyvin poikkeuksellisenä, postinumerotasolla sen seuraksi tulee joukko läheisten suurempien kaupunkien vastaavia alueita.

2.1 Alueelliset tasot Suomen sisällä

Perusasteen varassa olevien osuus aikuisväestöstä on koko maassa n. 25 % ja maakuntien väliset erot ovat suhteellisen pieniä. Päijät-Hämeen aikuisista perusasteen varassa on 28 % kun Pirkanmaalla osuus jää 23 prosenttiin. Kuntatasolla vaihtelu on suurempaa, perusasteen varassa olevien osuuden vaihdellessa hieman alle viidenneksestä n. kahteen viidennekseen.

Tarkan tason alueellinen eriytyminen näkyy hyvin postinumerotasolla, jolla perusasteen varassa olevien osuus nousee selvästi maan korkeimmaksi postinumeroalueella, joka kattaa erään kehitysvammais- ja lastensuojelupalveluihin erikoistuneen organisaation keskusoppilaitoksen. Muuten perusasteen varassa olevien osuus vaihtelee postinumeroalueittain n. 6 prosentista n. 53 prosenttiin aikuisväestöstä.

Kuvio 1. Perusasteen varassa olevien osuus yli 15-vuotiaista maakunnittain (ylin), kunnittain ja osuus yli 18-vuotiaista postinumeroalueittain (alin) 2022

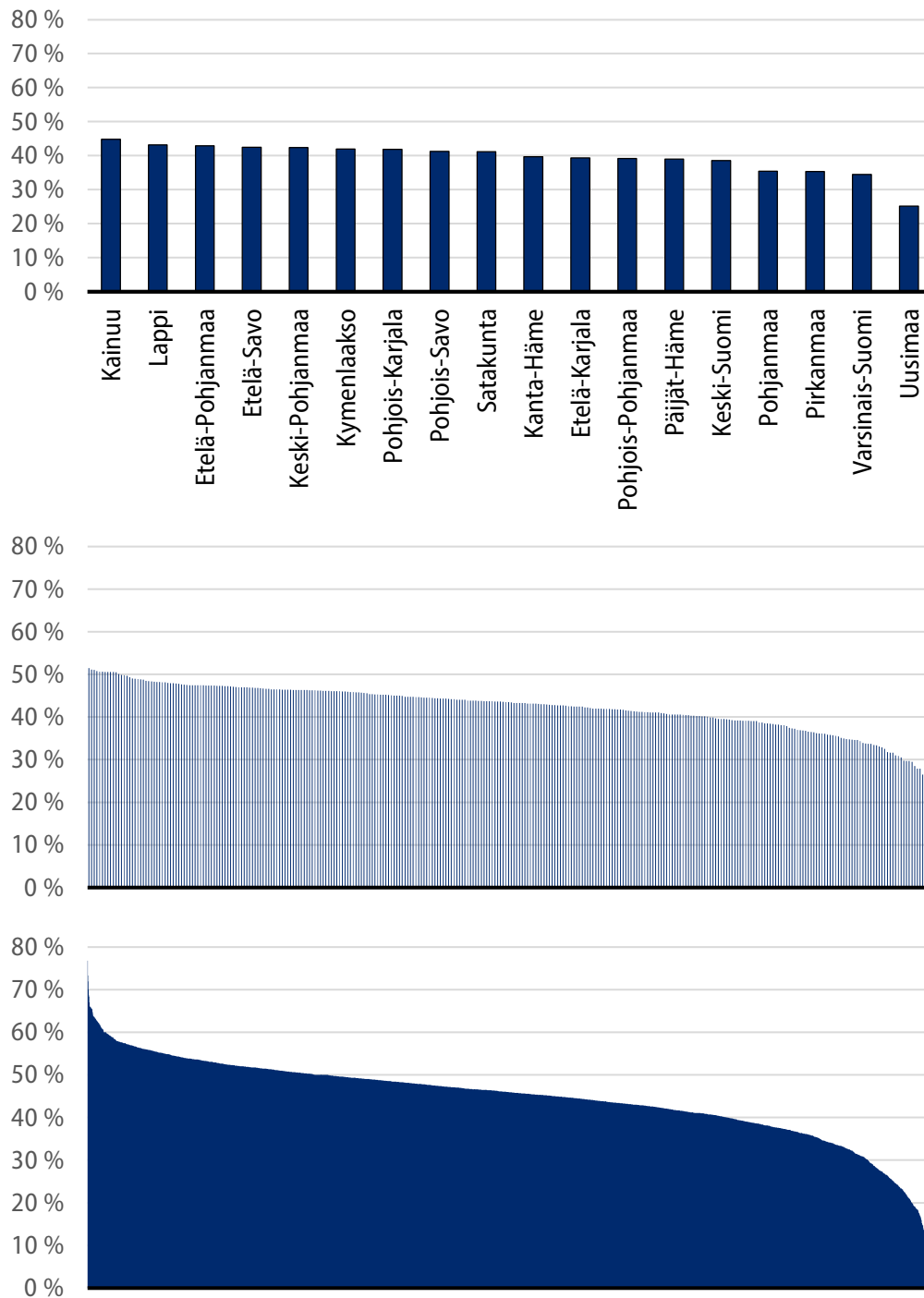
Ammattikoulutettujen (toinen aste ja erikoisammattikoulutusaste) väestöosuudessa maakuntien väliset erot ovat selvästi suurempia kuin pelkän perusasteen varassa olevien osuudessa olevat erot. Tosin on huomattava, että maakuntien välistä vaihtelua lisää suuresti Uusimaa, jolla ammattikoulutettujen osuus aikuisista on selvästi pienempi kuin muissa maakunnissa. Muissa maakunnissa ammattikoulutettujen osuus vaihtelee Varsinais-Suomen 34 prosentista Kainuun 45 prosenttiin Uudenmaan erottuessa selvästi joukosta 25 % tasollaan.

Kuntatasolla korkeimmat ammattikoulutettujen osuudet ovat n. 51 %, eli hieman korkeimpia maakuntaosuuksia korkeampia. Suurin ero maakuntatarkasteluun tulee jakauman toisessa päässä kunnissa, joissa ammattikoulutettujen osuus on poikkeuksellisen matala. Pienimmillään ammattikoulutettujen osuus on kuntatasolla 12 % (Kauniainen). Kansallisten erojen kanssa huomattavaa on se, että ammattikoulutettujen osuudet Espoossa (18 %) ja Helsingissä (20 %) ovat kuntatasolla maan toiseksi ja kolmanneksi alimmat. Näissä kolmessa kunnassa asuu yhteensä n. 830 000 tarkastelun piiriin kuuluvaa vähintään 15-vuotiasta, jolloin nämä valtakunnallisesti tyypillisestä kunnasta voimakkaasti poikkeavat kolme kuntaa kattavat 18 % koko tarkastelun kohteena olevasta väestöstä.

Pääkaupunkiseudun tilanteen eroa muuhun maahan kuvaa hyvin se, että pääkaupunkiseudulla muista ydinkunnista poikkeuksellisen ammattikoulutusvaltaisena erottuvalla Vantaalla (29 %) ammattikoulutettujen osuus on maan 8. matalin.

Väestörakenteen alue-erot tulevat ammattikoulutettujen osalta selvemmin esiin jakauman ylä- ja alapäässä, jotka eivät perusasteen suorittaneiden osuuden tarkastelussa erottuneet niin selvästi. Korkean ammattikoulutuksen osuudella erottuu 65 postinumeroaaluetta, joilla ammattikoulutettujen osuus ylittää 60 prosenttia. Toisessa ääripäässä 70 postinumeroaalueella osuus jää alle 20 prosenttiin ja seitsemällä alle 10 prosenttiin.

Kuvio 2. Ammattikoulutettujen (toinen & erikoisammattikoulutusaste) osuus yli 15-vuotiaista maakunnittain (ylin), kunnittain ja osuus yli 18-vuotiaista postinumero-alueittain (alin) 2022

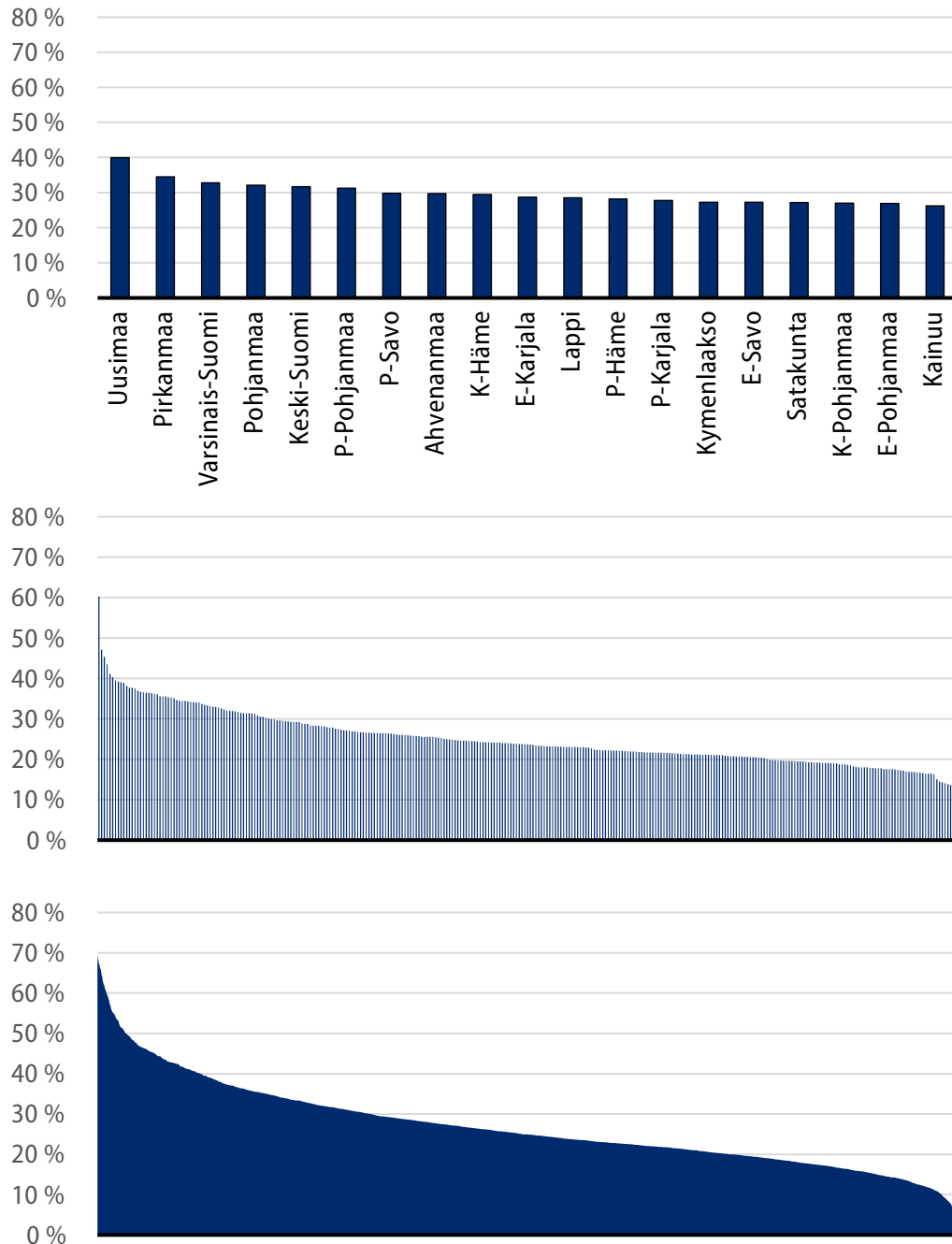
Maakuntien välillä korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus yli 15-vuotiaasta väestöstä vaihtelee Uudenmaan n. 40 prosentista Kainuun 26 prosenttiin. Uusimaa ei erotu muista maakunnista korkeasti koulutettujen osuudella yhtä selvästi kuin ammattikoulutettujen osuudessa, koska perusasteen varassa olevien aikuisista on Uudellamaalla maakuntien keskijoukossa.

Kuntatasolla tarkasteltuna vaihtelu on huomattavasti suurempaa ja kaikissa maakunnissa koulutetumpi väestö on keskittynyt joihinkin kuntiin. Maan koulutetuin kunta on Kauniainen, jossa yli 15-vuotiaista n. 60 % on suorittanut korkea-asteen tutkinnon. Pienimmäksi osuus jää Rautavaarassa ja Kivijärvellä, joissa osuus jää 13 prosenttiin. Postinumerotasolla tarkasteltuna maan koulutetuin alue on Kirkkonummen Sundsberg, jossa korkeasti koulutettujen osuus on 70 %. Vähiten korkeasti koulutettuja on kahdella lappilaisella postinnumeroalueella, joilla osuus jää n. 2 prosenttiin.

Kaikilla tarkastelutasoilla tarkastelu voi johtaa harhaan silloin, kun luonteeltaan poikkeukselliset alueet ovat eriytyneet omiksi hallinnollisiksi yksiköikseen. Kauniaisien poikkeavuus kuntatason tarkastelussa mm. koulutustasoa koskevilla mittareilla ei johdu yksin alueen poikkeuksellisuudesta. Alue kuuluu monilla tarkastelutavoilla maan koulutetuimpien ja tulotasoltaan korkeimpien alueiden joukkoon. Sen lähimmät vertailukohdat ovat kuitenkin kaupunginosia pääkaupunkiseudun kaupunkien, erityisesti Helsingin ja Espoon, sisällä, eivätkä siten tule näkyviin kuntatason tarkastelussa. Postinumerotasolla tarkasteltuna 14 alueella korkeasti koulutettujen osuus väestöstä on korkeampi kuin Kauniaisissa ja määrä Kauniaista korkeampi 25 postinnumeroalueella.

Suurten kaupunkien postinnumeroalueet ovat väkimäärältään niin suuria, että ne käytännössä vastaavat keskikokoista suomalaista kuntaa. Helsingin postinnumeroalueiden keskimääräinen väkiluku vastaa mediaanikuntaa. Suurten kaupunkien, erityisesti pääkaupunkiseudulla, suuri koko näkyykin sekä korkea-asteen että ammattikoulutuksen osuuden tarkastelussa kunta- ja postinumerotasojen tarkastelun erossa. Suuret kaupungit näkyvät kuntatason tarkastelussa kuntina kuntien joukossa, mutta niiden suuri monelle postinnumeroalueelle jakautunut väestö näkyy postinumerotason tarkastelussa korkean korkea-asteen ja matalan ammatillisen tutkinnon suorittaneiden osuuden postinnumeroalueiden määrässä

Kuvio 3. Korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus yli 15-vuotiaista maakunnittain (ylin), kunnittain ja osuus yli 18-vuotiaista postinumeroalueittain (alin) 2022

2.2 Suomen alueet kansainvälisessä katsannossa

Aluetason eurooppalaisessa tarkastelussa yleinen koulutustaso on nousussa lähes kaikilla Eurostat-maiden alueilla ja alueiden väliset koulutustasoerot ovat kasvaneet.

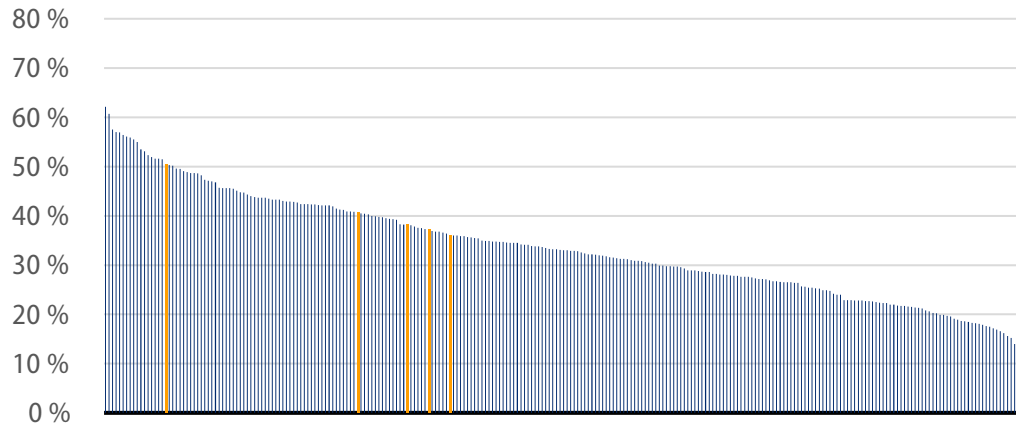
Koko työikäistä väestöä tarkasteltaessa Helsinki-Uusimaa kuuluu yhä Euroopan koulutettuihin alueisiin, jolla yli 50 % työikäisistä on suorittanut korkea-asteen tutkinnon. Myös muut maan alueet ovat koulutetumpia kuin eurooppalaiset alueet keskimäärin.

Tilanteen muutoksesta kertoo nuorten aikuisten tarkastelu. Euroopassa korkeimman koulutustason saavuttavilla NUTS2-alueilla korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus 25–34-vuotiaasta väestöstä oli vuonna 2005 korkeimmillaan hieman yli 50 %, yhden alueen saavuttaessa lähes 60 % osuuden. Vuonna 2019 60 % taso ylitettiin jo 12 alueella ja Lontoon ydinalueilla jo $\frac{3}{4}$ nuorista aikuisista oli korkeasti koulutettuja. Korkeimmin koulutetuilla eurooppalaisilla alueilla korkeasti koulutettujen osuudet nuorissa aikuisista ovatkin hyvin vastaavia kuin saavutetaan valtakunnallisella tasolla eräissä Itä-Aasian maissa (Etelä-Korea, Taiwan, Singapore) sekä pienissä eurooppalaisissa maissa (Luxemburg, Irlanti).

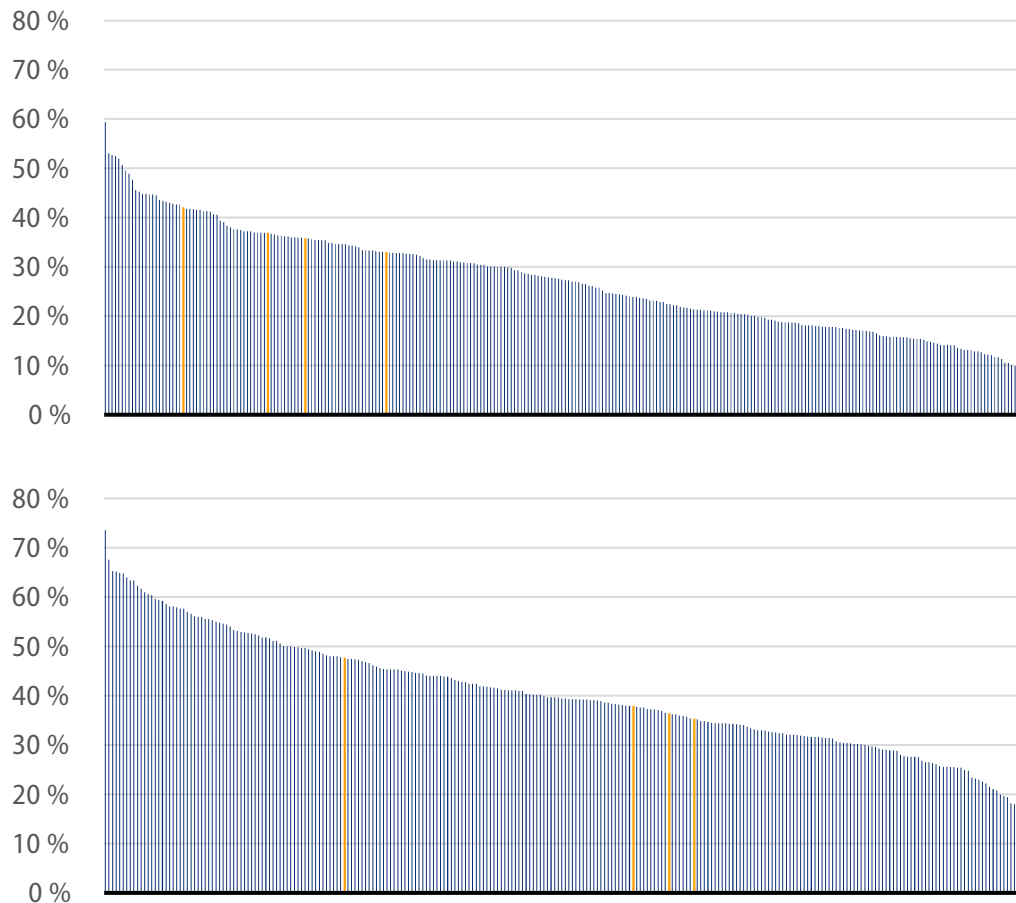
Tyypillisesti pääkaupunkiseudut ovat maiden sisällä korkeimmin koulutetun väestön alueita, joilla korkeampaa koulutusta edellyttävien asiantuntijatehtävien osuus on korkea niin julkisen hallinnon kuin yksityisen sektorin pääkonttori tmv. tehtävien takia. Pääkaupunkialueen ja muun maan välistä koulutustasoeroa selittävät monet tekijät, kuten maan hallinnon keskittyneisyys, mutta myös tekniset mm. aluerajauksiin liittyvät tekijät. Pienimmissä maissa koko maan väestö sijoittuu yhdelle NUTS2-alueelle ja pienemmissäkin maissa tämä aluetaso kattaa pääkaupungin ympäriltä hyvin laajasti erilaisia alueita, kun taas suurkaupunki-pääkaupunki-seutujen asukasmäärä ylittää helposti myös Suomen asukasluvun.

Voidaan kuitenkin huomata, että mm. Italiassa Rooman ympäristön koulutustaso ei poikkea olennaisesti monista pohjois-Italian hyvin koulutetuista alueista, samoin Belgiassa Brysselin ulkopuolella on pääkaupunkia koulutetumpia alueita. Ranskassa Ile de Francen alue puolestaan on hyvin korkeasti koulutettu verrattuna maan muihin alueisiin. Espanjassa taas Baskimaa kuuluu maan ja Euroopan koulutetuimpiin alueisiin.

Kuvio 4. Korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus 25–64-vuotiaista 2022 NUTS2 alueittain (Eurostat-maat). Suomen alueet merkitty

Kuvio 5. Korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus 25–34-vuotiaista 2005 (ylin) ja 2022 (alin) NUTS2 alueittain (Eurostat-maat). Suomen alueet merkitty

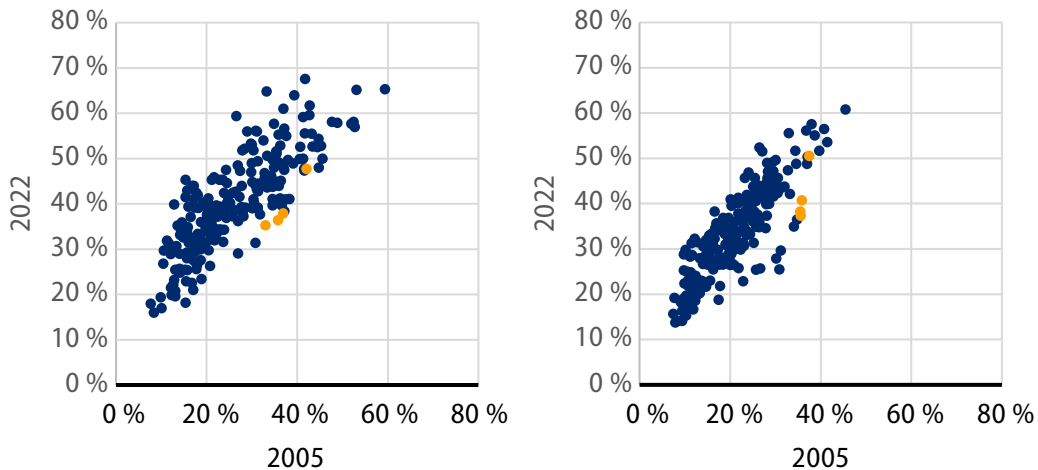
Pariisiin, Lontoon, Berliinin ja Madridin alueille vertailukohdaksi sopisi väestömäärän puolesta pikemmin koko Suomi. Korkea-asteen tutkinnon on suorittanut työikäisistä Helsinki-Uudenmaan alueella 51 %, Lontoon alueella n. 60 %, Ile de Francen alueella 55 %, Berliinissä 49 % ja Madridissa 50 %. Koulutustasokehityksen eroa heijastaa se, että 25–34-vuotiailla nuorilla aikuisilla vastaavat osuudet ovat Helsinki-Uudellamaalla 48 %, Lontoon alueella 68 %, Ile de Francen alueella 65 %, Berliinissä 56 % ja Madridissa 58 %.

Verrattaessa suomalaista tilannetta eurooppalaisiin pääkaupunkeihin luontevan vertailukohdan Helsingin-Uudenmaan seudulle toisivat erityisesti muiden pohjoismaiden pääkaupunkiseudut. Työikäisessä väestössä Helsingin seudun korkeasti koulutettujen osuus (51 %) on pohjoismaisittain hieman matala Oslon (52 %), Kööpenhaminan (53 %) ja Tukholman (58 %) rinnalla, mutta varsinainen ero on ikäprofiilissa ja korkeasti koulutettujen osuudessa nuorissa aikuisissa. Kööpenhaminassa (61 %), Tukholmassa (62 %) ja Oslossa (63 %) korkeasti koulutettujen osuus 25–34-vuotiaista on eurooppalaisittain korkea. Asetelma on vastaava verrattaessa tilannetta muihin pieniin avoimiin talouksiin. Nuorista aikuisista hyvin korkea osuus on korkeasti koulutettuja mm. Zürichissä (65 %) ja Dublinissa (65 %). Helsingin seutu ei 48 % osuudella sijoitu nuorissa eurooppalaisten alueiden koulutetuimpaan neljännekseen.

Kansallisen alueellisen tarkastelun havainto koulutustason nousun hitaudesta monilla alueilla näkyy myös kansainvälisessä vertailussa. Koko työikäisen väestön koulutustasoa vertailtaessa erityisesti Helsingin seudun tilanne on yhä hyvä, vaikka alue ei enää 2020-luvun alussa kuulukaan koulutetuimpien alueiden joukkoon kuten vielä 2005. Kehityksen suunnasta kertoo se, että työikäisen väestön koulutustason nousu on kaikilla Suomen alueilla eurooppalaisittain hidasta. Nuorilla aikuisilla nousu on ollut selvästi hitaampaa, mikä tulee vielä pitkään näkymään työikäisen väestön koulutustason hitaana nousuna Suomessa.

Toisaalta laaja ja yleinen koulutustason nousu eurooppalaisilla alueilla on vaikuttanut Helsinki-Uudenmaan ja maan muiden alueiden väliseen suhteeseen kansainvälisessä vertailussa. Nuorten aikuisten koulutustaso on Suomessa noussut hyvin vähän pääkaupunkiseudun ulkopuolella, jolloin eurooppalaisten alueiden pääjoukko on jo ohittanut nämä Suomen alueet, joissa korkeasti koulutettujen osuus nuorista aikuisista jää alle keskimääräisen eurooppalaisen alueen. Pääkaupunkiseudun ulkopuolellakin korkeammin koulutetut keskittyvät alueellisiin keskuksiin, mutta pääkaupunkiseudun ulkopuolella nämä keskittymät ovat varsin pieniä, kuten myös niihin keskittynyt korkeasti koulutettu väestö.

Kuvio 6. Korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus 25–34-vuotiaista (vasen) ja 25–64-vuotiaista (oikea) NUTS2 alueittain 2005 ja 2022 (Eurostat-maat). Suomen alueet merkitty

Kun katse laajennetaan Euroopan ulkopuolelle, kuva Suomen alueiden koulutustasosta näyttää hieman erilaiselta, koska OECD-tilastoissa tarkasteluun tulevat mukaan yhtäältä Yhdysvallat ja Kanada, joissa korkeakoulutus laajeni jo varhain, itä-Aasian voimakkaasti koulutukseen panostaneet Japani ja Korea sekä mm. OECD:n aiemman yhteistyömaa Venäjän alueet, joilla koulutustaso on yleisesti ottaen korkea. Joukosta puuttuvat yhä mm. Singapore ja Taiwan, joissa koulutustaso on hyvin korkea, toisaalta OECD:n jäsen- ja yhteistyömaiden joukon laajentuessa alueellisia koulutustasotietoja on myös kehittyvistä talouksista kuten Brasiliasta, Kolumbiasta, Chilestä, Venäjältä, Turkista ja Meksikosta.

Tarkasteltaessa korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuutta koko työikäisessä väestössä OECD-maissa ja -yhteistyömaissa Helsinki-Uudenmaan alue sijoittuu n. 540 alueen joukossa ylimmän neljänneksen alarajoille ja muut Suomen alueet vertailualueiden keskijoukkoon. Huomionarvoista on, että OECD-tilastot kattavat varsin hyvin taloudellisesti kehittyneet maat ja antavat siten suhteellisen kattavan kuvan niiden yleisestä koulutustasosta.

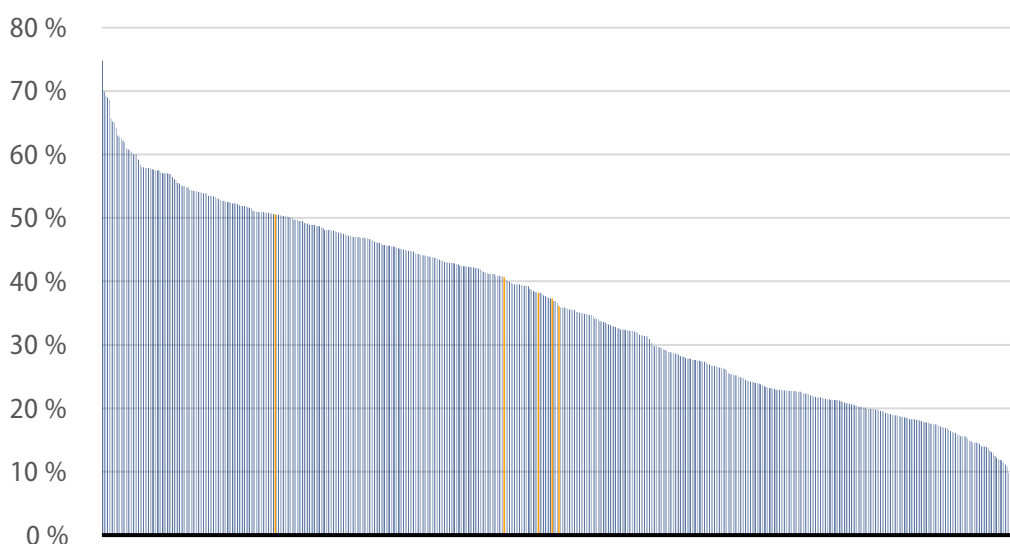
Globaali koulutustason nousu näkyy siinä, että valtaosalla alueista korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus nuorista aikuisista on korkeampi kuin osuus koko työikäisestä väestöstä. Suomessa koulutustason nousun hidastuttua tämä ei enää päde, mikä osin heijastuu Suomen alueiden suhteellisessa asemassa. Kansainvälisesti koulutetuimpia nuoret aikuiset ovat Etelä-Korean eri alueilla, joilla korkeasti koulutettujen osuudet ylittävät 80 %, mutta lähes sama osuus saavutetaan

myös mm. Suur-Lontoossa (79 %), Washington DCssä (78 %) ja mm. Tokyon sisäällä Kanton alueella (74 %). Helsinki-Uudenmaan lähimmät verrokkit ovat Wales ja Ingushetia (48 %).

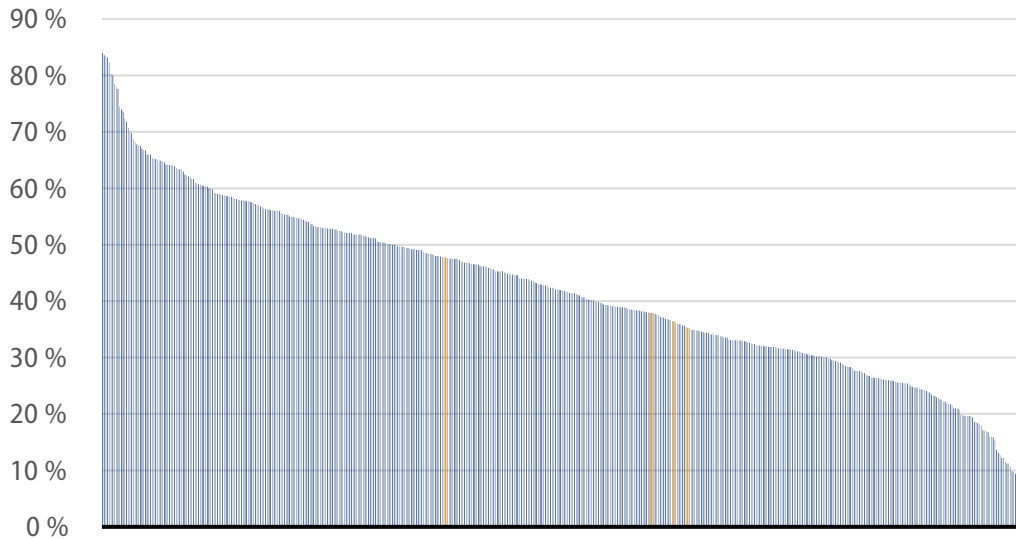
Helsinki-Uudenmaan suhteellinen koulutustaso on kuitenkin huomattavasti korkeampi kuin muilla Suomen alueilla, joilla korkeasti koulutettujen osuus jää alle vertailualueiden keskiarvon. Huomionarvoista on, että sijoitusta selittää merkittävältä osin se, että alueellisia koulutustasotietoja on niin kattavasti myös em. kehittyvistä talouksista, joissa väestön koulutustaso on nuorissakin ikäluokissa yhä matala suhteessa kehittyneisiin maihin. Yhdysvaltojen osavaltioiden joukossa Helsinki-Uusimaa sijoittuisi juuri keskitason yläpuolelle, muut alueet olisivat kolmen matalimmin koulutetun osavaltion, Arkansasin, Nevadan ja Oklahoman, joukossa. Muut pohjoismaiset pääkaupunkiseudut (Oslo 63 %, Tukholma 62 %, Kööpenhamina 61 %) sijoittuvat koulutetuimman osavaltio Massachusettsin (64 %) ja New Yorkin (56 %) tasolle.

Nuorten aikuisten suhteellisen heikon koulutustason perusteella voidaan ennakoita, että työikäisen väestön suhteellinen koulutustaso tulee Suomessa laskemaan vielä pitkään.

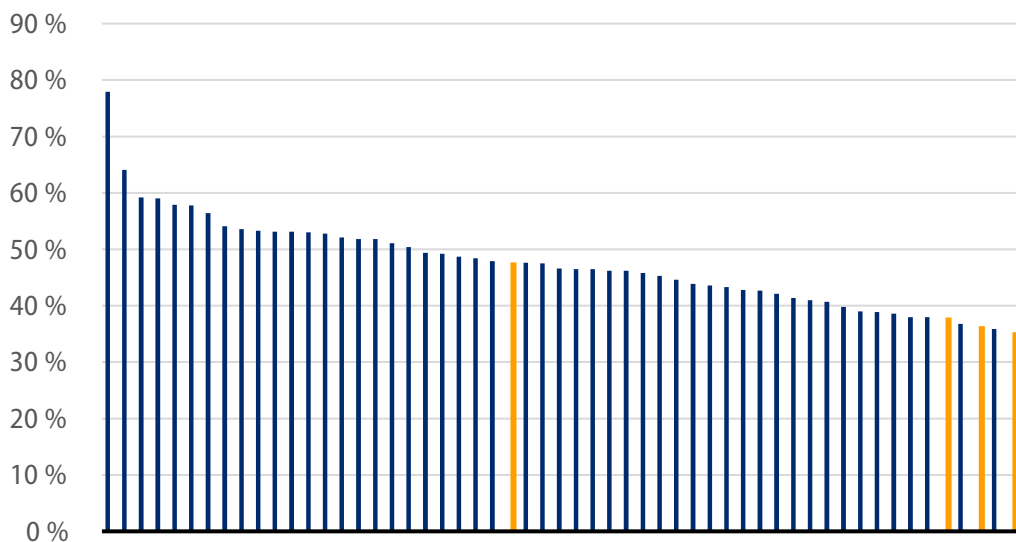
Kuvio 7. Korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus 25–64-vuotiaista alueittain 2022 tai tuorein (OECD). Suomen alueet merkitty

Kuvio 8. Korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus 25–34-vuotiaista alueittain 2022 tai tuorein (OECD). Suomen alueet merkitty

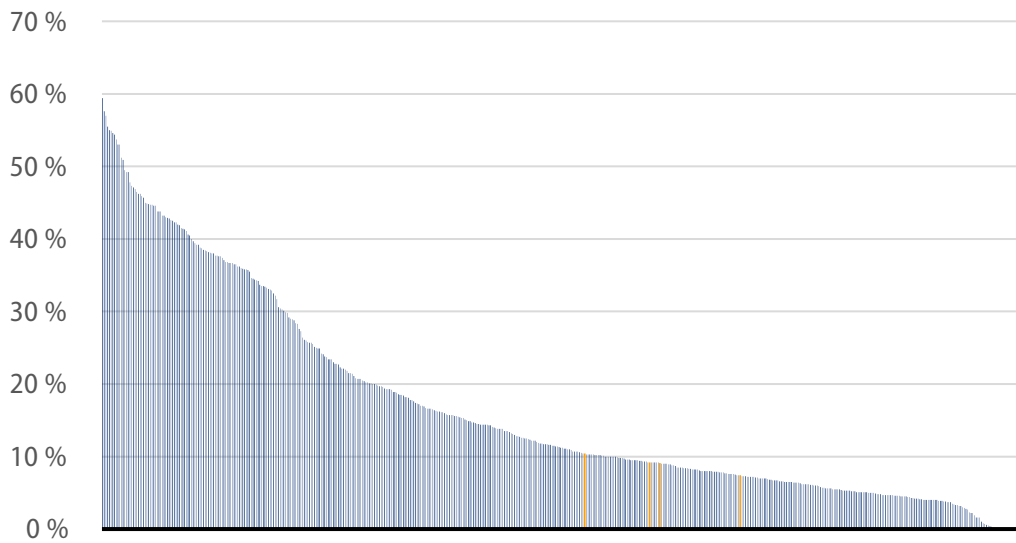
Kuvio 9. Korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus 25–34-vuotiaista Yhdysvaltain osavaltioissa ja Suomen alueilla 2022 tai tuorein (OECD). Suomen alueet merkitty

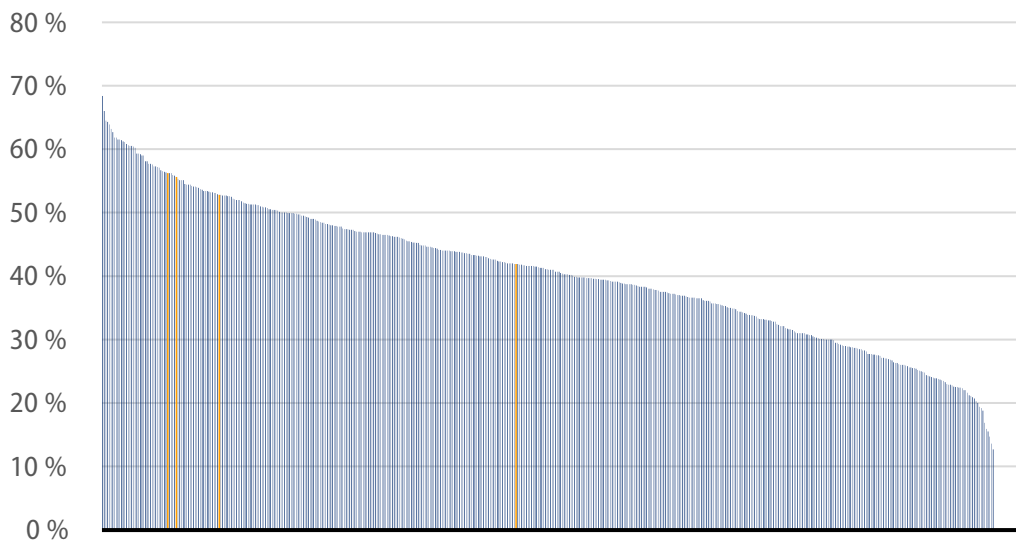
Vailla perusasteen jälkeistä tutkintoa olevien osuus nuorista aikuisista on Suomen alueilla kansainvälisesti vertaillen pieni ja toisen asteen koulutuksen suorittaneiden osuus poikkeuksellisen korkea muilla alueilla kuin Helsinki-Uudellamaalla. Muiden

alueiden koulutusrakenne onkin hyvin saman tyyppinen kuin monilla itäisen keski-Euroopan alueilla Romaniassa, Puolassa, Unkarissa ja Kroatiassa, toisaalta Yhdysvaltojen Arkansasisissa.

Kuvio 10. Vailla perusasteen jälkeistä tutkintoa olevien osuus 25–34-vuotiaista alueittain 2022 tai tuorein (OECD). Suomen alueet merkitty

Kuvio 11. Toisen asteen tutkinnon suorittaneiden osuus 25–34-vuotiaista alueittain 2022 tai tuorein (OECD). Suomen alueet merkitty

2.3 Koulujen alueelliset erot

Koulujen alueellisia eroja voidaan tarkastella hyvin monilla ulottuvuuksilla, joista jäljempänä käsitellään mm. koulujen kokoa. Seuraavassa käsitellään kysymystä erilaisten oppilaiden ryvästymisestä eri kouluihin, tarkastellen muunkielisiä oppilaita, erityisen tai tehostetun tuen päätöksen saaneita sekä painotetun opetuksen piirissä olevia.

2.3.1 Muunkieliset oppilaat

Vuonna 2022 perusopetuksen 525 000 oppilaasta muun kuin suomen-, ruotsin- tai saamenkielisiä oppilaita oli 9,2 % (n. 48 400). Muunkielisistä Suomen kansalaisia oli yli puolet (56 %), lähes 27 000.

Vuonna 2023 perusopetuksen 548 000 oppilaasta muun kuin suomen-, ruotsin- tai saamenkielisiä oppilaita oli 10,5 % (n. 57 500). Muunkielisistä Suomen kansalaisia oli 49 %, n. 28 000.

Maahanmuuttajataustaisen väestön koulutukseen osallistumisen tarkastelu edellyttääkin monipuolista äidinkielen, kansallisuuden ja alkuperän tarkastelua. Seuraavassa keskitytään pääosin muunkielisten tarkasteluun, mutta esimerkiksi Suomea toisena kielenä opiskelevien jakautuminen kunnittain ja kouluittain vastaa merkittävältä osin muunkielisten jakautumista.

Maahanmuuttajaväestö on voimakkaasti keskittynyt sekä kunta- että koulutasolla. Muunkielisten osuus ylittää 20 % perusopetuksen oppilaista vain 7 kunnassa (2,4 % kunnista), mutta muunkielisistä oppilaista näissä kunnissa on yli 55 %. 20 % osuus ylitetään ensisijaisesti suurissa kaupungeissa Helsingissä (23 %), Espoossa (24 %), Vantaalla (29 %) ja Turussa (21 %), mutta myös eräissä pienissä kunnissa (Korsnäs 22 %, Närpiö 31 %, Kaskinen 25 %), joissa kokonaisoppilasmäärä on hyvin pieni.

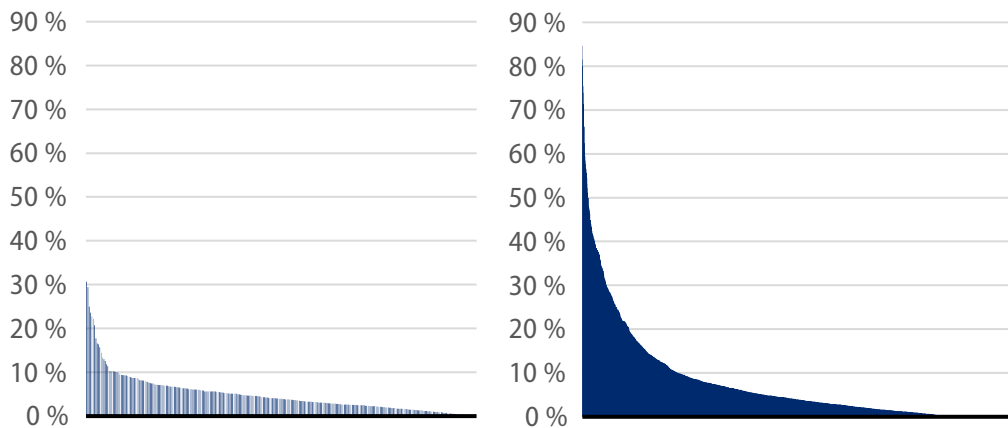
Muunkieliset oppilaat keskittyvät myös kouluttain. Korkeimmillaan muunkielisten osuus oppilaista on koulutasolla 85 %, toisaalta yli puolessa kouluista osuus on alle 3,8 % ja noin neljänneksessä kouluista alle 1 %. Korkean muunkielisten osuuden kouluja on koko maassa varsin vähän. Muunkielisten osuus ylittää 50 % 27 koulussa ja 40 % 57 koulussa.

Tyypillisesti muunkielisten osuudet ovat korkeita kouluissa, jotka ovat keskikokoa suurempia ja vuonna 2023 koko maan muunkielisistä oppilaista neljännes opiskeli 45 koulussa (2,2 % kouluista) ja puolet 140 koulussa (7 % kaikista kouluista).

Toisaalta siinä puolikkaassa Suomen kouluista, joissa muunkielisten osuus on pienin, opiskeli yhteensä n. 3 300 muunkielistä oppilasta (5,8 % muunkielisistä oppilaista).

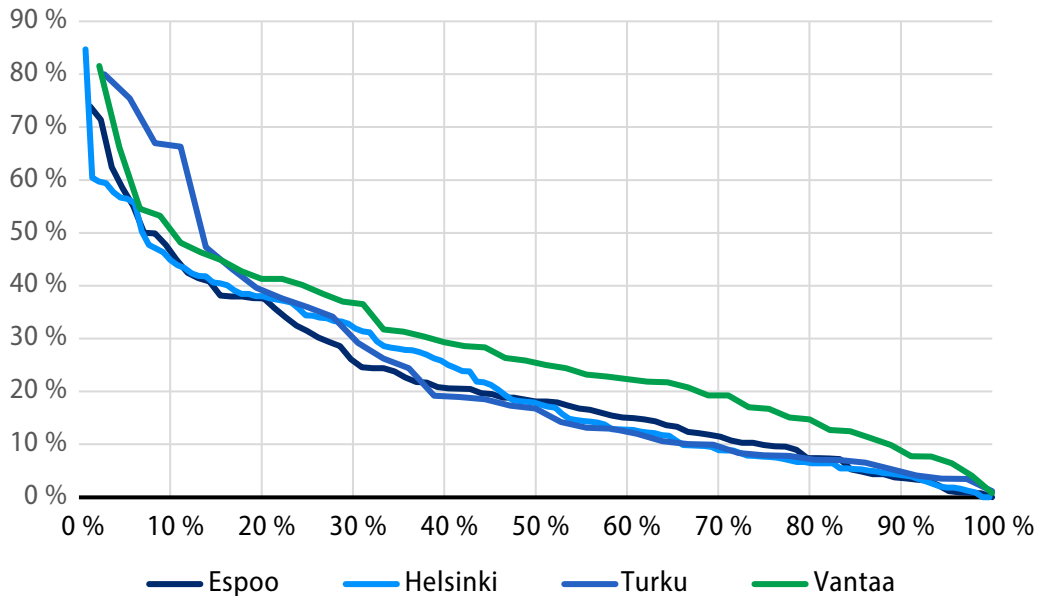
Koulutason kuntatasoa suurempi eriytyminen muunkielisten osuudessa näkyy paitsi korkeina muunkielisten osuuksina joissain kouluissa, myös matalan muunkielisyyden yleisyydessä. 3 prosentissa kunnista peruskoulussa ei ole yhtään muunkielistä, peruskouluista samassa tilanteessa on 18 %.

Kuvio 12. Muunkielisten osuus oppilaista kunnittain (vasen) ja kouluittain (oikea) 2023

Muunkielisistä oppilaista 55 % opiskeli Helsingissä, Vantaalla, Espoossa tai Turussa. Kaupunkien sisällä muunkieliset oppilaat keskittyvät myös koulutasolla. Kaikissa näistä neljästä kaupungista muunkielisten osuus peruskoulun oppilaista on yli 70 %, alimmillaan alle 1,5 prosenttia. Korkeimmillaan muunkielisten osuus on lähes nelinkertainen kunnan keskiarvoon verrattuna. Näissä neljässä kunnassa n. kolmannes (31 %) muunkielisistä oppilaista on kouluissa, joissa muunkielisten osuus on alle muunkielisten osuuden koko kunnassa, kun kansalliskielisistä oppilaista vastaava osuus on 68 %. Koko maan muunkielisistä oppilaista n. 38 % opiskeli niissä näiden neljän kaupungin 114 koulussa, joissa muunkielisten osuus ylitti kunnan keskiarvon.

Vantaa eroaa muista nelikon kunnista pienemmällä koulujen välisellä hajonnalla. Helsingissä, Turussa ja Espoossa viidenneksessä kouluja muunkielisten osuus on selvästi alle 10 %, Vantaalla hyvin pienen muunkielisten osuuden kouluja on selvästi vähemmän.

Kuvio 13. Muunkielisten oppilaiden osuus kouluittain 2023

Muunkielisten keskittyessä suuriin kaupunkeihin ja niiden sisällä osaan kouluista merkittävä osa tästä joukosta opiskelee varsin pienessä osassa kouluja. Tämä tarkoittaa, että kansalliskielisten ja muunkielisten oppilaiden kouluympäristöt ovat varsin erilaisia. Yli puolet muunkielisistä opiskelee kouluissa, joissa muunkielisten osuus on yli 20 %, kansalliskielisistä 89 % opiskelee kouluissa, joissa muunkielisten osuus on alle 20 %.

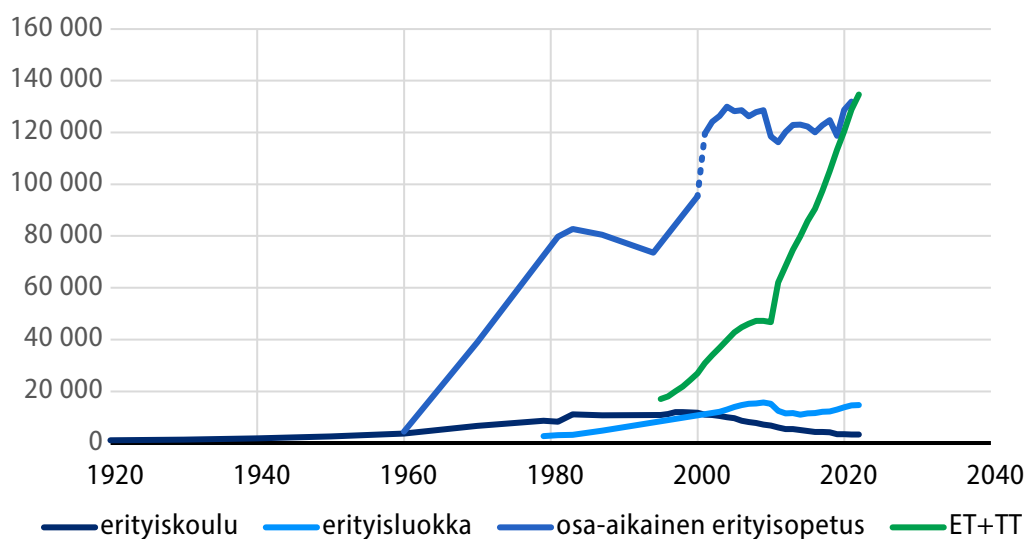
2.3.2 Erityisopetus ja tuki perusopetuksessa

Erityisen ja tehostetun tuen tarvetta ja antamista koskeva alueellinen tarkastelu hyötyy tuen historiallisen kehityksen tarkastelusta. Pitkällä aikavälillä erityisopetus ja tuki ovat laajentuneet ja tuen muodot ovat muuttuneet. Pitkän aikavälin kehityksen arviointia vaikeuttavat tietopuutteet sekä tilastointiin ja lainsäädäntöön liittyvät tekijät. Erityisesti vuotta 1995 edeltävän kehityksen tarkastelu nojautuu seuraavassa yksittäisiä vuosia koskeviin tietoihin.

Yleisesti ottaen erityiskouluissa toteutettu erityisopetus näyttää laajentuneen nopeasti 1980-luvulle saakka, jatkanut hidasta laajentumista 1990-luvun lopulle, kääntyäkseen nopeaan laskuun vuosituhannen vaihteen jälkeen. Laajin tuen muoto on peruskoulu-uudistuksen jälkeen ollut osa-aikainen erityisopetus, jonka määrä kasvoi alussa nopeasti, mutta jonka laajuudessa ei, tilastointimuutoksia lukuun

ottamatta, näytä tapahtuneen huomattavia muutoksia viime vuosikymmeninä. Eri-tyisesti vuoden 2011 jälkeen tapahtunut erityisen tai tehostetun tuen piirissä olevien määrän kasvu näyttää kertovan enemmän tuen tarpeen tulemisesta näkyväksi kuin tuen tarpeen, tai edes annetun tuen, lisääntymisestä.

Kuvio 14. Erityisopetuksen pitkän aikavälin kehitys

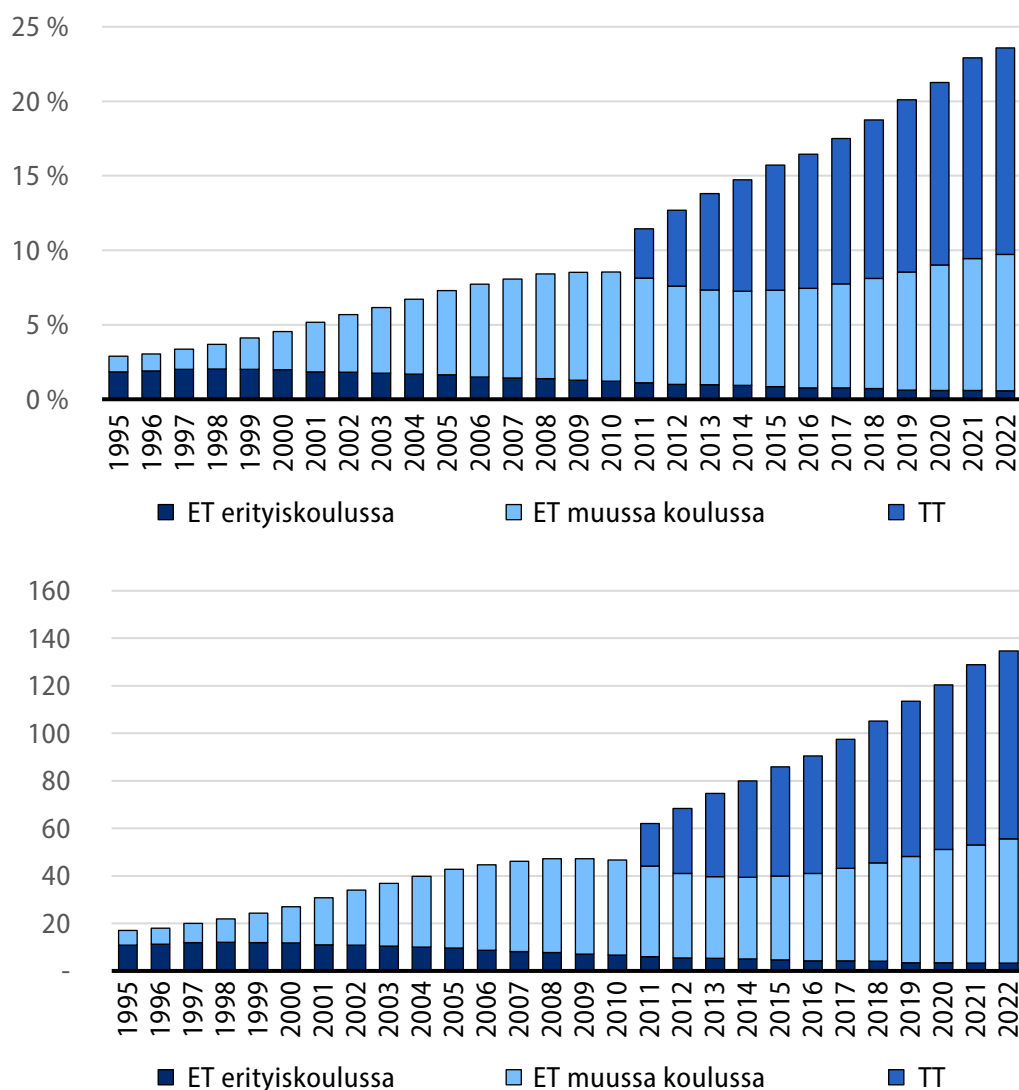
Suomessa erityisopetuksen, vuodesta 2011 erityisen ja tehostetun tuen, määrä on ollut jatkuvassa kasvussa. Vuonna 1995 erityisopetuksessa oli n. 2,9 % oppilaista ja osuus nousi 8,5 prosenttiin 2010. Tuen järjestelmän uudistuttua erityisen tuen päätöksen saaneiden osuus laski, mutta palasi kasvu-uralle ja on noussut 2022 mennessä 9,7 prosenttiin peruskoululaisista.

Tukea saavan joukon rakenteessa on tapahtunut merkittäviä muutoksia. Erityisopetus kasvoi 1995–2010 erityisesti erityiskoulujen ulkopuolella ja 2000-luvulla erityiskouluissa olevien erityisopetuksen oppilaiden määrä alkoi laskea 1990-luvun jälkipuoliskon n. 11–12 tuhannesta oppilaasta alle 7 000 oppilaaseen 2010 ja n. 3 200 oppilaaseen 2022. Näiden kehitysten yhteisvaikutuksena erityisopetuksessa olevista oli erityiskouluissa 1990-luvun puolivälissä kaksi kolmannesta, mutta 2010 joka seitsemäs ja 2022 joka seitsemästoista. On huomattava, että osin muutoksessa voi olla kyse hallinnollisista muutoksista, jossa vierekkäin toimineet erityiskoulu ja peruskoulu ovat yhdistyneet hallinnollisesti, mutta vanha erityiskoulu saattaa silti toimia edelleen hyvin erillisenä. Tietopohja ei riitä arvioimaan, kuinka merkittävältä osin muutos on ollut ensisijaisesti hallinnollinen.

Erityisoppilaiden osuuden kasvu on kansainvälinen ilmiö, jonka syitä on etsitty sekä tuen tarpeesta, sen tunnistamisesta ja palvelujen rahoitusjärjestelmistä. Erityisoppilaiden määrän nopea kasvu näyttää kestäneen 1990-luvun puolivälistä 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen loppuun. (Lintuvuori 2010) Suomessa erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen oppilaiden määrä korotti vuoteen 2009 saakka opetuksen järjestäjän saamaa valtionosuutta, minkä nähtiin kannustavan kuntia siirtämään oppilaita yhä lievemmin perustein erityisopetukseen. Rahoituskannustimet muuttuivat tältä osin 2010 alusta, hyvin lähellä ns. kolmiportaisen tuen mallin käyttöönottoa 2011. (Kirjavainen et al. 2014) Erityisoppilaiden määrän voimakkain kasvu jatkui 1990-luvulta vuoteen 2010, kun valtionosuusrahoitus perustui aiemmasta poiketen laskennallisiin, toimintaympäristöä kuvaaviin kriteereihin, joihin myöhemmästä poiketen sisältyi erityisoppilaiden määrä. Rahoituslakien lisäksi myös muu perusopetusta koskeva lainsäädäntö on uudistunut tarkastelujaksolla.

Vuoden 2010 jälkeen valtaosa tukea saaneiden määrän kasvusta on tapahtunut tehostettua tukea saavien määrän kasvuna. Tehostettua tukea saavien määrä on noussut vuoden 2011 n. 18 000 oppilaasta 79 000 oppilaaseen vuonna 2022. Erityistä tai tehostettua tukea sai 2022 n 135 000 oppilasta, eli 23,6 % peruskoululaisista.

Kuvio 15. Erityistä tukea tai tehostettua tukea saaneiden osuus ja määrä (1 000 oppilasta) perusopetuksessa 1995–2022

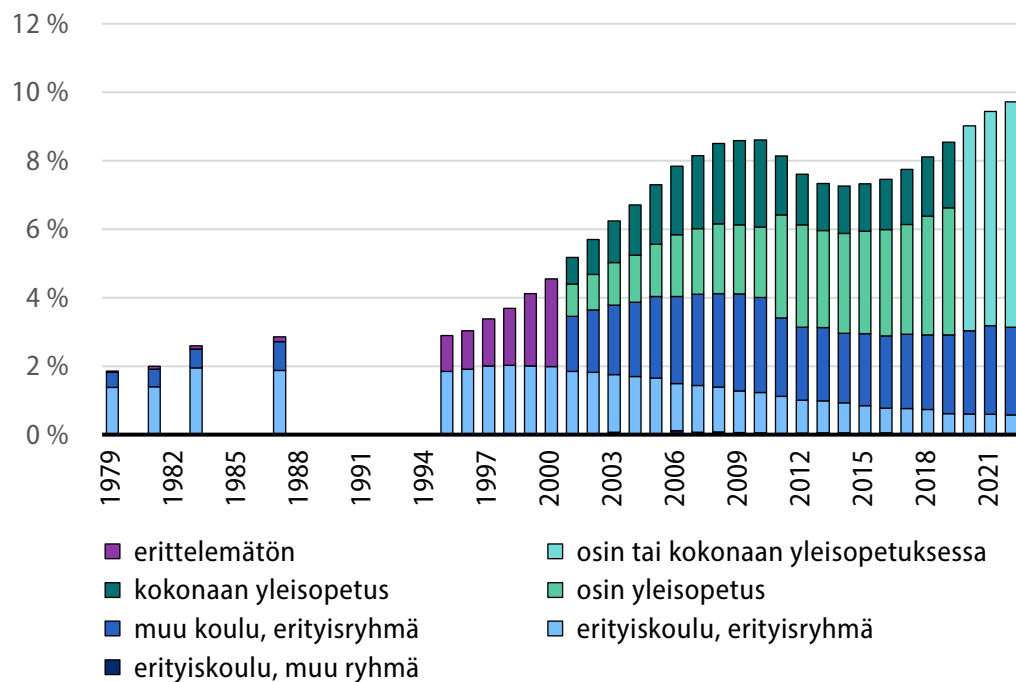

Erityisopetuksessa olevien ja erityistä tukea saaneiden jakautuminen koulutuksen järjestämipaikan mukaan kertoo myös tuen piirissä olevien rakenteen muutoksesta. Erityiskouluissa olevien määrä ei muuttunut merkittävästi 1970-luvun lopun ja 1990-luvun loppujen välissä, minkä lisäksi muutokseen vaikuttavat tilastointikäytännöt mm. koulukotien ja sairaalakoulujen osalta. 1990-luvun lopulta erityiskouluissa opiskelevien määrän laskiessa näyttää erityisoppilaiden siirtymä muihin kouluihin tapahtuneen ensisijaisesti siirtymänä erityisryhmiin.

Erityiskouluissa tai muiden koulujen erityisryhmissä opiskelevien oppilaiden määrä kasvaa vuosituhatenn alussa 2001–2005 kääntyäkseen hitaaseen laskuun vuoden 2007 jälkeen. Tuen järjestelmän muutos näkyy 2011 oletettavasti osin luokitusmuutoksista johtuen sekä erityisryhmissä että kokonaan yleisopetuksessa opiskelevien oppilaiden määrän laskuna ja osin yleisopetuksessa opiskelevien määrän kasvuna. Valtaosin erityisoppilaiden määrän kasvu 2000-luvun alussa muodostuu osin tai kokonaan yleisopetuksessa opiskelevista ja heijastanee perusopetuksen tukijärjestelmän laajenemista uusiin oppilasryhmiin 1999 voimaan tullessa perusopetuslaissa.

Erityiskouluissa tai -ryhmissä opiskelevien määrä ja osuus ovat säilyneet varsin vakaina vuodesta 2011 eteenpäin, mikä viittaa siihen, että perusopetuksen integraatio ei ole merkittävältä osin tarkoittanut aiemmin erityiskouluissa tai -ryhmässä olleiden ryhmien siirtymistä kokonaan tai osittain yleisopetukseen. Verrattuna 1990- ja 2000-luvuilla tapahtuneeseen erityisopetuksen siirtymiseen erityiskouluista muihin kouluihin on vuoden 2011 jälkeinen siirtymä erityisluokista yleisopetuksen luokkiin ollut tilastotietojen valossa varsin hidas ja vähäinen.

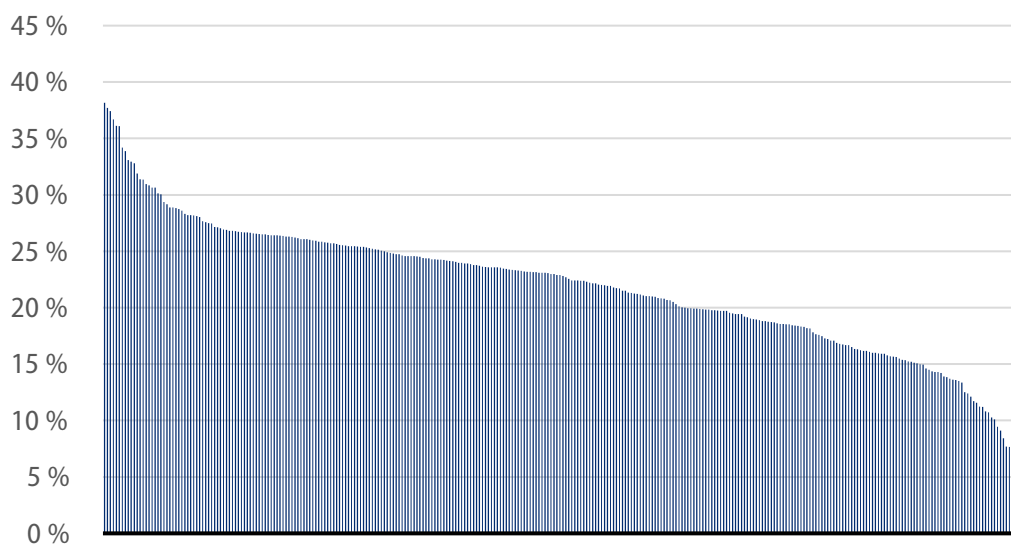
Kuvio 16. Erityistä tukea saavien määrä järjestämispaikan mukaan 1979–2022

Tukea saavat oppilaat jakautuvat hyvin monen tasoiseen tuen tarpeeseen. Kun tukea saaneiden kokonaismäärä oli 2022 135 000 oppilasta, vahvemman tuen piirissä oli 56 000 erityistä tukea saanutta, joista vahvempaa tukea tarvitsivat 12 000 pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä olevaa oppilasta, joista vaikeimmin vammaisia oli hieman alle 1 800 oppilasta. Enemmän tukea tarvitsevilla, vaikeavammaisilla ja pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä olevilla, tuen kriteeristö on vahvemmin lääketieteellinen ja erot diagnostisissa kriteereissä todennäköisesti pienemmät. Pidennettyä oppivelvollisuutta suositellaan lapselle, jolla on vaikea kehitysvamma tai vakava sairaus tai kehityksessään viivettä.

Kuntien välinen vaihtelu erityistä ja/tai tehostettua tukea saaneiden oppilaiden osuudessa on erittäin suurta. Erityistä tukea saaneiden osuus vaihteli 2022 kuntatasolla 0 prosentista 20 prosenttiin oppilaista, täydentävää tukea saaneiden osuus nollasta 26,7 % oppilaista ja jompaakumpaa tukea saaneiden osuus nollasta 38,2 prosenttiin oppilaista.

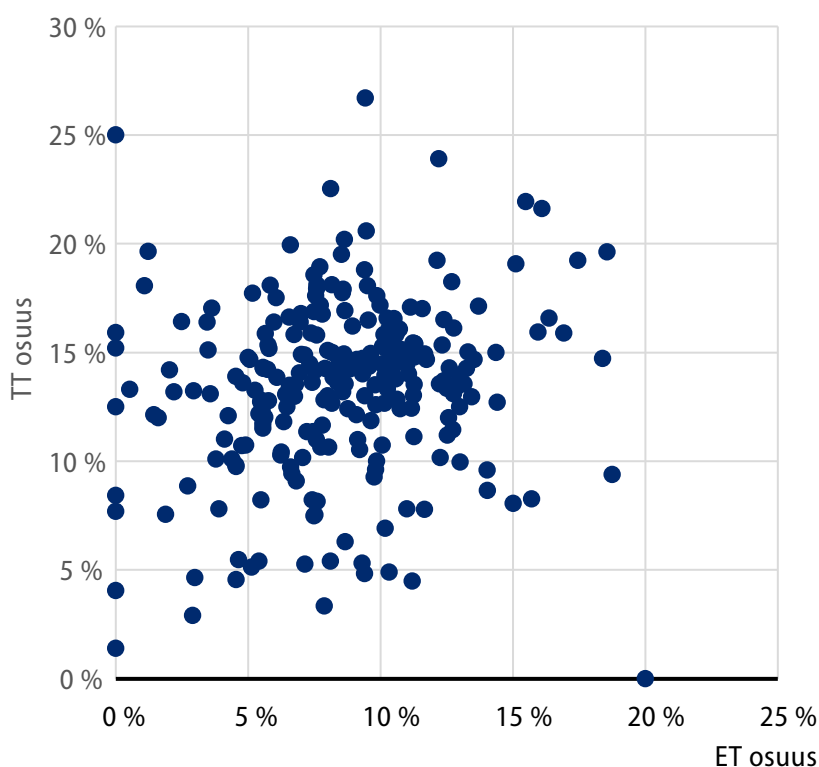
Kuvio 17. Erityistä tai tehostettua tukea saaneiden osuus perusopetuksessa kunnittain 2022

Koko maan tasolla erityisen tuen osuus kaikesta tuesta on n. 40 %, mutta kuntatasolla se vaihtelee 0 % ja 100 % välillä, täydentävän tuen osuuden vaihdeltaessa vastaavasti. Tämä viittaa siihen, että tuen tarpeen tunnistaminen ja sen määrittäminen erityiseksi tai tehostetuksi tueksi vaihtelee kuntien välillä.

Tähän viittaa myös aihetta koskeva tutkimus, jonka mukaan ennen 2010 valtion-osuusuudistusta erityisoppilaiden osuus kasvoi kuntatasolla valtionosuuksien ja, erityisesti, asukaskohtaisten verotulojen kasvaessa. Tuolloin kuntien rahoitustilanne ei vaikuttanut vaikeampien vammojen ja oppimiseen liittyvien vaikeuksien perusteella tehtyihin erityisopetussiirtoihin, mutta varallisuudella oli vaikutusta lievempien oppimisen vaikeuksien perusteella erityisopetukseen siirrettyjen oppilaiden osuuteen. Lisäksi mm. se, kuinka keskitetysti tai hajautetusti erityisopetusta kunnassa tarjotaan, on ollut yhteydessä erityisoppilaiden osuuteen. Kunnissa, joissa erityisopetusta tarjottiin hajautetusti useissa kouluissa, sitä myös sai, erityisesti lievempiin oppimisen vaikeuksiin, useampi oppilas. (Kirjavainen et al. 2014)

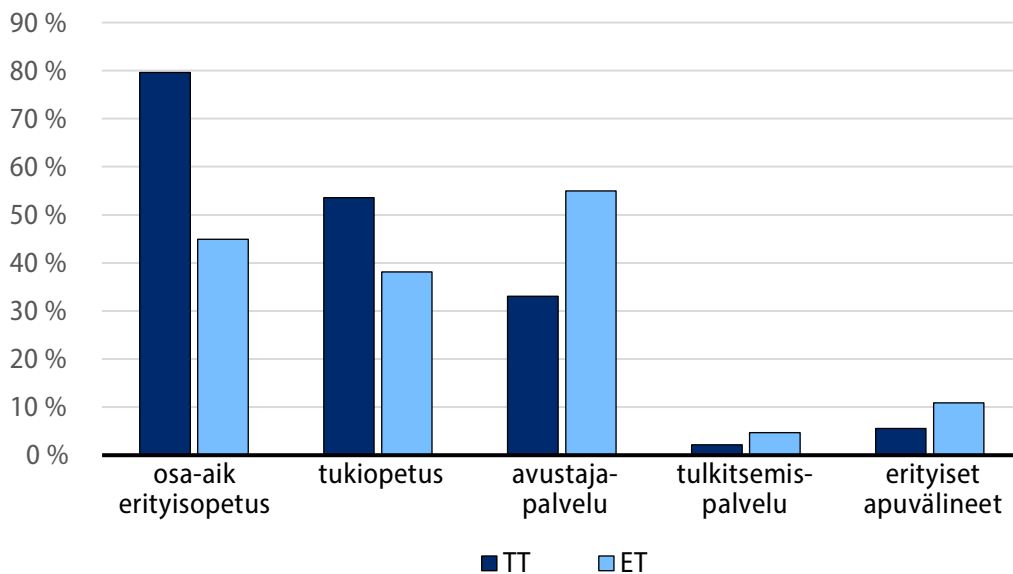
Kuvio 18. Erityistä tukea tai tehostettua tukea saaneiden osuus kunnittain 2022

Erityistä tai tehostettua tukea saavien osuuden vaihtelu kuntatasolla ei näytä olevan yhteydessä mihinkään mittariin, kuten väestön koulutus- tai tulotason, joka voisi yksinkertaisesti selittää tuen tarpeen vaihtelua.

Tukitasojen erosta kertoo se, että erityisen tuen saajista suuremmalla osalla tuki sisältää erityisiä apuvälineitä, tulkitsemispalveluja ja avustajapalveluja kuin tehostetun tuen saajilla. Osa-aikaisen erityisopetuksen ja tukiopetuksen osuudet taas ovat korkeampia tehostettua tukea saavilla. Kaikkien tukimuotojen osalta kuntien välinen vaihtelu on erittäin suurta sekä erityistä tukea että tehostettua tukea saavilla.

Kuvio 19. Tukimuotoja saaneiden osuus erityistä tukea tai tehostettua tukea saaneista 2022

Tarkempien alueellisten erojen tarkastelu erityisen ja tehostetun tuen osalta olisi ongelmallista, koska tiedot viittaavat siihen, että tuen päätöksiä ei voida kokonaisuutena arvioiden tulkita kovin luotettavaksi arvioksi tuen tarpeesta. Tuen päätöksiin voivat vaikuttaa mm. paikalliset koulujen rahoittamisen käytännöt, joissa tuen päätökset voivat vaikuttaa eri tavoin koulujen käytössä oleviin resursseihin.

Maakuntien, kuntien että koulujen välisiä eroja tuen päätöksissä ei voida suoraan tiedoksi eroista tuen tarpeessa. Ajassa tapahtuneita muutoksia erityistä ja tehostettua tukea saavien määrässä ja osuudessa ei myöskään voida tulkita suoraan muutoksiksi tuen tarpeessa. Tuen piirissä olevien määrän kasvu ei myöskään suoraan kerro annetun tuen määrän kehityksestä. Osa-aikainen erityisopetus on hyvin tyypillinen tukimuoto tehostetun tuen piirissä olevilla, mutta osa-aikaista erityisopetusta saavien oppilaiden osuus on vaihdellut 2000-luvulla vain vähän, eikä ole kasvanut 2010-luvulla, kun tehostettua tukea saavien määrä on kasvanut voimakkaasti.

2.3.3 Luokat, opetusryhmät ja painotettu opetus

Peruskoulussa kouluverkon kehityksen lisäksi olisi hyödyllistä tarkastella koulujen sisäisiä rakenteita mm. luokan- sekä opetusryhmien muodostamisen osalta. Suomessa oppimistuloserot koulujen sisällä ja luokkien välillä ovat pohjoismaisittain suuria (ks. Sivistyskatsaus 2023), jolloin koulujen sisäinen ryhmänmuodostus on koulutustulemien jakautumisen kannalta Suomessa poikkeuksellisen kiinnostavaa. Valitettavasti aihetta koskevat rekisteriaineistot ovat varsin puutteellisia ja siten koulun sisäisestä elämästä on vaikea muodostaa kokonaiskuva.

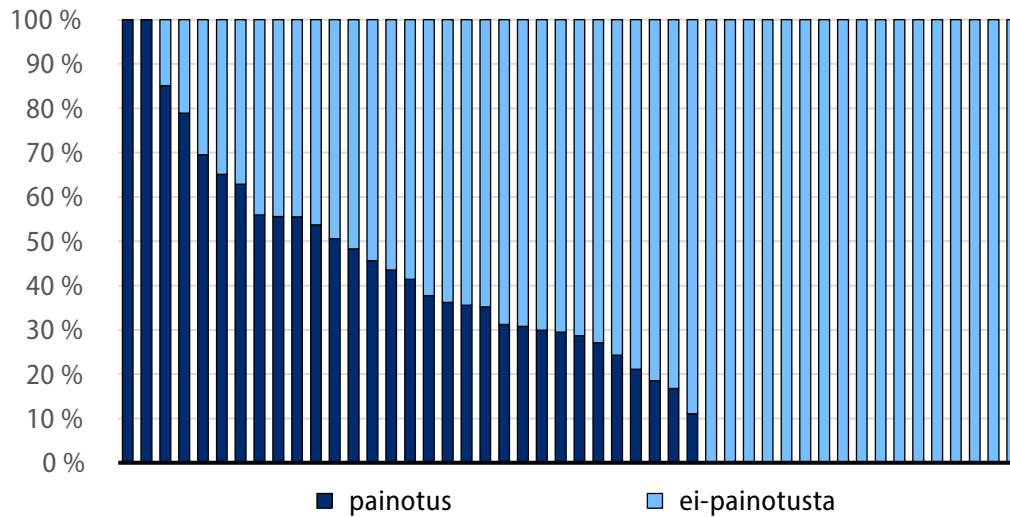
Luokkakokoa koskevat tilastot perustuivat pitkään kouluille suunnattuun opettajat ja rehtorit -tiedonkeruuseen, johon vastaaminen laski vastaamisen tultua vapaaehtoiseksi niin paljon, että tietojen luotettavuus kärsi eikä tiedonkeruuta ole jatkettu vuoden 2019 jälkeen. Koski-tietokannassa perusopetuksen oppilailla on tieto hallinnollisesta luokasta, johon oppilas kuuluu, mutta tietoa ei käytetä koulutustilastoinnissa. Siksi käytettävissä ei ole järjestelmätason tietoa siitä, miten oppilaat ryvästyvät koulujen sisällä eri luokkiin.

Koulu ei pitkään aikaan ole perustunut malliin, jossa yksi opettaja opettaa yhtä luokkaa yhdessä luokkatilassa, vaan luokat voivat opetuksessa mm. jakautua useaksi pieneksi ryhmäksi tai opetusryhmään voidaan koota oppilaita usealta hallinnolliselta luokalta. Opetusryhmätieto ei sisälly koulutussektorin hallinnollisiin rekistereihin, joten tällä hetkellä ei ole tiedossa, miten opetusryhmät on perusopetuksessa järjestetty ja onko opetuksen järjestämisen tavoissa vaihtelua esim. alueiden, koulujen, oppiaineiden tai oppilaiden taustan mukaan.

Yksi koulujen sisäisen organisoitumisen tavoista liittyy valinnaisaineisiin ja painotettuun opetukseen. Valitettavasti painotetusta opetuksesta ei ole valtakunnallisia tilastotietoja ja opetusryhmätiedon puuttuessa ei voida kuvata painotetun opetuksen toteuttamistapoja luokkamuotoisesti tai muuten.

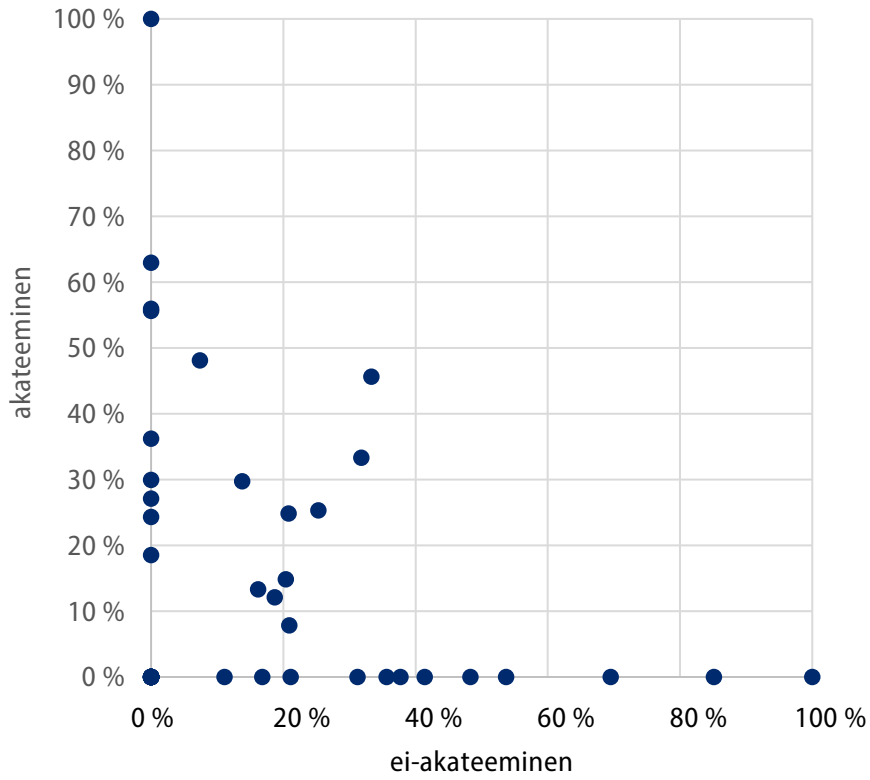
Koulutasolla vaihtelua voi olla huomattavasti vuosittain, mutta Helsinkiä koskevat tiedot (Kupiainen & Hienonen 2023) kertovat painotetun opetuksen oppilaiden osuuden 7. luokkalaisista vaihtelevan voimakkaasti kouluittain. Yli kolmanneksessa tutkituista kouluista yksikään oppilas ei ollut painotetussa opetuksessa, muissa osuus vaihteli 11 prosentista 100 prosenttiin.

Kuvio 20. Painotetun opetuksen oppilaiden osuus kouluittain (Helsinki, 7. luokkalaiset 2014)

Koulut eroavat myös painotetun opetuksen luonteen osalta. Akateemisesti painotetussa opetuksessa painotettu opetus kohdistuu kieli- ja LUMA-aineisiin, ei-akateemisessä taas musiikkiin, urheiluun tai muihin taito- ja taideaineisiin. Akateemisesti painotetun opetuksen oppilaita oli tarkastelussa 46 prosentissa ja ei-akateemisesti painotetun opetuksen oppilaita 40 prosentissa kouluista. Järjestelmän rakenteen kannalta kiinnostavaa on, että noin viidenneksessä kouluista oli sekä akateemisesti että ei-akateemisesti painotettua, viidenneksessä vain ei-akateemisesti painotettua ja neljänneksessä vain akateemisesti painotettua opetusta. Kaikissa kolmessa ryhmässä painotetussa opetuksessa oli keskimäärin hieman alle puolet oppilaista.

Kuvio 21. Painotetun opetuksen oppilaiden osuus kouluittain painotuksen mukaan (Helsinki, 7. luokkalaiset 2014)

3 Varhaiskasvatus ja yleissivistävä koulutus

3.1 Yleinen kehitys

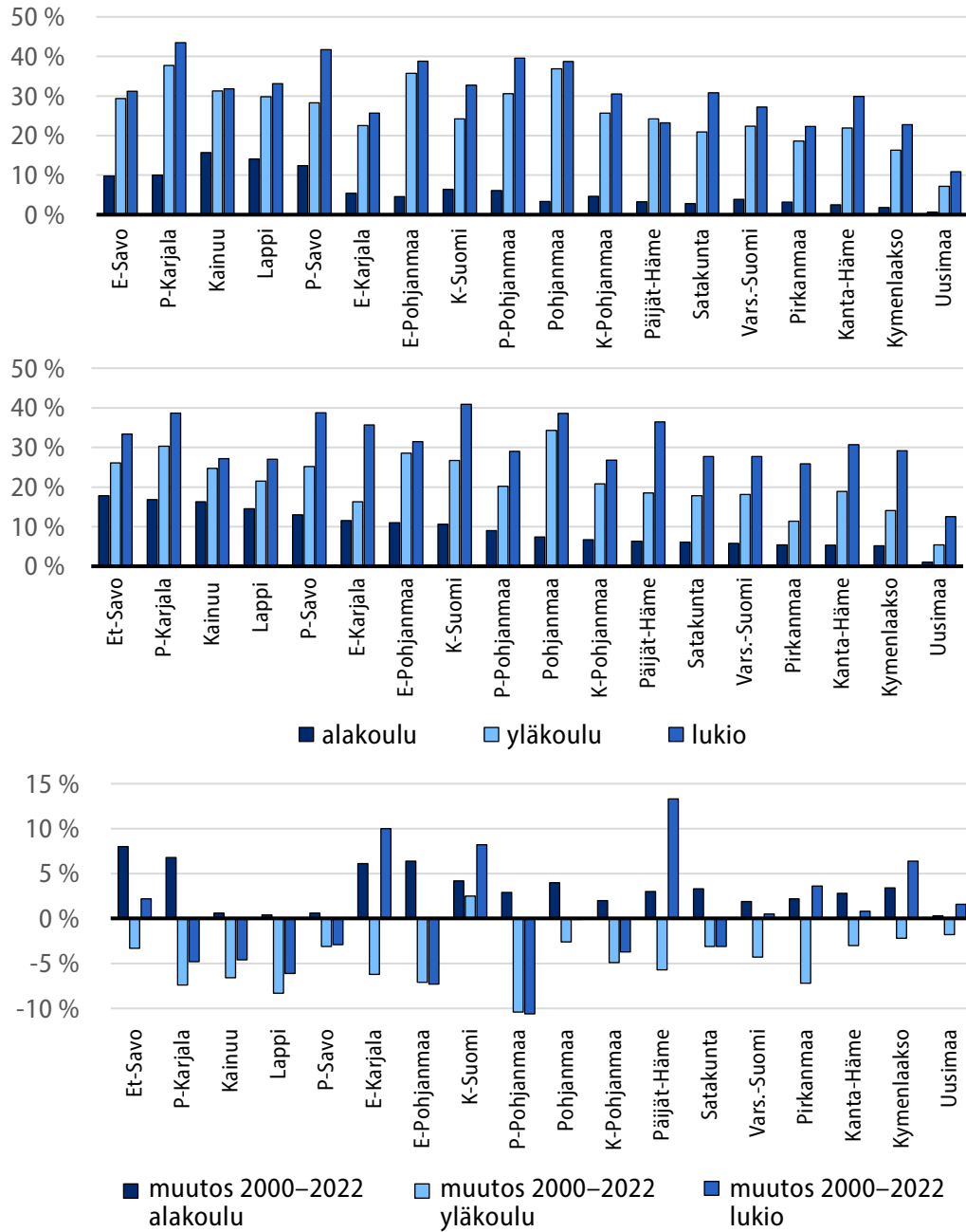
Yleissivistävän koulutuksen palveluverkko on pitkään rakentunut ikäkauden mukaan tiivistyväksi verkoksi siten, että keskimääräinen etäisyys lähimpään oppilaitokseen on kasvanut iän mukana. Koulupolulla alakoulu on ollut selvästi lähempänä kuin yläkoulu, lukiosiiirtymässä etäisyys lähimpään oppilaitokseen ei ole kasvanut niin selvästi.

Varhaiskasvatus, joka tuli pitkään käsitellyksi päivähoitona, eroaa tältä osin yleissivistävän koulutuksen verkosta. Päivähoitolaissa tai myöhemmässä varhaiskasvatuslaissa ei ole ollut kuntia velvoittavaa sääntelyä lähipalveluperiaatteesta. Pidemmän aikavälin tarkastelua rajoittaa myös varhaiskasvatuksen rakennemuutos, koska pitkään merkittävän osan varhaiskasvatuksesta muodostaneesta perhepäivähoidosta ei ole vastaavia sijaintitietoja kuin perusasteen oppilaitoksista tai päiväkodeista.

Etäisyys lähimpään oppilaitokseen on vaihdellut alueittain ja yli 5 kilometrin etäisyydet lähimpään oppilaitokseen ovat olleet yleisempiä harvemmin asutuissa maakunnissa. 2000-luvulla palveluverkon rakenne on muuttunut. Yhtäältä perusopetuksessa on siirrytty erillisten ala-asteiden ja yläasteiden verkosta yhtenäisten peruskoulujen verkkoon, jolloin keskimääräinen etäisyys lähimpään alakoulu-yksikköön on kasvanut pienentäen ala- ja yläkoulun välistä eroa matkassa lähimpään oppilaitokseen.

Useilla alueilla palveluverkkoa on muutenkin tiivistetty. Alueilla, joilla tämä kehitys on ollut kohdeikäluokkien keskittymistä nopeampaa, keskimääräiset etäisyydet lähimpään oppilaitokseen ovat kasvaneet. Tyypillisesti kaikissa maakunnissa yli 5 km etäisyydellä lähimmästä alakoulusta olevien osuudet ovat nousseet, yläkouluissa vastaava osuus on ollut laskussa ja lukioverkon kehityksessä on erittäin suuria maakuntien välisiä eroja.

Kuvio 22. Yli 5 kilometrin etäisyydellä asuvien osuus kohdeikäluokasta maakunnittain ja koulutustasoin 2000 (ylin) ja 2022 (keskimäinen) sekä muutos 2000–2022

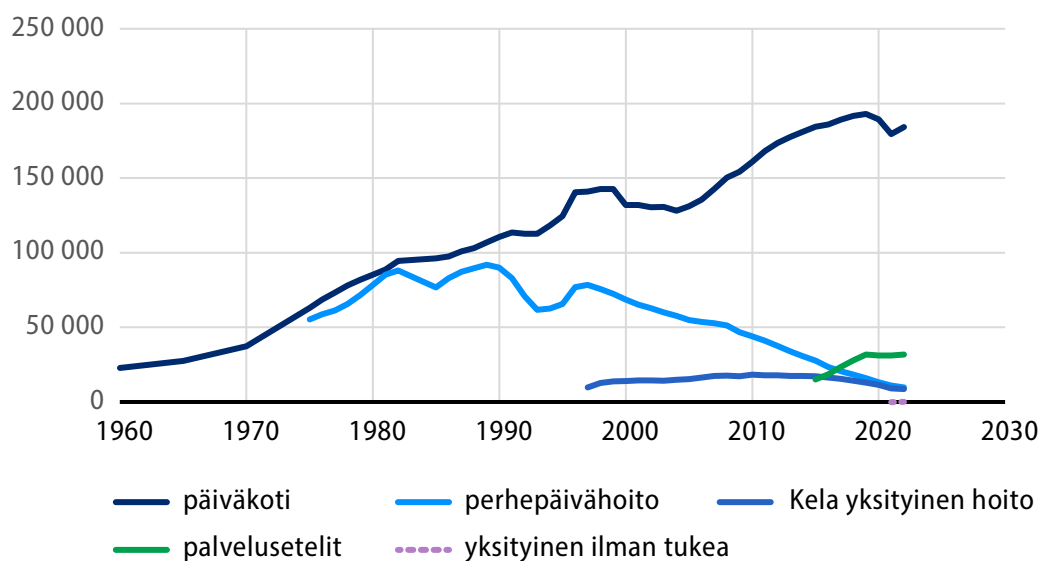

3.2 Varhaiskasvatus

Varhaiskasvatukseen osallistuminen on yleistynyt pitkään ja osallistumisen rakenne on muuttunut. Perhepäivähoitoa koskevat tiedot ovat puutteellisia ennen 1970-luvun puoliväliä, mutta aina 1980-luvun alkuun saakka varhaiskasvatuksen osallistumisasteen kasvu näyttää tapahtuneen varsin tasaisesti päiväkodeissa ja perhepäivähoidossa. 1980-luvulla perhepäivähoidon laajeneminen pysähtyy, päiväkotitoiminnan jatkaessa kasvuaan, ja erityisesti 1990-luvun lamasta lähtien perhepäivähoito supistuu ja päiväkotitoiminta laajenee vastaavasti. 2020-luvun alkuun tultaessa perhepäivähoidon osuus päiväkoti- tai perhepäivähoidossa olevista lapsista on laskenut vuoden 1990 n. 45 prosentista vuoden 2021 n. 6 prosenttiin.

Kelan yksityisen hoidon tuki muodostui 1990-luvulla kohtuullisen merkittäväksi varhaiskasvatuksen järjestämisen tavaksi. Sen määrä kasvoi 1990-luvun lopun alle 10 000 lapsesta vuoden 2010 n. 18 000 lapseen, mutta on sittemmin laskenut varsin voimakkaasti, erityisesti 2010-luvun jälkipuoliskolla. Vuonna 2022 yksityisen hoidon tuella hoidettuja lapsia oli jo alle 9 000, vähemmän kuin koskaan aiemman 20 vuoden aikana. Yksityisen hoidon tuen käyttöä on korvannut kuntien palvelusetelillä rahoitetun varhaiskasvatuksen erittäin nopea laajentuminen. Kokonaisuutena yksityisen hoidon tuella ja palvelusetelillä rahoitetun varhaiskasvatuksen määrä kasvoi 2015–2019 n. 32 000 lapsesta n. 45 000 lapseen, mutta on sittemmin laskenut ikäluokkien pienentyessä.

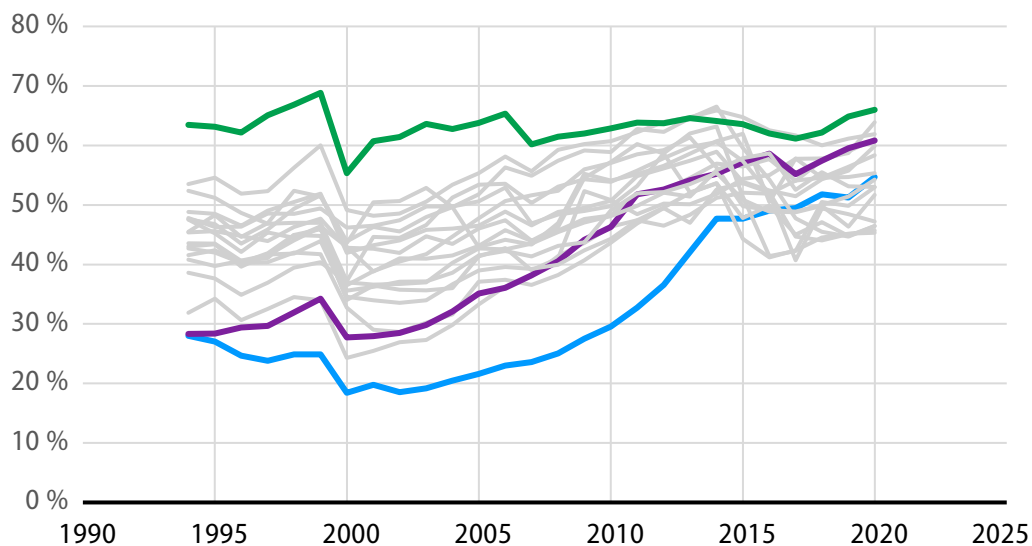
Kuvio 23. Varhaiskasvatuksen osallistujat järjestämismuodon mukaan 1960–2021/2022

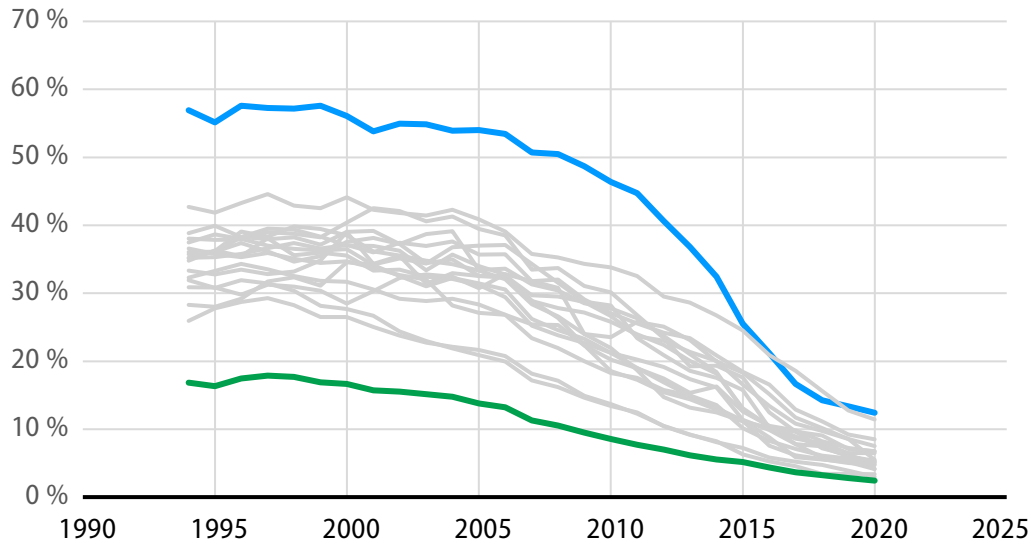
Varhaiskasvatuksen rakenteellinen muutos on tapahtunut epätasaisesti eri osissa maata. Päiväkotitoiminta on pitkään ollut vallitseva varhaiskasvatuksen järjestämistapa suuremmissa keskuksissa, erityisesti Uudellamaalla. Perhepäivähoito on ollut yleisempää harvemmin asutuilla alueilla. Siinä, missä jo 30 vuotta sitten 2/3 uusmaalaisista varhaiskasvatuksessa olevista lapsista oli päiväkodissa, Etelä-Pohjanmaalla vastaava osuus oli alle 20 % vielä 2000-luvun alkuvuosina. Etelä-Pohjanmaa erottuu muista alemman päiväkotiosallistumisen maakunnista erityisesti siinä, että maakunnassa perhepäivähoidon osuus oli hyvin pitkään poikkeuksellisen korkea ja vasta vuonna 2009 perhepäivähoidon osuus kunnan rahoittamasta varhaiskasvatuksesta laski alle puoleen.

Päiväkotivarhaiskasvatuksen yleistyminen 2000-luvulla onkin tarkoittanut, että aiemmin vahvemmin alueellisesti eriytynyt varhaiskasvatusjärjestelmä on muodostunut valtakunnallisesti yhtenäisemmäksi ja yhdenmukaisemmaksi. Myös jatkossa perhepäivähoidon osuuden odotetaan supistuvan.

Kuvio 24. Päiväkotien (kokoaikainen hoito) osuus kunnan rahoittamasta varhaiskasvatuksesta maakunnittain 1994–2020 (vihreä = Uusimaa, sininen = Etelä-Pohjanmaa, violetti = Pohjanmaa)

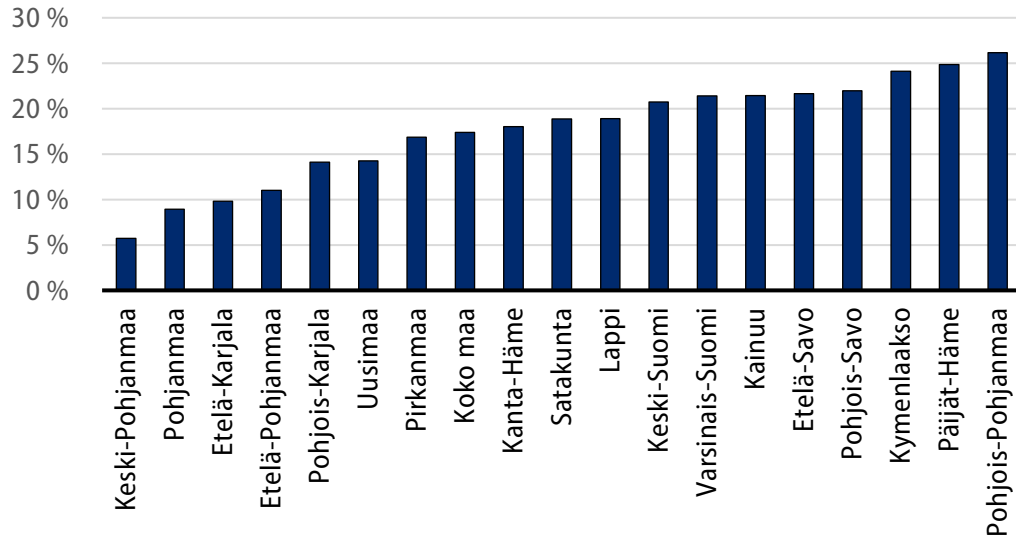
Kuvio 25. Kokoaikaisen perhepäivähoidon osuus kunnan rahoittamasta varhaiskasvatuksesta maakunnittain 1994–2020 (vihreä = Uusimaa, sininen = Etelä-Pohjanmaa)

Varhaiskasvatuksen osa- tai kokoaikaisuudessa ei ole tapahtunut valtakunnallisesti merkittävää muutosta 1990-luvun jälkeen, vaan osa-aikaisessa perhepäivähoidossa tai päiväkodissa olevien lasten osuus on pysynyt varsin lähellä yhtä viidesosaa. Alueelliset erot ovat sen sijaan kaventuneet ja esimerkiksi Pohjanmaa, jossa osa-aikaisessa varhaiskasvatuksessa olevien osuus (43 %) kunnan rahoittamasta varhaiskasvatuksesta oli vielä 1990-luvun puolivälissä selvästi maan keskiarvoa (20,4 %) korkeampi, mutta 2020 ero oli kaventunut huomattavasti (Pohjanmaa 25 %, maan keskiarvo 19 %).

Varhaiskasvatuksen järjestämismuodoissa on varsin suurta alueellista vaihtelua. Keski- ja Etelä-Pohjanmaalla yksityisen hoidon tuen ja palvelusetelien osuus on alle 10 %, Pohjois-Pohjanmaalla taas yli neljännes. Osuudet ovat lievässä kasvussa, mutta selvempi ilmiö on monessa maakunnassa näkyvä yksityisen hoidon tuen korvautuminen palvelusetelillä.

Kuvio 26. Yksityisen hoidon tuella ja palveluseleillä hoidettujen lasten määrän suhde kunnan rahoittaman varhaiskasvatuksen lapsiin maakunnittain 2020

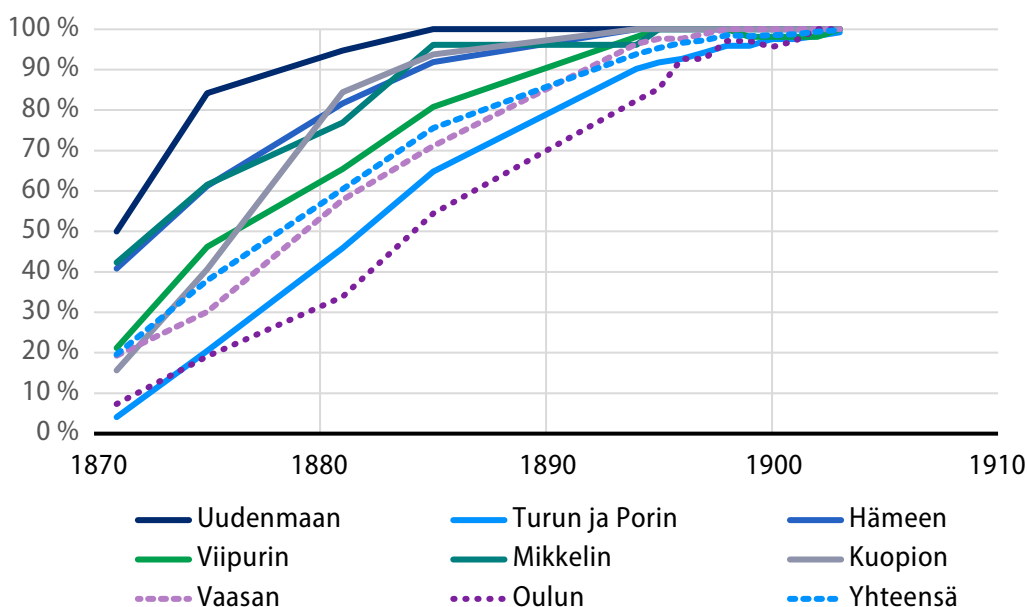
3.3 Perusasteen koulutus

3.3.1 Kansa- ja peruskouluverkon kehitys

3.3.1.1 Kouluverkon kehitys

Kansakoulujärjestelmän laajeneminen eteni vaiheittain keskusalueilta haja-asutusalueille. Kansakoulutiheys oli järjestelmän alkuvaiheista lähtien suurin Uudellamaalla ja jo 1880-luvulla kaikissa läänin kunnissa oli vähintään yksi kansakoulu. Hämeen, Mikkelin ja Kuopion läänit seurasivat hieman myöhemmin perästä. Viipurin lääni, Vaasan lääni sekä Turun ja Porin lääni kehittyivät osin hitaasti itäisemmän Karjalan sekä saariston, erityisesti Ahvenanmaan eräiden kuntien hitaan koulukehityksen seurauksena. Pitkään hitaimmin koulut yleistyivät kuitenkin Oulun läänissä, jossa pohjoisimman Suomen alhainen väestötiheys ja suuret etäisyydet hidastivat kouluverkon kehittymistä.

Kuvio 27. Kansakoulullisten kuntien osuus maalaiskunnista lääneittäin

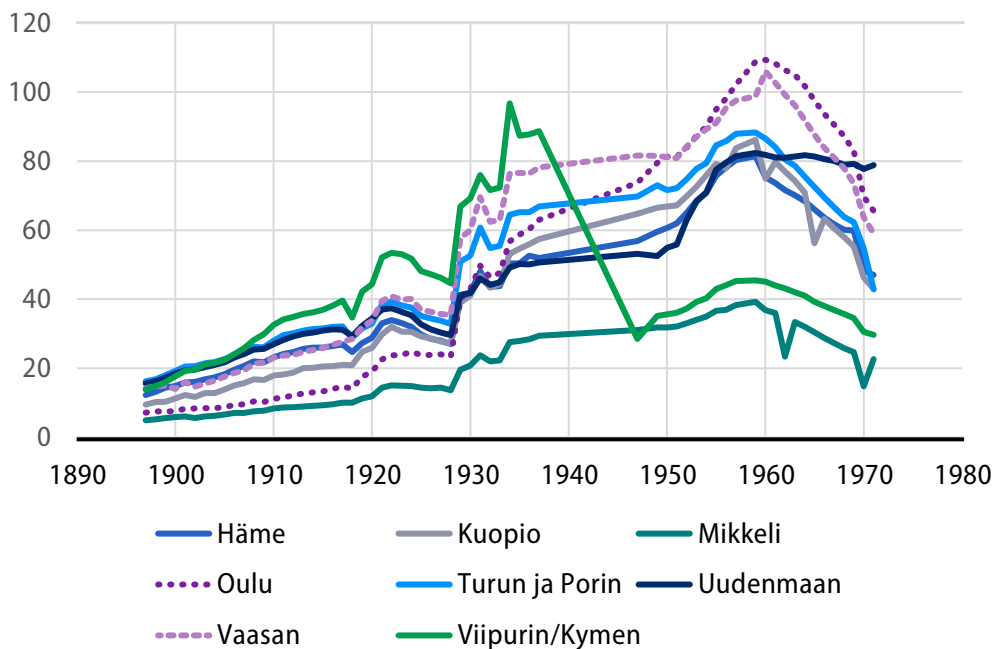

Kansa- ja peruskouluverkon kehitys on historiansa ajan seurannut pääosin oppilasmäärän kehitystä. Historiallisesti kansakoulun koko oli varsin pieni, keskokoon yltäessä vain hieman yli 50 oppilaaseen. Keskokoko kasvoi toisen maailmansodan jälkeen lähelle 100 oppilasta ja pysytteli tuolla tasolla aina peruskoulu-uudistukseen saakka. Koulujen ja oppilaiden määrän kehittyessä yhtä jalkaa koululaitoksen alueellinen muuttui väestön alueellisen jakautumisen muuttuessa. Varsinkin

alueellisesti huomattava merkitys kansakouluille oli yhtäältä toisen maailmansodan jälkeen syntyneiden suurten ikäluokkien kulkemisella koulujärjestelmän läpi, toisaalta oppikoulun nopeasti kasvaneella suosiolla ennen peruskoulujärjestelmään siirtymistä. Molemmat vaikuttivat voimakkaasti kansakouluverkon uudistumiseen oppilasmäärien ensin kasvaessa voimakkaasti ja sen jälkeen pienentyessä nopeasti kaikkialla muulla kuin Uudellamaalla. Kansakoulu oli suurimmillaan vuonna 1959, jolloin kansakoululaisia oli yli 630 000. Suurten ikäluokkien siirtyessä eteenpäin koulupolullaan kansakoululaisten määrä laski n. 160 000 oppilaalla vuosina 1959–1969, eli keskimäärin 25 % yhden vuosikymmenen aikana.

Valtakunnallinen muutos aliarvioi muutoksen merkitystä useimmissa maakunnissa. Uudellamaalla koululaisten määrä laski vain joitain prosentteja, muissa maakunnissa keskimäärin 29 %. Suurimmat laskut koettiin vanhoissa Kuopion ja Mikkelin lääneissä, joissa kansakoululaisten määrä pieneni yli kolmanneksella yhden vuosikymmenen kuluessa.

Kuvio 28. Kansakoululaisten määrä (1 000 oppilasta) vanhoissa lääneissä 1897–1971

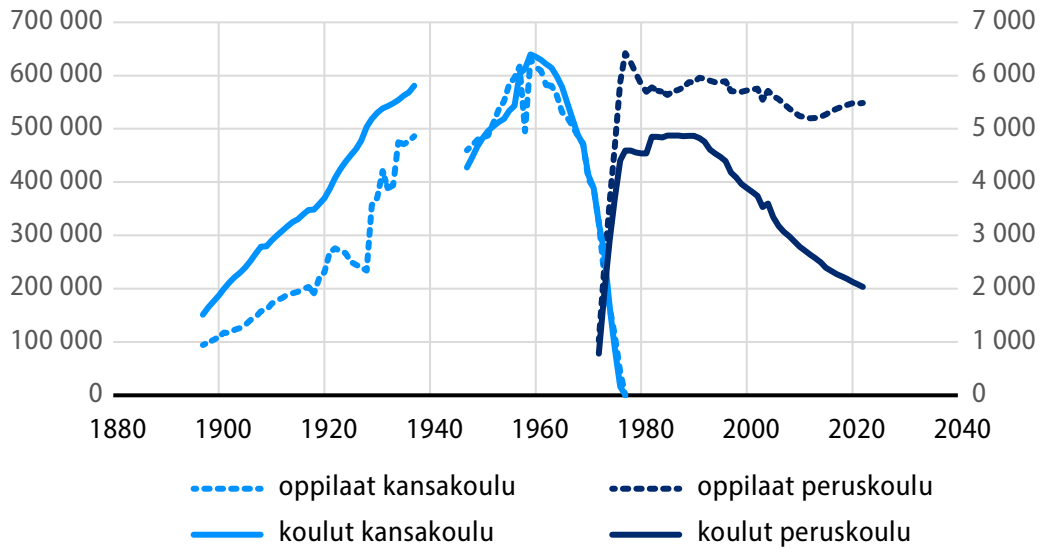
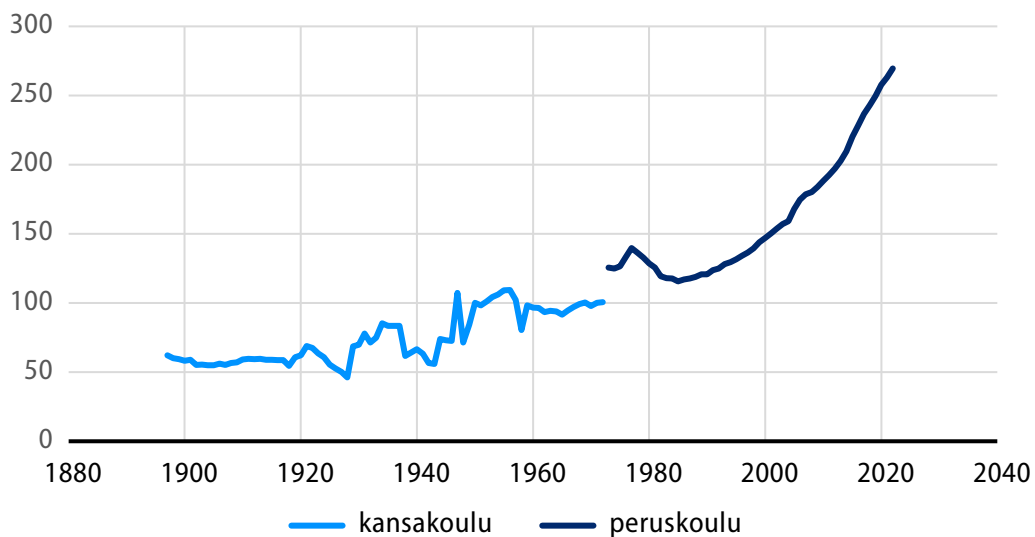

Peruskoulu-uudistuksessa koko ikäluokalle yhteinen koulupolku piteni, mikä kasvatti keskimääräisen oppivelvollisuuskoulun kokoa hieman. Varsinainen huomattavampi muutos tapahtuu 1990-luvun lamasta alkaen, oppilasmäärän ja oppilaitosten määrän erkaantuessa toisistaan. Vuodesta 1992 alkanut oppilaitosten määrän väheneminen on edennyt varsin tasaisesti myöhemmän 30 vuoden ajan.

Valtakunnallisesti oppilaitosverkon tiivistyminen on tapahtunut huomattavasti peruskoululaisten määrän vähenemistä nopeammin. Vuosina 1992–2022 peruskoulujen määrä on vähentynyt keskimäärin n. 2,7 prosentilla vuodessa (yhteensä 57 %), peruskoulujen oppilaiden määrä noin 0,26 % vuodessa (yhteensä 8 %) ja peruskoulun keskikoko on yli kaksinkertaistunut. Oppilas- ja koulumäärän kehityksen eriytyminen on korostunut vuodesta 2005 lähtien. Vuosina 2005–2022 koulujen määrä on vähentynyt 43 % (3,1 % /vuosi) samalla kun oppilasmäärä on laskenut 4 % (0,22 % /vuosi). Vuodesta 2008 eteenpäin peruskoulun oppilasmäärä on kasvanut hitaasti, mutta peruskoulujen määrä on jatkanut laskuaan.

Viimeisen 30 vuoden kehitys on suomalaisen kansanopetuksen historian suurin rakenteellinen muutos siinä, millaisissa yksiköissä koulunpito tapahtuu. Keskimääräinen peruskoulu on nykyisin 4 kertaa suurempi kuin keskimääräinen kansakoulu ennen toista maailmansotaa ja 3 kertaa suurten ikäluokkien käymän keskimääräisen kansakoulun kokoinen.

Kouluverkon tiivistymisen käynnistyminen 1990-luvun alussa liittyy kuntien päätösvalan lisäämiseen kouluverkon muodostamisessa. 1898 koulupiirijakoasetuksesta saakka oppilaitosten määrä seurasi oppilasmäärän kehitystä osin siksi, että asetus tavoitteli lapsille korkeintaan viiden kilometrin koulumatkaa ja vuoteen 1901 mennessä lähes joka kunnassa oli vähintään yksi kansakoulu. Piirijaon muutosta, joka merkitsee koulun lakkauttamista, ei tarvinnut vuoden 1991 helmikuun jälkeen alistaa valtion viranomaisen vahvistettavaksi. Opetus- ja kulttuuritoimen rahoituslaki uudistui vuonna 1993 niin, että koulupiirijako ei enää vaikuttanut kuntien valtionosuuksiin, minkä lisäksi lainsäädännöstä poistettiin edellytys, että piirijako on laadittava sellaiseksi, ettei peruskoulun ala-asteen oppilaiden koulumatka kussakin piirissä ole yleensä viittä kilometriä pitempi. Kuntien valtionosuuksiin vaikutti vuoteen 2005 saakka ns. kouluverkkotekijä, joka porrasti kuntien rahoitusta alle 80 samankielisen oppilaan alakoulujen ja alle 180 oppilaan yläkoulujen mukaan. Vuoden 2006 alusta kouluverkkotekijä rajattiin harvimmin asuttuihin kuntiin.

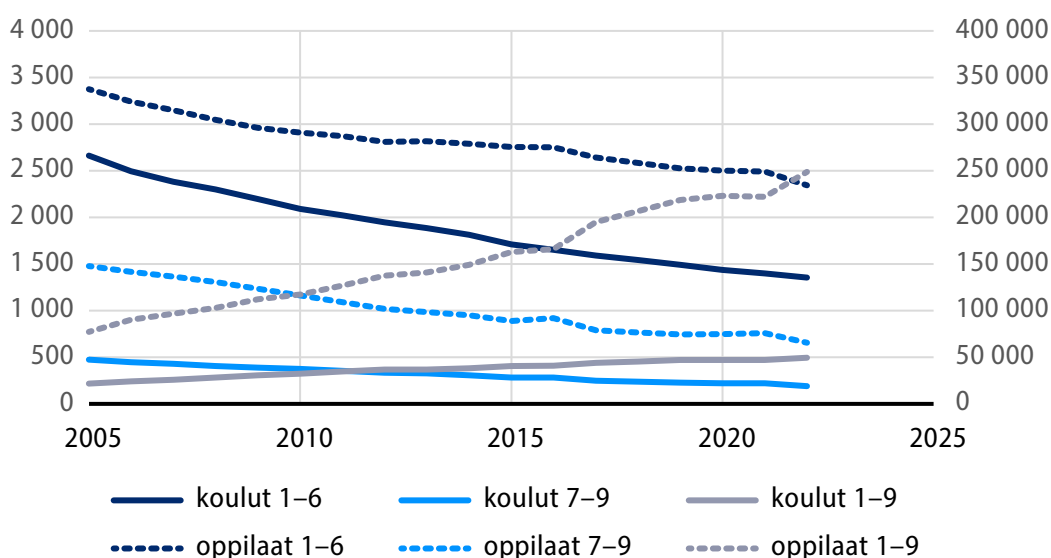
Kuvio 29. Kansa- ja peruskoulujen ja niiden oppilaiden määrä 1897–2022**Kuvio 30.** Kansa- ja peruskoulujen keskikoko (oppilasta) 1897–2022

3.3.1.2 Kouluverkko ja koulun koko

Koulujen keskikoon kasvu liittyy useisiin samanaikaisiin muutoksiin. Yhtäältä kouluverkko on tiivistynyt, kun erillisten ala- ja yläasteiden määrä on vähentynyt ja yhtenäisten, luokat 1–9 kattavien peruskoulujen määrä on kasvanut, mikä osaltaan kasvattaa oppilaitoskokoja. Vuonna 2005 peruskouluista 79 % oli alakouluja, joissa

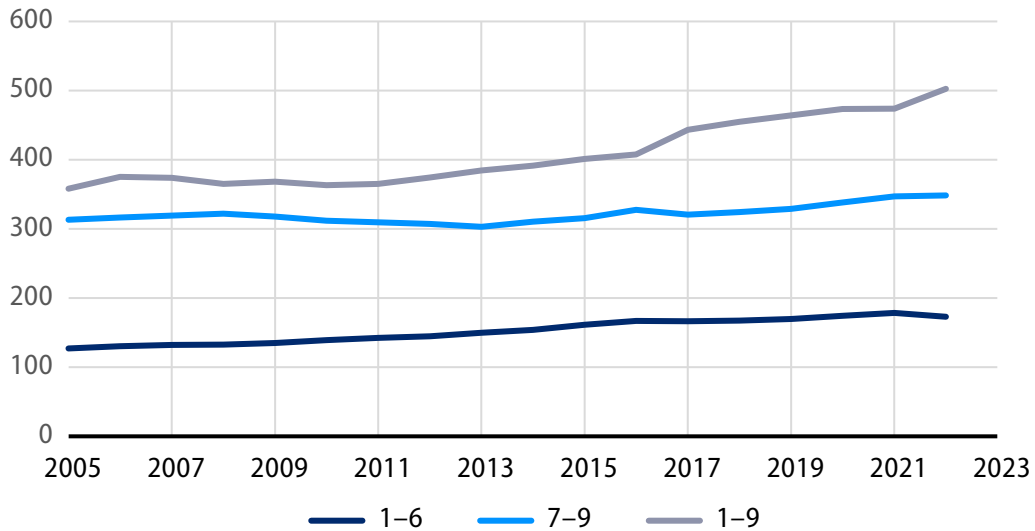
opiskeli 60 % peruskoululaisista. Vuoteen 2022 osuus kouluista oli laskenut 66 prosenttiin ja osuus peruskoululaisista 43 prosenttiin. Samalla jaksolla luokat 1–9 kattavien peruskoulujen osuus peruskouluista on noussut 4 prosentista 24 prosenttiin ja osuus oppilaista 14 prosentista 45 prosenttiin.

Kuvio 31. Eri luokka-asteet sisältävien peruskoulujen (vasen) ja niiden oppilaiden (oikea) määrä 2005–2022

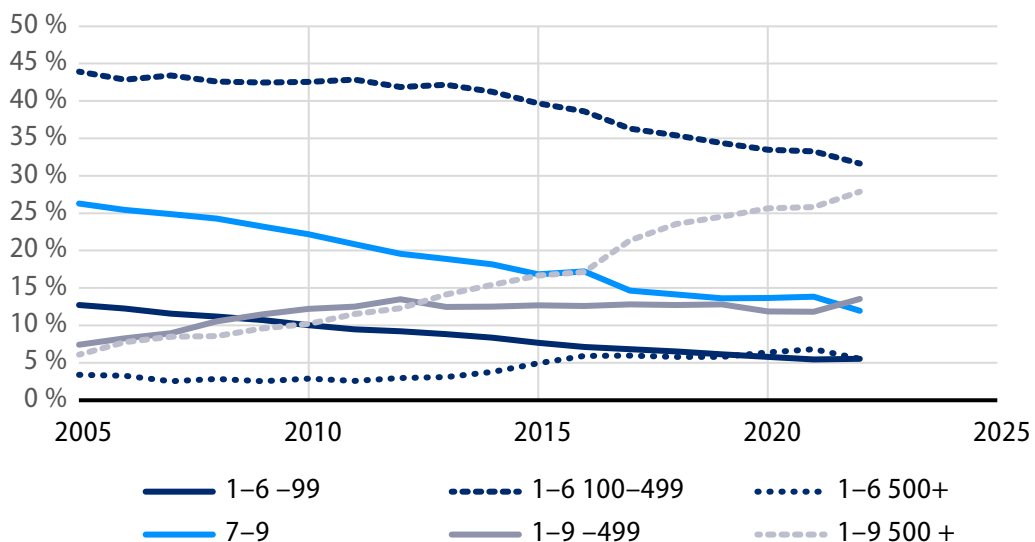

Toisaalta oppilaitoskoko on kasvanut kaikissa peruskoulutyypeissä. Alakoulujen verkko on perinteisesti ollut tiheä, koska koulun alemmilla luokilla on pyritty lyhyempiin koulumatkoihin, mikä on heijastunut pienenä yksikkökokona. Alakoulujen keskikoko on vuosina 2005–2022 kasvanut 127 oppilaasta 173 oppilaaseen, mikä käytännössä tarkoittaa siirtymistä yksisarjaisesta koulusta kaksisarjaiseen kouluun (yhdestä kahteen rinnakkaisluokkaan). Yläkoulut ovat olleet merkittävästi suurempia (keskimäärin 313 opiskelijaa vuonna 2005) ja niiden koko on kasvanut muita koulutyyppisiä vähemmän, nouden 348 oppilaaseen vuonna 2022 (+11 % 2005–2022), jolloin keskimääräinen oppilaitoskoko on siirtynyt kolmisarjaisesta nelisarjaisiin yläkouluihin.

Koko peruskoulun kattavat oppilaitokset ovat kasvaneet vuoden 2005 keskimäärin 358 oppilaasta 503 oppilaaseen vuonna 2022 (+40 %). Koko peruskoulun kattavien koulujen keskikoon kasvu on tapahtunut lähes kokonaan vuoden 2010 jälkeen.

Kuvio 32. Erialaisten peruskoulujen keskikoko 2005–2022

Peruskoululaisten jakautuminen eri tyyppisiin kouluihin onkin muuttunut selvästi viimeisten vuosikymmenten aikana. Vuonna 2005 44 % peruskoululaisista opiskeli 100–499 oppilaan alakoulussa, useampi kuin joka neljäs yläkoulussa ja n. 6 % oppilasta suuressa yhtenäisessä peruskoulussa. Vuoteen 2022 mennessä keskikokoisissa alakouluissa opiskelevien osuus oli laskenut 32 prosenttiin ja yläkouluissa opiskelevien osuus 14 prosenttiin, kun taas suurissa yläkouluissa opiskelevien osuus nousi 28 prosenttiin peruskoululaisista.

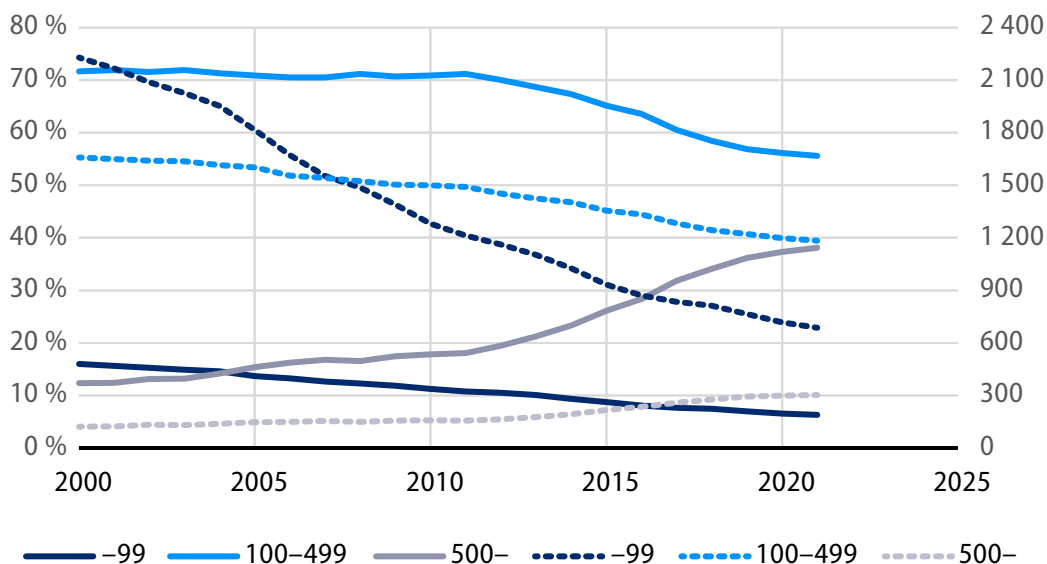
Kuvio 33. Eri koulutyyppien osuus peruskoulun kouluista (katkoviiva) ja oppilaista (yhtenäinen) 2005–2022

Suurissa kouluissa opiskelun yleistyminen korostuu tarkasteltaessa hyvin suuria kouluja. Suurissa kouluissa opiskelun yleistyminen on tapahtunut 2010-luvulla ja koskee erityisesti erittäin suuria, yli 700 oppilaan kouluja. Niiden määrä on kymmenkertaistunut 2000-luvun alun hieman yli kymmenestä koulusta jo 118 kouluun vuonna 2021. Näissä kouluissa opiskelevien osuus pysyi vielä 00-luvun hyvin pienenä (2–3 % oppilaista), mutta on vuodesta 2010 noussut 3 prosentista 18 prosenttiin. Yli 1 000 oppilaan peruskoulut ovat olleet historiallisesti hyvin poikkeuksellisia ja vielä 2010 Suomessa ei ollut yhtään yli 1 000 oppilaan koulua. Vuoteen 2022 mennessä yli 1 000 oppilaan peruskoulujen määrä oli noussut 19 kouluun ja niissä opiskelevien oppilaiden osuus 8,8 prosenttiin peruskoulujen kokonaisoppilasmäärästä.

Valtakunnallisella tasolla oppilaitosverkon kehityksessä onkin erotettavissa kaksi osin toisistaan erillistä ilmiötä. Yhtäältä hyvin pienten koulujen määrän ja niissä opiskelevien oppilaiden osuuden pitkäaikainen lasku, toisaalta 2010-luvulta eteenpäin perinteisesti hallitseva keskikokoisten koulujen asema on heikentynyt nopeasti ja keskikokoiset koulut ovat yhdistyneet tai kasvaneet suuriksi, usein erittäin suuriksi kouluiksi. Pienten koulujen kehitys heijastaa haja-asutusalueiden pienten paikkakuntien asukaspohjan muutosta ja kouluverkon silmäkoon kasvua näillä alueilla. Keskikokoisten korvautuminen suurilla tai hyvin suurilla kouluilla taas on selvästi aluekeskusten ja suurempien kaupunkien ilmiö, jossa oppilaitosmäärän pienenemisen pääasiallinen ponnin ei liity siihen, että koulun sijaintialueen väestöpohja ei enää mahdollistaisi koulunpitoa.

Osittain koulujen koon kasvu johtuu hallinnollisista yhdistymisistä, joissa koulujen toimipisteet ovat säilyneet ennallaan huolimatta aiemmin erillisten koulujen hallinnollisesta yhdistymisestä. Tältä osin tietopohjaa rajoittaa puutteellinen tieto koulujen toimipisteistä, mutta merkittävältä osin oppilaitosten määrän kehitys näyttää kuvaavan myös toimipisteverkon kehitystä, kuten jäljempänä tarkemmassa alueellisessa tarkastelussa havaitaan.

Kuvio 34. Peruskoulujen määrä (katkoviiva, oikea akseli) ja niissä opiskelevien osuus peruskoululaisista (vasen akseli) 2000–2021

3.3.1.3 Ala- ja yläkoulujen saavutettavuus

Kouluverkon saavutettavuudessa, tarkasteltuna peruskoulujen etäisyyteen suhteessa kohdeikäluokkaan, on huomattavia maantieteellisiä eroja maakuntien ja kuntien välillä.

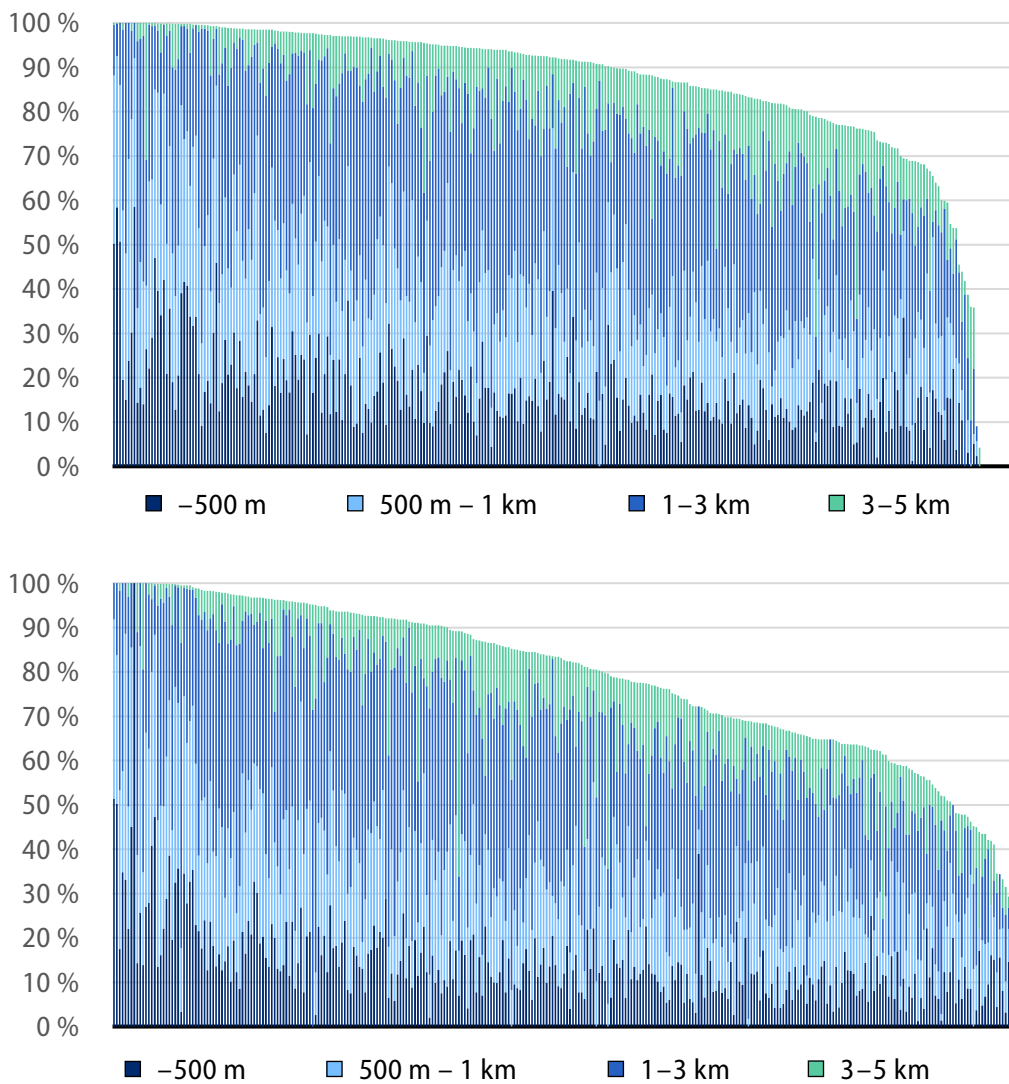
2000-luvulla tapahtunut peruskouluverkon järjestäytyminen uudestaan erillisiin ala- ja yläasteisiin jakautuvasta verkosta, jossa ala-asteiden verkko oli yläasteita tiheämpi, yhtenäisistä, 1–9 luokkien opetuksen kattavista peruskouluista koostuvaan verkkoon on johtanut alakouluopetusta tarjoavien oppilaitosten määrän merkittävään laskuun ja koulujen ja koululaisten välisen keskimääräisen etäisyyden kasvuun.

Vuonna 2000 alakouluikäisistä vähintään 90 % asui korkeintaan 5 kilometrin päässä alakoulusta n. 55 prosentista kunnista, kun vuonna 2022 vastaava tilanne saavutettiin 37 prosentissa kunnista. Niiden kuntien, joissa alle 60 % ikäluokasta asuu 5 km säteellä alakoulusta, on tarkastelujaksolla kasvanut 8 prosentista 14 prosenttiin.

Kuntatason keskimääräisten etäisyyksien kasvu on tapahtunut kaikilla etäisyyksillä, mutta lyhyemmillä etäisyyksillä tarkasteltu saavutettavuus on heikentynyt hieman enemmän kuin pidemmällä etäisyyksillä. Keskimäärin kunnissa alle 500 metrin etäisyydellä alakoulusta asuvien osuus on laskenut enemmän kuin 500 m – 1 km

etäisyydellä asuvien, jne. Kouluetäisyyksien kasvu ei siis ensisijaisesti ole seurausta siitä, että esim. aiemmin varsin kaukana kouluista asuneet olisivat siirtyneet 5 kilometrin rajan yli.

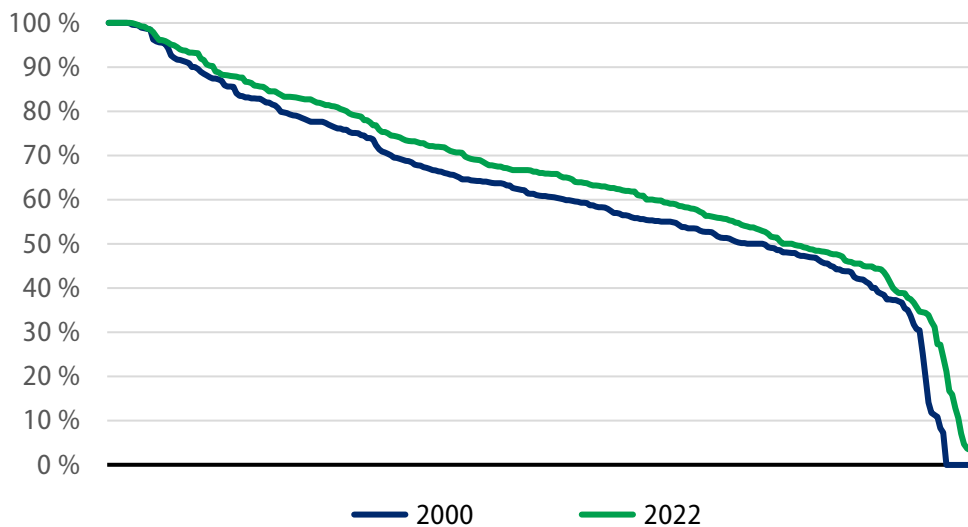
Kuvio 35. Alakouluikäisen etäisyys lähimpään alakouluun kunnittain 2000 (ylempi) ja 2022 (alempi)

Yläkouluikäisillä etäisyydet lähimpään kouluun ovat huomattavasti pidempiä kuin alakoululaisilla. Kun yli 5 kilometrin etäisyydellä lähimmästä alakoulusta asui 2022 n. 6,4 % alakouluikäisistä, vastaava osuus oli yläkouluikäisillä n. 16,1 %. Vielä selvempi ero syntyy 3 km rajalla, jonka ylittää 11,6 % alakoululaisista ja 61,2 % yläkouluikäisistä.

Yläkoulujen keskimääräiset etäisyydet eivät ole kasvaneet 2000-luvulla kouluverkon tiivistyessä, vaan keskimäärin kuntatasolla aiempaa suurempi osuus kunnan yläkouluikäisistä asuu enintään 5 kilometrin päässä yläkoulusta. Eroa alakoulun saavutettavuuden kehitykseen selittää se, että alakoulut ovat sijainneet aiemmin selvästi lähempänä kohdeikäryhmäänsä kuin yläkoulut. Siirtyminen yhtenäisiin peruskouluihin on pienentänyt ala- ja yläkouluikäisten välistä eroa lähimmän koulun etäisyydessä.

Kuvio 36. Alle 5 km etäisyydellä yläkoulusta asuvien yläkouluikäisen osuus kunnittain 2000 ja 2022

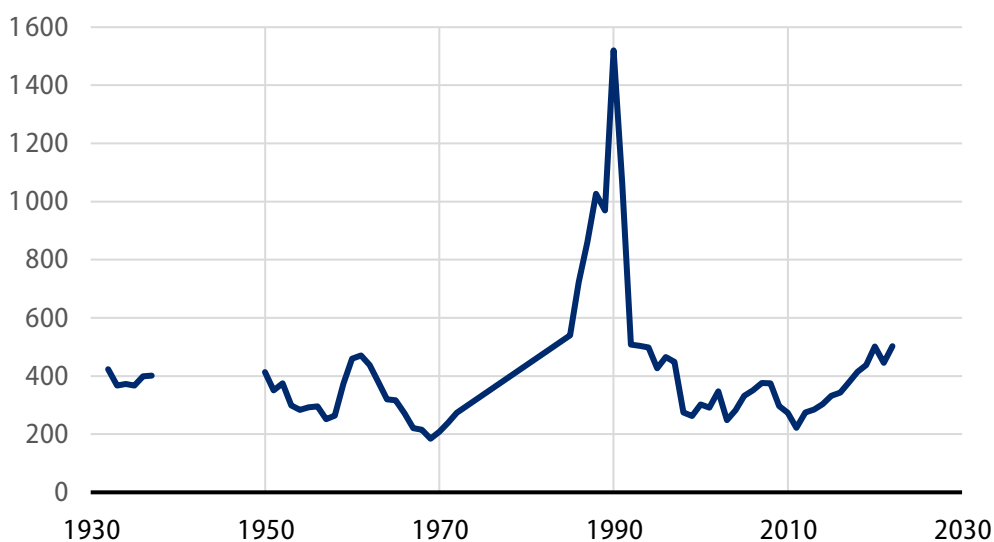
3.3.2 Kotiopetus ja ilman kouluoikeuksia toimivat koulut

Suomessa oppivelvollisuus on vuodesta 1921 säädetty velvollisuudeksi osallistua kouluopetukseen tai hankkia muulla tavalla oppimäärää vastaavat tiedot. Koulupolkua on kuljettu pitkään kansa-, kansalais- ja oppikouluissa, myöhemmin peruskouluissa, mutta myös niiden rinnalla erilaisissa järjestelmää täydentävissä oppilaitoksissa kuten erikoiskouluissa (ml. sokeain ja kuuromykkäin koulut), apukouluissa, koulukodeissa jne. jotka ovat vaihtelevasti sijoittuneet opetusministeriön tai muille hallinnonaloille.

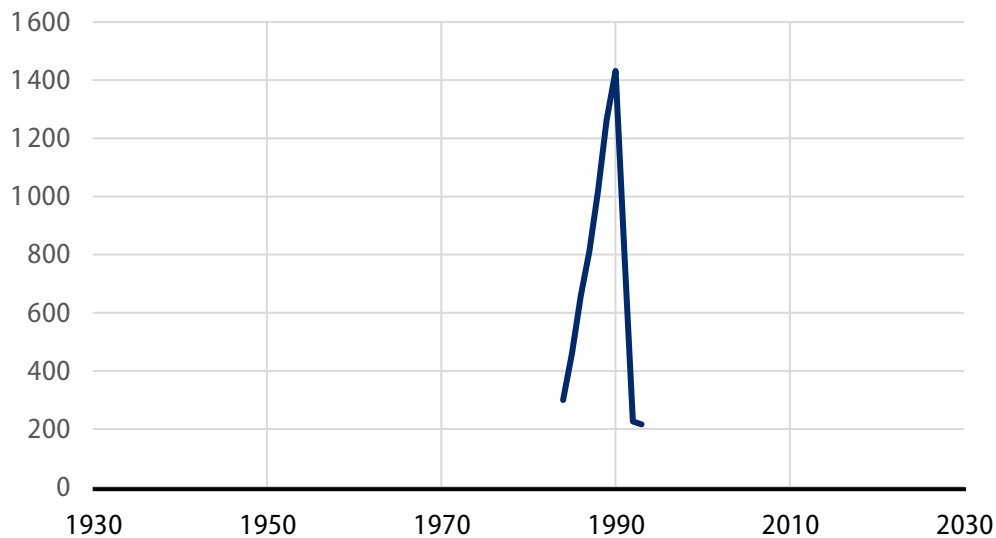
Oppivelvollisuuskoulun ulkopuolella olevien oppivelvollisten määrä on muuttunut osin koulujärjestelmän saavuttaessa myös etäisemmät alueet, toisaalta virallisen koulujärjestelmän ulkopuolisten koulujen määrän muuttuessa.

Suomessa sääntely oppivelvollisuudesta on sisältänyt mahdollisuuden hankkia muulla tavoin oppivelvollisuuskoulun oppimäärää vastaavat tiedot. Koulupakon puuttuessa osa oppivelvollisista on ollut oppivelvollisuuskoulun ulkopuolella.

Kuvio 37. Kotiopetuksessa olevat oppivelvolliset 1932–2022

Kotiopetuksessa olevien tai kotona oppivelvollisuuttaan suorittaneiden oppilaiden määrä on pysytellyt pääosin hyvin matalana, alle 400 oppilaassa vuosittain, aina 1930-luvulta 2020-luvulle huolimatta koulutusjärjestelmän tänä jaksona kokemista huomattavista muutoksista. Poikkeuksen tästä hyvin tasaisesta kehityksestä muodostaa 1980-luvun jälkipuoli ja 1990-luvun alku.

Kuvio 38. Ilman kouluoikeuksia toimivien perusasteen koulujen oppilaat 1984–1993

1980-luvun lopun ja 1990-luvun alun lyhytaikaiseksi jäänyt kotiopetuspiikki ei ollut kotona tapahtuvaa opetusta, vaan koulutusjärjestelmän näkökulmasta kotikoulussa oleva lapsi tai nuori opiskeli vailla kouluoikeuksia olevassa perusasteen oppilaitoksessa. Vailla toimilupaa toimivat Steiner- ja kristilliset koulut lisäsivät hyvin nopeasti opiskelijamääräänsä 1980-luvun jälkipuoliskolla. Vuoteen 1990 mennessä maassa toimi vailla kouluoikeuksia jo useita Steiner-kouluja ja eräitä kristillisiä kouluja, mikä kasvatti järjestelmän näkökulmasta kotikoulussa olevien määrää.

1990-luvun alussa kotiopetuksessa olevien oppilaiden määrä taas laski nopeasti, kun 1991 muuttunut lainsäädäntö mahdollisti ilman ns. kouluoikeuksia toimineiden koulujen hakeutumisen osaksi peruskoululaitosta. Näiden koulujen saadessa toimiluvan ja niiden oppilaiden tullessa oppivelvollisuuskoulun piiriin koulua vaihtamatta. 1980- ja 1990-lukujen vaihe on poikkeuksellinen jakso siinä, että järjestelmän ulkopuolisten koulujen määrä kasvoi nopeasti ja niiden toiminnasta kerättiin tilastotietoa. Muilta vuosikymmeniltä vastaavia tietoja ei ole saatavilla.

2010-luvulta alkaen tapahtunut kotiopetuksessa olevien oppilaiden määrän kasvuun näyttää liittyvän vastaavaa epävirallisten, ilman toimilupaa toimivien koulujen määrän ja oppilasmäärän kasvua kuin 1980-luvulla. Tietävästi Suomessa toimii useita epävirallisia kouluja ja kotiopetusta tarjoavien perheiden yhteistyöryhmiä. Koska epävirallisista kouluista tai kotiopetuksessa olevien oppivelvollisten toiminnasta ei kerätä tilastotietoa, tiedossa ei ole, missä määrin kotiopetuksen

lisääntyminen on näiden epävirallisten koulujen määrän kasvusta. On viitteitä siitä, että taustalla ovat 1980-luvun tapaan pedagogiset tai uskonnolliset syyt, mm. Helsingissä toimii ainakin yksi islamilainen koulu.

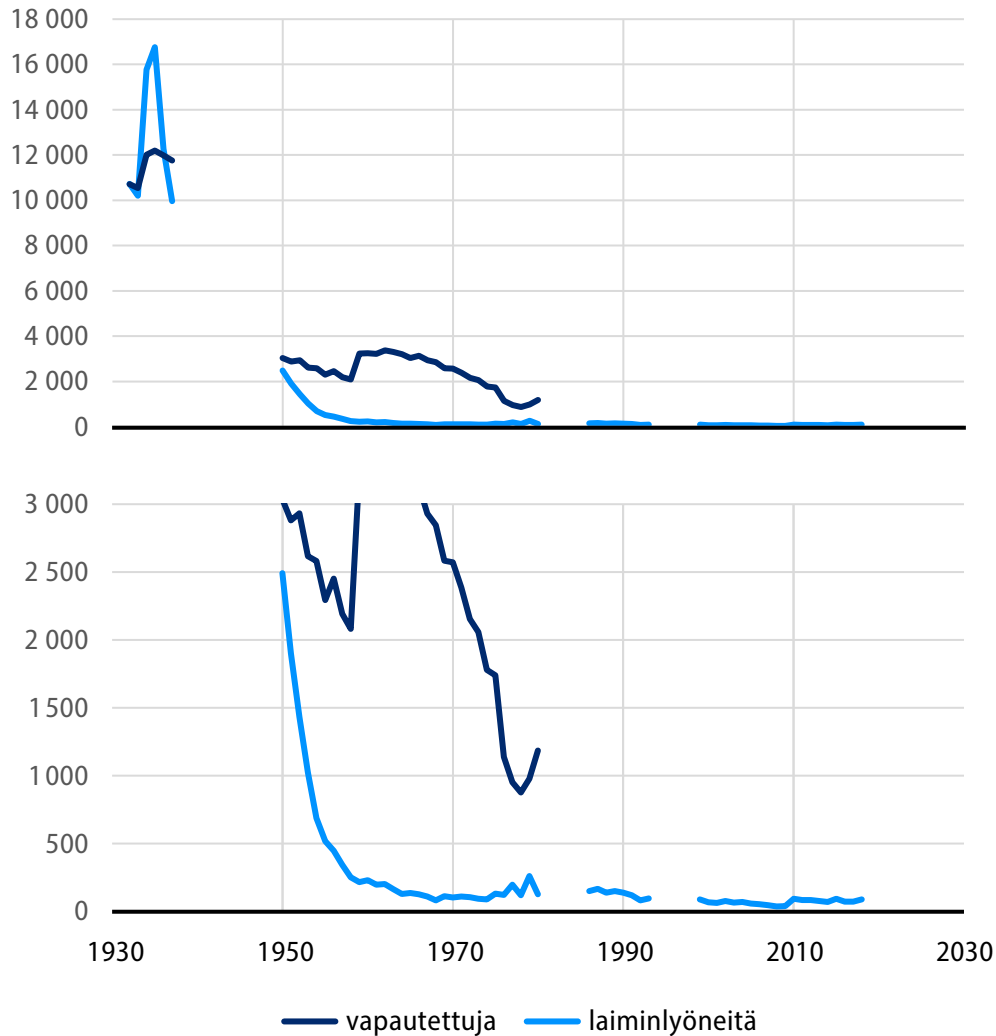
Kotiopetuksessa olevista on historiallisesti ollut Uudellamaalla alueen väestöosuutta korkeampi osuus. Lähes puolet 1980-luvun ns. vailla kouluoikeuksia olevista kouluista toimi Uudellamaalla ja myös 2000-luvulla kotiopetuksessa olevien kasvu on ollut vahvinta Uudellamaalla.

3.3.3 Vapautetut, laiminlyöneet ja pudonneet

Huomattavasti kotona oppivelvollisuutta suorittamista yleisempi syy oppivelvollisuuskoulun ulkopuolella olemiselle ovat olleet oppivelvollisuudesta vapauttaminen ja velvollisuuden laiminlyönti. Molemmilla perusteilla oppivelvollisuuskoulun ulkopuolella oli ennen toista maailmansotaa vuositasolla yli 10 tuhatta oppivelvollisuusikäistä ja yhteensä vapautettujen ja laiminlyöneiden määrä lähenteli 1930-luvun puolivälissä neljäkymmentä tuhatta oppivelvollisuusikäistä.

Toisen maailmansodan jälkeen sekä vapautettujen että laiminlyöneiden määrät putosivat nopeasti muutamiin tuhansiin, murto-osaan aiemmasta tasosta. Keskeinen syy muutoksen taustalla oli se, että koulujärjestelmä tavoitti sodan jälkeen viimeiset alueelliset ja sosiaaliset ympäristöt. Oppivelvollisuuslakia säädettäessä 1921 oppivelvollisuudesta oli vapautettu erityistä tukea tarvitsevat, silloisen terminologian mukaan ”tylsämieliset” lapset sekä harvaan asuttujen kuntien kaukana kansakouluista asuvat lapset. Lisäksi oppivelvollisuudesta voitiin vapauttaa ”ruumiinvian”, ”heikon terveyden” sekä ”heikon käsityskyvyn” perusteella.

Kuvio 39. Oppivelvollisuudesta vapautetut ja oppivelvollisuuden laiminlyöneet 1932–2019

Vielä 1930-luvulla yli 5 km etäisyydellä lähimmästä kansakoulusta asuvia hyvin harvaan asuttujen kuntien lapsia oli siinä määrin runsaasti, että oppivelvollisuudesta vapautettujen määrä nousi korkeaksi. Toisen maailmansodan jälkeen kouluverkko muodostui siinä määrin koko maan kattavaksi, että oppivelvollisuudesta vapautuminen palveluverkon ominaisuuksien perusteella poistui.

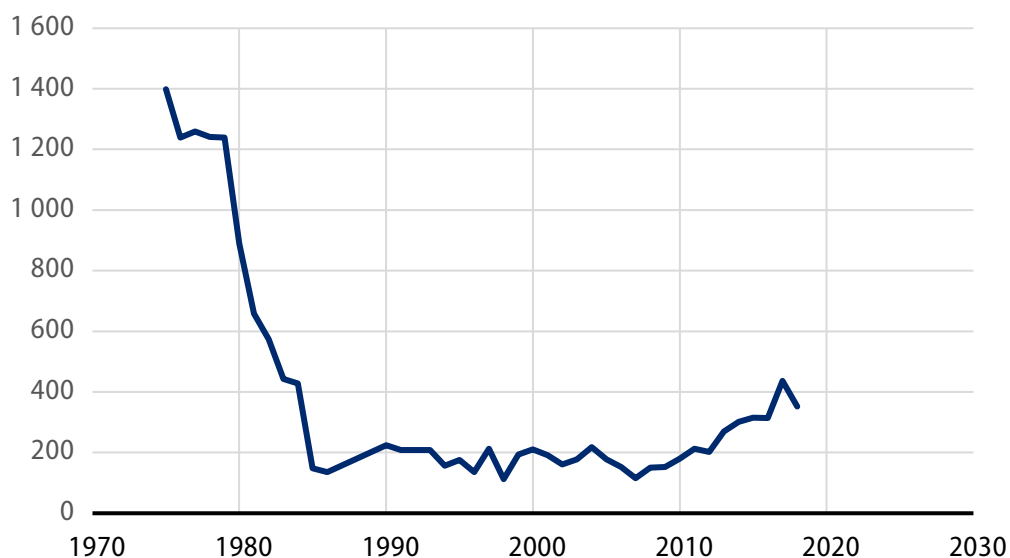
Oppivelvollisuuden laiminlyöminen väheni selvästi aiemmin kuin oppivelvollisuudesta vapauttaminen. Kehitys heijastaa hyvin pitkäaikaista kehitystä, jossa oikeus ja velvollisuus oppivelvollisuuskoulun tarjoamaan kansanopetukseen leviää koko yhteiskuntaan.

Alkuvaiheessa veloitteen toteutumista rajoittavat monet kouluverkon kaltaiset rajoitteet ja oppivelvollisuuden laiminlyöminen oli osa järjestelmää, jolla kansalaisten velvollisuudet ja palvelujärjestelmän kyky tulivat yhteen sovitetuiksi. Laajamittainen oppivelvollisuuden laiminlyöminen väheni erittäin nopeasti toisen maailmansodan jälkeen ja 1957 koululain määrätessä velvollisuuden oppivelvollisuuden toteutumisen valvonnasta huoltajille ja työnantajille oli oppivelvollisuuden laiminlyöneiden määrä laskenut muutamaan sataan eikä oppivelvollisuuden laiminlyöneiden määrä ole ylittänyt 300 koskaan vuoden 1957 jälkeen.

Oppivelvollisuudesta vapauttaminen väheni huomattavasti jo peruskoulun toteuttamiseen mennessä. Laajasti käytössä ollut oppivelvollisuudesta vapauttaminen siirtyi pysyvästi historiaan 1980-luvulla, kun syksystä 1985 eteenpäin oppivelvollisuusikäistä lasta ei voitu vapauttaa oppivelvollisuudesta, myöskään vammaisuuden perusteella. (Jahnukainen 2021) Vasta vuonna 1999 perusopetuslaki laajensi yleisen oppivelvollisuuden koko 7–16-vuotiaaseen ikäluokkaan. (Granbom-Herranen 2021)

Viimeinen oppivelvollisuuden laiminlyöneiden tai siitä vapautettujen kaltainen ryhmä, jolla oppivelvollisuuskoulun tavoitteet jäivät selvästi toteutumatta, olivat peruskoulusta eronneet tai koulupudokkaat, jotka eivät suorittaneet oppivelvollisuuskoulun koko oppimäärää. Oppivelvollisuuskoulun päättäminen ilman päättötodistusta väheni hyvin nopeasti 1970-luvun puolivälistä 1980-luvun puoliväliin. Muutos on yhteydessä niin perusopetuksen aikaisten, kuten erityisopetuksen, ja jälkeisten, kuten perusopetuksen lisäopetus, tukitoimien kehittymiseen.

Kuvio 40. Peruskoulusta eronneet 1975–2018

3.4 Lukioverkko

3.4.1 Lukiot

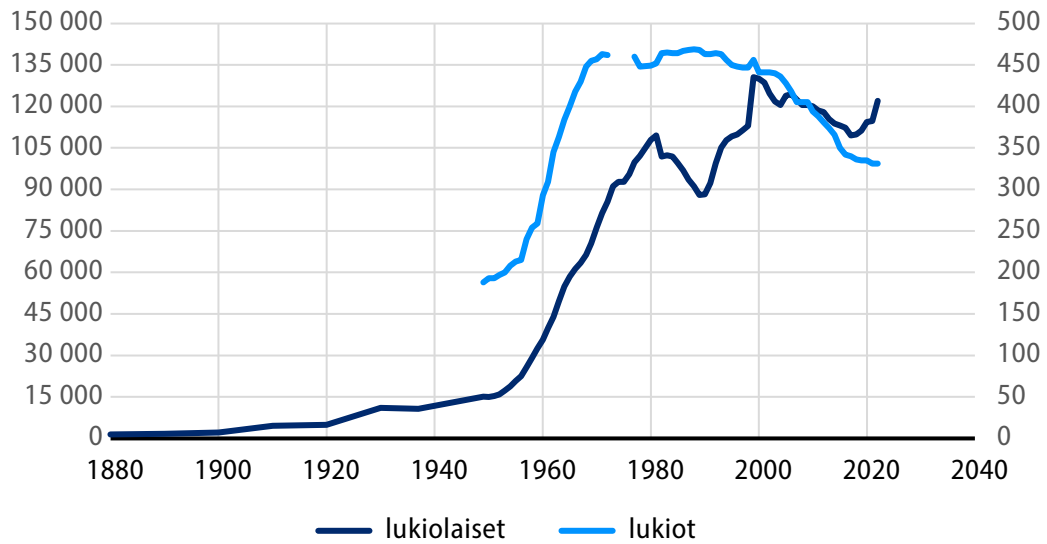
Lukiokoulutus on peruskoulu-uudistukseen saakka osa oppikoulujärjestelmää. Oppikoulut jakautuvat niihin, jotka kattavat vain keskiasteen koulutuksen sekä niihin lukioasteen kattaviin oppilaitoksiin, joissa saavutetaan ylioppilastutkinnolla kelpoisuus yliopisto-opintoihin.

Rinnakkaiskoulujärjestelmässä oppikoulu muodostaa ainoan polun korkeakouluun ja oppikoulujärjestelmä laajenee voimakkaaseen toisen maailmansodan jälkeen, kasvaen sotaa edeltävästä n. 50 000 oppilaasta vuonna 1940 yli 320 000 oppilaaseen vuonna 1970. Laajeneminen on erityisen voimakasta ylioppilastutkintoon johdettavilla oppikoulun luokilla 6–8, joiden opiskelijamäärä nousi n. 10 000 opiskelijasta ennen toista maailmansotaa n. 75 000 opiskelijaan vuonna 1970.

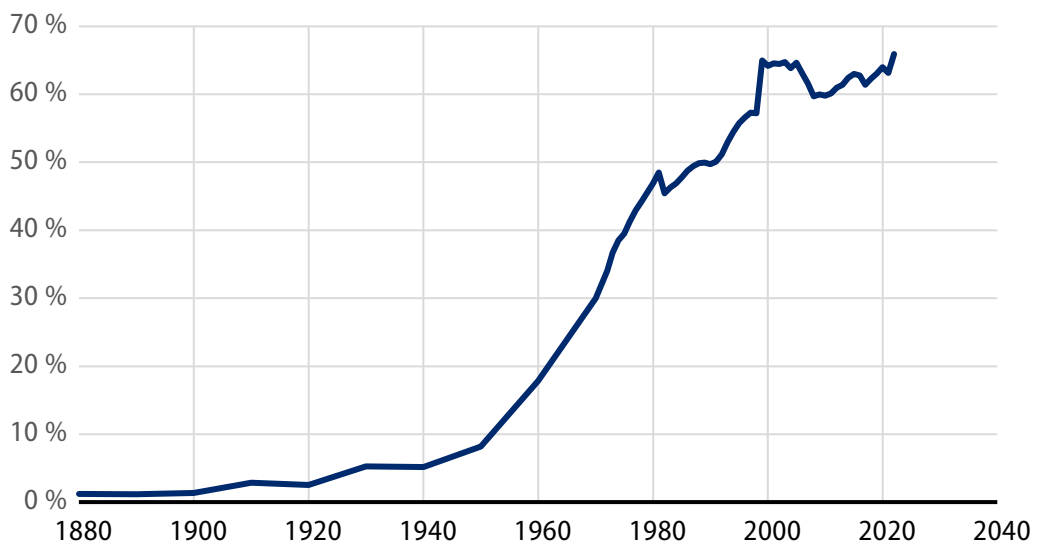
Peruskoulu-uudistuksessa oppikoulujen luokat 1–5 siirtyvät osaksi peruskouluja, luokat 6–8 taas muodostuvat lukioiksi. Lukiolaisten määrä suhteessa 16–18-vuotiaiden määrään jatkaa kasvuaan vuodesta 1980 aina vuosituhannen vaihteeseen, lukiolaisten määrässä tapahtuvien muutosten seurattessa ikäluokan koon muutoksia – 1980-luvun lukiolaisten määrän laskua seuraa nousu 1990-luvulla. Lukiolaisten osuuden kasvu pysähtyy vuosituhannen vaihteessa ja osuus laskee aiempaa alemmalle tasolle.

Peruskoulu-uudistuksen jälkeen lukioiden määrä vakiintuu hieman yli 460 lukioon, miltä tasolta se alkoi laskea 1990-luvun lamasta. Vuosina 1993–2022 lukioiden määrä laski hieman yli neljänneksellä 331 lukioon.

Kuvio 41. Lukioiden ja lukiolaisten (lukioasteen koulutusta tarjoavien oppikoulujen ja siihen osallistuvien oppikoululaisten) määrä 1880–2022

Kuvio 42. Lukiolaisten määrä suhteessa 16–18-vuotiaaseen väestöön 1880–2022

3.4.2 Lukiot ja ylläpitäjät

Lukioiden ylläpitäjäverkko muodostuu huomattavalta osin yhtä lukiota ylläpitävistä koulutuksen järjestäjistä. Valtaosa järjestäjistä pitää yllä vain yhtä lukiota ja valtaosa yhden lukion koulutuksen järjestäjistä on kuntia, joissa on vain yksi lukio.

Lähes poikkeuksetta yhden järjestäjän ylläpitämien lukioiden määrä on vähentynyt vuodesta 2000 vuoteen 2022. Poikkeuksen säännöstä muodostavat ne kuntajärjestäjät, jotka ovat tänä aikana osallistuneet kuntaliitoksiin. Liitosten seurauksena lukiomäärä on kasvanut suuremmaksi kuin kuntaliitoksen aiemmin suurimmassa kunnassa, vaikka lukioiden määrää onkin usein kuntaliitoksen jälkeen vähennetty.

Vuonna 2002 yli viittä lukiota ylläpiti seitsemän lukiokoulutuksen järjestäjää yhteensä 268 järjestäjästä. Nämä suuret kaupungit Helsinki, Espoo, Oulu, Turku, Kuopio, Tampere ja Vantaa ovat ylläpitäneet lähes viidennestä Suomen lukioista 2000-luvulla. Osuuden muutokset ovat olleet hyvin pieniä, eli lukioiden määrä on vähentynyt keskimäärin samalla vauhdilla suurilla järjestäjillä kuin lukioverkossa kokonaisuutena.

Suurista lukiokoulutuksen järjestäjistä lukiomäärää ovat vähentäneet eniten Vantaa (-45 %), Helsinki (-37 %) ja Turku (-33 %). Erityisesti Helsingin osalta on kuitenkin huomioitava myös muut kuin kuntajärjestäjät. Näistä kaupungeista Helsingissä, Oulussa, Turussa ja Tampereella toimii yliopiston ylläpitämä normaali-koulu, Espoossa koulutuskuntayhtymä Omnialla on myös lukiokoulutuksen järjestämislupa.

Helsingin lukioverkko eroaa historiallisista syistä maan kaikista muista alueista. Helsingissä toimii 15 kaupungin ylläpitämän lukion ja kahden normaalikoulun lukion lisäksi 21 yksityistä lukiota. Yksityisistä lukiokoulutuksen järjestäjistä Töölön Yhtenäiskoulu osakeyhtiö ylläpitää kahta lukiota, joista toinen aikuislukio, muiden ollessa yhden järjestäjän lukioita. Koska kunnan ylläpitämien lukioiden määrä on supistunut huomattavasti, kaupungin omien lukioiden osuus kunnassa toimivista lukioista on laskenut hieman yli puolesta alle 40 prosenttiin. Kaupungin lukioiden osuus opiskelijoista on säilynyt hyvin vakaana, ollen 56,2 % vuonna 2000 ja 56,5 % vuonna 2022.

Helsingin kaupungin sisällä kunnallisten ja yksityisten lukioiden koon kehitys ovat erkaantuneet 2000-luvulla. Vuonna 2000 kaupungin omissa lukiossa oli keskimäärin hieman vähemmän opiskelijoita (350), kuin muissa kaupungissa toimivissa lukioissa (410). Ei-kunnallisten lukioiden keskikoko on pysynyt hyvin vakaana, ollen 340 opiskelijaa vuonna 2022, kun taas kunnalliset lukiot ovat kasvaneet keskimäärin 676

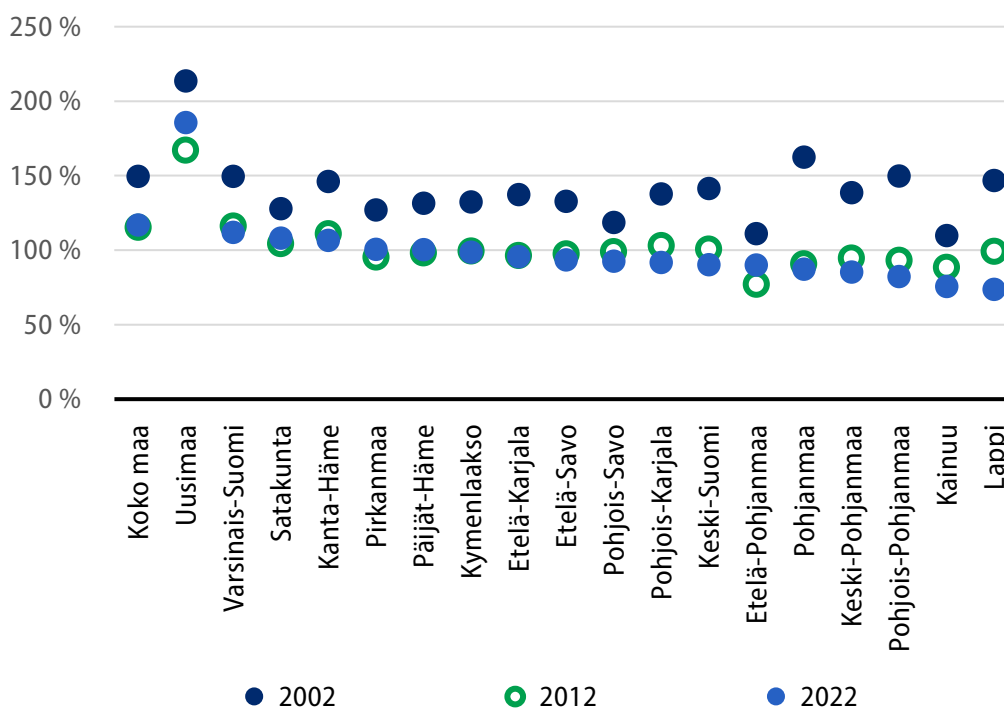
opiskelijan lukioiksi. Noin 20 vuodessa tapahtuneessa muutoksessa alussa varsin samankokoiset kunnan lukiot ovatkin kasvaneet kaksi kertaa muita kaupungissa toimivia lukioita suuremmiksi.

3.4.3 Alueelliset erot lukioon hakeutumisessa

Maakuntien välillä on huomattavia eroja siinä, missä määrin peruskoulun päättäneet nuoret suuntautuvat jatkamaan opintojaan lukiossa tai ammatillisessa toisen asteen koulutuksessa. Nämä erot ovat olleet yhteydessä alueen väestön koulutustasoon, osin heijastaen sitä, että korkeasti koulutettujen perheiden lapset hakeutuvat voittopuolisesti lukioon, matalammin koulutettujen perheiden lapset voittopuolisesti toisen asteen ammatilliseen koulutukseen.

Lukion suhteellisen suosion lasku ja ammatillisen koulutuksen suhteellisen suosion kasvu 2000-luvun alussa ovat muuttaneet asetelmaa myös maakuntatasolla. Vuonna 2002 vahvimmin ammattikoulutusvaltaisia maakuntia olivat peruskoulun päättäneiden yhteishakuvalinnoissa Kymenlaakso (1,1 lukioon ensisijaisesti hakenutta jokaista ensisijaisesti ammatilliseen koulutukseen hakenutta kohti), Etelä-Karjala (1,2) sekä Päijät- ja Kanta-Häme (1,3). Voimakkaimmin lukiokoulutus painottui Uudellamaalla, jossa jokaista ensisijaisesti ammatilliseen hakenutta kohti oli 2,1 ensisijaisesti lukioon hakenutta peruskoulun päättäneitä. Lukion voimakas etumatka koulutuksen houkuttelevuudessa poistui vuosina 2002–2006 ja sen jälkeen valtaosassa maakunnista lukion ja ammatillisen koulutuksen suosio on perusasteen päättäneiden keskuudessa ollut varsin samalla tasolla. Poikkeuksen tähän muodostaa Uusimaa, jossa lukio on hyvin selvästi ensisijainen hakukohde suhteessa ammatilliseen koulutukseen.

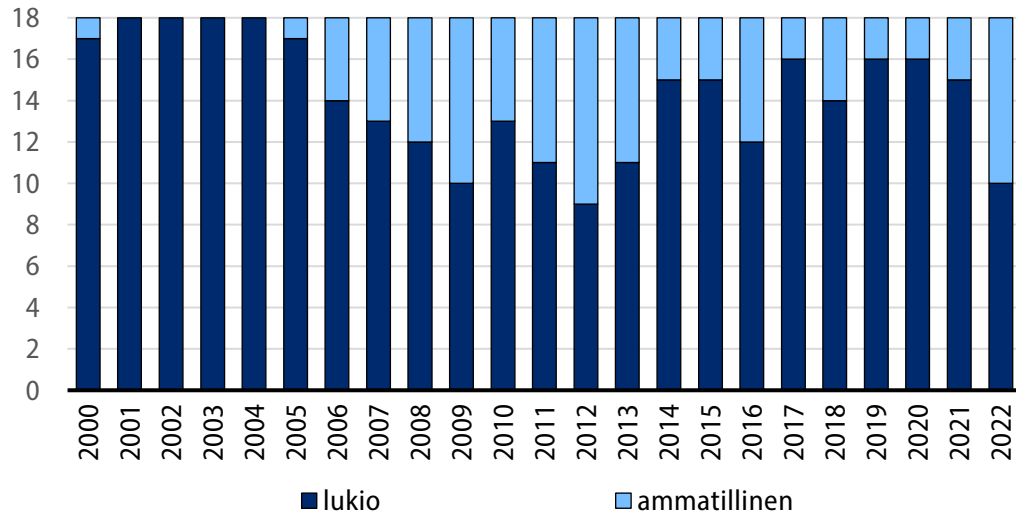
Kuvio 43. Ensisijaisesti lukioon hakeneiden 9. luokan päättäneiden määrä suhteessa ensisijaisesti toisen asteen ammatilliseen koulutukseen hakeneisiin 2002, 2012 ja 2021

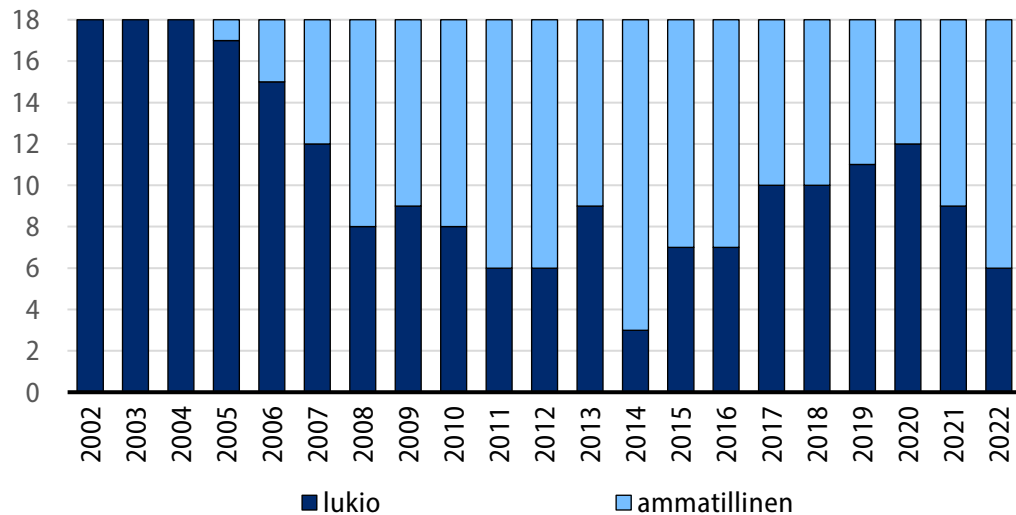
Kun ammatillisen koulutuksen suhteellinen suosio on noussut, on se osassa maakunnissa noussut lukiokoulutusta suositummaksi. Vielä 2000-luvun alussa lukiokoulutuksen suhteellinen suosio oli niin paljon toisen asteen ammatillista koulutusta suurempi, että ensisijaisesti lukioon haki peruskoulun päättäneistä ammatillista useampi myös niissä maakunnissa, joissa ammattikoulutus oli suhteellisesti vahvimmassa asemassa. Ammatillisen suosio nousi nopeasti 00-luvulla ja vuonna 2009 jo puolessa maakunnista peruskoulun päättäneistä suurempi osa haki ensisijaisesti ammatilliseen koulutukseen ja vuonna 2014 ammatillinen oli lukiota suositumpi ensisijainen hakukohde jo 80 prosentissa maakunnista.

Koulutukseen sijoittumisen osalta lukion asema on maakunnissa tyypillisesti ensisijaista hakukohdetta vahvempi, koska ensisijaisesti ammatilliseen koulutukseen hakeneet sijoittuvat lukioihin hakeneita tyypillisemmin toisen asteen ammatilliseen koulutukseen valmistavaan koulutukseen tai perusopetuksen lisäopetukseen (ns. kymppiluokka).

Kuvio 44. Maakuntajakauma 9. luokan päättäneiden yleisimmän ensisijaisen hakukohteen mukaan 2002–2021

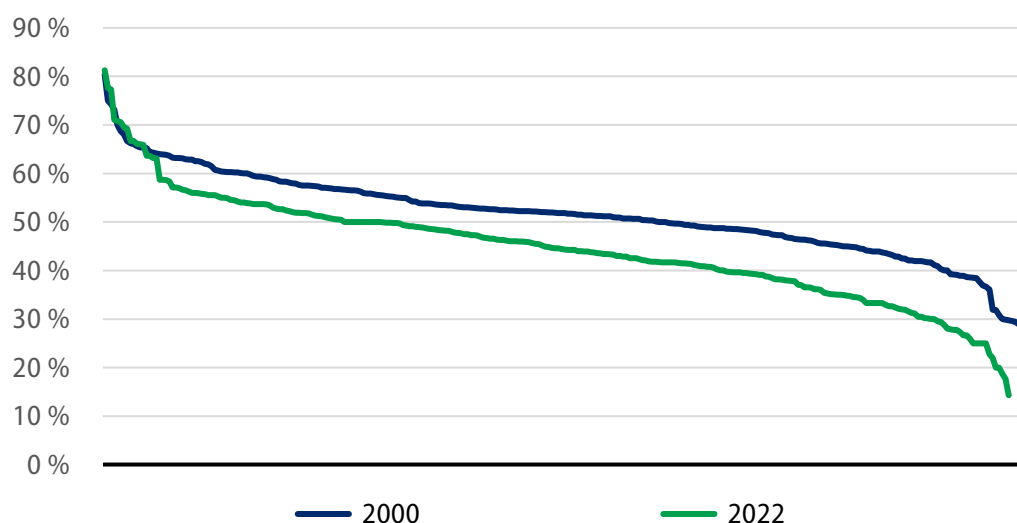
Kuvio 45. Maakuntajakauma 9. luokan päättäneiden yleisimmän suoran sijoittumisen kohteen mukaan 2002–2021

Kuntatasolla nähdään, että lukion suhteellisen suosion lasku suhteessa ammatilliseen koulutukseen ilmenee kuntien välisten erojen kasvuna lukioon sijoittumisessa. Verrattaessa vuosia 2000 ja 2022 kuntien, joissa hyvin korkea osuus sijoittuu lukioon, määrä näyttää säilyneen ja tähän joukkoon sijoittuvat monilla mittareilla poikkeuksellisen Kauniaisen (lukioon 2000 n. 80 %, 2022 n. 78 %) lisäksi

pääkaupunkiseudun suurista kaupungeista Espoo (68 % ja 71 %) ja Helsinki (63 % ja 70 %). Näissä hyvin korkean lukioon sijoittumisen kaupungeissa osuus on säilynyt korkeana tai ollut jopa, kuten Helsingissä, selvässä nousussa. Koko kuntakentän jakaumaa tarkasteltaessa lukioon jatkavien osuuden lasku on ollut suurempaa jakauman alapäässä. Kunnissa, joissa lukioon jatkaneiden osuus on matalin, osuudet ovat 2022 selvästi matalampia kuin vuonna 2000. Vuonna 2000 kunta, jossa alle 30 % peruskoulun päättäneistä oli erittäin harvinainen poikkeus, vuonna 2022 näiden kuntien määrä oli kolminkertaistunut 24 kuntaan.

Kuvio 46. Lukioon suoraan sijoittuneiden osuus 9. luokan päättäneistä kunnittain 2000 ja 2022

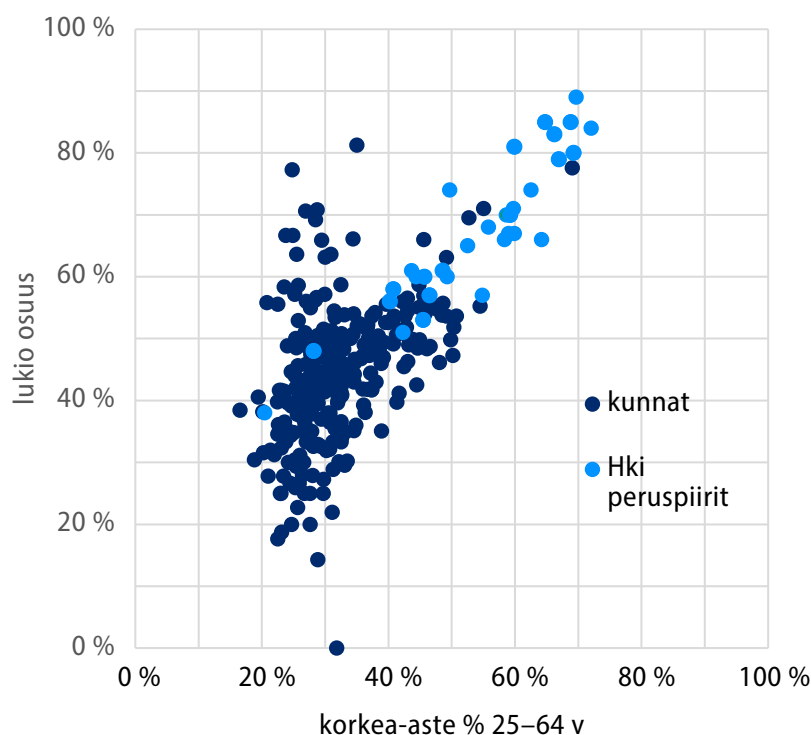

Lukioon sijoittuneiden osuus vaihtelee alueittain myös kuntien sisällä. Esimerkiksi Helsingissä 64 prosenttia 16–18-vuotiaista oli lukiossa vuonna 2021, osuuden vaihdella Jakomäen 38 prosentista Kulosaaren 89 prosenttiin.

Kuntien välillä ja sisällä lukion osuus on vahvasti yhteydessä alueen aikuisväestön koulutustasoon. Kuntatasolla korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus 25–64-vuotiaista ennustaa varsin hyvin lukioon suoraan sijoittuneiden osuutta perusopetuksen päättäneistä. Jos samaan kuvaan otetaan Helsingin kaupungin peruspiirit sen mukaan, mikä on lukiolaisten osuus 16–18-vuotiaista väestöstä, nähdään sama yhteys kaupungin sisällä.

Helsingin peruspiirit kuuluisivat kuntien joukossa suurelta osin koulutetuimpiin kuntiin, joissa lukioon jatkavien osuus nuorista on korkea. Kuntien joukossa Kainiainen on hyvin yksin 70 % korkeasti koulutettujen osuudella työikäisistä ja lähes 80 % lukioon jatkavien osuudella. Sama toteutuu lukuisissa Helsingin peruspiireissä. Samaan aikaan Helsingin sisällä eräät peruspiirit kuuluisivat kuntina työikäiseltä väestöltään maan matalimmin koulutettujen joukkoon.

Kuvio 47. Lukioon suoraan sijoittuneiden osuus 9. luokan päättäneistä kunnittain 2022, lukiolaisten osuus 16–18-vuotiaista helsinkiläisistä peruspiireittäin 2021 sekä korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus kunnittain ja Helsingin peruspiireittäin

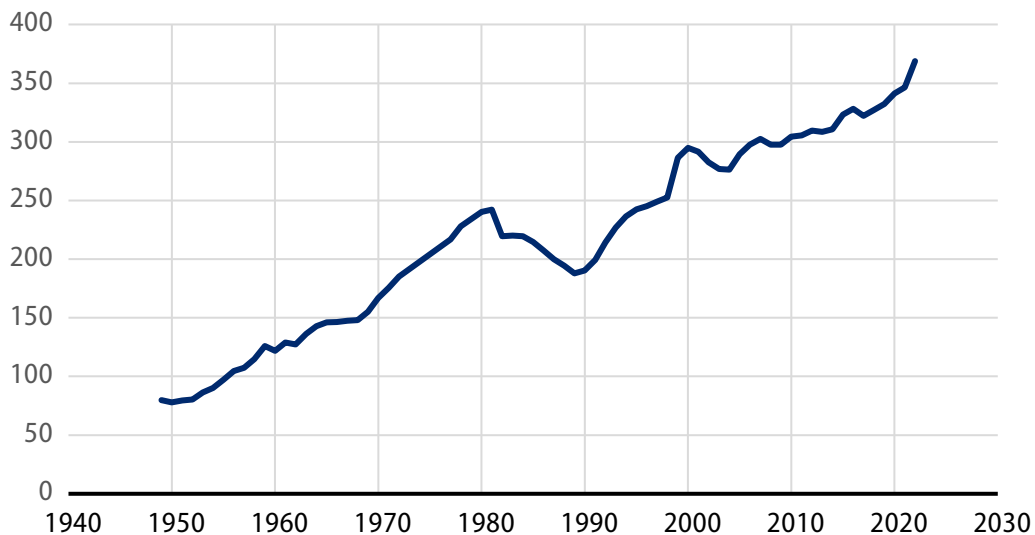
3.4.4 Lukioiden saavutettavuus ja koko

Lukioasteen koulutuksen yksiköiden keskimääräinen koko on kasvanut varsin voimakkaasti koko toisen maailmansodan jälkeisen ajan.

Lukiokoulutusta tarjoavien oppilaitosten määrä ei olekaan seurannut lukiolaisten määrän kehitystä. 1940-luvun lopussa lukiokoulutusta tarjoavassa oppikoulussa oli keskimäärin n. 75 opiskelijaa, vuonna 1990 määrä oli keskimäärin 190 ja vuonna 2022 jo lähes 370. Käytännössä muutos vastaa siirtymistä keskimäärin

yksisarjaisesta lukiosta sotien jälkeen kaksi-kolmisarjaiseen laman iskiessä ja viisisarjaiseen 2020-luvun alussa. Kuten peruskoulussa, myös lukiokoulutuksessa on tapahtunut merkittävä rakenteellinen muutos koulunpidossa. Siinä, missä peruskoulussa rakennemuutos ajoittuu selvästi 1990-luvun alusta alkaneelle jaksolle, lukiokoulutuksessa oppilaitosten kasvutrendi ulottuu lähes koko toisen maailmansodan jälkeiselle jaksolle. Poikkeuksen muodostaa 1980-luku, ensimmäisten peruskoululaisten lukioon siirtymisestä 1990-luvun lamaan. Tuolloin lukiolaisten määrä pieneni ikäluokkien pienentyessä, huolimatta lukiolaisten ikäluokkaosuuden kasvun jatkumisesta, mutta lukiokoulutusta tarjoavien oppilaitosten määrä ei vähentynyt.

Kuvio 48. Oppikoulujen lukiokoulutuksen ja lukioden keskimääräinen opiskelijamäärä 1880–2022

Lukioverkkoon ovat 2000-luvulla voimakkaasti vaikuttaneet yhtäältä väestörakenteen muutokset, ennen kaikkea väestön alueellisen jakauman muutos, sekä lukioon kasvu.

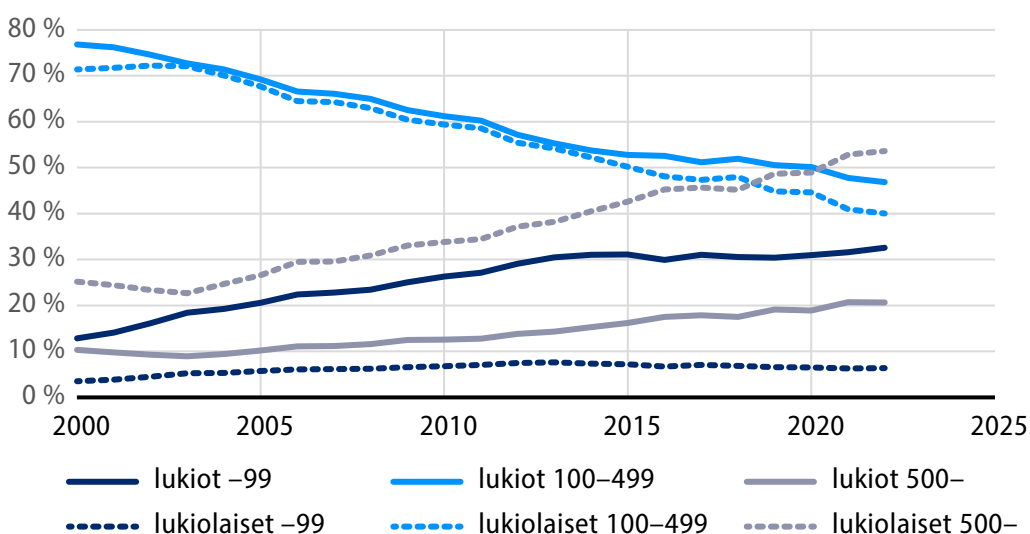
Pieninä lukioina voidaan pitää alle sadan oppilaan lukioita, joissa opiskelijamäärä riittää yhteen luokkaan kullakin luokka-asteella. Pienten lukioden määrä nousi 2000-luvun alkupuolella alle 70 lukiosta yli 100 lukioon ja niissä opiskelevien lukiolaisten määrä noin 4 500 opiskelijasta vuonna 2000 vuoden 2013 yli 8 000 opiskelijaan ja 7,6 prosenttiin lukiolaisista. Vuoden 2013 jälkeen pienissä lukioissa opiskelevien lukiolaisten määrä on laskenut hitaasti. Pienten lukioden joukon

sisällä erittäin pienten, alle 50 opiskelijan lukioiden osuus opiskelijoista on kasvanut 2000–2022 0,2 prosentista 1,6 prosenttiin kaikista lukiolaisista ja 5 prosentista 25 prosenttiin pienten lukioiden opiskelijoista.

Suuremmat muutokset lukiolaitoksessa ovat kuitenkin tapahtuneet suuremmissa lukioissa. Vuosituhannen vaihteessa Suomen lukiokenttää dominoivat keskiuurit 100–299 ja 300–499 oppilaan lukiot, joissa on tyypillisesti 2–6 rinnakkaisluokkaa kullakin luokkatasolla. Molemmissa kokoryhmissä opiskeli n. 35 % maan lukiolaisista. Näiden keskikokoisten lukioiden määrä on puolittunut n. 370 lukiosta 180 lukioon ja niissä opiskelevien lukiolaisten määrä on laskenut voimakkaasti vuodesta 2003 ja 100–499 oppilaan lukioissa opiskeli vuonna 2021 enää 44 % lukiolaisista.

Suurissa, yli 500 hengen lukioissa opiskelevien lukiolaisten osuus on ollut vastavasti voimakkaassa nousussa, nousten vuoden 2003 alle neljänneksestä (alle 28 000 lukiolaista) vuoden 2021 50 prosenttiin lukiolaisista (53 000 lukiolaista). Lievää kasvua on tapahtunut 500–699 lukiolaisen (n. 6–8 rinnakkaisluokkaa) lukioissa opiskelevien lukiolaisten määrässä, mutta suurin kasvu on tapahtunut yli 700 opiskelijan lukioissa (n. 8+ rinnakkaisluokkaa). Vuonna 2003 näissä erittäin suurissa lukioissa opiskeli alle 8 000 lukiolaista (6,6 %) kun vuonna 2021 määrä oli noussut lähes 28 000 lukiolaiseen (26 %).

Kuvio 49. Lukioiden määrä (katkoviiva, oikea akseli) ja niissä opiskelevien osuus lukiolaisista (vasen akseli) 2000–2022

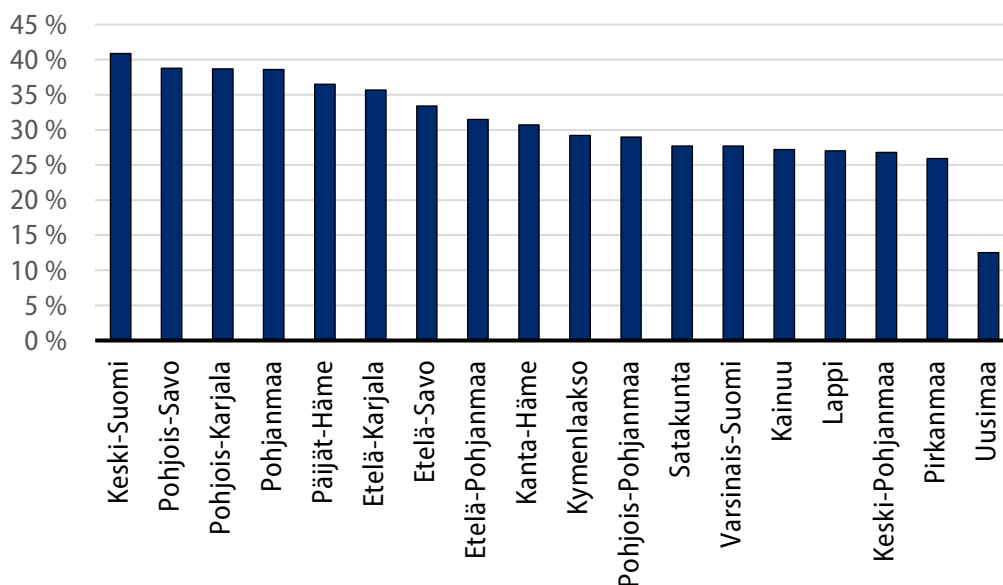

Lukiokentässä tapahtuvat muutokset selittyvät hieman eri tekijöillä eri alueilla ja eri kokoryhmissä. Pienten lukioden määrää ja niissä opiskelevien lukiolaisten osuutta lukiolaisista on kasvattanut nuorisoikäluokkien pieneneminen haja-asutusalueilla. Voimakkaammin keskimääräiseen lukiokokoon on kuitenkin vaikuttanut keskisuurten lukioden yhdistyminen suuremmiksi lukioiksi. Nämä keskisuuret lukiot eivät tyypillisesti ole sijainneet harvaan asutummilla alueilla, vaan suuremmissa kaupungeissa ja aluekeskuksissa. Esimerkiksi Uudellamaalla lukioden määrä laski 26 lukiolla (109→83) vuosina 2000–2021 ja toimintansa lopettaneissa lukioissa oli viimeisenä toimintavuonna keskimäärin yli 300 opiskelijaa. Alle 100 opiskelijan lukioita oli lakkautetuista lukioista seitsemän.

Lukioverkon saavutettavuudessa olevia alueellisia eroja onkin hyvä tarkastella yhdessä lukioden koossa tapahtuneiden muutosten kanssa. Etäisyydet lähimpään lukiokoulutuksen yksikköön ovat maakunta- ja kuntatasolla yhteydessä alueen koulutustasoon ja lukioon jatkavien osuuteen peruskoulun päättäneistä. Uudellamaalla, jossa lukioon jatkavien osuus on selvästi muita maakuntia korkeampi, selvästi muita maakuntia pienempi osuus kohdeikäluokasta asuu yli 5 kilometrin päässä lähimmästä lukiosta.

Vastaavasti kuntatasolla erittäin korkean 70–80 % lukioon jatkamisasteen saavutavissa Helsingissä, Espoossa ja Kauniaisissa käytännössä koko ikäluokka on alle 5 kilometrin säteellä lähimmästä lukiosta. On huomattava, että yleisestä yhteydestä huolimatta kuntatasolla Utsjoella ja Padasjoella hyvin korkea osuus ikäluokasta jatkaa opintojaan lukiossa, vaikka varsin suuri osuus ikäluokasta elää yli 5 km sisällä lähimmästä lukiosta.

Kuvio 50. Yli 5 kilometrin etäisyydellä lähimmästä lukiosta asuvien osuus ikäluokasta maakunnittain 2022

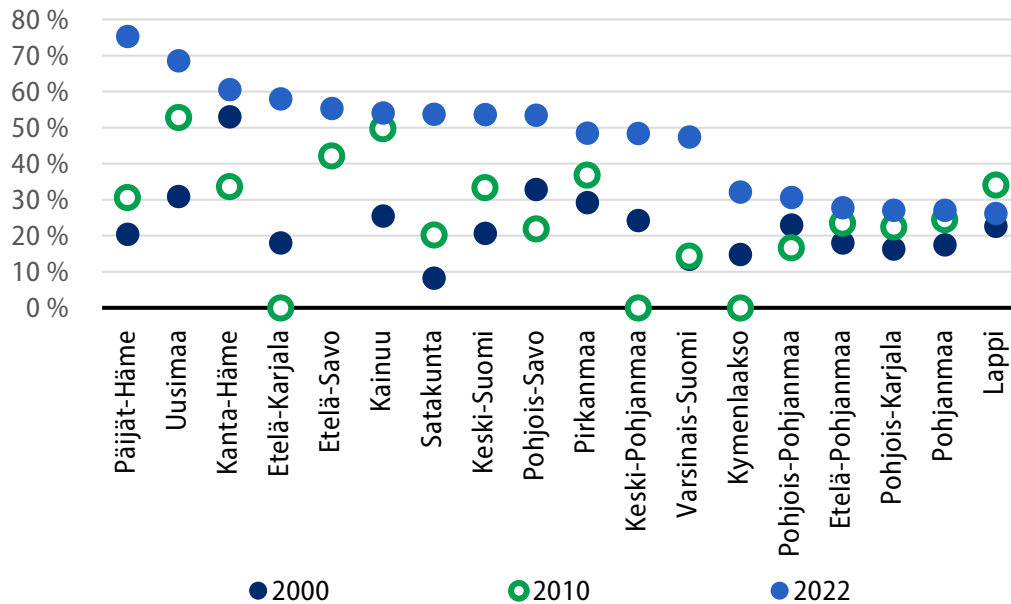

Suurimmissa kaupungeissa korkea väestötiheys on mahdollistanut sekä saavutettavan lukioverkon että suuren lukiokoon. Suurissa lukioissa opiskelu on yleisintä Uudellamaalla ja sitä lähellä sijaitsevilla maakunnissa. Uudellamaalla yli 700 opiskelijan lukiossa opiskelevien osuus on kasvanut vuoden 2003 alle 3 700 opiskelijasta (10 % lukiolaisista) vuoden 2021 jo 13 400 opiskelijaan (35 % lukiolaisista).

Harvemmin asutuilla alueilla, joilla myös on nähty lukiokoon kasvua, lukioiden yhdistymis- ja kasvukehitys on kasvattanut etäisyyttä lähimpään lukioon. Yleisimpiä suurimmat lukiot ovat Päijät-Hämeessä, jossa niissä opiskelevien osuus on noussut jo 45 prosenttiin kaikista lukiolaisista (1 700 lukiolaista) ja maakunnassa yli 5 km etäisyydellä lähimmästä lukiosta asuvien osuus ikäluokasta on yli 1,5-kertais- tunut 37 prosenttiin. Vastaava kehitys koskee Kymenlaaksoa ja Etelä-Karjalaa, joissa suurissa lukioissa opiskelevien osuus lukiolaisista on noussut erittäin nopeasti ja yli 5 kilometrin päässä lukiosta asuvien osuus ikäluokasta (Kymenlaakso 29 %, Etelä-Karjala 36 %) on noussut korkeammaksi kuin Lapissa (27 %) tai Kainuussa (27 %).

Yli 500 opiskelijan lukioissa opiskelu on yleistynyt voimakkaasti koko maassa. Vuositu-
hannen alussa vain 4–5 maakunnassa yli 30 % lukiolaisista opiskeli yli 500 opiske-
lijän lukiossa, vuosina 2021 vain 4–5 maakunnassa alle 30 % lukiolaisista opiskeli yli
500 opiskelijan lukiossa.

Kuvio 51. Suurissa (yli 500 opiskelijaa) lukioissa opiskelevien osuus lukiolaisista maakunnittain

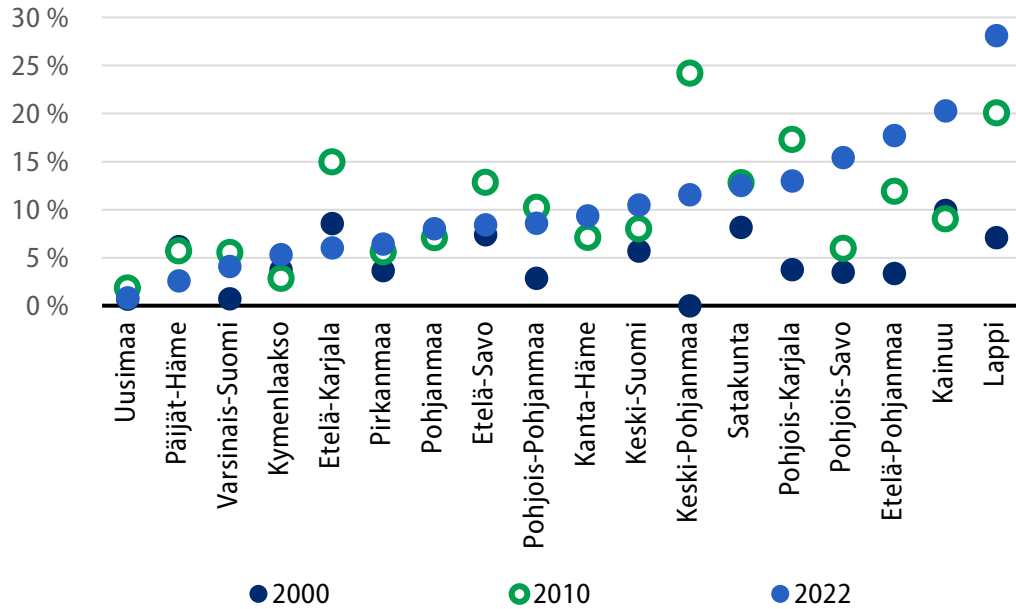

Lukiokoossa heijastuu myös aluekeskuksen erilainen rooli eri maakunnissa. Kajaanin vahva asema Kainuussa heijastuu siinä, että lähes koko 2000-luvun ajan noin puolet maakunnan lukiolaisista on opiskellut yli 500 hengen lukiossa.

Pienissä alle 100 opiskelijan lukioissa opiskelevien osuus on kasvanut voimakkaasti Lapissa, jossa se on noussut lähes 30 prosenttiin lukiolaisista, mikä näyttää osaltaan vaikuttaneen siihen, että yli 5 km etäisyydellä lähimmästä lukiosta asuvien osuus ikäluokasta on Lapissa matala myös suhteessa moniin tiheimmin asuttuihin alueisiin.

Koko maassa pienissä lukioissa opiskelun osuus on kasvanut ja 2021 jo puolessa maakunnista yli 10 % lukiolaisista opiskeli alle 100 opiskelijan lukiossa, kun vuonna 2000 vastaavia maakuntia ei ollut lainkaan.

Kuvin 52. Pienissä (alle 100 opiskelijaa) lukioissa opiskelevien osuus lukiolaisista maakunnittain

4 Ammatillisesti eriytyneen koulutuksen verkko

4.1 Oppilaitostason erot

4.1.1 Koulutusalat ja oppilaitokset

Ammatillisesti eriytyneessä koulutuksessa oppilaitokset eroavat järjestämiensä koulutusalojen osalta, eivätkä kaikki oppilaitokset kaikkien koulutusalojen koulutusta.

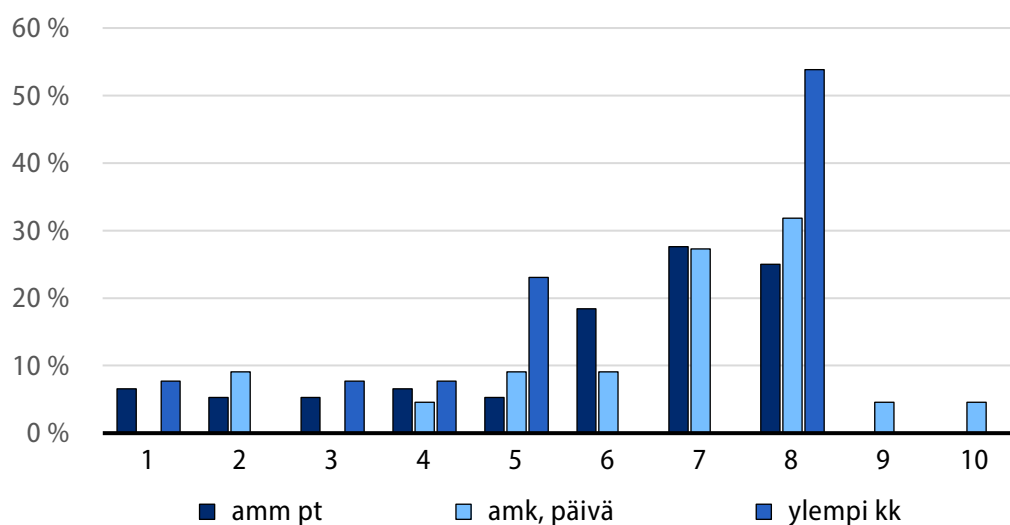
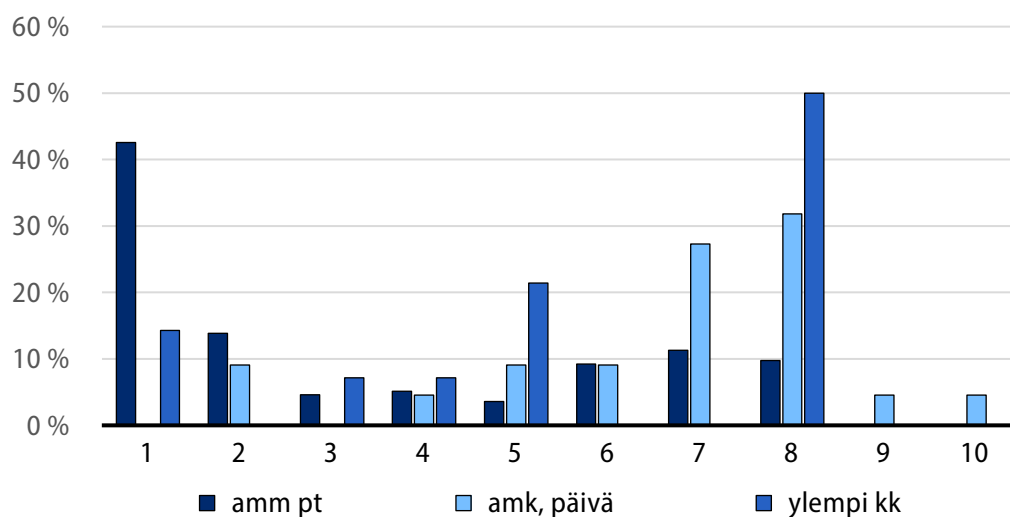
Vaikka vain Turun ammattikorkeakoulu järjestää koulutusta kaikilla 10 koulutus-alalla, kaikilla koulutusasteilla laajasti eri alojen koulutusta järjestävät oppilaitokset muodostavat merkittävän osan kaikista oppilaitoksista. Puolessa yliopistoista järjestetään ylempään korkeakoulututkintoon johtavaa koulutusta 8 koulutus-alalla kymmenestä, lähes 60 prosentissa ammattikorkeakoulussa 7–8 koulutus-alalla.

Toisen asteen ammatillista koulutusta järjestävissä oppilaitoksissa koulutusala-valikoiman kokoon vaikuttaa merkittävästi oppilaitoksen koko. Merkittävässä määrässä oppilaitoksia on vuosina 2008–2020 suoritettu hyvin pieniä määriä ammatillisia perustutkintoja ja vain poikkeustapauksissa tutkintoja on myönnetty usealla koulutus-alalla. Sektorilla toimii myös vakiintuneita, pieniä ja erikoistuneita koulutuksen järjestäjiä, jotka keskittyvät yhden koulutusalan koulutukseen, kuten taidealaan Kansallisoopperan balettioppilaitoksessa tai palvelualaan Vuokatin urheiluopistossa.

Jos tarkastelun ulkopuolelle rajataan pienimmät oppilaitokset, joissa on vuosina 2008–2020 suoritettu alle 1 000 ammatillista perustutkintoa, yksialaisten oppilaitosten osuus romahtaa ja oppilaitosten koulutusalamääräprofiili muistuttaa pitkälti ammattikorkeakoulujen profiilia.²

2 Korkeakoulujen alajakaumaan pienten oppilaitosten rajaaminen ulos vaikuttaa vain vähän, koska vain Maanpuolustuskorkeakoulussa tarkasteltuja tutkinnon suorittajia on tarkastelujaksolla alle 1 000.

Kuvio 53. Oppilaitosten osuus koulutusalojen määrän mukaan kaikissa (ylempi) ja suuremmissa (alempi) oppilaitoksissa (2008–2020 valmistuneet)

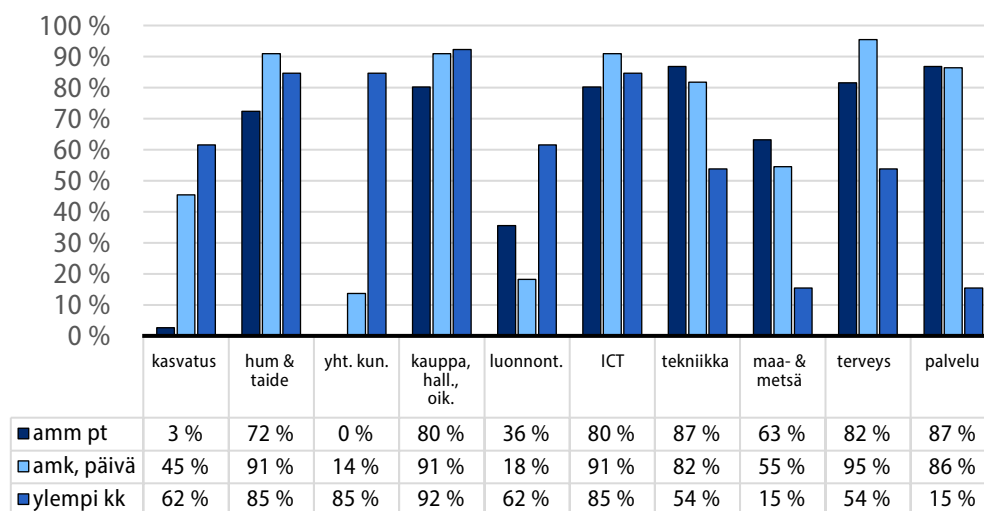
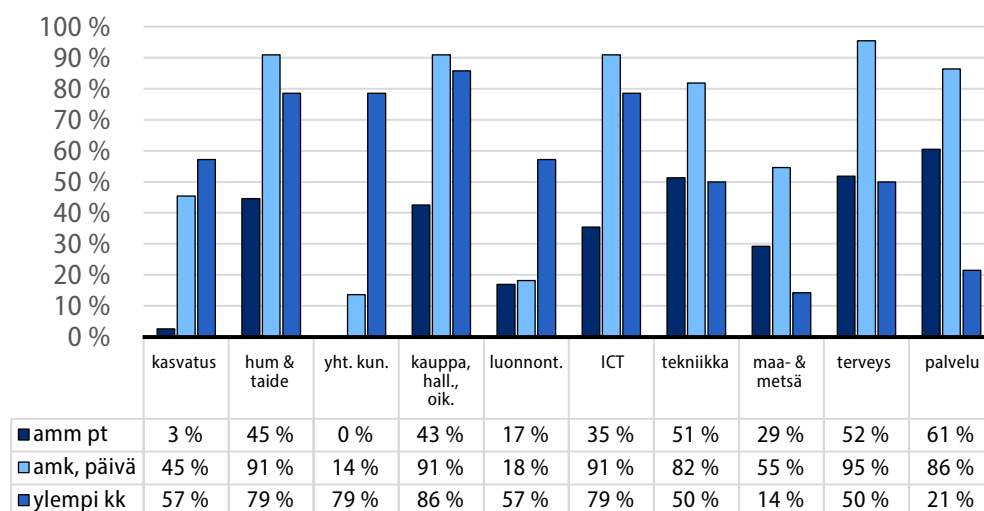

Kun tarkastelu rajataan pientä suurempiin oppilaitoksiin, koulutusasteiden välillä on joitakin eroja siinä, kuinka suuri osuus oppilaitoksista järjestää eri alojen koulutusta. Kaupan, hallinnon ja oikeustieteiden alan koulutusta järjestetään kaikilla tasoilla hyvin suuressa osassa oppilaitoksia, samoin ICE-alan. Humanistisen ja taidealan koulutus on vain hieman harvinaisempaa ja varsin samalla tasolla kaikilla koulutustasoilla.

Koulutusalojen väliset erot eri koulutusasteiden painotuksissa heijastuvat voimakkaimmin yliopistokoulutukseen painottuvilla yhteiskunnallisilla aloilla, joita on lähes kaikissa yliopistoissa, mutta vähän niiden ulkopuolella, korkeakouluihin painottuvilla kasvatusaloilla sekä ammatilliseen ja ammattikorkeakoulutukseen painottuvilla palvelu- sekä maa- ja metsätalouseläällä.

Suurimmat koulutusalat tekniikka sekä terveys- ja hyvinvointi ovat ammatillisessa ja ammattikorkeakouluissa hyvin yleisiä koulutusaloja, yliopistoissa taas n. joka toisen yliopiston järjestämää koulutusta. Tilanne heijastaa osin tekniikan alan koulutuksen nousemista yliopistotasolle aluksi pitkälle erikoistuneissa teknillisissä korkeakouluissa, jotka sittemmin ovat muodostuneet osaksi monialaisia yliopistoja, terveys- ja hyvinvointialalla taas alan yliopistokoulutuksen (erityisesti lääketieteellisen koulutuksen) keskittymistä joihinkin yliopistoihin.

Kuvio 54. Oppilaitosten osuus, joissa alan koulutusta järjestetään, kaikki oppilaitokset (ylempi) ja suuremmat oppilaitokset (alempi) (2008–2020 valmistuneet)

4.1.2 Työllisyys

Oppilaitostasolla näyttää olevan varsin rajallinen merkitys valmistumisen jälkeiselle työllistymistodennäköisyydelle. Yleisesti ottaen oppilaitosten välinen vaihtelu vasta-valmistuneiden työllistyneiden osuuksissa on suurempaa heikommin työllistävillä koulutusaloilla ja asteilla.

Kokonaisuutena työllistymisaste vaihtelee ammatillisessa peruskoulutuksessa korkea-astetta enemmän pitkälti siksi, että ammatillisen toisen asteen koulutuksessa alojen väliset työllistävyyserot ovat huomattavia ja myös heikommin työllistävät

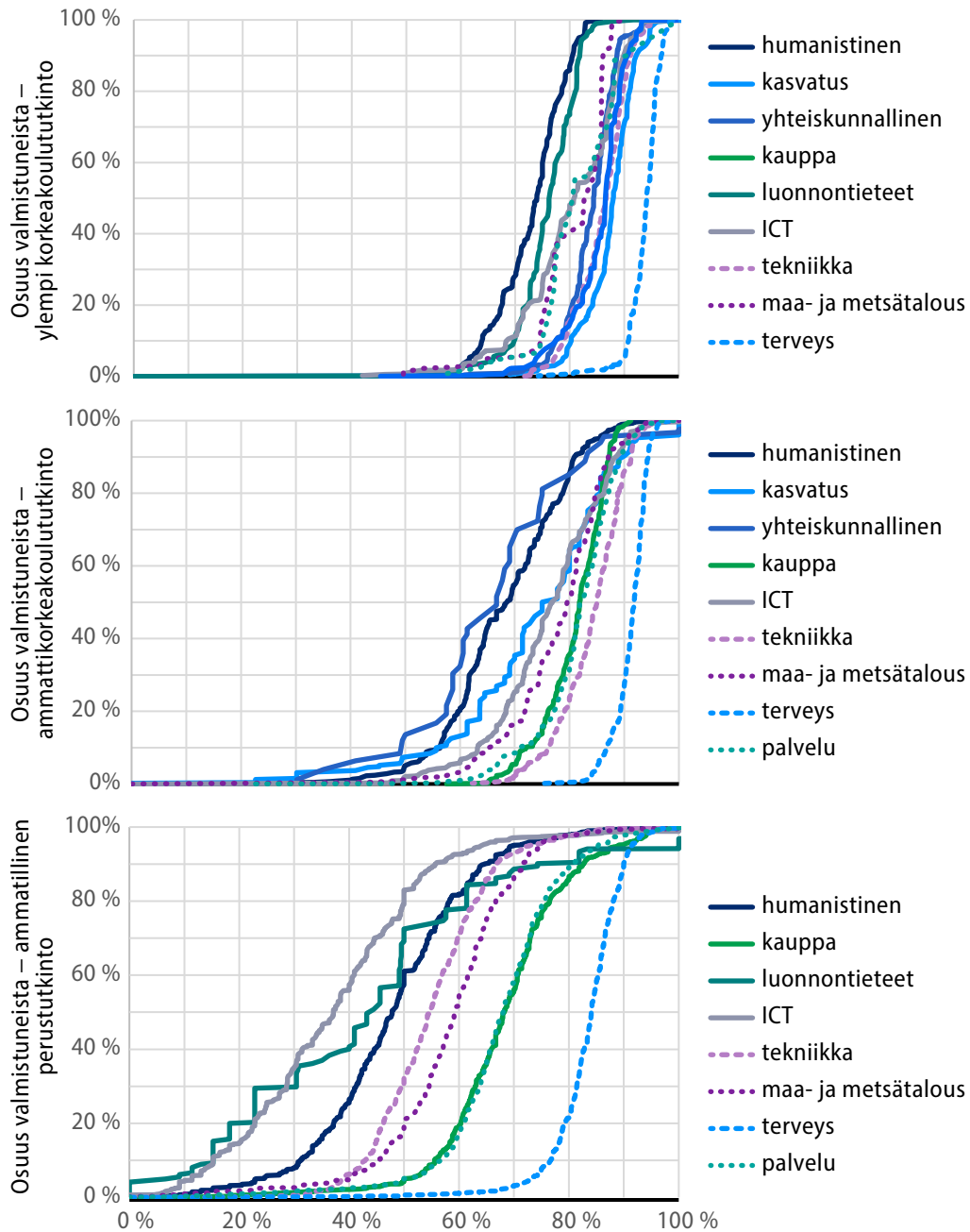
koulutusalat erittäin suuria. Erityisen suuri merkitys on tekniikan alalla, jolta on valmistunut 32 % (n. 193 000) tarkastelussa olevista ammatillisen perustutkinnon suorittaneista ja jolla koulutus on pitkään johtanut hyvin heikkoon työllistymiseen. Tekniikan alan merkitystä kokonaisuudelle kuvaa se, että kaikista ammatillisen perustutkinnon suorittaneista 36,7 % on valmistunut yli 70 % oppilaitoksen työllistymisasteella. Tekniikan alalla yli 70 % työllistymisasteen oppilaitoksesta on valmistunut 7,3 % valmistuneista, muilla kuin tekniikan alalla osuus on 50,6 %.

Esimerkiksi ammatillisen peruskoulutuksen tekniikan alan sisäiset vaihtelut työllistymisasteessa eivät kuitenkaan ole huomattavia, vaan erot oppilaitosten välillä ovat hyvin samalla tasolla kuin muilla ammatillisen peruskoulutuksen aloilla. Oppilaitostason tarkastelun antaa viitteitä myös työllistymiserojen syistä. Keskimääräistä työllistymistä jollain alalla ja koulutustasolla voivat osaltaan selittää koulutuksen laatu, opiskelijoiden valikoituminen ja alueellinen kohtaanto. Se, että koulutusalan sisäiset erot työllistymisasteissa ovat suhteellisen pieniä kaikilla koulutustasoilla, viittaa näiden tekijöiden olevan valtakunnallisia ja koskevan laajasti kaikkia oppilaitoksia samalla koulutusosalalla ja tasolla.

Tämä koskee erityisesti laajasti suuremmissa oppilaitoksissa läsnä olevia koulutusaloja (humanistinen ja taide-, kauppa, hallinto ja oikeus, ICT, tekniikka, terveys), joilla keskimäärin heikosti/hyvin työllistävillä koulutusaloilla heikko/hyvä työllistävyyden koskee kaikkia merkittäviä alan koulutusta tarjoavia yksiköitä.

Tämä viittaa siihen, että keskeinen syy alojen välisten työllisyserojen takana on eri alojen työvoiman kysynnän valtakunnallinen taso suhteessa työvoiman tarpeeseen, eivät niinkään oppilaitosten tai alueiden väliset erot alueelliseen tarpeeseen vastamisessa, koulutuksen laadussa tai oppilaitosten kyvyssä valita opiskelijansa.

Kuvio 55. Vastavalmistuneet työllistyneiden osuuden (1 v valmistumisesta) mukaan, koulutusaloittain,-tasoittain ja oppilaitoksittain (2008–2020 valmistuneet)

4.2 Yliopistot

4.2.1 Yliopistoverkon kehitys

Suomen yliopistoverkon kehitys on edennyt suuremmista keskuksista reuna-alueille. Suomalaiseen yliopistolaitokseen johtanut kehitys alkoi Ruotsin valtakunnan aikaisesta päätöksestä laajentaa valtakunnan yliopistolaitos 1477 perustetusta Uppsalan yliopistosta alueellisesti kattavammaksi perustamalla yliopistoja Tarttoon (1632), Turkuun (1640) ja Lundiin (1666).

Yliopistolaitos laajeni Venäjän vallan aikana pääkaupungiksi tulleessa Helsingissä, jonne yliopisto oli siirtynyt Turusta ja jossa korkeakoulutus laajeni suuriruhtinaskunnan aikana teknilliseen ja kauppatieteelliseen korkeakoulutukseen, heti itsenäisyyden alussa myös yhteiskuntatieteelliseen ja sotilaalliseen ja myöhemmin eläinlääketieteelliseen korkeakoulutukseen.

Pääkaupungin ulkopuolella korkeakoulutus laajeni ensin takaisin Turkuun ja varsin hitaasti muuhun maahan. Ennen toista maailmansotaa korkeakoulutus laajeni Jyväskylään ja koko maan kattava verkko saavutettiin vuosien 1958–1969 laajenemisella Ouluun, Kuopioon, Joensuuhun, Lappeenrantaan ja Vaasaan sekä lopulta Rovaniemelle 1979.

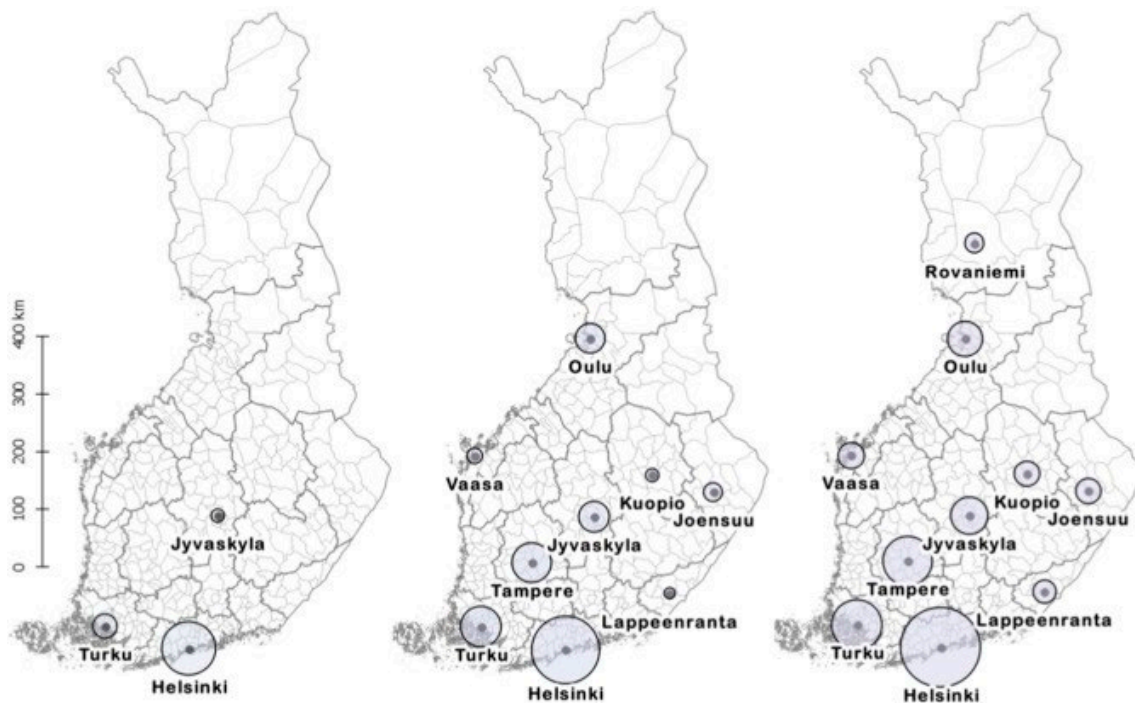
Yliopistolaitos on toiminut laajemmin yliopistojen päätoimipaikkojen ulkopuolella ja 2010-luvulla yliopistojen toimintaa on ollut vuosittain n. 60 kunnassa.

Yliopistojen toimintaa on sijoittunut varsinaisten yliopistokaupunkien ulkopuolelle monenlaisista syistä. Yhtäältä yliopistokaupunkien ulkopuolelle ovat sijoittuneet monet tutkimusasemat, joiden sijainnilla on pääosin ollut tutkimuksen sisältöön ja kohteeseen liittyviä syitä sijainnille.

Toisaalta yliopistolaitos on laajentunut yliopistokaupunkien ulkopuolelle osin seurauksena koulutusjärjestelmän rakenteellisesta uudistumisesta eri koulutusalojen koulutuksen tullessa siirretyksi yliopistotasoiseksi. Teknillisen korkeakoulun ja Helsingin kauppariikkeen nousu yliopistoa alemman tason oppilaitoksista yliopistotasoisiksi ei laajentanut järjestelmän alueellista peittoa, koska oppilaitokset sijaitsivat Helsingissä. Opettajankoulutuksen nousu yliopistokoulutukseksi sen sijaan toi yliopistolaitoksen piiriin monia opettajaseminaaripaikkakuntia kuten Rauma (kansakoulunopettajaseminaari 1896), Kajaani ja Heinola (seminaarit 1899) ja Savonlinna (seminaari 1952). Osin opettajakoulutusseminaarit olivat toimineet jo aiemmin silloisissa tai myöhemmissä yliopistokaupungeissa kuten Joensuussa (Sortavalan seminaari 1880).

Kokonaiskuvan antaminen yliopistojen toimipaikka ja -pisteverkon kehittymisestä edellyttäisi laajempaa tutkimusta ja monia tarkasteluja vaikeuttaa se, että mm. opetushallinnon tietopalvelussa toimipisteitä ovat niin Meilahden sairaala kuin opiskelijoiden ja henkilökunnan liikuntapalvelupiste Keskustan UniSportkin, jolloin esim. toimipisteiden tai -paikkojen määrään perustuvat tarkastelut ovat vaikeasti tulkittavia.

Kuvio 56. Suomen yliopistoverkko 1955, 1975 ja 1995

4.2.2 Yliopistojen henkilöstö

Yliopistojen henkilöstömäärä ja virkarakenne ovat muuttuneet monin tavoin viimeisen 100 vuoden aikana. Akateemisen henkilöstön, eli opetus- ja tutkimushenkilöstön, määrä on kasvanut opiskelijamäärän mukana, mutta myös tehtävä rakenne on muuttunut.

Henkilöstön tilastointikäytännöt muuttuvat, mikä osin vaikeuttaa ajallista vertailua. 1970-luvun puolivälissä yliopistojen akateemisen henkilöstön tilastointi muuttuu, eikä dosentteja enää tilastoida opetushenkilöstön osaksi samalla kun muut tilastointimuutokset vaikuttavat sekä henkilöstön kokonaismäärään että jakaumaan tehtävärhmittäin. Toinen huomattava katkos tapahtuu 2010 yliopistouudistuksen

yhteydessä kun virkoja siirretään Suomen Akatemiasta yliopistoihin ja henkilöstön luokitus muuttuu huomattavasti. Aiempi jako opetus- ja tutkimustehtäviin häviää ja kaikki akateeminen henkilöstö luokitellaan neljälle tutkijanuran tasolle.

Toisaalta tehtävä rakenne muuttuu ja on osin epäselvää, missä määrin virkarakenteen muutos kuvaa yliopistojen toiminnan muutosta ja tutkimuspainotuksen lisääntymistä.

Huomattava muutos koskee tutkimus- ja opetustehtävien suhdetta. Pitkään yliopistolliset akateemiset virat olivat lähtökohtaisesti opetusvirkoja. Vasta 1980-luvulta yliopistojen henkilöstössä alkaa näkyä tutkimustehtäviksi määrittyviä tehtäviä, mitä seuraa nopea tehtävä rakenteen muutos. Vuosien 1981–2009 välinen yliopistojen henkilöstömäärän kasvusta lähes 9 000 henkeä on tutkimushenkilöstön kasvua, n. 1 000 henkeä opetushenkilöstön kasvua. Ennen yliopistouudistusta tutkimushenkilöstöksi määrittyvän henkilöstön osuus on jo yli puolet opetus- ja tutkimushenkilöstöstä.

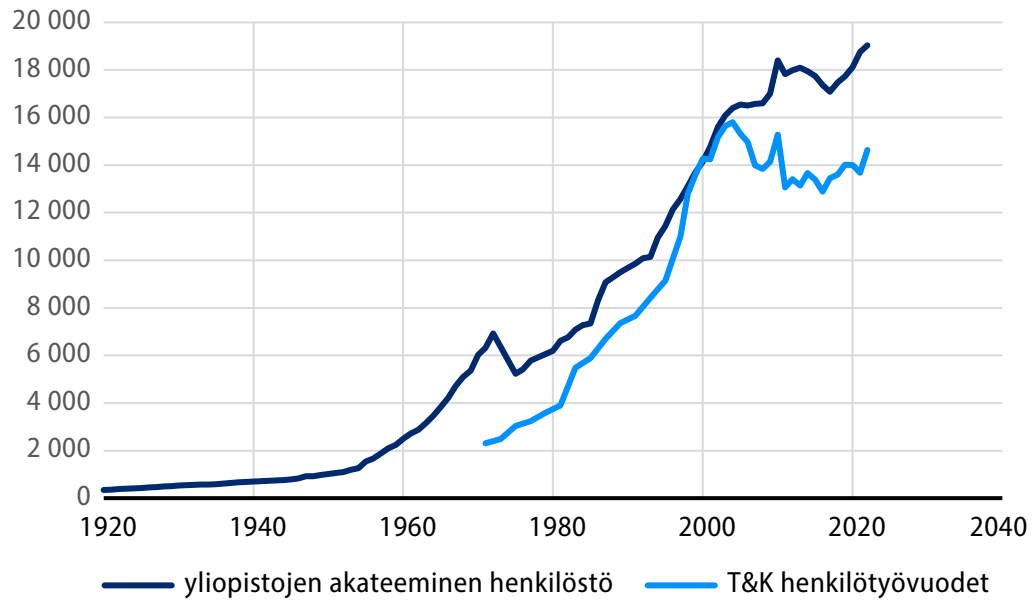
Tilastokeskuksen tilastoinnissa tutkimus- ja kehittämistoiminnan henkilötyövuosien kasvu on tällä aikavälillä nopeampaa kuin henkilöstömäärän kasvu, mikä voi kertoa tutkimuspainotuksen lisäyksestä, mutta myös siitä, että virkarakenteen muuttuessa tilastointi tunnistaa aiempaa paremmin yliopistoviroissa toimivien tekemän tutkimustyön.

1980-luvun alusta 00-luvun lopulle kehitystä merkittävästi hallitseva erottelu tutkimus- ja opetusvirkoihin vähenee yliopistouudistuksessa luokituksen perustessa uraportaisiin.

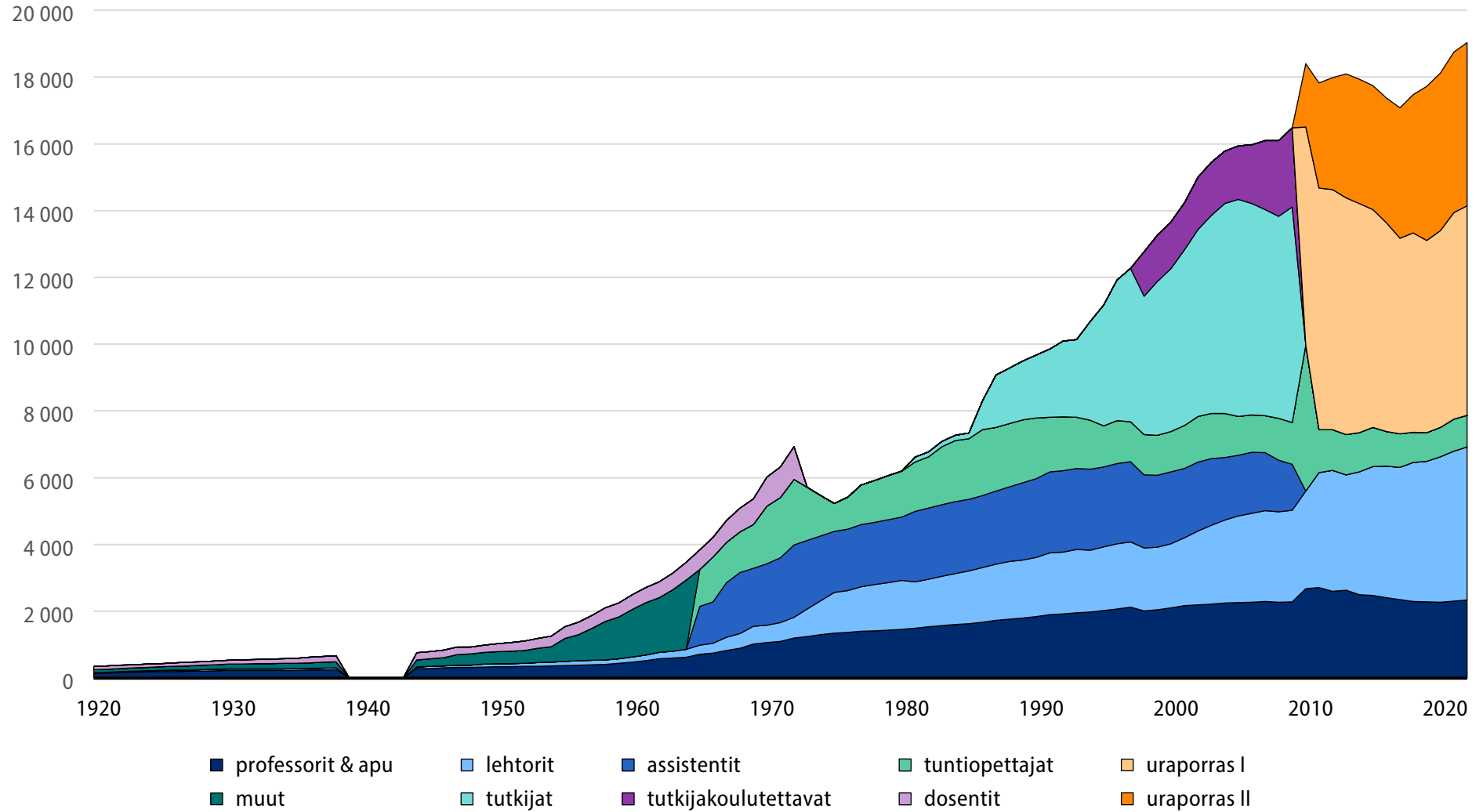
Toisaalta tehtävä rakenne on muuttunut yliopistolaitoksen ja yksiköiden koon kasvaessa. Vielä 1900-luvun alussa lähes puolet yliopistojen opetushenkilöstöstä oli professoreja tai apulaisprofessoreja ja ilman dosentteja osuus nousee yli puoleen akateemisesta henkilöstöstä. Opiskelijamäärien kasvaessa henkilöstömäärä on pitkällä aikavälillä kasvanut vastaavasti, mutta professuurien määrä on kasvanut hitaammin kuin koko henkilöstön. Näin 1900-luvun alkupuolen varsin professorivaltaisesta virkarakenteesta on siirrytty tehtävä rakenteeseen, jossa n. 12 % opetus- ja tutkimushenkilöstöstä oli korkeimmalla IV portaalla, joka sisältää professorit ja apulaisprofessorit.

Yliopistojen sisäisen tehtävä rakenteen voimakkaan muutoksen seurauksena monet yksittäisiin tehtäväryhmiin keskittyvät tarkastelut voivat olla herkkiä tehtävä rakenteessa ja eri tehtävien sisällössä tapahtuville muutoksille, jotka eivät ilmene tilastollisessa tarkastelussa.

Kuvio 57. Yliopistojen akateeminen henkilöstö 1920–2022 sekä T&K henkilötyövuodet yliopistoissa 1972–2022

Kuvio 58. Yliopistojen henkilöstörakenne 1920–2022

4.2.3 Yliopistojen henkilöstö ja opiskelijamäärä

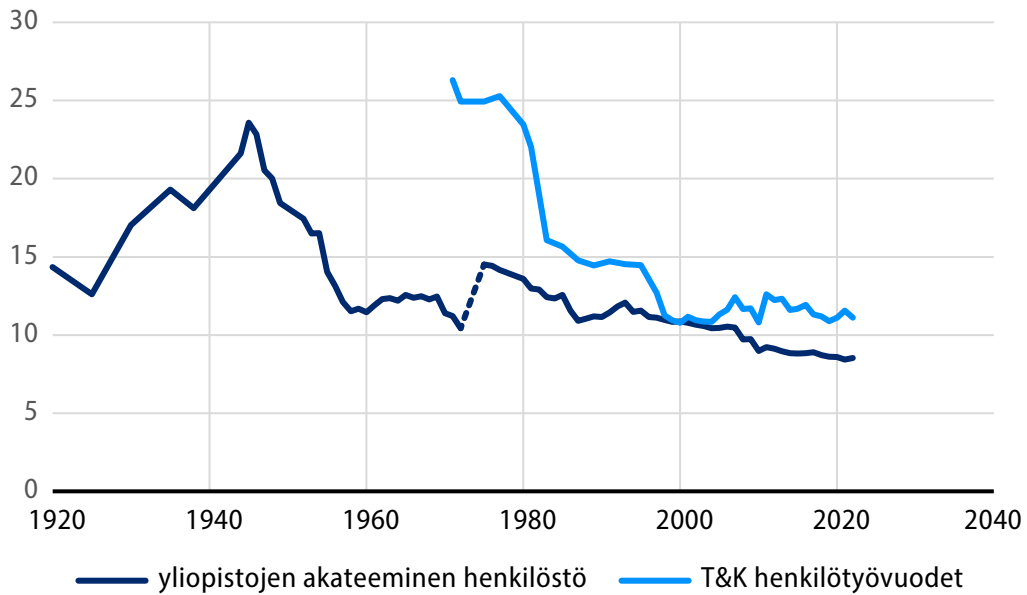
Yliopistojen ollessa oppilaitoksina merkittävän suuria suhteessa esim. peruskouluihin, merkittäviä muutoksia palveluverkon luonteessa on tapahtunut oppilaitosten sisällä.

Yliopistojen opiskelijoiden määrällinen suhde opetus- ja tutkimushenkilöstöön heikkeni ennen toista maailmansotaa, jolloin opiskelijamäärä kasvoi henkilöstöä nopeammin. Kehitys kääntyi heti maailmansodan päätyttyä ja 1950-luvun lopulle tultaessa opiskelija-opettajasuhde oli parantunut paremmaksi kuin 1920-luvun alussa. Luokituskatkokset 1975 ja 2010 huomioiden opiskelijoiden määrä suhteessa akateemiseen henkilöstöön on ollut paranevalla trendillä toisesta maailmansodasta lähtien. 1960-luvulla tilanne vakiintui hetkeksi, mutta 1970-luvun puolivälistä henkilöstömäärä on kasvanut hieman opiskelijamäärää nopeammin, mikä on laskenut opiskelija-opettajasuhdetta. Luokituskatkokset huomioiden opiskelijoiden määrä suhteessa akateemiseen henkilöstöön näyttää 2020-luvun alussa olevan yliopistoissa historiallisen hyvällä tasolla.

Yliopistojen sisäisen virkarakenteen kehittyminen tekee vaikeaksi opiskelijamäärän pitkän aikavälin vertailun yksittäisiin akateemisen henkilöstön ryhmiin. Esimerkiksi professorien osuus akateemisesta henkilöstöstä on laskenut järjestelmän laajentuessa, toisaalta 1980-luvulta alkaen tapahtunut tutkimusvirkojen kasvu ja opetusviroissa toimivien määrän vakaas vaikuttavat voimakkaasti kapeasti rajattuihin tarkasteluihin, joissa opiskelijamäärä suhteutetaan yksittäiseen henkilöstöryhmään.

Vastaavasti opiskelijamäärän suhde t&k-henkilöstön henkilötyövuosiin parani 1970-luvulla erittäin paljon nopeammin kuin opiskelija-opettajasuhde, mutta tämä lienee syytä tulkita tilastoharhaksi, joka liittyy muutokseen yliopistojen akateemisen henkilöstön tutkimustyön tunnistamisessa. 1980-luvulta 2020-luvulle kehitys on molemmilla tarkastelutavoilla pitkälti yhtenevä.

Kuvio 59. Yliopisto-opiskelijoiden määrä suhteessa akateemiseen henkilöstöön 1920–2022 (ei dosentteja) ja T&K-henkilötyövuosiin 1971–2022

5 Kulttuuri

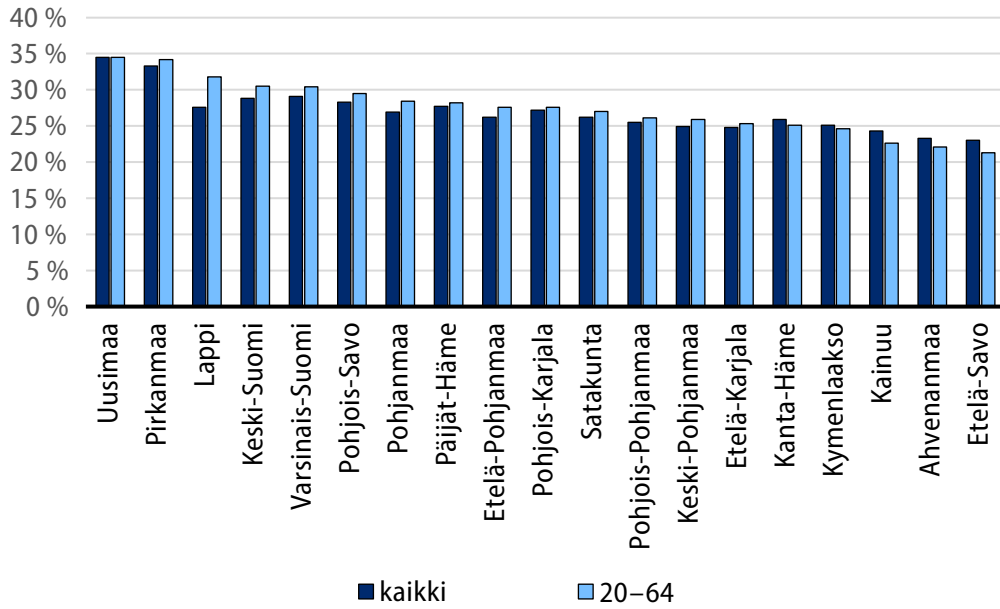
5.1 Osallisuus kulttuuriin alueittain

Kulttuuripalvelujen käytössä on huomattavia alueellisia eroja. Terve Suomi -tutkimuksen kulttuuriosallistumista koskevien kysymysten perusteella maakunnissa vähintään kuukausittain kulttuuripalveluja käyttäneiden osuus vaihtelee Etelä-Savon ja Ahvenanmaan hieman yli joka viidennestä Uudenmaan ja Pirkanmaan joka kolmanteen. Tyypillisesti maakunnissa työikäisen ja koko väestön välinen ero kulttuuripalvelujen käytössä on näiden tietojen perusteella pieni, mutta otoskoko asettaa rajoja näiden erojen tulkinnalle.

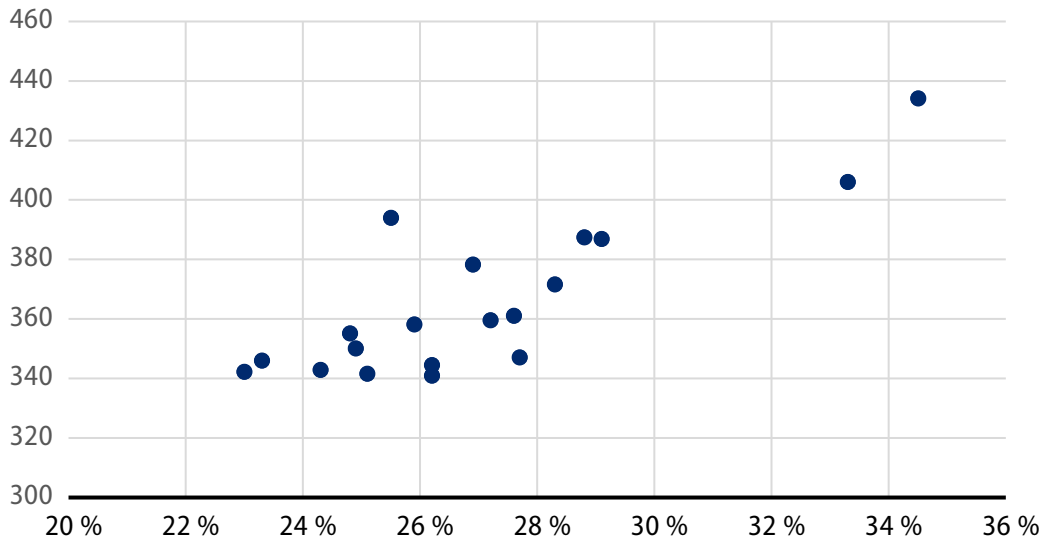
Maakuntien väliset ja sisäiset erot kulttuuripalvelujen käytössä ovat yhteydessä alueelliseen väestörakenteeseen ja mm. väestön koulutustasoon. Palveluiden käyttö on yleisintä korkeimmin koulutetuilla Uudellamaalla ja Pirkanmaalla, kun taas matalimmin koulutetuissa maakunnissa palvelujen käyttö jää neljännekseen väestöstä.

Sama yhteys näkyy alueiden sisällä, koulutustaso- ja maakuntaerojen yhdessä kasvattaessa väestöryhmien välisiä eroja. Kun Pirkanmaan (48 %) ja Uudenmaan (45 %) korkeakoulutetuista lähes puolet käyttää kulttuuripalveluja kuukausittain, Etelä-Savon matalasti koulutetuista palvelujen käyttö (16 %) on kolmanneksen tästä tasosta. Näissä eroissa näkyvä sivistyskentän moniulotteinen yhteen kietoutuminen vaikeuttaa usein palvelujen vaikuttavuuden arviointia, palvelujen lisätessä mm. hyvinvointia ja hyvinvoivien väestöryhmien usein käyttäessä palveluja muita useammin.

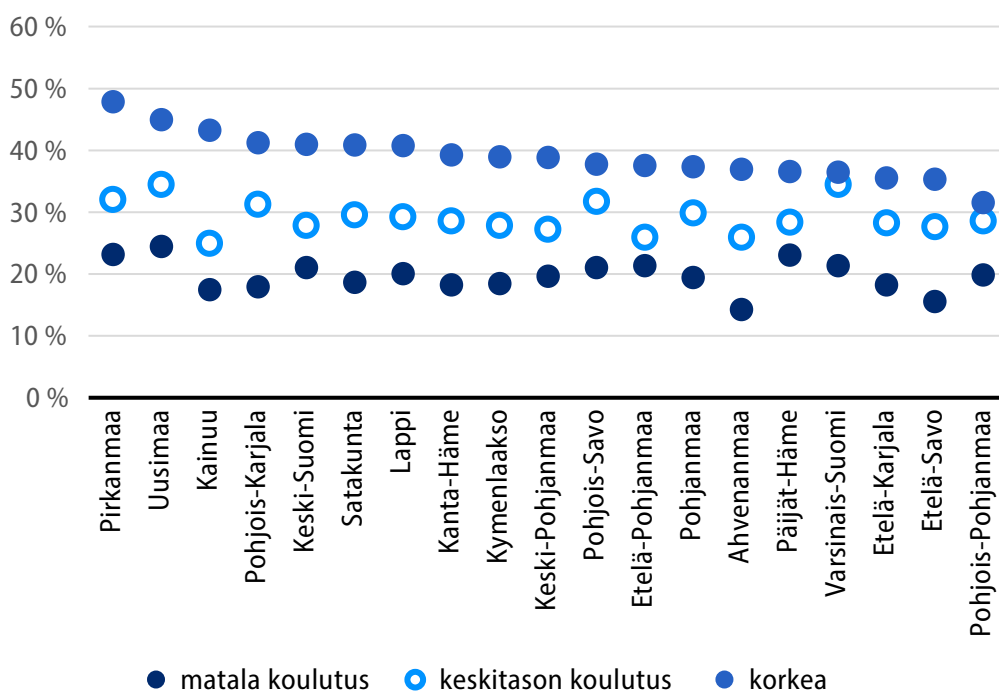
Kuvio 60. Kuukausittain jotakin kulttuuripalvelua käyttäneiden osuus 2022

Kuvio 61. Kuukausittain jotakin kulttuuripalvelua käyttäneiden osuus ja yli 20-vuotiaan väestön koulutustasomittain maakunnittain 2022

Kuvio 62. Kuukausittain jotakin kulttuuripalvelua käyttäneiden osuus koulutustason mukaan maakunnittain 2022

Kokonaisuutena tarkasteltuun kulttuuripalvelujen käyttöön vaikuttaa erittäin voimakkaasti kirjastojen hyvin yleinen käyttö. Kirjastot ovat, viime vuosien kävijämäärien laskusta huolimatta, tavoittaneet varsin suuren osan väestöstä (kts. seuraava alaluku), erityisesti muihin kulttuuripalveluihin verrattuna. Siksi kokonaisuutena tarkasteltu kulttuuripalvelujen käyttö kertoo merkittävältä osin kirjastopalvelujen käytöstä.

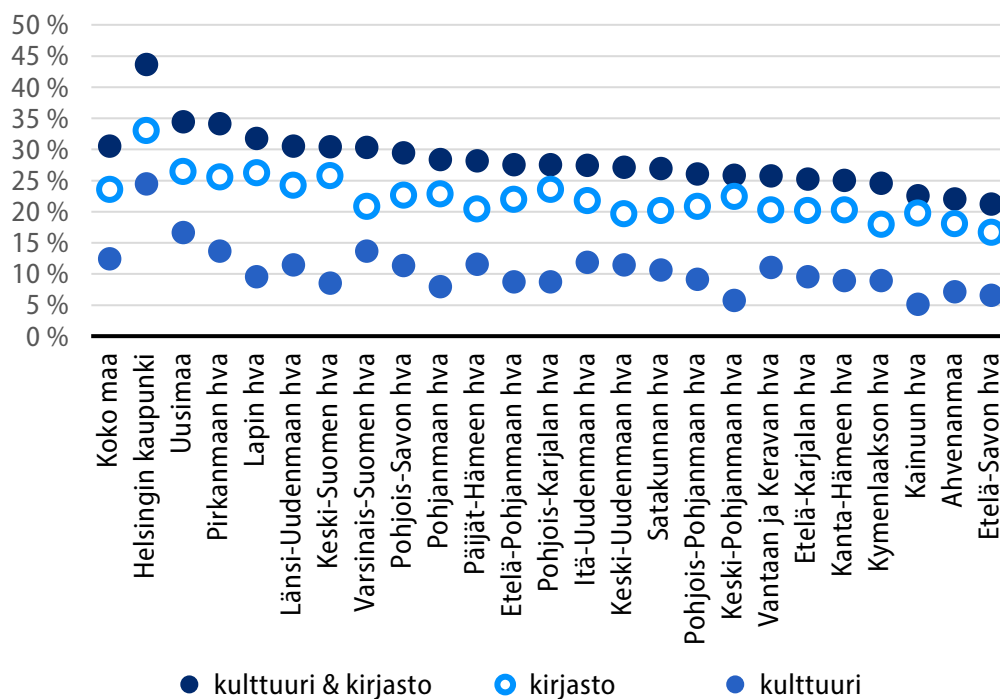
Maakuntatasoa tarkemmassa hyvinvointialueittaisessa tarkastelussa on mm. kulttuurisektorin tarkastelussa etunsa, koska useammat aineistot riittävät hyvinvointialueen tasoon kuin kuntatason tarkasteluun, mutta hyvinvointialueen taso mahdollistaa Uudenmaan sisäisten erojen näkymisen, esim. Helsingin ja Itä-Uudenmaan välisten erojen ollessa varsin suuret.

Kulttuuripalveluissa kokonaisuutena Helsingin kaupunki erottuu muusta Uudesta- maasta selvästi aktiivisemmalla kulttuuripalvelujen käytöllä. Helsingissä kirjasto- tai muita kulttuuripalveluja käytti kuukausittain 45 % työikäisistä, kun osuus Uudenmaan hyvinvointialueella ja Pirkanmaan hyvinvointialueella oli 34–35 % tasolla.

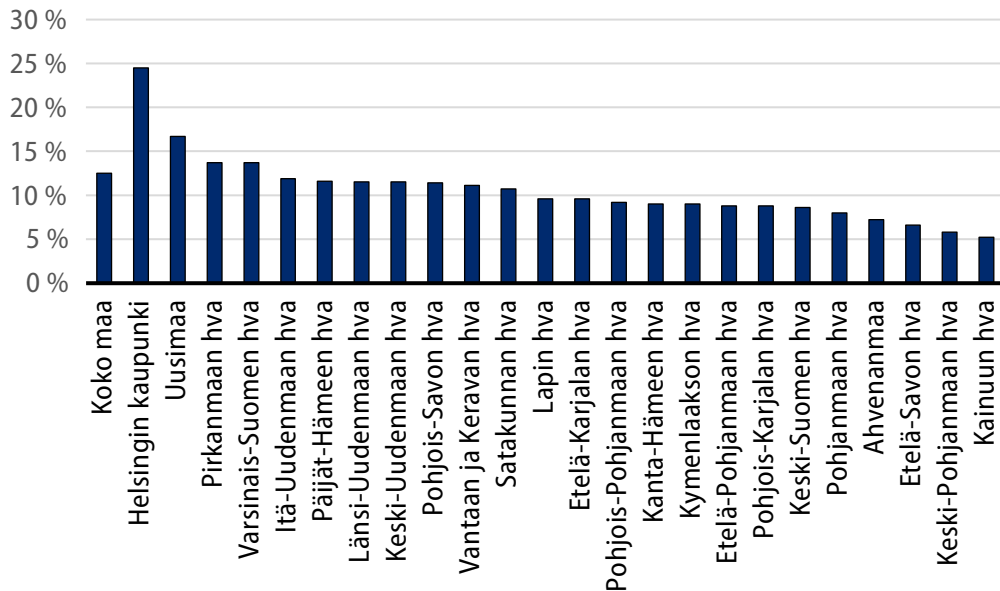
Kirjastopalveluja käyttää valtaosassa maakuntia kuukausittain lähes yhtä suuri osuus kuin kirjasto- tai muita kulttuuripalveluja. Ero kasvaa alueilla, joilla muita kulttuuripalveluita käyttää suurempi osuus väestöstä.

Hyvinvointialueiden väliset erot muiden kulttuuripalvelujen kuin kirjastopalvelujen käytössä näyttävät olevan selvästi suurempia kuin erot kirjastojen käytössä. Muiden kulttuuripalvelujen käyttö on selvästi yleisintä Helsingissä, jossa joka neljäs työikäinen kertoo käyttäneensä jotakin kulttuuripalvelua kuukausittain. Osuus on kaksinkertainen suhteessa maan keskiarvoon (12,5 %) ja noin viisinkertainen suhteessa Kainuuseen.

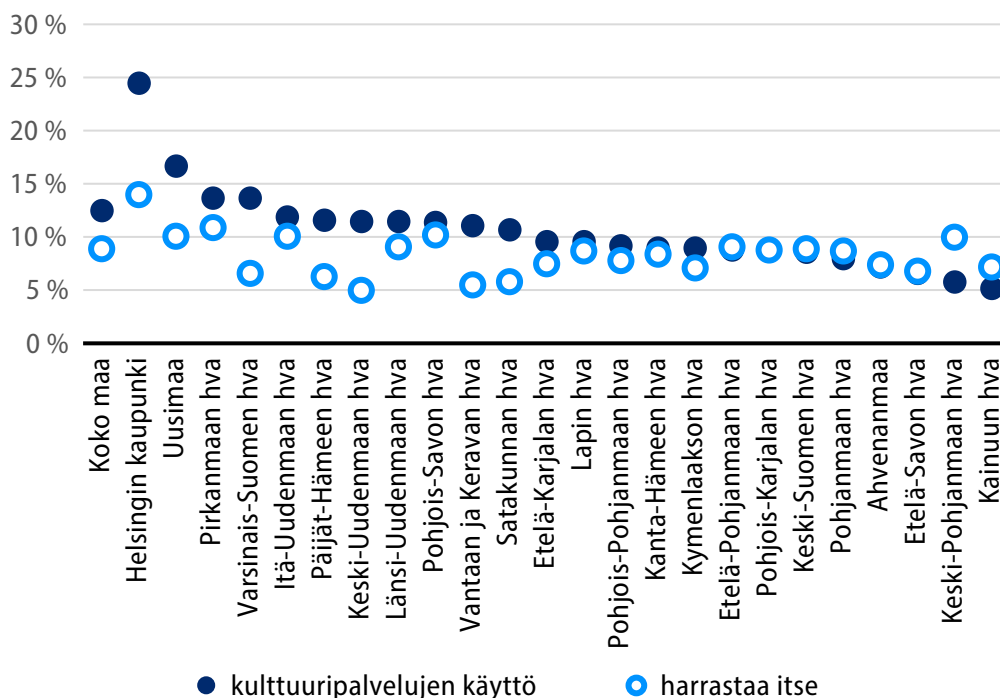
Kuvio 63. Kuukausittain jotakin kulttuuri- ja/tai kirjastopalvelua käyttäneiden osuus (20–64 v) hyvinvointialueittain 2022

Kuvio 64. Kuukausittain jotakin kulttuuripalvelua käyttäneiden osuus (20–64 v) hyvinvointialueittain 2022

Ei yksin kulttuuriosallistumisen määrä, vaan sen luonne ja painotukset näyttävät vaihtelevan alueellisesti. Kulttuuripalveluiden käytön rinnalla alueet eroavat siinä, kuinka suuri osuus väestöstä harrastaa itse kulttuuria tai osallistuu harrasteryhmään tai ohjattuun toimintaan vähintään kuukausittain. Eniten kulttuuripalveluja käyttäneillä aluilla itse harrastavien osuus on selvästi palveluja käyttäneiden osuutta pienempi, sen sijaan suuressa osassa alueita, joilla kulttuuripalveluja pienempi osuus aikuisista, vastaava osuus harrastaa itse kulttuuria. Kainuussa ja Keski-Pohjanmaalla itse harrastavien osuus on jopa selvästi palvelujen käyttäneiden osuutta korkeampi.

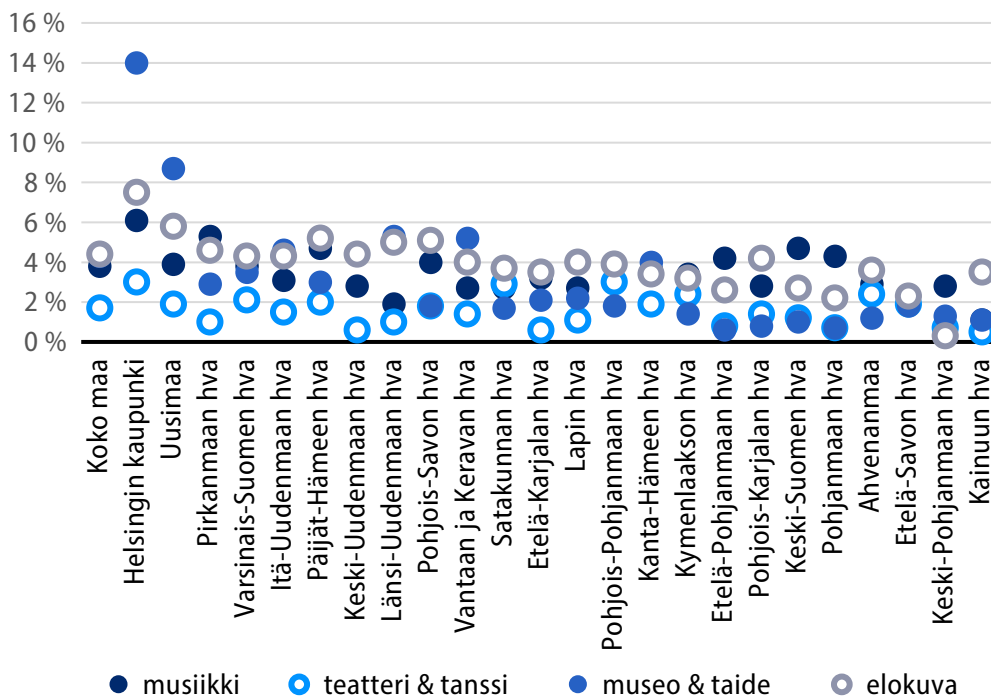
Kuvio 65. Kuukausittain käyttää kulttuuripalvelua tai harrastaa itse (20–64 v) 2022

Käytetyissä kulttuuripalveluissa on myös alueellisia eroja, jotka ovat yhteydessä palvelutarjonnan alueelliseen jakautumiseen. Esimerkiksi museoissa tai taidenäyttelyissä vähintään kuukausittain käyneiden osuus on Helsingissä huomattavan suuri verrattuna muuhun Uusimaahan ja erityisesti muihin alueisiin verrattuna. Helsingissä joka seitsemäs työikäinen kertoo vieraillevansa museossa tai taidenäyttelyssä kuukausittain, kun puolella hyvinvointialueista näin tekee harvempi kuin joka viideskymmenes. Tämä heijastanee museotoiminnan painottumista pääkaupunki-seudulle sekä taidegallerioiden suurta määrää alueella. Pienintä alueiden välinen vaihtelu kulttuuriosallistumisen muodoissa on musiikkiesityksissä ja elokuvissa.

Eri kulttuuripalvelujen järjestys, tarkasteltaessa kuukausittaista käyttöä, vaihtelee alueittain ennen kaikkea museoiden, osin myös teatteripalveluiden käytön vaihtelun mukana. Koko maan tasolla yleisintä on kuukausittainen käyminen elokuvissa ja museoissa. Elokuvissa käynti onkin suosituin tai toiseksi suosituin kulttuuripalvelu lähes kaikissa maakunnissa. Museot ja taidenäyttelyt taas kuuluvat suosituimpiin lähinnä Uudenmaan eri alueilla, jääden vähäisemmän kulttuuripalvelujen alueilla tyypillisesti myös teattereita ja tanssiesityksiä harvemmin kuukausittain käydyiksi. Musiikki jää runsaimman kulttuuriosallistumisen alueilla tyypillisesti museoita ja

elokuvia harvemmin kuukausittain vierailuksi, mutta nousee useimmiten kuukausittain käytetyksi kulttuuripalveluksi suuressa osassa vähemmän kulttuuripalveluja käyttäviä hyvinvointialueita.

Kuvio 66. Kuukausittain käyttää kulttuuripalvelua (20–64 v) 2022

5.2 Kirjastot

5.2.1 Kirjastoverkon kehitys

Kirjastoverkon alueellista tarkastelua vaikeuttavat käytettävissä olevien tietojen erilaiset luokittelukriteerit. Kirjastot on jaettu pitkään yhtäältä kanta- tai pääkirjastoihin, toisaalta muihin kirjastoihin. Kuntien ollessa vastuussa kirjastotoimesta kanta- ja pääkirjastojen määrän kehitys on pääosin seurannut kuntarakenteen, käytännössä kirjastopalvelujen järjestäjäjärakenteen, muutosta. Palveluverkon muutosten tavoittamiseksi kirjastoverkon tarkasteluun onkin sisällytettävä muut kirjastot, joiden luokittelussa on ajallista vaihtelua.

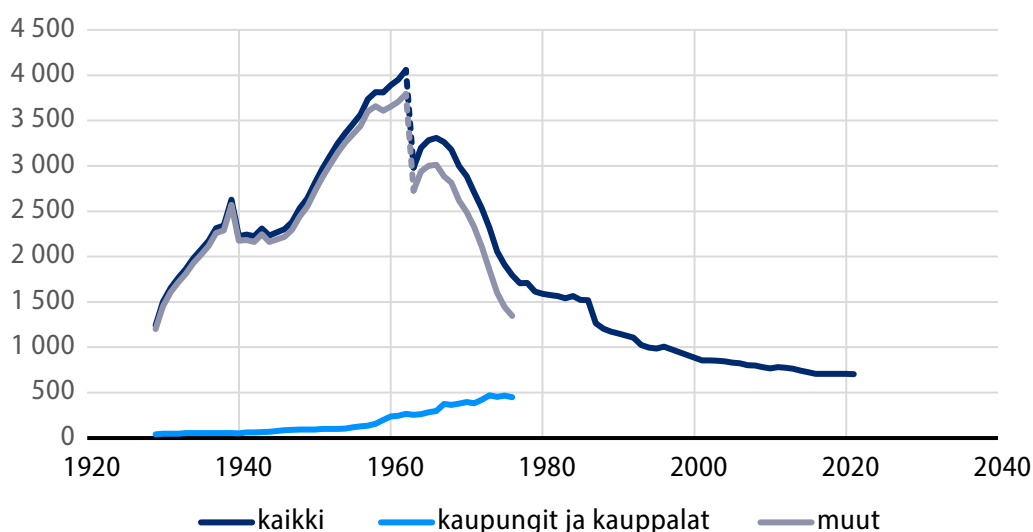
Kokonaisuutena yleisten kirjastojen, ns. kansankirjastojen, määrä näyttää kasvaneen voimakkaasti 1960-luvulle saakka. 1963 kirjastojen kokonaismäärä putoaa voimakkaasti luokitusmuutoksen vuoksi, mutta määrä jatkaa kasvua vuoteen 1967, josta alkaa pitkään jatkunut kirjastojen määrän lasku. Samaan aikaan kirjastojen lainaajien ja lainausten määrä nousee voimakkaasti.

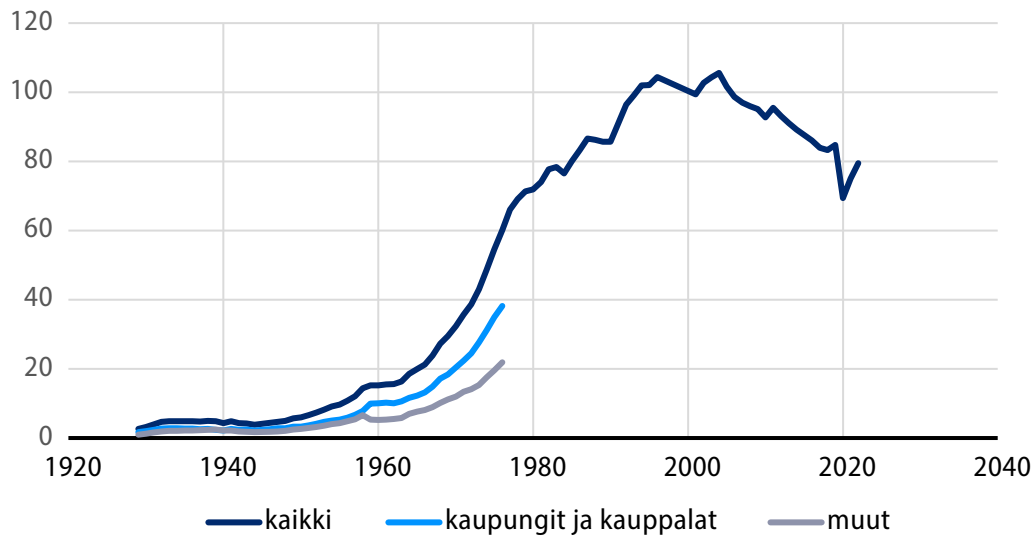
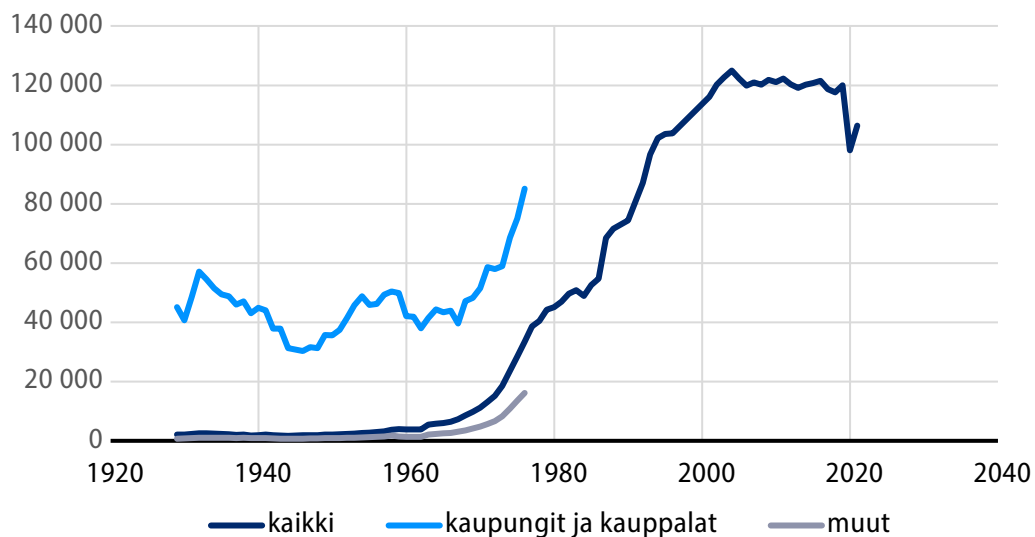
1960-luvun alusta alkava muutos kertoo, kuinka vuoden 1961 kirjastolaki käynnisti yleisten kirjastojen kehittämisen etenkin maaseudulla. Usein pienten muiden kuin kunnallisten kirjastojen määrä laski voimakkaasti lainausmäärältään suurempien kunnallisten yleisten kirjastojen levittyessä koko maahan.

Muutos oli tapahtunut selvästi aiemmin kaupungeissa ja erosta kaupunkien ja muun Suomen kirjastolaitoksen välillä kertoo se, että kaupungeissa kirjastoista lainattiin n. 40 000 lainaa vuodessa kirjastoa kohti, mutta kaupunkien ulkopuolella vain n. 1 400 lainaa. 1960-luvun alusta alkaen erityisesti kaupunkien ulkopuolisen kirjastoverkon muuttuminen nostaa nopeasti lainausten kokonaismäärää kaupunkien ulkopuolella ja kasvava lainaaminen tapahtuu yhä harvemmassa itsenäisestä kirjastosta.

Kirjastolaista alkanut kirjastoverkon koon kasvu jatkuu aina vuosituhannen vaihteeseen saakka, jolloin keskimääräisestä kirjastosta tehtyjen lainausten määrä vakiintui 2000-luvulle n. 120 000 lainaan vuodessa.

Kuvio 67. Kirjastojen määrä 1929–2021

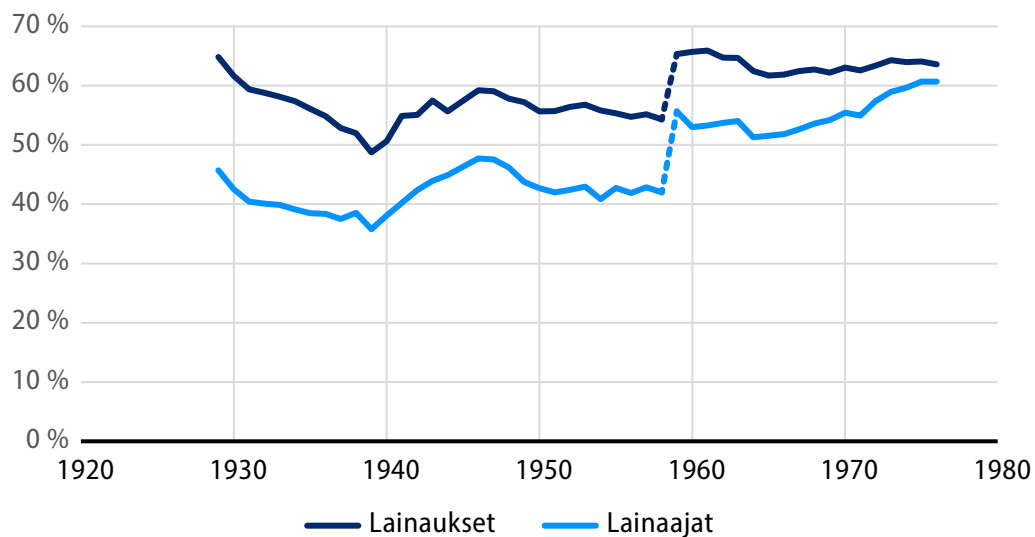
Kuvio 68. Kirjastojen lainausten määrä (miljoonaa) 1929–2022**Kuvio 69.** Lainauksen määrä kirjastoa kohden 1929–2021

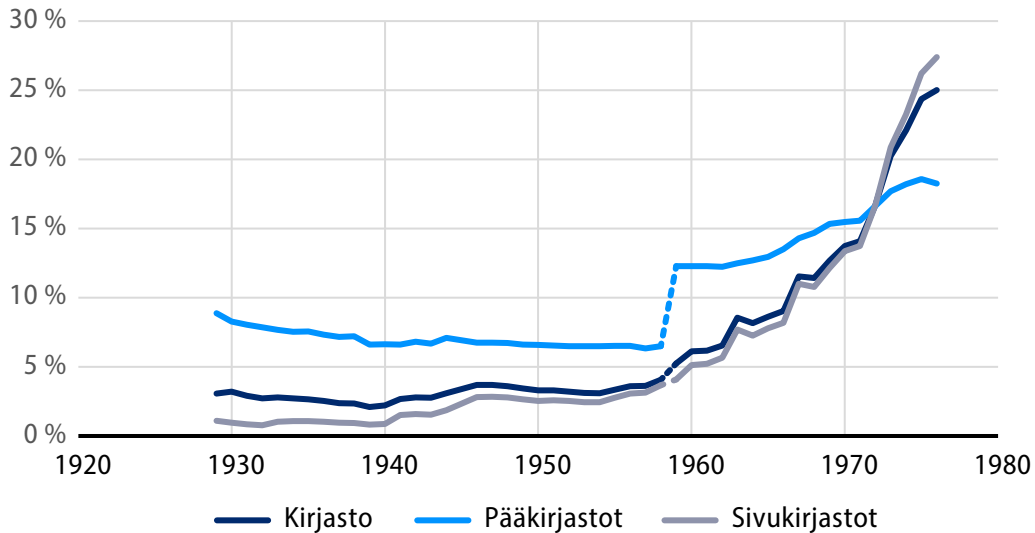
Alueellisen kehityksen tarkastelussa Tilastokeskuksen tietojen perusteella vuoden 1976 seurataan kansankirjastojen, myöhemmin yleisten kirjastojen, kehitystä yhtäältä kaupungeissa (vuodesta 1959 ml. kauppalat) ja maalaiskunnissa.

Kirjastolaitoksen voimakas painottuminen kaupunkeihin näkyy siinä, että kaupunkien osuus kirjastojen lainoista oli pitkään yli puolet ja osuus lainaajista n. 40 %.

Kirjastokentän kehittyminen vuoden 1961 kirjastolain jälkeen erityisesti kaupunkien ulkopuolella näkyy siinä, että maaseudun pienet kirjastot korvautuvat asteittain yleisillä kunnallisilla kirjastoilla. Kaupunkien ja kauppaloiden osuus lainauksista säilyy ennallaan ja osuus lainaajista jopa hieman kasvaa. Maaseudun kirjastolaitoksen voimakas kehitys näkyy, hieman yllättäen, siinä, että maaseudun pienten kirjastojen määrä vähenee voimakkaasti, laskien alle puoleen vuosina 1961–1975. Kaupunki-kirjastojen osuus kirjastoista kasvaakin voimakkaasti ennen kaikkea maaseudun kirjastolaitoksessa tapahtuvan muutoksen seurauksena.

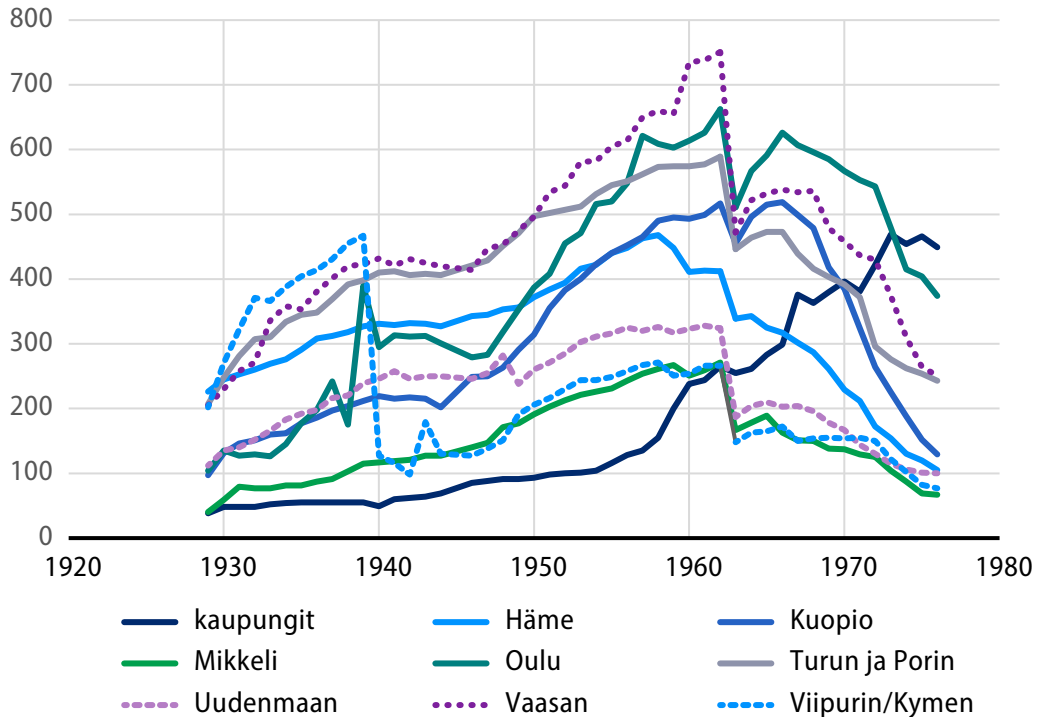
Kuvio 70. Kaupunkien (1959 alkaen ml. kauppalat) osuus lainauksista ja lainaajista 1929–1976

Kuvio 71. Kaupunkien (1959 alkaen ml. kauppalat) osuus kirjastoista 1929–1976

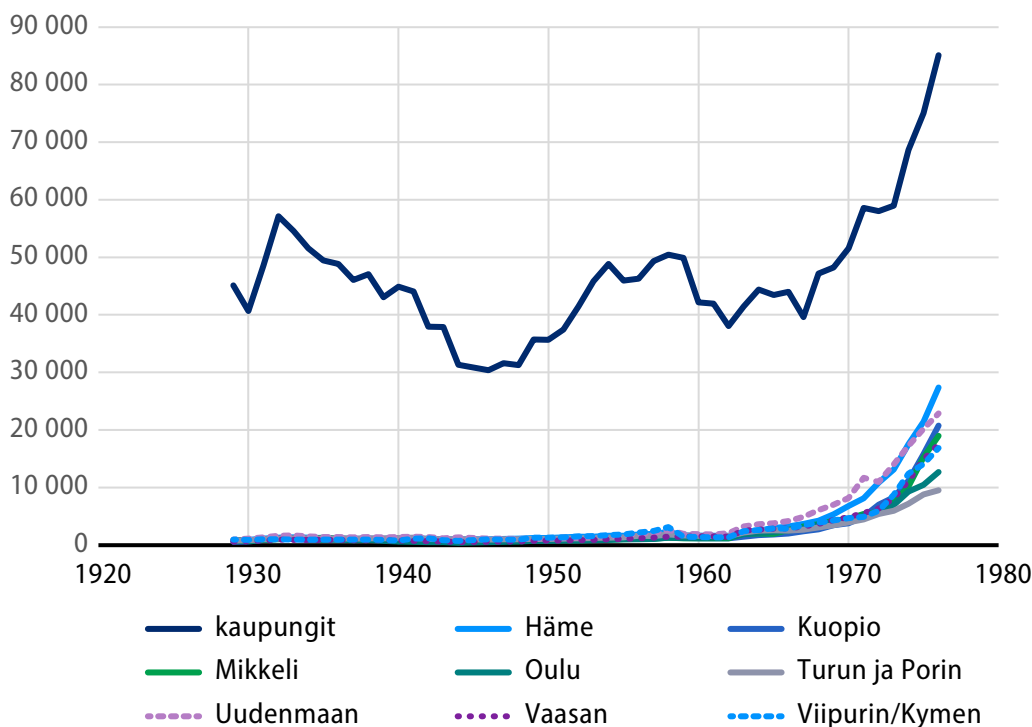
Alueellisen kehityksen tarkastelussa voidaan havaita, että kirjastoverkon laajeneminen ajoittuu myöhäisimmäksi mm. vanhoissa Vaasan ja Oulun lääneissä, kun taas Uudenmaan läänissä verkko on muodostunut varhemmin alueellisesti kattavaksi eikä kirjastomäärä kasva niin huomattavasti enää toisen maailmansodan jälkeen. Kirjastojen kokonaismääräänkin heijastuu Viipurin läänin kirjastojen määrän erittäin voimakas väheneminen toisen maailmansodan aikana.

Siinä, missä kirjastoverkon laajeneminen saavuttaa viimeisenä harvemmin asutut alueet, vähenee kirjastojen määrä 1960-luvulta lähtien erityisesti näillä alueilla. Koska kirjastojen määrän väheneminen heijastaa pikemminkin hajanaisen pienten kirjastojen verkon korvautumista laajemmin palvelevilla kunnallisilla yleisillä kirjastoilla, ei kirjastojen määrän vähenemistä tule tässä vaiheessa tulkita kirjastopalvelujen ohenemiseksi, vaan pikemminkin päinvastoin.

Kuvio 72. Kirjastojen määrä alueittain 1929–1976

Vuoden 1961 kirjastolain tullessa voimaan kirjastot olivat keskimääräisellä lainamäärällä tarkasteltuna pienimpiä harvemmin asutuissa Oulun, Kuopion ja Mikkelin lääneissä. Kirjastokoon erittäin huomattava kasvu maalaiskuntien kirjastoissa näkyy kirjastojen keskimääräisten lainausmäärien huomattavana kasvuna 1960-luvun alusta 1970-luvun puoliväliin. Esimerkiksi Hämeessä maalaiskunnan keskimääräisessä kirjastossa oli 1960-luvun alussa n. 1 500 lainaa, vuonna 1976 jo yli 27 000 lainaa. Uudellamaalla taas nousiin alle 2 000 lainasta yli 22 000 lainaan samalla ajanjaksolla.

Hitaampaa rakenteellinen muutos oli vanhoissa Turun ja Porin läänissä, jossa keskimääräinen lainamäärä kuusinkertaistui 1960–1976 sekä Oulun läänissä, jossa se 10-kertaistui.

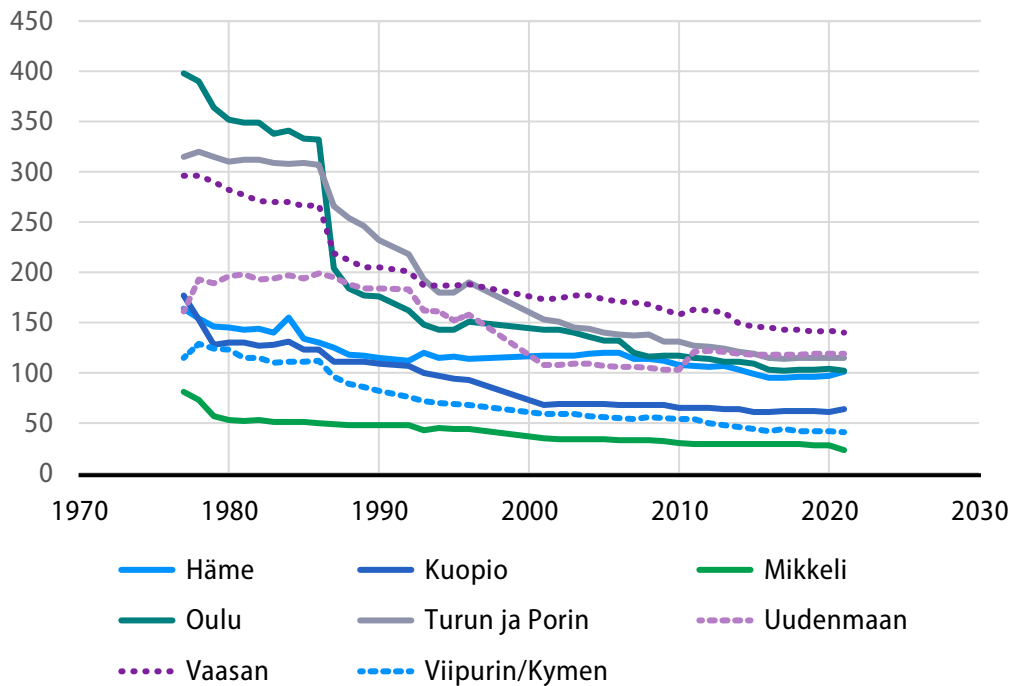
Kuvio 73. Kirjaston keskimääräinen lainausten määrä 1929–1976

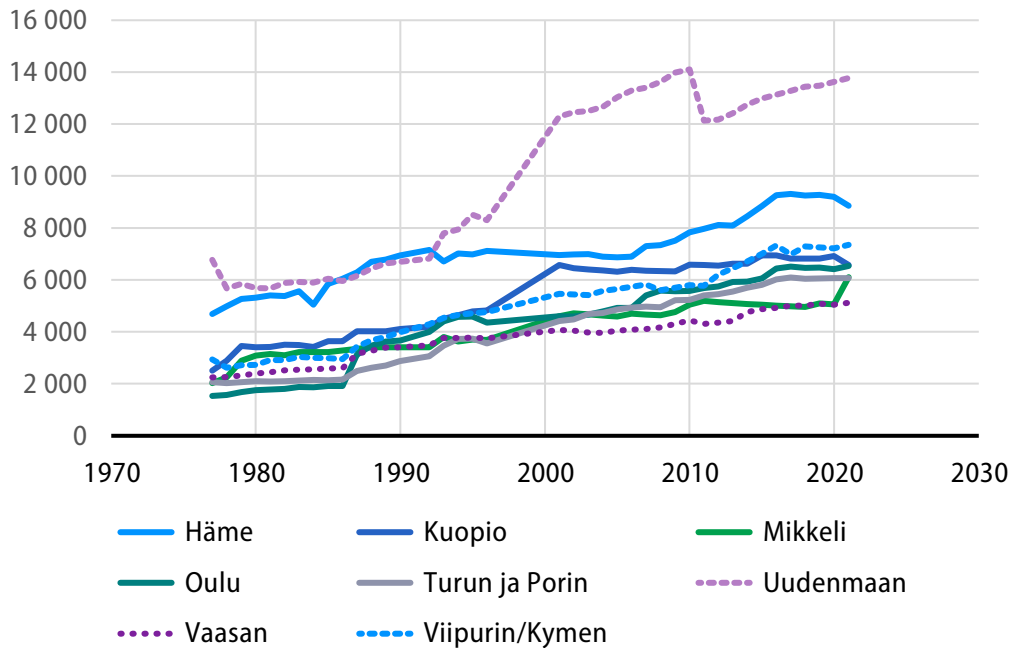
Kaupunkien merkityksestä kirjastolaitokselle ja kaupunkikirjastojen suuremmasta koosta kertoo myös tilastoinnin muutos 1977, kun kaupunkien ja kauppaloiden kirjastot sijoitettiin tilastoissa aluejaon mukaisesti eikä niistä erillisinä, kuten vuosien 1929–1976 tilastoissa. Pääkirjastojen määrä nousi muutoksessa kaikilla alueilla, vähiten vanhassa Oulun läänissä (4 %) ja eniten vanhassa Kuopion läänissä (60 %). Huomattavat muutokset tapahtuvat kuitenkin lainojen ja lainaajien määrissä. Uudellamaalla lainaajien määrä kasvoi tilastossa lähes viisinkertaiseksi ja lainausten määrä yli kuusinkertaiseksi. Vanhassa Turun ja Porin läänissä nämä samat mittarit kolmin- ja nelinkertaistuivat, Hämeessä kolmin- sekä kolme ja puolikertaistuivat.

Kirjastojen määrän ja toiminnan kehitystä voidaan alueellisesti seurata tarkemmin vuodesta 1977, kun kaupunkien kirjastot tulevat luokitelluiksi alueittain. Vuosina 1977–2021 kirjastojen määrä laski n. tuhannella kirjastolla 1 700 kirjastosta 700 kirjastoon. Laskun osalta on huomioitava, että lasku sisältää vuonna 1987 toteutuneen kirjastojen määrän vähenemisen n. 250 kirjastolla lähinnä tilastollisista syistä. Muutos vähensi kirjastojen määrää erityisesti vanhoissa Oulun, Vaasan sekä Turun ja Porin lääneissä. Vuosina 1987–2021 kirjastojen määrä laski n. 44 %.

Kirjastojen määrän vähentyessä pienenevä kirjastomäärä on palvellut kasvavaa väestöä. Vuonna 1987 yleisessä kirjastolaitoksessa oli kirjasto n. 3 900 asukasta kohti, vuoteen 2021 mennessä suhde oli kaksinkertaistunut n. 7 800 asukkaaseen kirjastoa kohti. Kirjastojen määrä suhteessa väestöön on pienempi väkirikkaammilla ja tiheimmin asutuilla alueilla, erityisesti Uudellamaalla. Asukasmäärä suhteessa kirjastomäärään on kasvanut kaikkialla maassa ja tiheimmän kirjastoverkon alueet – joissa kirjastoja on eniten suhteessa väestöön – ovat 2020-luvun alussa samalla tasolla kuin harvimman kirjastoverkon alueet 1980-luvun alussa.

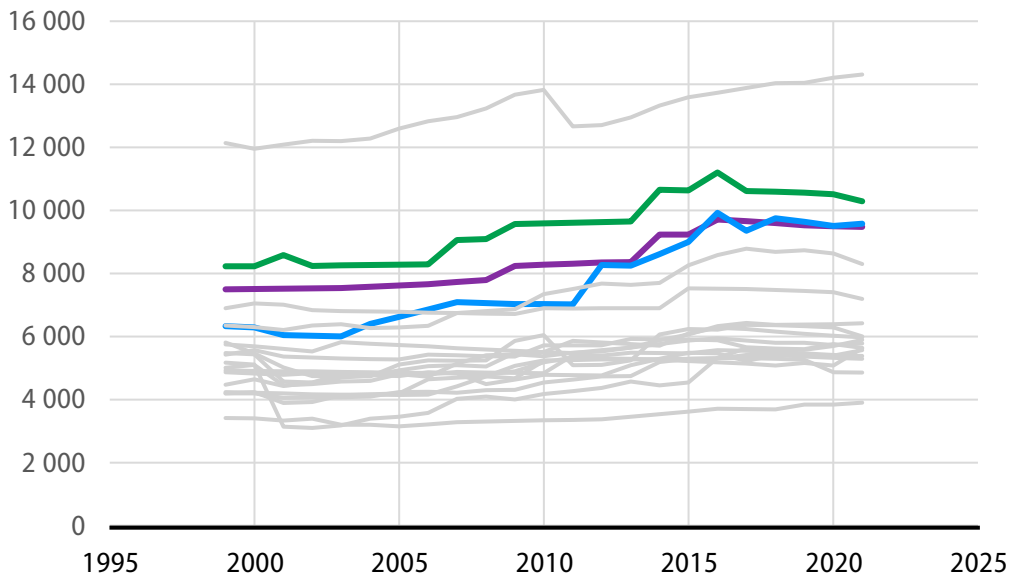
Kuvio 74. Kirjastojen määrä alueittain 1977–2021

Kuvio 75. Asukkaita kirjasto kohti alueittain 1977–2021

Maakuntatasolla tarkasteltuna kirjastot palvelevat suurinta asukasmäärää Uudella- maalla, jossa kirjasto palvelee 2020-luvun alussa keskimäärin 14 000 asukasta. Pienimmillään asukasmäärä suhteessa kirjastomäärään on Pohjanmaalla ja Keski-Pohjanmaalla n. 4 000–4 500 asukasta kirjasto kohti. Uudenmaan jälkeen kirjasto- verkko on keskittynein suhteessa väestöön Hämeissä ja Kymenlaaksossa.

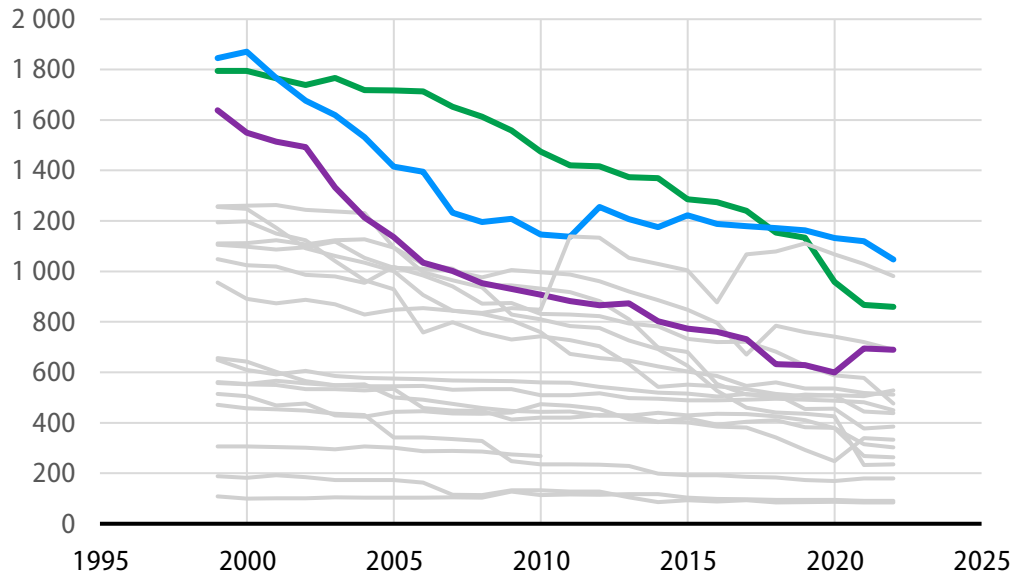
Kuvio 76. Asukkaita kirjastoa kohti maakunnittain 1999–2021 (Päijät-Häme = vihreä, Kanta-Häme = violetti, Kymenlaakso = sininen)

Kirjastojen palveluverkon harveneminen pohjoisemmassa ja itäisemmässä Suomessa on tapahtunut merkittävältä osin kirjastoautojen pysäkkimäärän vähenemisessä. Koko maassa kirjastoautojen määrä on laskenut vuosituhatvaihteesta n. 200 kirjastoautosta 124 kirjastoautoon vuonna 2022. Samalla ajanjaksolla kirjastoautopysäkkien määrä on puolittunut n. 17 000 pysäkistä n. 8 500 pysäkkiin.

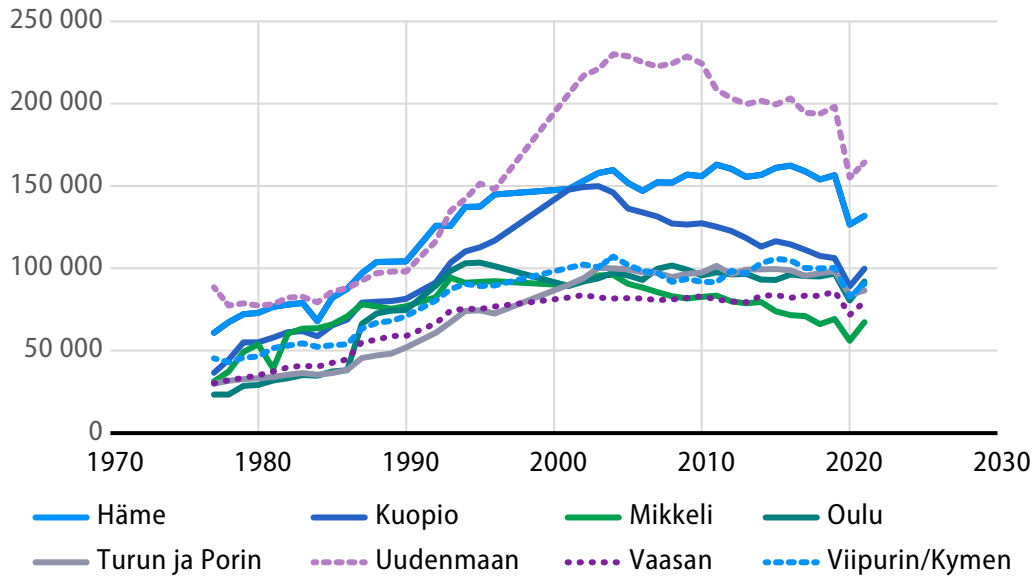
Kirjastoautopysäkkimäärät ovat pienentyneet erityisesti harvaan asutummissa maakunnissa, joissa kirjastoautopysäkkien määrä ja rooli osana kirjastoverkkoa on ollut suurin, kuten Lapissa, Pohjois-Pohjanmaalla, Kainuussa, Pohjois-Karjalassa ja Pohjois-Savossa. Kirjastoautopysäkkiverkoston huomattavasta harvenemisestä huolimatta pysäkkien määrä suhteessa asukasmäärään on yhä varsin korkea erityisesti Kainuussa (n. 140 asukasta / pysäkki) ja Lapissa (n. 205 asukasta / pysäkki)

Kuvio 77. Kirjastoauton pysäkkejä maakunnittain 1999–2022 (Lappi = vihreä, Pohjois-Savo = violetti, Pohjois-Pohjanmaa = sininen)

Kirjastoverkon harventuessa, kirjastojen palvelemaan asukasmäärän kasvaessa ja kirjastokoon kasvaessa kirjastojen keskimääräinen lainamäärä jatkoi kaikilla alueilla kasvuaan 1990-luvulle, vanhoissa Uudenmaan, Kuopion sekä Turun ja Porin läänissä 2000-luvun alkuun saakka, kun kokonaislainamäärä jatkoi kasvuaan.

2000-luvulla alueet ovat jakautuneet kahteen ryhmään. Osissa maata (vanhat Hämeen, Vaasan, Turun ja Porin, Oulun sekä Viipurin/Kymeen läänit) keskimääräinen lainamäärä kirjastoa kohti laski alle 10 % huippuvuodesta vuoteen 2019, eli kirjastoverkko seurasi pitkälti lainamäärien kehitystä. Vanhassa Uudenmaan läänissä lainojen määrä kirjastoa kohti supistui n. kuudenneksella, eli kirjastoverkko supistui hieman lainaustoimintaa hitaammin.

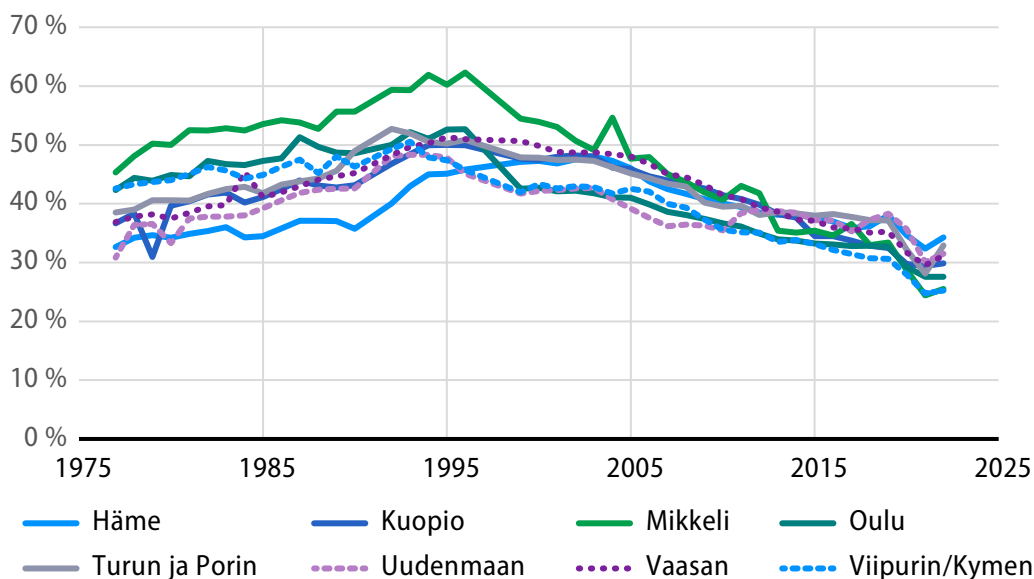
Kuvio 78. Kirjastojen keskimääräinen lainamäärä alueittain 1977–2021

Yleisten kirjastojen lainaajien osuus väestöstä on laskenut n. kolmanneksella 1990-luvun puolivälin n. puolesta 31,2 prosenttiin vuonna 2022. Lasku on koskettanut maan kaikkia alueita, mutta alueiden välillä on eroja laskun suuruudessa ja ajoituksessa.

Lainajien osuuden laskun suuruudesta kertoo, että osuus väestöstä ylitti vuonna 2022 kolmanneksen vain kolmessa maakunnassa (Kanta-Häme, Varsinais-Suomi, Pirkanmaa), kun vuonna 1999 45 prosentin osuus alitettiin vain neljässä maakunnassa. Suurin lasku lainajien osuudessa on koettu Keski-Pohjanmaalla ja Etelä-Savossa, joissa osuus väestöstä on laskenut alle puoleen vuoden 1999 tasosta.

Osana laskua maan eri alueiden väliset erot lainajien osuudessa ovat kaventuneet, kun lainajien osuus on laskenut vanhan Mikkelin läänin alueelta muiden alueiden tasolle. Lasku alkaa valtaosassa maakuntia 1990-luvun puolivälissä, mutta vanhoissa Hämeen ja Kuopion lääneissä lasku alkaa vasta vuoden 2003 jälkeen.

Vuonna 2022 lainajien osuus on kaikilla alueilla viime vuosikymmenten vertailussa matala, vaihdellen Etelä-Karjalan ja Kymenlaakson hieman yli neljänneksestä Kanta-Hämeen 39 prosenttiin.

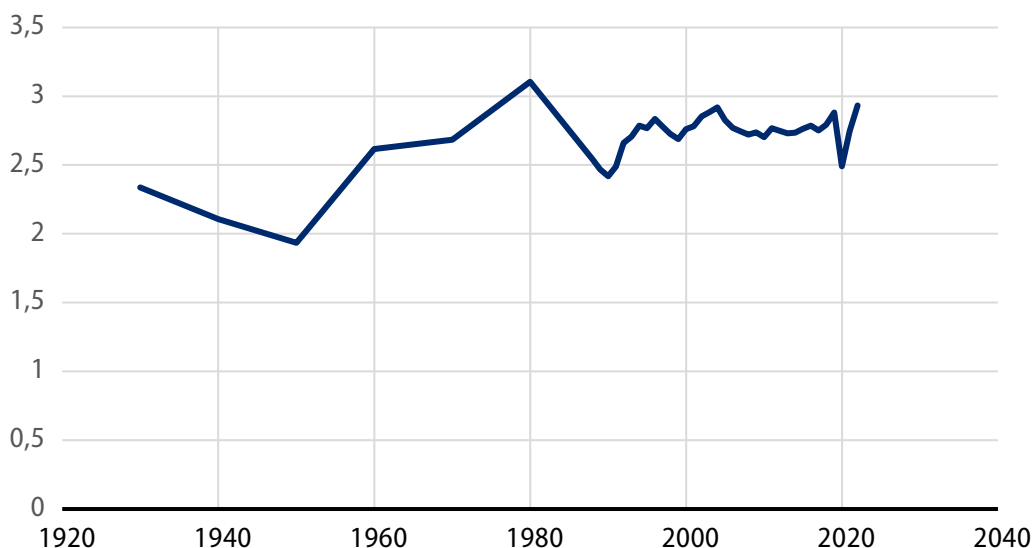
Kuvio 79. Kirjastojen lainaajien osuus väestöstä alueittain 1976–2021

5.2.2 Kirjastotoiminnan luonne

Kirjastotoiminnan luonteessa on suurta alueellista vaihtelua, joka on osin yhteydessä eroihin alueellisessa väestörakenteessa. Väestörakenteen erot heijastuvat niin siihen, kuinka suuria kirjastojen kokoelmat ovat suhteessa käyttäjämääriin kuin erilaisten tapahtumien keräämien osallistujien määriinkin.

Kokonaisuutena kirjastojen lainojen määrän kehitys on seurannut varsin tarkkaan kokoelmien kehitystä. Lainojen määrä suhteessa kirjakokoelman laajuuteen on vaihdellut varsin vähän viimeisen 90-vuoden aikana ja 1990-luvulta lähtien vaihteluväli on kaventunut niin, että lainattujen kirjojen määrä on ollut 2,7–2,9 lainaa jokaista kokoelman kirjaa kohti. Yhteys viittaa siihen, että kirjakokoelman koko vaikuttaa lainausmääriin. Lainausmäärä suhteessa kokoelmaan palautui vuonna 2022 koronakriisin aikaisesta pudotuksesta.

Kuvio 80. Yleisten kirjastojen lainausten määrä suhteessa kirjakokoelmaan (lainaa/kirja) 1930–2022

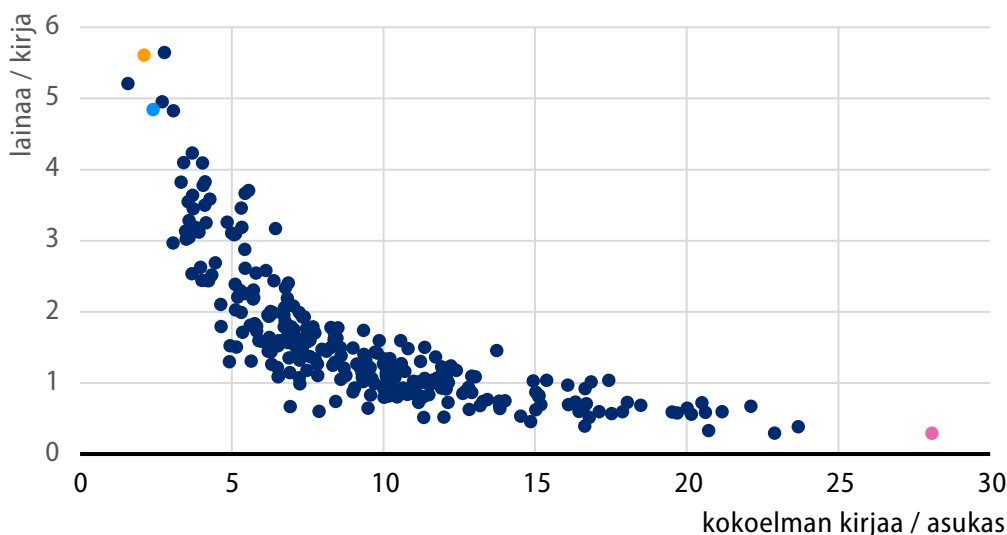

Vaikka järjestelmätasolla lainamäärän ja kokoelman suhde säilyy vakaana, kuntatasolla tarkasteltuna yhtäältä kokoelmien suuruudessa suhteessa väestöön, toisaalta kirjojen lainausmäärissä suhteessa kokoelmiin on kuitenkin erittäin suurta vaihtelua. Suurimmillaan kirjakokoelma suhteessa väestöön on kymmenkertainen suhteessa pienimpiin kirjakokoelmiin, toisaalta lainausmäärät kirjaa kohti vaihtelevat kuntatasolla alle 0,3 lainauksesta yli 5,6 lainaukseen kirjaa kohti.

Kokoelman suuruus ja kirjojen lainausmäärä ovat käänteisessä suhteessa toisiinsa ja lainamäärät kirjaa kohti suurimpia niissä kunnissa, joissa kokoelmat ovat pienimpiä suhteessa asukaslukuun. Absoluuttisesti suurimmat, mutta suhteellisesti pienimmät, kirjakokoelmat on suurissa kaupungeissa. Kirjakokoelma on esimerkiksi Helsingissä (2,4 kirjaa/asukas) ja Espoossa (2,1 kirjaa/asukas) suhteellisesti hyvin pieni, mutta lainamäärä suhteessa kirjoihin hyvin suuri (Espoo 5,6 lainaa/kirja, Helsinki 4,8 lainaa/kirja). Toisessa ääripäässä on Luhanka, jossa kirjoja on yli 28 jokaista asukasta kohti, mutta kukin kirja tulee keskimäärin lainatuksi alle 0,3 kertaa vuodessa.

Erot kertovat siitä, että kirjastopalvelut on järjestetty eri tavoin pienemmissä ja suuremmissa kunnissa. Suuremmissa kunnissa kirjakokoelma näyttää siten olevan tehokkaammassa käytössä, kun taas pienemmissä kunnissa kattavien palveluiden saavuttaminen näyttäisi edellyttävän suurempaa kirjakokoelmaa suhteessa väestöön.

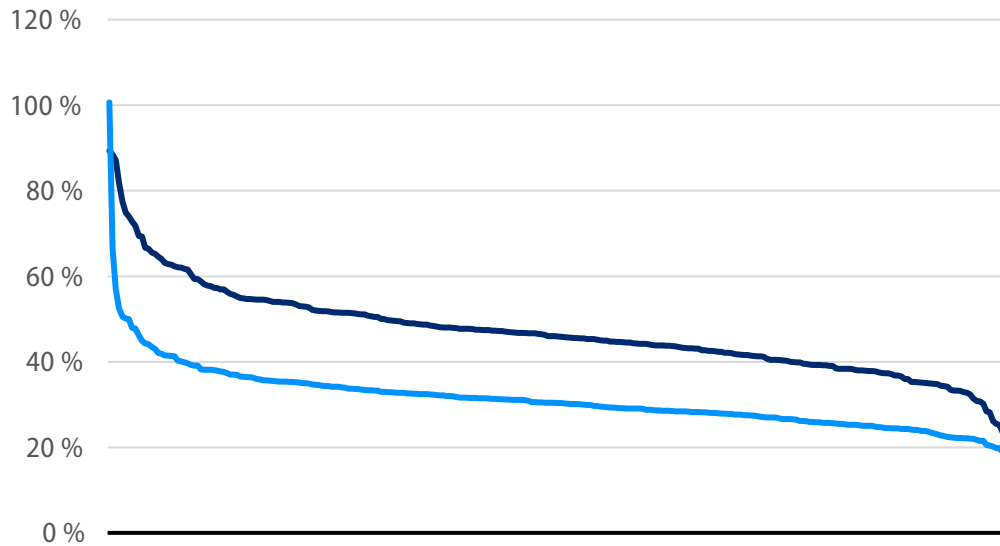
Kuvio 81. Kirjastojen kirjakokoelma ja lainatut kirjat kunnittain 2022 (Espoo = oranssi, Helsinki = sininen, Luhanka = pinkki)

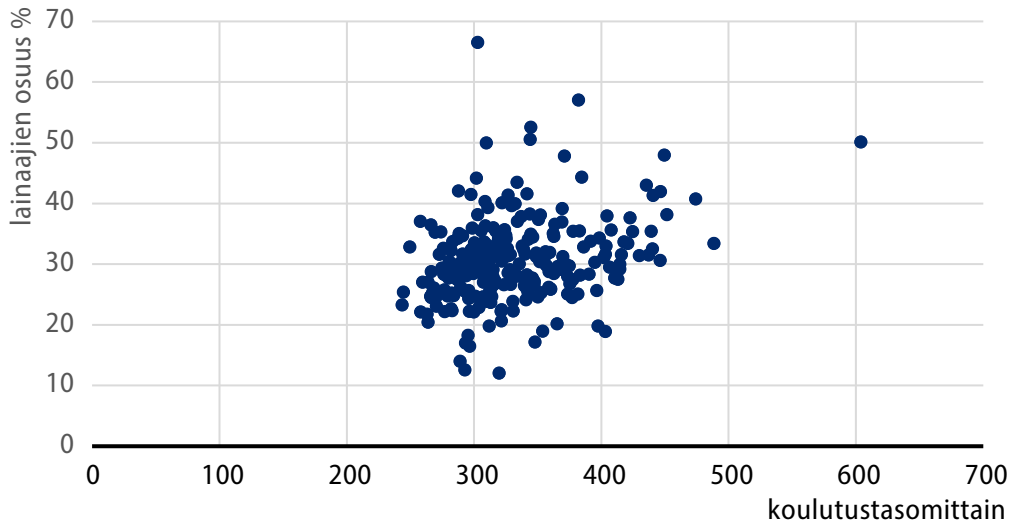
Kirjastojen käyttö vaihtelee kunnittain ja lainaajien osuus väestöstä on laskussa kaikkialla. Kunnittain tarkasteltuna lainaajien määrä on korkeimmillaan yli 100 % kunnan asukasmäärästä (Jokioinen, 2022) mikä viittaa osan lainaajista tulevan kunnan rajan yli. Kuntatasolla lainaajien määrässä suhteessa väestöön on 2000–2022 tapahtunut pienissä kunnissa erittäin suuria muutoksia, joita selittänevät muutokset kuntarajat ylittävässä kirjaston käytössä. Näihin suuriin muutoksiin kuuluu mm. Jokioisten lainaajaosuuden nousu vuoden 2000 n. 42 prosentista yli 100 prosenttiin vuonna 2022.

Tarkasteltaessa lainaajien määrää suhteessa asukaslukuun suuruusjärjestyksessä, näkyy lainaajaosuuden laaja-alainen lasku hyvin selvästi. Kun vuonna 2000 70 % lainaajaosuus ylitettiin 9 kunnassa ja 50 % osuus 84 kunnassa, vuonna 2022 50 prosentin lainaajaosuus ylitettiin 6 kunnassa. Vuonna 2000 mediaanikunnassa lainaajia oli 46 % väestöstä; vuonna 2022 tämän tason ylitti 10 kuntaa.

Kuvio 82. Lainaajien määrä suhteessa kunnan asukaslukuun kunnittain 2000 ja 2022 (suurimmasta pienimpään 2000 ja 2022)

Kirjastojen käyttö on varsin kiinteässä yhteydessä väestön koulutustasoon. Kunnissa, joissa yli 15-vuotiailla on keskimäärin alle 2,8 perusasteen jälkeistä koulutusvuotta, lainaajia on keskimäärin 27,5 % väestöstä, kun taas kunnissa, joissa koulutusta on yli 4,4 vuotta, lainaajien osuus oli keskimäärin 39,6 %. Kauniainen erottuu kuntien pääjoukosta huomattavan korkealla koulutustasolla sekä lainaajien korkealla 50 % osuudella väestöstä. Kirjastojen lainaamisen huomattavasta vähenemisestä kertoo se, että vielä vuosituhannen vaihteessa 1999–2002 koko maassa yleisten kirjastojen lainaajia oli n. 47 % väestöstä, eli vain hieman vähemmän kuin Kauniaisissa vuonna 2022.

Kuvio 83. Koulutustasomittain ja lainaajien osuus väestöstä kunnittain 2022

Kirjastojen luonteeseen vaikuttaa myös kirjaston toiminta tapahtumapaikkana. Kirjastot järjestävät itse tapahtumia ja käyttäjäkoulutuksia sekä toimivat tapahtumapaikkana kolmansien tahojen järjestämille tapahtumille. Vuonna 2022 kirjastojen tapahtumien osallistujia oli 16,6 % asukasluvusta, käyttäjäkoulutusten osallistujia 8,2 % asukasluvusta. Tapahtumat siis tavoittavat merkittävän määrän osallistujia. Tapahtumien ja käyttäjäkoulutusten osallistujamäärä lasketaan osallistumisista, jolloin yhden henkilön osallistuminen useaan tapahtumaan näyttäytyy useana osallistujana.

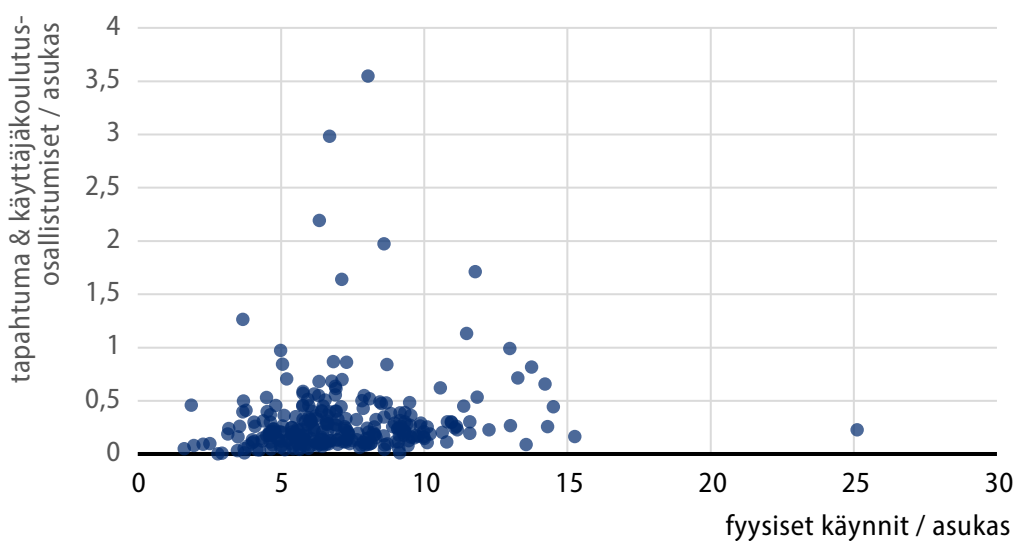
Tästä syystä tapahtumien osallistujamäärän kanssa vertailukelpoisin ns. perinteistä kirjastotoimintaa kuvaava luku on fyysisten käyntien määrä, tapahtumaosallistumisenkin pääosin edellyttäessä yhtä fyysistä käyntiä kirjastossa. Käyttäjäkoulutuksiin ja tapahtumiin osallistumisten määrä oli vuonna 2022 yhteensä 24,8 % asukkaista, fyysisten kirjastokäyntien määrä 744 % asukasmäärästä. Kirjaston käyttö näyttääkin yhä painottuvan varsin vahvasti kirjaston perinteisiin käyttötapoihin.

Kirjastojen tapahtumien kehityksestä ei ole tilastotietoja, jotka kertoisivat kattavasti ennen vuotta 2018 järjestetyistä tilaisuuksista, mikä vaikeuttaa kirjastojen tapahtumatoiminnan pidemmän aikavälin kehityksen arviointia. Vuosien 2018–2019 tilastotiedot kertovat kuitenkin koronakriisiä edeltävän tilanteen, jolloin nyt voidaan seurata kirjastojen toiminnan toipumista koronasta myös muun kuin lainaustoiminnan osalta. Kuten lainaustoiminnassa, myös tapahtumissa tapahtui vuonna 2020 huomattava lasku, joka seurasi lievä toipuminen vuonna 2021 ja toipumisen jatkuminen 2022. Sekä perinteisemmässä kirjastotoiminnassa kuten lainauksissa että

tapahtumien määrässä ja osallistumisessa vuoden 2022 toiminnan laajuus jää alle vuoden 2019 tason. Lainaustoiminta näyttäisikin palautuneen laskevan lainaamisen trendille, mutta tapahtumatoiminnan osalta trenditiedon puute vaikeuttaa tilanteen arviointia.

Kuntien välillä on huomattavaa vaihtelua tapahtumien ja käyttäjäkoulutusten osallistujamäärissä suhteessa kunnan asukaslukuun. Korkeimmillaan osallistumisia on yli kolme kertaa kunnan asukasmäärän verran, kuten Kurikassa ja Sastamalassa. Pienimmillään tapahtujaosallistujien määrä on alle prosentin kunnan asukasmäärästä. Myös fyysisten kirjastokäyntien määrä vaihtelee kunnittain huomattavasti, pienimmillään 1,6 käynnistä asukasta kohti suurimmillaan 25 käyntiin asukasta kohti. Osallistumisten määrä ei näytä olevan kuntatasolla yhteydessä fyysisten kirjastokäyntien määrään.

Kuvio 84. Kirjastojen fyysiset käynnit sekä tapahtuma- ja käyttäjäkoulutusosallistumiset / asukas 2022

5.3 Teatteri

Teatteriverkon alueellisen kehittymisen tarkastelua rajoittaa teatterikentän elävyys ja siihen liittyvät tietopuutteet. Teatterin tiedotuskeskus on ylläpitänyt teatterialan tilastoja hyvin kattavasti ja tiedot antavat hyvän kuvan kentän yleisestä kehityksestä. Tiedonkeruun laajuus ja sen piiriin kuuluneiden teattereiden joukko on kuitenkin vaihdellut huomattavasti, eivätkä tiedot kata koko teatterikenttää. Tiedoista voidaan kuitenkin todeta eräitä teatterikentän yleisestä kehityksestä.

Suomalainen teatterikenttä on ollut ammattiteatterien osalta ollut alueellisesti hyvin keskittynyttä suurempiin kaupunkeihin, erityisesti Helsinkiin. Vuoteen 1951 ulottuvissa tilastoissa tietoja myydyistä lipuista on yhteensä 91 teatterista, joista 38 on toiminut Helsingissä ja 46 Uudellamaalla.

Helsingissä teatterikentän pitkän ajan toimijoita ovat olleet kansalliset taidelaitokset Suomen Kansallisteatteri, ruotsinkielinen kansallisteatteri Svenska Teatern ja Kansallisooppera/-baletti. Kansallisten laitosten rinnalla on ollut muuta teatteritoimintaa. 1900-luvun alussa itsenäistä teatteritoimintaa oli mm. Helsingin Työväenteatterissa, Koiton Näyttämössä ja Kansan näyttämössä, jotka eri yhdistymisvaiheiden kautta johtivat Helsingin kaupunginteatteriin vuonna 1965.

Pääkaupungin itsenäinen teatteritoiminta on pysynyt laajana, joskin toimijoiden vaihtuessa. Itsenäiset teatterit ovat välillä yhdistyneet talousvaikeuksien tai muiden syiden takia ja yhdistyminen on myös johtanut aiemmin itsenäisiä teattereita mm. Helsingin kaupunginteatterin yhteyteen. Vuonna 1949 perustettu Intimiteatteri toimi pitkään itsenäisenä, mutta yhdistyi 1987 Penniteatterin kanssa Teatteri Pieneksi Suomeksi, joka puolestaan tuli 2000-luvun alussa osaksi Helsingin kaupunginteatteria. Myös vuonna 1940 perustettu Lilla Teatern toimi pitkään itsenäisenä teatterina ennen siirtymistä osaksi Helsingin kaupunginteatteria vuonna 2005.

Pitkään itsenäisinä teattereina Helsingissä ovat toimineet mm. Teatteri Jurkka (1954), Ryhmäteatteri (1967), KOM-teatteri (1971), Nukketeatteri Sampo (1977), Viirus (1987), Q-teatteri (1990), Stella Polaris (1990) ja Suomen komediateatteri (ent. Komediateatteri Arena, 1995). Tuoreempaan, mutta jo vakiintuneeseen kerrokseen kuuluu vuonna 1996 perustettu Teatteri Takomo. Lisäksi teatteritoiminnan pysyvään kerrostumaan kuuluvat mm. Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan yhteydessä vuodesta 1926 toiminut Ylioppilasteatteri. Itsenäisiä teattereita on vuosien saatossa toiminut lukuisia ja niiden elinkaaret ovat vaihdelleet muutamista vuosista kymmeneen vuosiin. Edelleen aktiivisia ovat vapaan kentän Teater Mars (1985), Teatteri Venus (1983), Aurinkoteatteri (1982) ja Sirius-teatern (1992), jotka yhdessä muodostavat yhteisen yhdistyksen nimeltä Universum ry. Myös vapaan kentän teatteritoiminnan monipuolisuuden ja kentän elävyyden takia tarkan kuvan piirtäminen pääkaupungin teatterielämän kehityksestä jää väistämättä puutteelliseksi.

Uudenmaan ulkopuolella teatteritoiminta on keskittynyt suuriin kaupunkeihin, joissa Turku ja Tampere lukuun ottamatta on tyypillisesti toiminut kulloinkin vain yksi teatteri, usein kaupunginteatteri. Turussa kaupunginteatterin rinnalla ovat toimineet pitkään 1800-luvun alkupuolelle historiansa ulottava Åbo Svenska Teatern, Turun Uusi Teatteri (Linnateatteri), Turun Nuori Teatteri sekä Aurinkobaletti.

Tampereella taas Tampereen teatterin rinnalla ovat toimineet pitkään Tampereen työväen teatteri ja teatterikenttään ovat kuuluneet lasten- ja nuorten Ahaa-teatteri (1970), (nukke)teatteri Mukamas (1979) ja Tanssiteatteri MD (1979, Mobita 1970).

Näiden suurten kaupunkien ulkopuolella teatteriverkko on ollut selvästi harvempi. Pääosin teatteritoiminta on eri paikkakunnilla käynnistynyt vapaana kansalaistoimintana eri yhdistysten toimesta, monissa tapauksissa jo 1800-luvulla. Itsenäisyyden alkuvuosikymmeninä teatteritoiminta, kuten muukin yhdistystoiminta, oli usein poliittisesti jakautunutta. Toisen maailmansodan jälkeen maahan muodostuu joidenkin vuosikymmenten aikana kunnallisten teattereiden verkosto, jossa kunnallinen teatteri muodostuu aiemmin itsenäisten teattereiden ympärille ja esimerkiksi Turussa kunnalliseen teatteriin yhdistyivät myös aiemmin poliittisista syistä erillisinä toimineet porvarillinen ja työväenteatteri. Viime vuosina merkkejä on päinvastaisesta kehityksestä, jossa kunnallisia teattereita lakkautetaan tai ne siirtyvät uudelleen ei-kunnalliseksi toiminnaksi. Esimerkiksi Lapissa toimivat pitkään Rovaniemen ja Kemin kaupunginteatterit, joista toinen lakkasi kunnallisena teatterina vuoden 2022 lopussa siirtyen yhdistyspohjaiseksi Kemin teatteriksi.

Valtaosin maakunnallinen teatterikenttä on yhden tai kahden ammattiteatterin varassa. Kaakkois-Suomessa ovat vakiintuneesti toimineet Kotkan, Imatran ja Lappeenrannan kaupunginteatterit ja Kouvolan teatteri, Satakunnassa taas Porin ja Rauman kaupunginteatterit. Valtaosin maakunnat ovat kuitenkin nojanneet keskuskaupungin kaupunginteatteriin, kuten Oulun, Joensuun, Kuopion, Kajaanin ja Jyväskylän kaupunginteattereihin.

Vaikka vakiintuneiden teattereiden verkko on varsin harva suurimpien kaupunkien ulkopuolella, eri puolilla maata on vakiintuneemman teatterin rinnalla myös vapaan kentän teatteritoimintaa. Vakiintuneempaan osaan maakunnallista vapaan kentän teatteritoimintaa kuuluu esim. Porissa vuodesta 1991 toiminut Rakastajat-teatteri.

5.4 Museot

Suomalainen museokenttä on valtakunnallisesti kattava, mutta erityisesti päätoimisesti hoidetut museot ovat alueellisesti painottuneet Uudellemaalle ja sen sisällä pääkaupunkiseudulle.

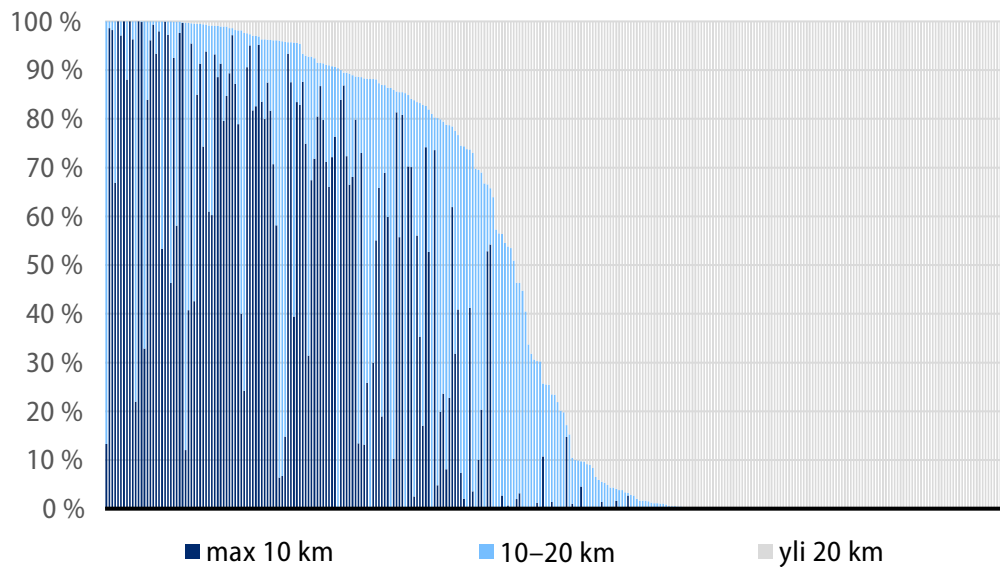
Museoiden alueellinen saavutettavuus on suoraan yhteydessä väestön sijaintiin. Vuonna 2021 n. 69 % väestöstä asui korkeintaan 10 km päässä ja 82 % korkeintaan 20 km päässä lähimmästä museosta. Museoverkon tavoitavuus on muuttunut vain vähän vuosina 2013–2021. Vuonna 2013 väestöstä 68 % asui enintään

10 km etäisyydellä museosta ja 81 % enintään 20 km etäisyydellä. 10–20 kilometrin etäisyydellä asuvien pieni osuus koko väestöstä kertoo museoiden keskittyneen asutuskeskuksiin, jolloin on harvinaista, että suurempi asukasjoukko on hieman kauempana, muttei kuitenkaan kovin kaukana, museosta.

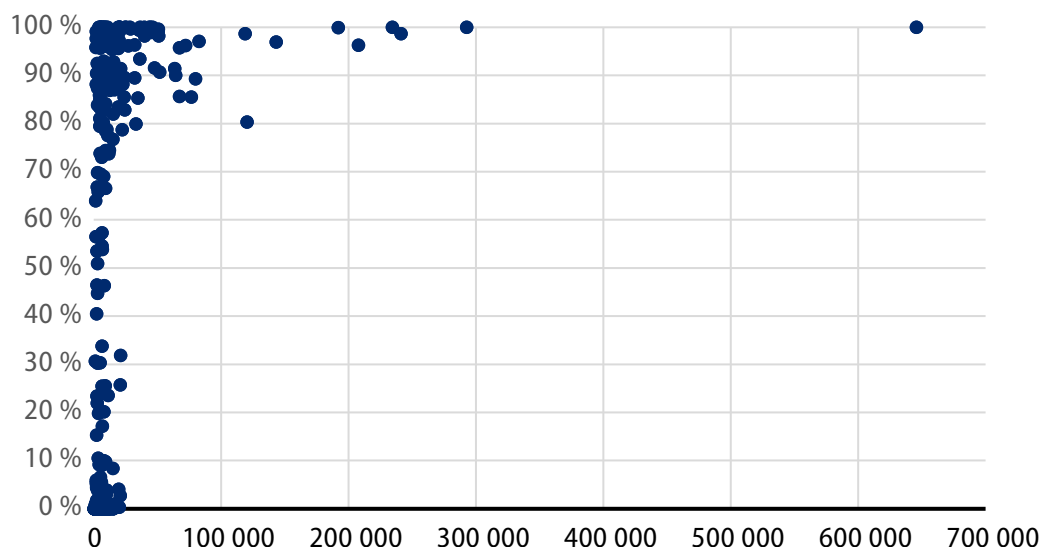
Kuntatason vaihtelu museoetäisyyksissä on erittäin suurta. Suurissa kaupungeissa koko väestö asuu enintään 20 km etäisyydellä lähimmästä museosta ja lähes koko väestö korkeintaan 10 km etäisyydellä. Ainoa selvä poikkeus tästä on Kuopion kaupunki, jonka n. 120 000 asukkaasta vain 80 % asuu alle 20 km etäisyydellä museosta. Suurissa kaupungeissa etäisyydet museoihin eriytyvät, koska museot sijaitsevat tyyppillisemmin painottuneena kaupunkikeskustoihin, kun taas esimerkiksi lähiöalueilla museot ja muut kulttuurilaitokset ovat harvinaisempia.

Haja-asutusalueilla etäisyys päätoimisesti hoidettuihin museoihin on suurempi ja n. kolmasosassa kunnista koko kunnan väestö asuu yli 20 km etäisyydellä museosta.

Kuvio 85. Etäisyys lähimpään museoon kunnittain 2021

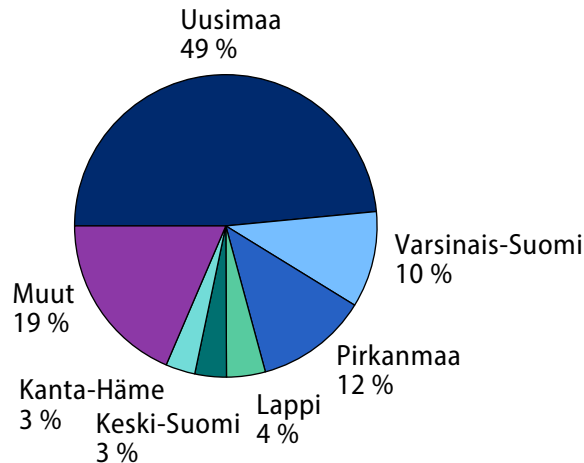

Kuvio 86. Kunnan väkiluku ja korkeintaan 20 km etäisyydellä museosta asuvien osuus kunnittain 2021

Museokäynnit keskittyvät museoita voimakkaammin, kävijämääriltään suurimpien museoiden keskittyessä suurimpiin kaupunkeihin, erityisesti Helsinkiin. Museotilastojen mukaisesta n. 90 miljoonasta museokäynnistä vuosina 2007–2022 Uudellamaalla toteutui lähes puolet. Pirkanmaalla ja Varsinais-Suomessa toteutui tämän lisäksi hieman useampi kuin joka viides museokäynti, Lapissa, Keski-Suomessa ja Kanta-Hämeessä yhteensä joka kymmenes käynti. Harvempi kuin joka viides käynti tehtiin jossain muista 13 maakunnasta.

Maakuntien sisällä museokäynnit keskittyvät suuriin kaupunkeihin. Uudenmaan museokäynneistä $\frac{3}{4}$ toteutui Helsingissä ja Espoossa 13 %. Pääkaupunkiseudun kolmas suurkaupunki Vantaa jääkin jo alle 2 prosenttiin koko maakunnan museokäynneistä. Sama keskuskaupungin hallitseva asema näkyy muissa suuremmissa museomaakunnissa. Pirkanmaan ja Varsinais-Suomen museokäynneistä $\frac{4}{5}$ sijoittuu Tampereelle ja Turkuun, Keski-Suomessa Jyväskylän osuus nousee 90 prosenttiin. Lapissa Rovaniemi ja Kanta-Hämeessä Hämeenlinna ovat alueillaan vähemmän hallitsevia, molempien kattaessa n. puolet maakunnan museokäynneistä. Kanta-Hämeen toinen museokeskus on Riihimäki 30 % osuudella museokäynneistä, Lapin taas Inari (22 % maakunnan museokäynneistä).

Kuvio 87. Museokäyntien jakautuminen maakunnittain 2007–2022

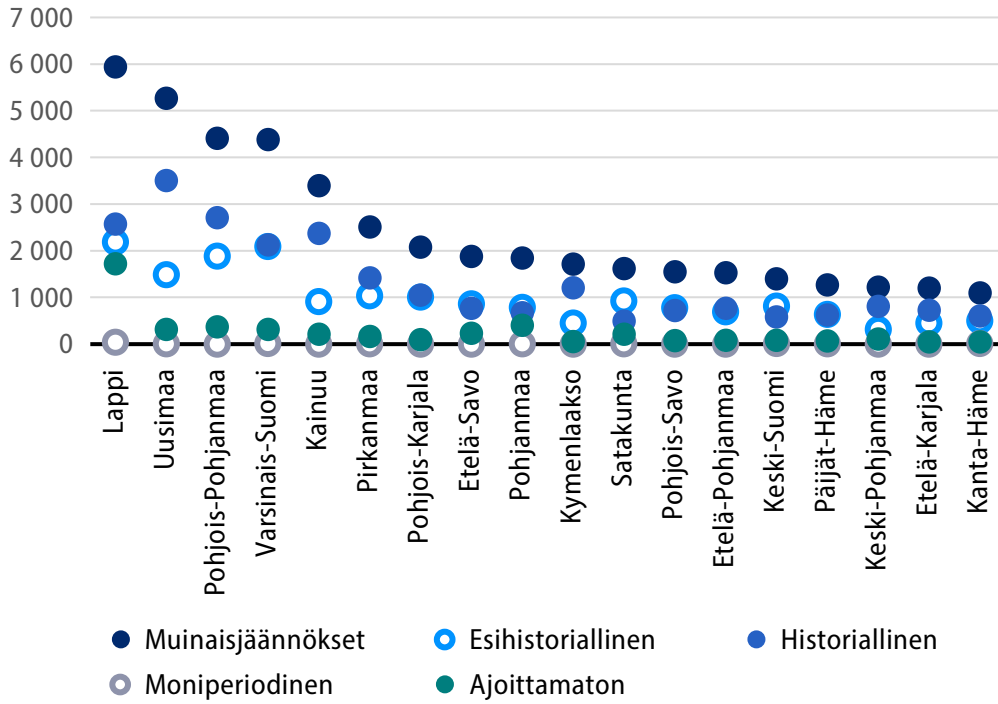
Kuntatasolla museokäynnit ovat keskittyneet voimakkaammin kuin maakuntatasolla. 15 eniten museokäyntejä houkutellutta kuntaa kattoi 78 % vuosien 2007–2022 museokäynneistä ja osuus on ollut nousussa vuoden 2007 n. 74 prosentista jo 82 prosenttiin vuonna 2022. Koronavuodet laskivat väliaikaisesti näiden kuntien osuutta, erityisesti Helsingin museokäyntien määrän ja osuuden laskettua voimakkaasti vuosina 2020–2021. Vuoteen 2022 Helsingin osuus museokäynneistä (36 %) oli jo toipumassa, muttei vielä palannut koronaa edeltäneelle vuoden 2019 tasolle (42 %). Tärkeimpien museokaupunkien hallitsevan aseman maan museokentässä voidaan odottaa vielä vahvistuvan Helsingin museoiden, oletettavasti, palatessa lähivuosina samaan suhteelliseen asemaan kuin ne olivat ennen koronakriisiä.

5.5 Muinaisjännökset

Suomen muinaisjännökset jakautuvat alueellisesti epätasaisesti ja niiden jakautuminen muinaisjännöstyypeittäin vaihtelee alueittain. Muinaisjännöksiä on eniten yhtäältä historiallisissa asuinkekkitymissä Varsinais-Suomessa ja Uudellamaalla, toisaalta pohjoisemmassa Suomessa Lapissa, Pohjois-Pohjanmaalla ja Kainuussa.

Ajoituksen mukaan tarkasteltuna historiallisten muinaisjännösten osuus muinaisjännöksistä vaihtelee alueittain. Lapissa ajoittamattomien muinaisjännösten määrä ja osuus ovat poikkeuksellisen korkeita – yli kolmannes koko maan ajoittamattomista muinaisjännöksistä on Lapissa.

Kuvio 88. Muinaisjännökset maakunnittain 2022

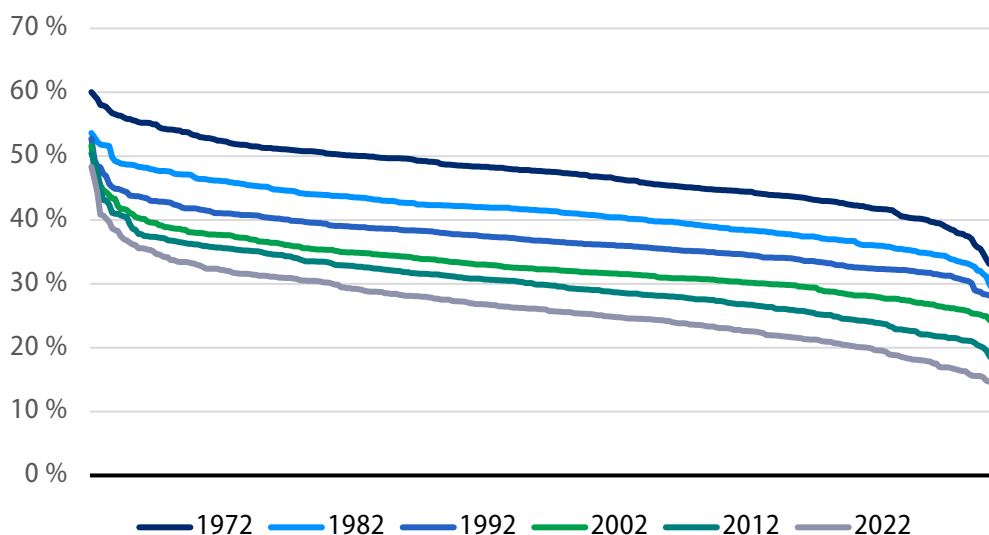
6 Nuoriso ja liikunta

6.1 Nuoriso

Nuorisotyön ja palvelujen alueellisen jakautumisen tarkastelussa väestön ikärakenteella on huomattava merkitys. Nuorisopalveluissa iän ja toimintaan osallistumisen yhteys ei ole aivan yhtä tiivis kuin perusopetuksessa, mutta nuorisoikäluokan jakautuminen alueittain vaikuttaa myös palvelujen alueelliseen tarpeeseen ja tarjontaan.

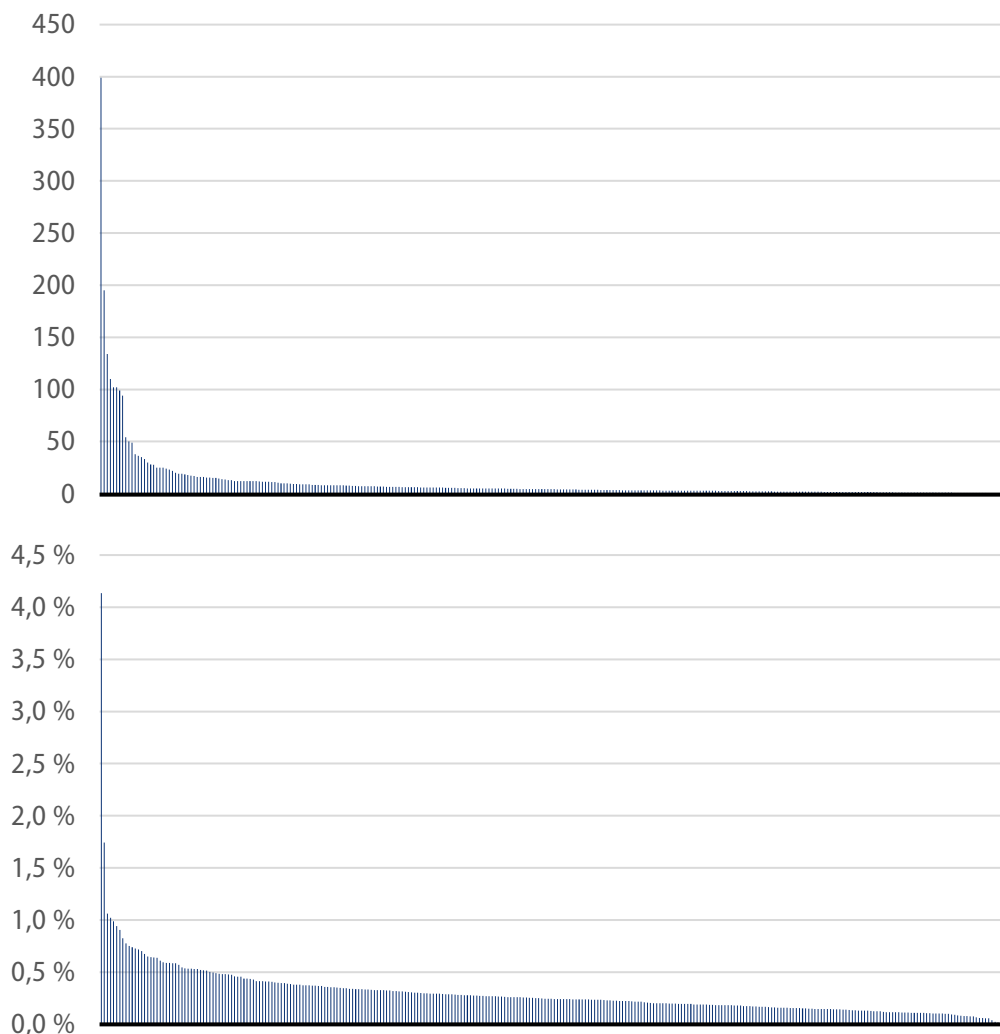
Koko maan tasolla nuorisolain mukaisten nuorten määrä ja osuus väestöstä ovat laskeneet koko maassa. Vuonna 1972 nykyisen nuorisolain mukaisia nuoria oli väestöstä 48,6 %, miltä tasolta osuus on laskenut 31 prosenttiin vuonna 2022. Nuorisoikäluokat ovat jakautuneet kunnittain hyvin epätasaisesti ja kuntien väliset erot ovat kasvaneet. Suurimmillaan nuorten osuus kunnan väestöstä on yhä lähes 50 % mm. Luodossa ja Limingassa, mutta matalimmillaan osuudet jäävät jo 15 prosenttiin, kuten Puumalassa, Kustavissa, Luhangalla ja Rääkkylässä.

Kuvio 89. 0–28-vuotiaiden osuus kunnittain 1972–2022 (järjestetty kunkin vuoden osuuden mukaan)

Nuorisopalvelut keskittyvät voimakkaasti kuntiin, joissa nuorison määrä on suurin. Vuonna 2022 koko maassa nuorisotyön kokonaishenkilöstö oli n. 3 100 henkilötyövuotta, josta n. 40 prosenttia sijoittui kahdeksaan kuntaan (Helsinki, Oulu, Vantaa, Espoo, Jyväskylä, Turku, Lahti ja Tampere), joissa nuorisotyötä tehtiin vähintään 94 henkilötyövuotta ja Helsinki erottuu selvästi suurimpana n. 400 henkilötyövuodelaan. Toisaalta kuntien välillä on suuria eroja nuorisotyön henkilötyövuosimäärissä suhteessa 0–28-vuotiaiden määrään. Korkeimmillaan kuntatasolla nuorisotyön henkilötyövuosia on 0,04 henkilötyövuotta (4 % henkilötyövuodesta) jokaista nuorta kohti, koko maan keskiarvon ollessa 0,18 % henkilötyövuodesta. Myös suurissa kaupungeissa nuorisotyön määrä, henkilötyövuosilla tarkasteltuna, vaihtelee huomattavasti Espoon 0,10 % henkilötyövuodesta Oulun 0,24 prosenttiin.

Kuvio 90. Nuorisotyön henkilöstön määrä (ylempi) ja määrä suhteessa 0–28-vuotiaiden määrään (htv per henkilö, alempi) kunnittain 2022

Nuorisopalvelujen alueellinen kattavuus vaihtelee palvelutyypeittäin. Seuraava kuntien nuorisotyön palveluvalikoiman tarkastelu keskittyy seuraavissa kappaleissa mainittuihin seitsemääntoista palveluun, jotka jaetaan avoimeen ja yhteisölliseen nuorisotyöhön, kohdennettuun ja erityisnuorisotyöhön, nuorisotyöhön kouluissa sekä nuorten kansalaistoiminnan tukipalveluihin.

Avoimeen ja yhteisölliseen nuorisotyöhön luetaan avoin pienryhmä- tai kerhotoiminta (jota 2022 tarjosi 88 % kunnista), digitaalinen nuorisotyö (68 %), kansainvälinen nuorisotyö (43 %), leiritoiminta (80 %), nuorille järjestetyt koulutukset ja tiedotustilaisuudet (74 %), nuorisotilojen ”avoimet nuorten illat”-toiminta (96 %) sekä nuorten tieto- ja neuvontatyö (81 %).

Kohdennettua ja erityisnuorisotyötä ovat etsivä nuorisotyö (100 %), katutyö tai jalkautuva nuorisotyö (67 %), nuorten työpajatoiminta (71 %), Ohjaamo (39 %), pienryhmätoiminta (69 %) sekä yksilöohjaus (74 %).

Nuorisotyö kouluissa jakautuu nuorisotyöhön peruskouluissa (89 %), peruskoulun ja toisen asteen nivelvaiheessa (72 %) ja toisen asteen oppilaitoksissa (58 %). Nuorten kansalaistoiminnan tukipalveluiksi luetaan nuorisojärjestöjen (40 %) ja nuorten vapaiden ryhmien (37 % kunnista) tukipalvelut.

Eri nuorisopalvelujen yleisyys kunnissa vaihtelee siis suuresti, kaikki kunnat kattavasta etsivästä nuorisotyöstä nuorten kansalaistoiminnan tukipalveluihin, Ohjaamon palveluihin ja kansainväliseen nuorisotyöhön, joita tarjoaa n. 40 % kunnista.

Kokonaiskuvan palveluvalikoimasta kunnittain antaa se, kuinka monia palvelutyyppiä em. neljään ryhmään lajitelluista 17 nuorisopalvelusta eri kunnat tarjoavat. Kaikkien 17 palvelutyyppiä tarjoaa 18 kuntaa ja vähintään 15 palvelua yhteensä 70 kuntaa. Alle puolta palvelutyypeistä (enintään 8 eri palvelua) tarjoaa 55 kuntaa.

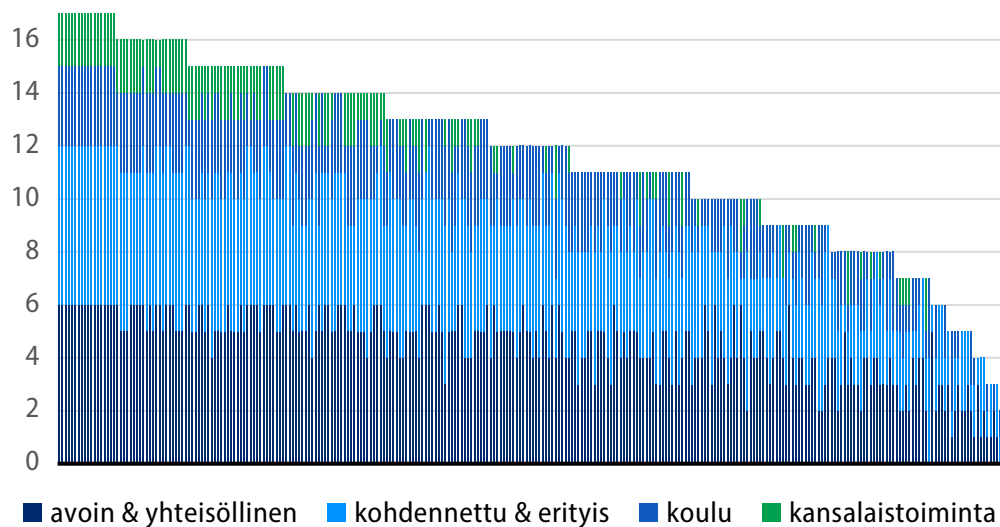
Kokonaistarkastelussa erottuu selvästi, että nuorten kansalaistoimintaa tukevia palveluja on pääosin tarjolla kunnissa, jotka tarjoavat hyvin kattavasti myös muita nuorisotyön palveluita. Kunnat, jotka tarjoavat vähemmän kuin 12 em. 17 palvelusta, tarjoavat vain harvoin nuorten kansalaistoimintaa tukevia palveluja.

Muiden nuorisopalvelujen palveluvalikoima kaventuu tasaisesti siirryttäessä useampia eri nuorisopalveluja tarjoavista kunnista harvempia palveluja tarjoaviin kuntiin. Laajinta nuorisotyön palvelujen valikoimaa tarjoavat kunnat tarjoavat tyypillisesti 5–6 kohdennetun ja erityisnuorisotyön palvelua, miltä tasolta määrä laskee 4–5 palveluun kuntien keskiryhmässä. Kapeinta valikoimaa tarjoavissa kunnissa määrä

vaihtelee 1–4 palvelun välillä. Valtaosassa kuntia tarjotaan vähintään kahta kolmesta koulun nuorisotyön palvelusta, mutta vähiten nuorisopalveluja tarjoavissa kunnissa vain 0–1 koulun nuorisopalvelun tarjoaminen on hyvin yleistä.

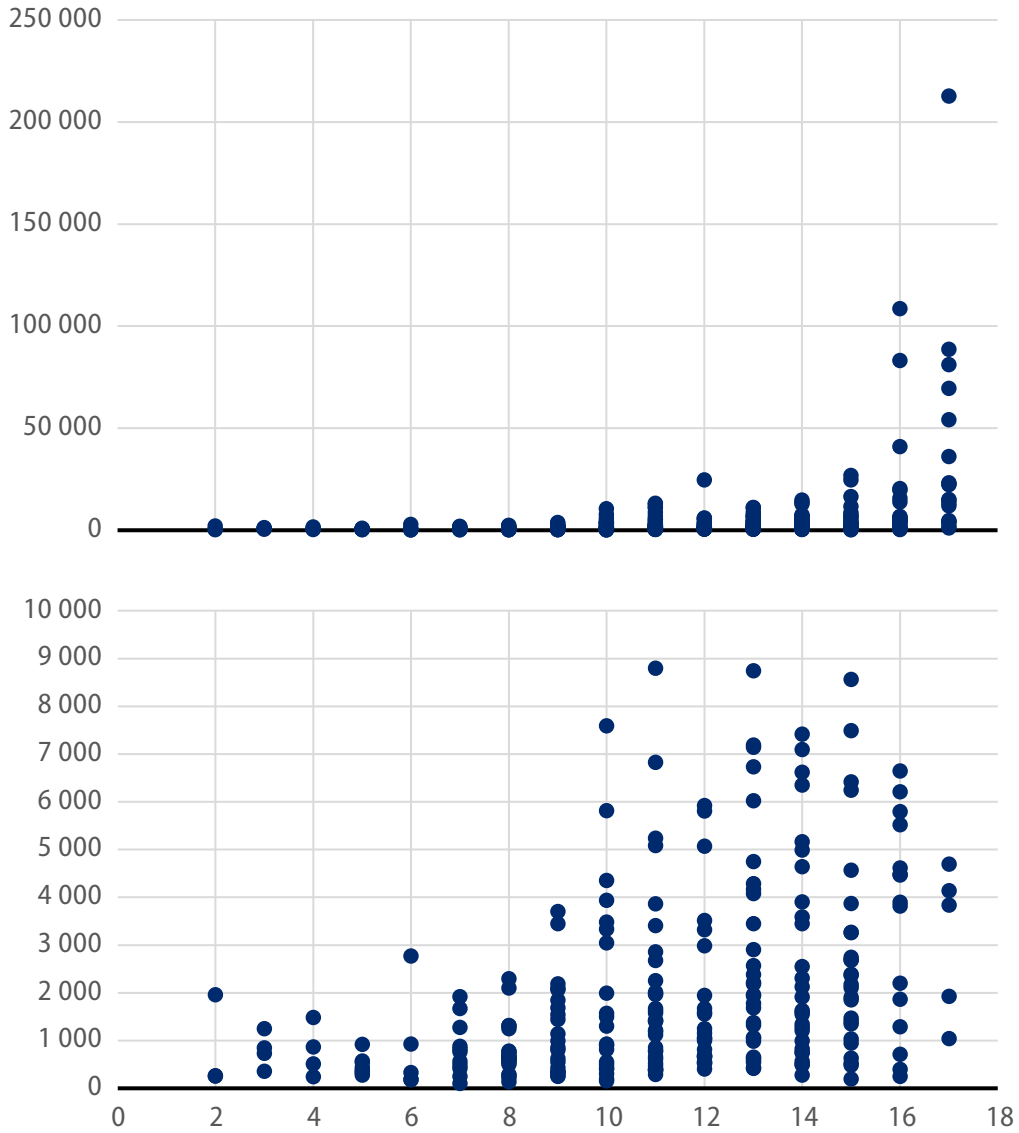
Palveluvalikoiman kaventuessa, siirryttäessä laajemman palveluvalikoiman kunnista kapeamman valikoiman kuntiin, avoimesta ja yhteisöllisestä nuorisotyöstä poistuu ensimmäisenä kansainvälinen nuorisotyö, jonka jälkeen poistuva palvelu on tyypillisesti digitaalinen nuorisotyö. Kohdennetun ja erityisnuorisotyön palveluista poistuvat ensin Ohjaamon palvelut, sen jälkeen työpajatoiminta ja niiden jälkeen ensin pienryhmätoiminta ja yksilöohjaus. Etsivää nuorisotyötä on kaikissa kunnissa ja jalkautuvaa nuorisotyötä lähes kaikissa kunnissa. Koulussa tehdyt nuorisotyön palveluvalikoiman kaventuessa ensin poistuu toisen asteen oppilaitoksissa tehty työ, sen jälkeen työ perus- ja toisen asteen nivelvaiheessa. Kunnissa, joissa on vain yhtä nuorten kansalaistoiminnan tukipalvelua, se on hieman useammin nuorisojärjestöjen kuin nuorten vapaiden ryhmien tukipalvelua.

Kuvio 91. Eri nuorisopalvelujen tarjonta kunnittain 2022

Palveluvalikoima on monipuolisin kunnissa, joissa nuorisoiäluokka on suuri. Vähempää kuin kuutta nuorisopalvelua tarjotaan lähes yksinomaan kunnissa, joissa on vähemmän kuin 1 000 nuorisolain mukaista nuorta. Yli 2 000 nuoren kunnissa taas tarjotaan lähes poikkeuksetta vähintään kymmentä eri nuorisopalvelua. Suurimmissa kunnissa, joissa myös nuorisoväestö on suurin, tarjotaan hyvin pitkälti kaikkia tai lähes kaikkia nuorisopalveluja.

Kuvio 92. Nuorisopalveluvalikoiman laajuus ja nuorten määrä kunnittain 2022

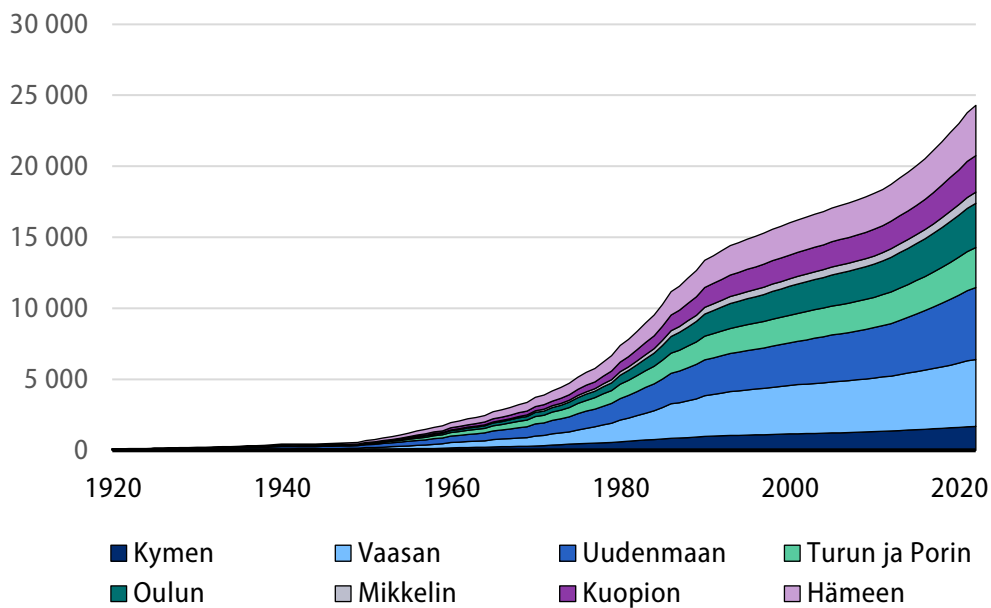
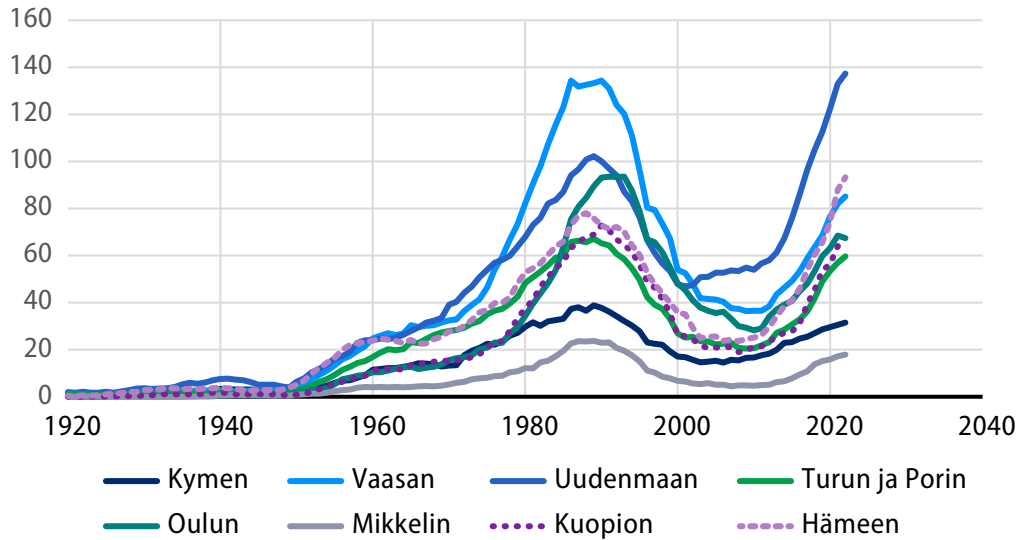
Etsivän nuorisotyön tavoittamien nuorten määrä on ollut valtakunnallisesti hieman kasvussa ja tavoitettujen nuorten jakautuminen maakunnittain on pysytellyt hyvin vakaana vuosina 2014–2023.

6.2 Liikunta

Liikuntapaikkarakentaminen on Suomessa ollut erityisesti kuntien vastuulla, valtion avustaessa rakentamista. Valtakunnallisen liikunnan paikkatietojärjestelmän perusteella aktiivisin liikuntapaikkojen kansallisen rakentamisen kausi alkoi toisen maailmansodan jälkeen, ja rakentamisen huippu ajoittuu 1970-luvun lopulta 1990-luvun laman välille sijoittuneelle ajanjaksolle, ja etenkin 1980-luvulle. Puolet kaikista yli sadan vuoden aikajänteellä rakennusvuodeltaan rekisteröidyistä liikuntapaikoista on rakennettu vuosien 1973 ja 1993 välillä. Rakentaminen kiihtyi 1950-luvulla ja erityisesti 1960-luvulta alkaen ja 1980-luvulla kunnat rakensivat vuosittain lähes 500 liikuntapaikkaa.

Liikuntapaikkoja on tehty laajasti maan eri osiin ja nopean rakentamisen kausi ennen 1990-luvun lamaa sekä rakentamisen elpymisen 2000-luvulla näkyvät maan kaikilla alueilla. Lamaa edeltävän nopean rakentamisen kaudella rakentamisaktiivisuus lisääntyi erityisesti pohjoisemmassa Suomessa, vanhoissa Oulun ja Kuopion lääneissä. Kokonaisrakentamismäärillä korostuu ennen lamaa erityisesti Etelä-Pohjanmaan seudun ripeä rakentaminen entisen Vaasan läänin alueella. 2000-luvulla rakentamisen uudelleenpiristymisen on tapahtunut varsin tasaisesti eri alueilla, mutta kokonaismäärässä korostuu väkirikkaan Uusimaan liikuntapaikkamäärien nopea kasvu.

Kuvio 93. Liikuntapaikkarakentaminen vanhoissa lääneissä 1920–2022 (ylempi, 10 v liukuva keskiarvo) ja paikkojen kumulatiivinen määrä rakennusvuosittain (alempi)

Osa 2 – Elämänpolku

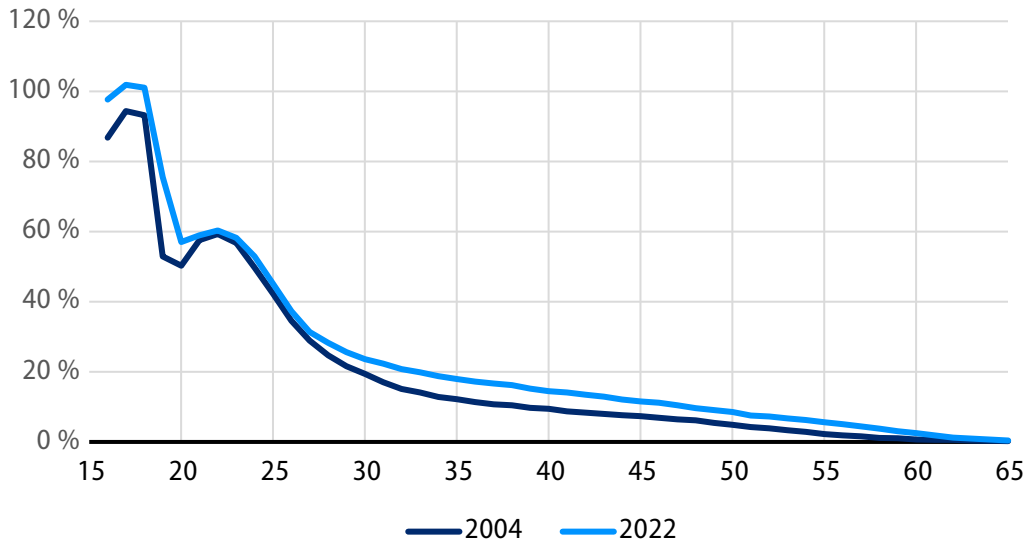
7 Opiskelu elinkaarella

7.1 Opiskelu kokonaisuutena

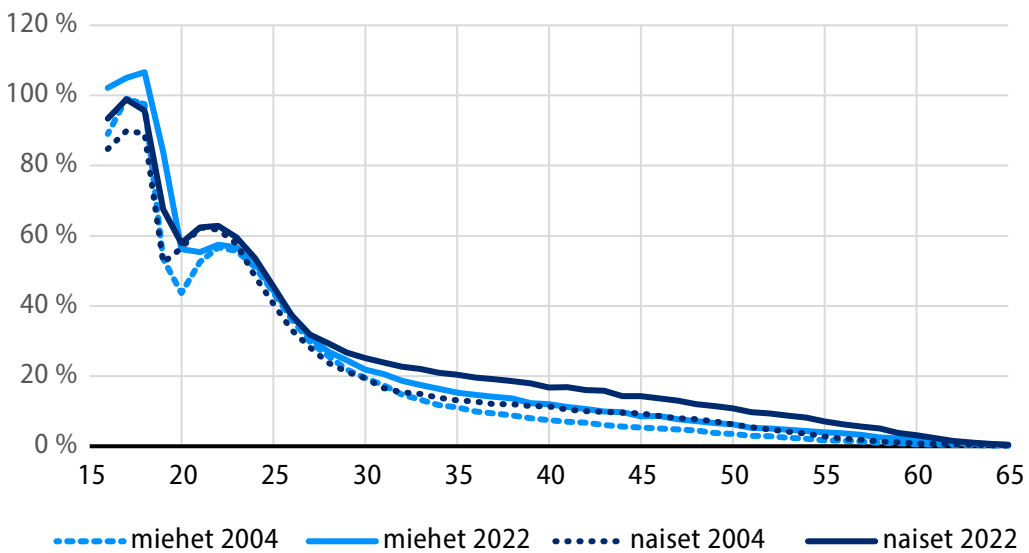
Opiskelu toimintana painottuu nuoriin ikäryhmiin. Toisen maailmansodan jälkeisen ajan koko 7–15-vuotias ikäluokka on pitkälti ollut koulutuksen piirissä ja viime vuosina universaali koulutukseen osallistuminen on laajentunut aina 18-vuotiaisiin ikäryhmiin saakka. Koska siirtymä toiselta asteelta korkea-asteelle on pitkään ollut viivästynyt, 18 ikävuoden jälkeen tutkintotavoitteisen koulutuksen opiskelijoiden osuus ikäluokasta laski voimakkaasti ja nousi vasta 20 ikävuoden jälkeen. 2010-luvulla tapahtuneen korkeakouluopintojen aloittamisen sujuvoitumisen myötä kuoppa toisen asteen ja korkea-asteen välillä on pienentynyt.

Toinen merkittävä muutos tutkintotavoitteiseen koulutukseen osallistumista koskee opiskelijoiden ikäluokkaosuuden nousua yli 25-vuotiaassa, erityisesti yli 30-vuotiaassa väestössä. Naisilla opiskelijoiden osuus ikäryhmästä on yli 30-vuotiaissa ikäryhmissä jonkin verran miehiä korkeampi.

Kuvio 94. Tutkintokoulutuksen opiskelijoiden osuus 16–65-vuotiaista ikäryhmittäin

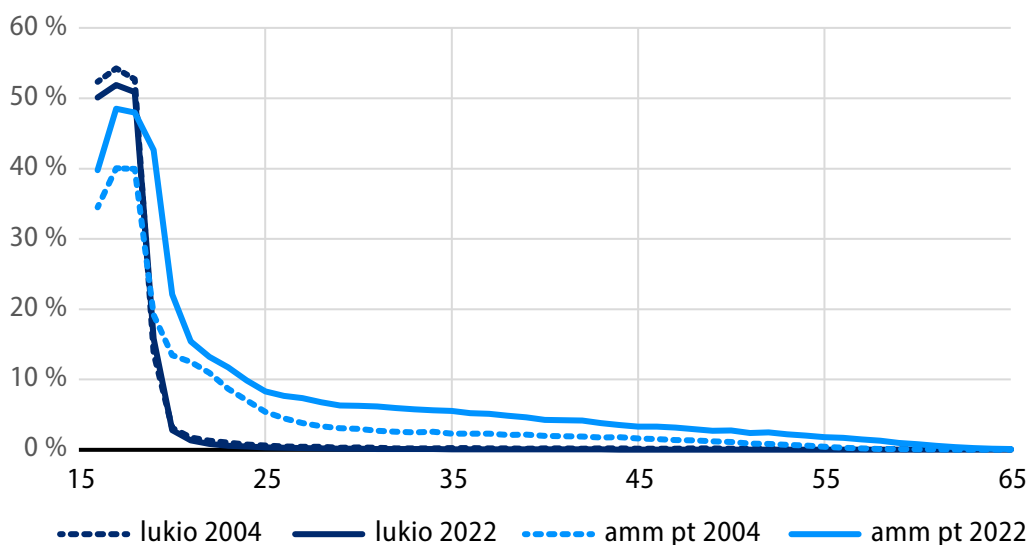
Kuvio 95. Tutkintokoulutuksen opiskelijoiden osuus 16–65-vuotiaista ikäryhmittäin ja sukupuolittain

7.2 Toisen asteen ja erikoisammattikoulutusasteen koulutus

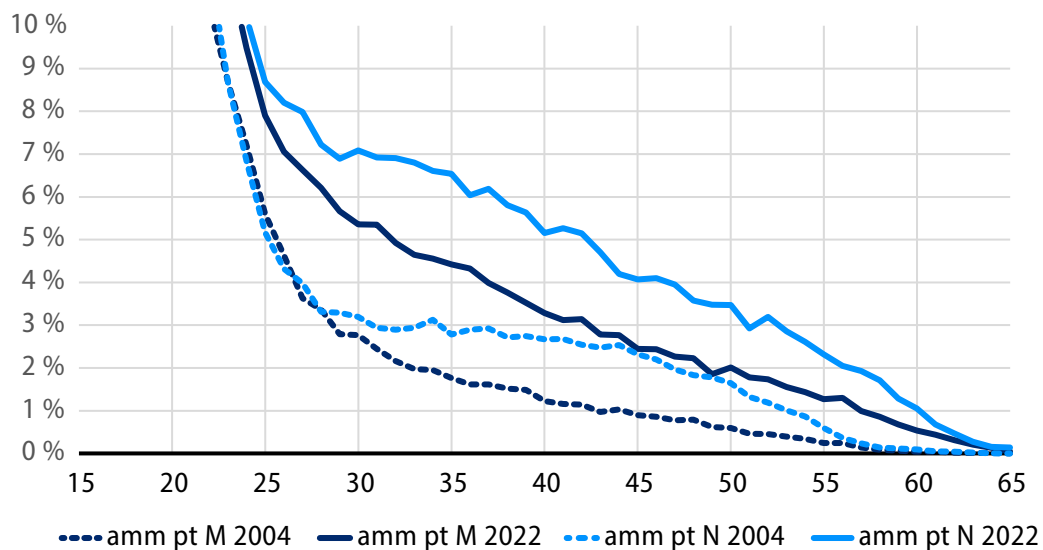
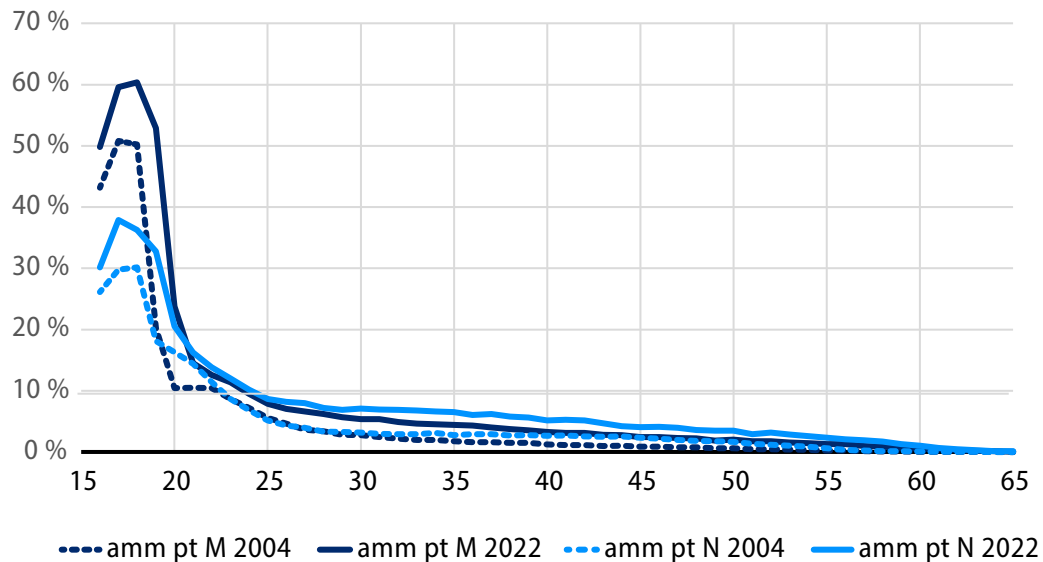
Toisen asteen koulutukseen osallistuminen on perinteisesti painottunut nuoriin, juuri perusasteen koulutuksen päättäneisiin ikäryhmiin. Lukiokoulutuksen osalta tilanne on säilynyt varsin vakaana, mutta ammatillisessa peruskoulutuksessa osallistumisasteet ovat nousseet vuosina 2004–2022 voimakkaammin aikuisilla kuin nuorilla. Ammatillisessa peruskoulutuksessa opiskelevien osuus 17-vuotiaista nousi jaksolla 40 prosentista 49 prosenttiin, mutta suhteellinen nousu on ollut huomattavampaa vanhemmissa ikäryhmissä ja esim. 35-vuotiaista ammatilliseen peruskoulutukseen osallistui vuonna 2022 n. 5,5 % kun vastaava osuus vuonna 2004 oli n. 2,3 %.

Kuvio 96. Lukiokoulutuksen ja ammatillisen perustutkintokoulutuksen opiskelijoiden osuus 16–65-vuotiaista ikäryhmittäin

Ammatilliseen peruskoulutukseen osallistumisen ikäprofiili vaihtelee voimakkaasti sukupuolen mukaan. Välittömästi perusasteen jälkeen toisen asteen koulutukseen sijoittuneissa ikäryhmissä ammatillisessa peruskoulutuksessa olevien osuus miehistä on selvästi korkeampi kuin naisista (n. 60 % vs n. 37 %). Yli 25-vuotiaissa ikäryhmissä naisista osallistuu ammatilliseen peruskoulutukseen suurempi osa kuin miehistä.

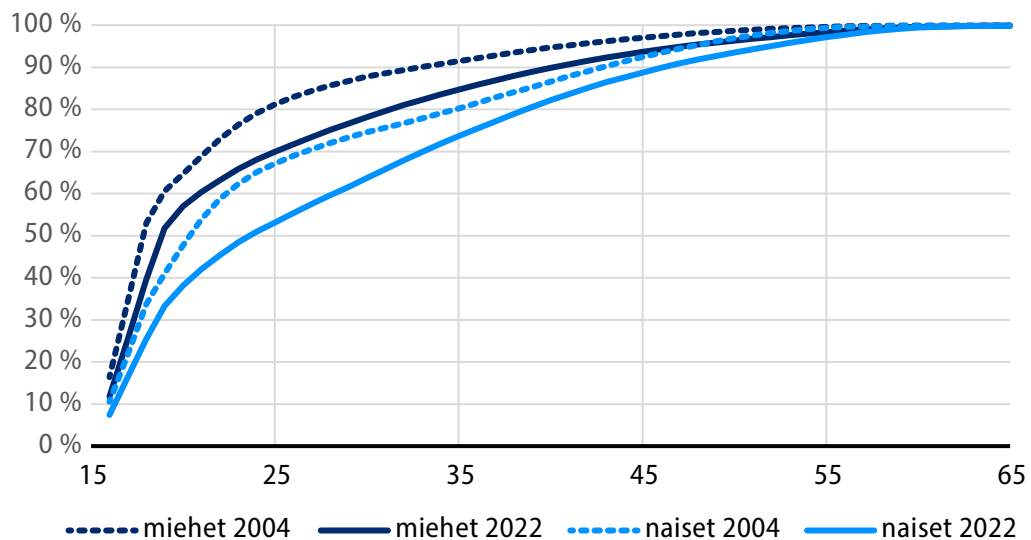
Kuvio 97. Ammatillisen perustutkintokoulutuksen opiskelijoiden osuus 16–65-vuotiaista sukupuolittain ja ikäryhmittäin

Ammatilliseen peruskoulutukseen osallistumisen kasvu erityisesti aikuisilla näkyy suoraan ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden voimakkaana aikuisvaltaistumisena. Vuonna 2004 korkeintaan 19-vuotiaita oli ammatillisen peruskoulutuksen opiskelijoista 51 %, vuoteen 2022 mennessä osuus on laskenut 43 prosenttiin. Yli 35-vuotiaita opiskelijoista oli vuonna 2004 n. 14 %, vuonna 2022 noin 21 %.

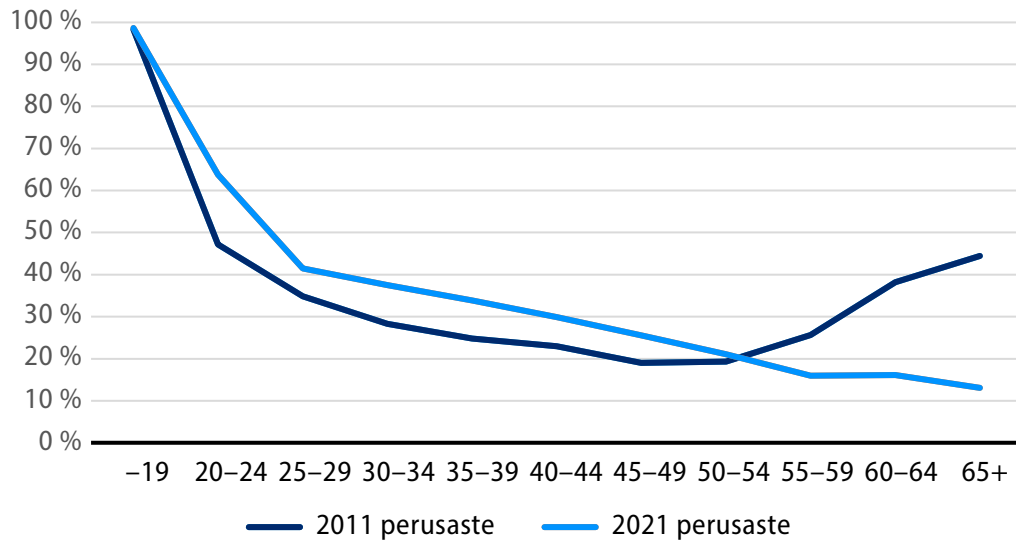
Naisten matalampi osallistumisaste nuorissa ikäryhmissä ja korkeampi osallistumisaste vanhemmissa ikäryhmissä tekee opiskelijajoukon ikärakenteesta eri sukupuolilla huomattavan erilaisen. Vuonna 2022 ammatillisen peruskoulutuksen miesopiskelijoista 52 % oli korkeintaan 19-vuotiaita ja 66 % korkeintaan 24-vuotiaita, kun naisilla vastaavat osuudet olivat 33 % ja 51 %. Vastaavasti naisopiskelijoista vähintään 35-vuotiaita oli 26 % ja miesopiskelijoista 15 %.

Kuvio 98. Amatillisen perustutkintokoulutuksen kumulatiivinen osuus 16–65-vuotiaista ikäryhmittäin

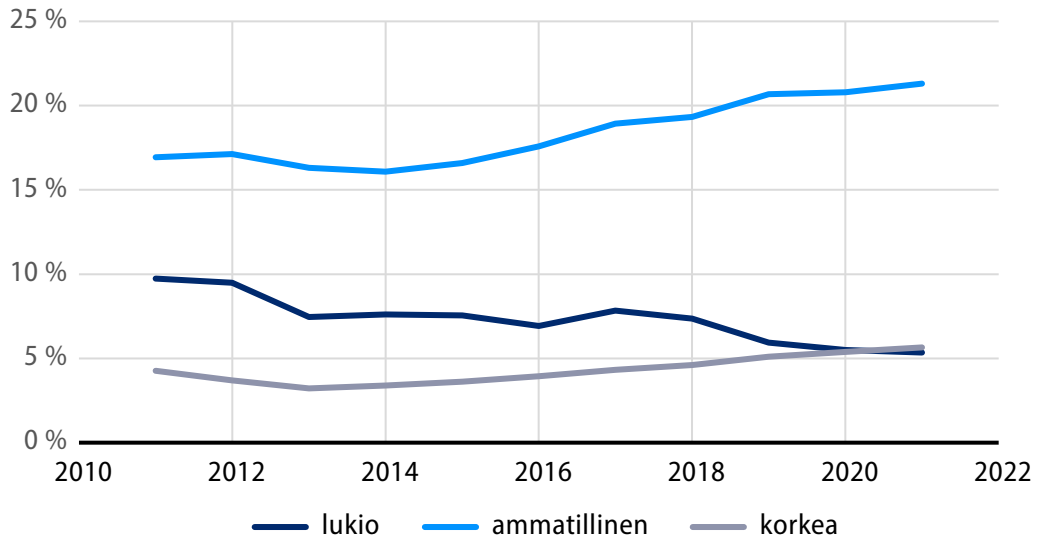
Ikärakenteen muutokseen liittyy useita rakenteellisia muutoksia siinä, keille ammatillinen peruskoulutus kohdentuu. Yhtäältä aikuisopiskelijoiden osuuden kasvaessa on kasvanut niiden opiskelijoiden osuus, jotka ovat aiemmin suorittaneet jonkin perusasteen jälkeisen tutkinnon. Toisaalta aikuisväestön sisällä viimeiset ikäluokat, joissa perusasteen varassa olevien osuus on olennaisesti korkeampi kuin nuorissa ikäryhmissä, ovat viime vuosikymmenen aikana poistuneet työikäisestä väestöstä. Vielä 2011 yli 55-vuotiailla ammatillisen peruskoulutuksen opiskelijoilla oli hieman nuorempia useammin korkeintaan perusasteen koulutus ja 60–64-vuotiailla aiemmin korkeintaan perusasteen suorittaneiden osuus oli varsin korkea 38 %.

Kuvio 99. Ammatillinen peruskoulutus, opiskelijoiden pohjakoulutus perusaste tai tuntematon, ikäryhmittäin

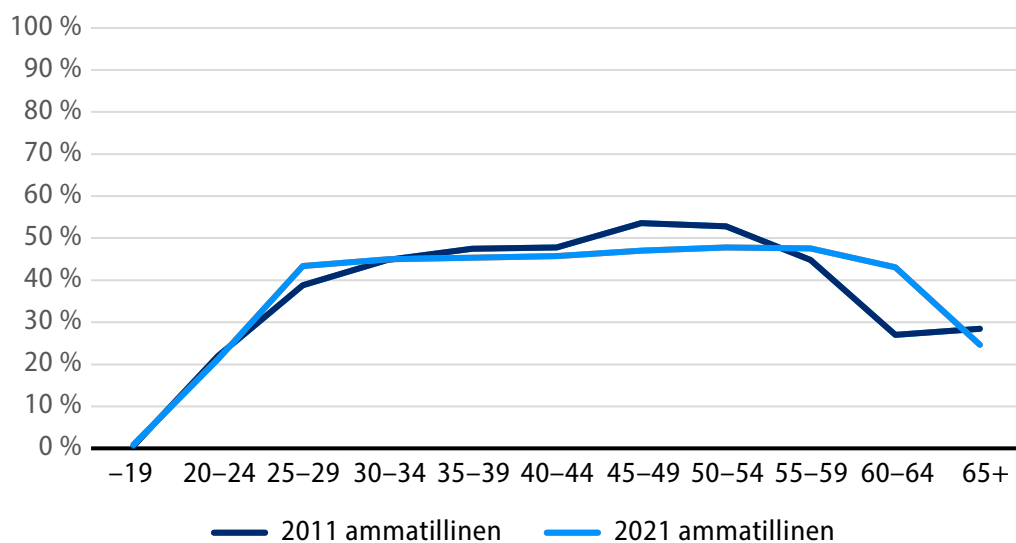
Toisaalta jo aiemmin vähintään toisen asteen koulutuksen suorittaneiden ammatillisen peruskoulutuksen opiskelijoiden joukossa on tapahtunut rakennemuutosta. Vuonna 2011 n. 10 prosentilla ammatillisen peruskoulutuksen opiskelijoista korkein aiempi tutkinto oli lukiokoulutus ja vuoteen 2021 mennessä osuus on laskenut n. 5 prosenttiin. Toisaalta aiemmin korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus on ollut lievässä kasvussa, nousten 2020-luvulla jo aiemmin lukiotutkinnon suorittaneiden ohi. Selvää kasvua on tapahtunut moninkertaisen ammatillisen koulutuksen lisääntymisessä. Aiemmin ammatillisen tutkinnon korkeimpana tutkintona suorittaneiden osuus ammatillisen peruskoulutuksen opiskelijoista on noussut vuoden 2014 n. 16 prosentista vuoden 2021 n. 21 prosenttiin.

Kuvio 100. Ammatillinen peruskoulutus, opiskelijoiden pohjakoulutus, 2011–2021

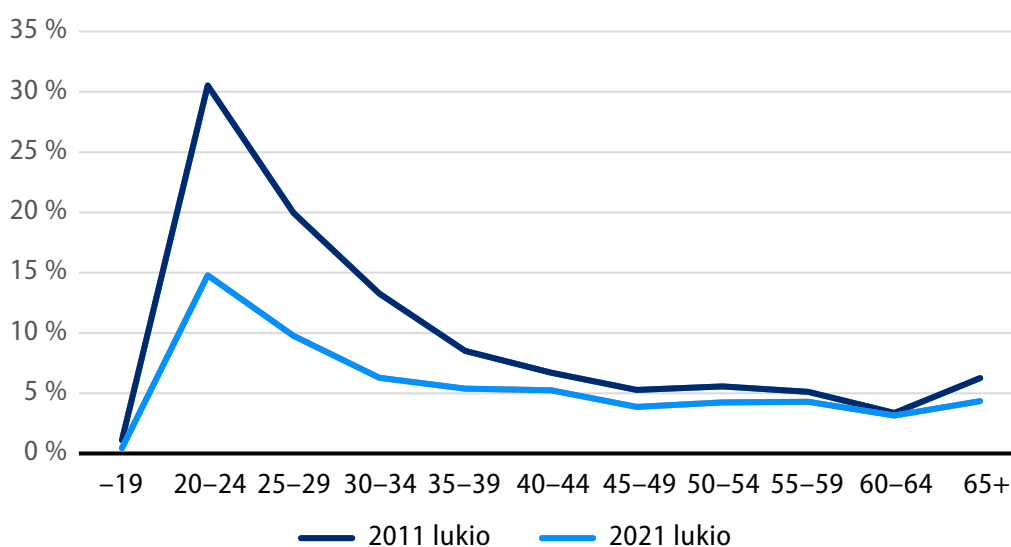
Aiemmin ammatillisen koulutuksen korkeimpana tutkintona suorittaneiden osuuden nousu seuraa pitkälti opiskelijoiden ikärakenteen muutoksesta. Yli 25-vuotiailla opiskelijoilla aiemmin ammatillisen tutkinnon suorittaneiden osuudet ovat olleet n. 40–50 prosentin tasolla.

Kuvio 101. Ammatillinen peruskoulutus, opiskelijoiden pohjakoulutus ammatillinen koulutus, ikäryhmittäin

Ammatillisen koulutuksen rooli lukiokoulutuksen jatkokoulutuksena näyttää heikentyneen selvästi 2010-luvulla aiemmin ylioppilastutkinnon suorittaneiden osuuksien puolittuessa alle 35-vuotiaissa ryhmissä. Vuonna 2011 ylioppilastutkinto oli korkein aiempi tutkinto 31 prosentilla 20–24-vuotiaista ammatillisen peruskoulutuksen opiskelijoista, vuonna 2021 vastaava osuus on laskenut 15 prosenttiin. Yhdessä koulutussiirtymätarkastelun valossa näyttää siltä, että korkeakouluun sijoittumisen helpottuminen on osaltaan vähentänyt ylioppilaiden hakeutumista ammatilliseen koulutukseen.

Kuvio 102. Ammatillinen peruskoulutus, opiskelijoiden pohjakoulutus lukio, ikäryhmittäin

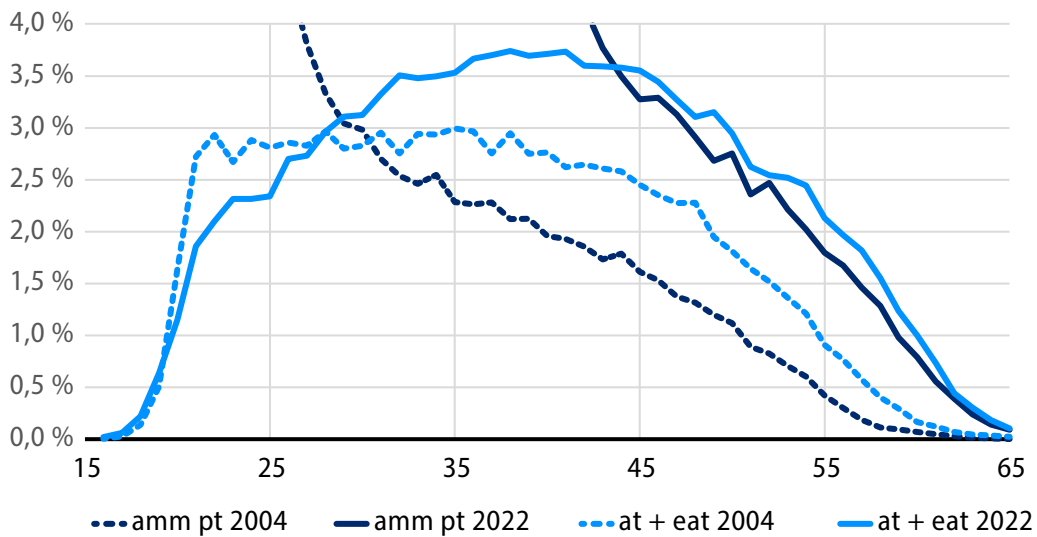

Toisen asteen ammatillisessa koulutuksessa ammattitutkinnot ja erikoisammattitutkinnot ovat lähtökohtaisesti selvemmin aikuiskoulutustutkintoja, eivätkä ammatillisten perustutkintojen tapaan alalietulotutkintoja. Tämä heijastuu niiden opiskelijoiden ikärakenteessa, joka painottuu selvemmin vanhempiin ikäryhmiin. Vuosien 2004 ja 2022 välillä ammattitutkintojen ja erikoisammattitutkintojen opiskelijoiden osuus ikäryhmästä on kasvanut erityisesti yli 30-vuotiailla, mikä on korostanut tutkintojen luonnetta aikuiskoulutuksena.

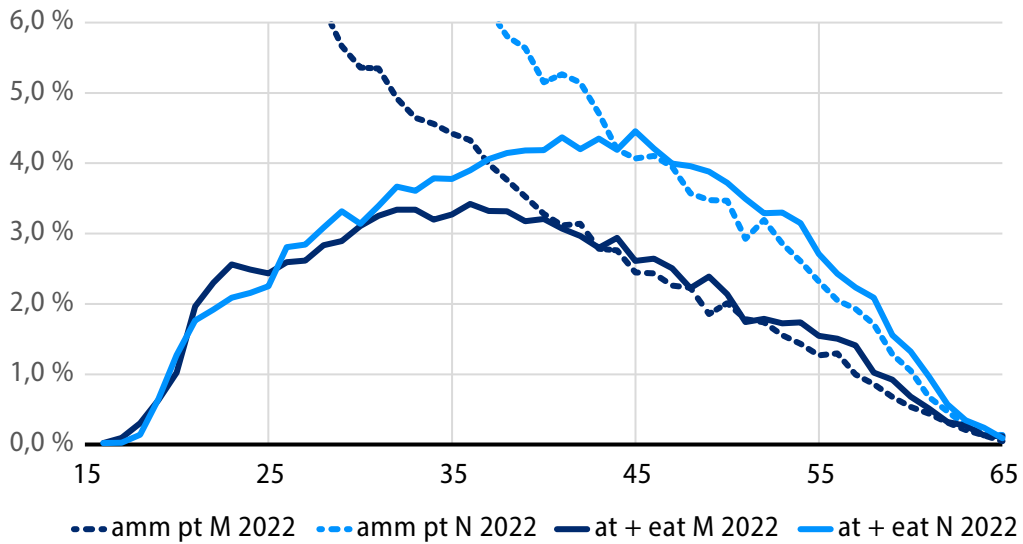
Aikuisten ammatilliseen koulutukseen osallistumisen kokonaisuudessa aikuisten ammatillisen peruskoulutuksen voimakkaan laajenemisen seurauksena ammatillinen peruskoulutus on kuitenkin muodostunut pääasialliseksi ammattikoulutuksen muodoksi kaikissa alle 44-vuotiaissa ikäryhmissä (2021) siinä, missä vuonna 2011

ammattilliseen peruskoulutukseen osallistuminen oli ammatti- ja erikoisammattitutkintokoulutusta yleisempää vain alle 30-vuotiailla. Myös yli 44-vuotiailla ammatilliseen peruskoulutuksen ja erikoisammattitutkintokoulutuksen osallistumisasteet ovat hyvin lähellä toisiaan. Aikuisten ammatilliseen koulutukseen osallistuminen ei olekaan pääosin tapahtunut ensisijaisesti aikuisille suuntautuneiden tutkintojen suorittamisen laajenemisen vaan ammatillisen peruskoulutuksen aikuisvaltaistumisen kautta. Sama muutos on koskenut molempia sukupuolia.

Kuvio 103. Ammattitutkintojen, erikoisammattitutkintojen ja ammatillisen perustutkintokoulutuksen opiskelijoiden osuus 16–65-vuotiaista ikäryhmittäin

Kuvio 104. Ammattitutkintojen, erikoisammattitutkintojen ja ammatillisen perustutkintokoulutuksen opiskelijoiden osuus 16–65-vuotiaista ikäryhmittäin ja sukupuolittain

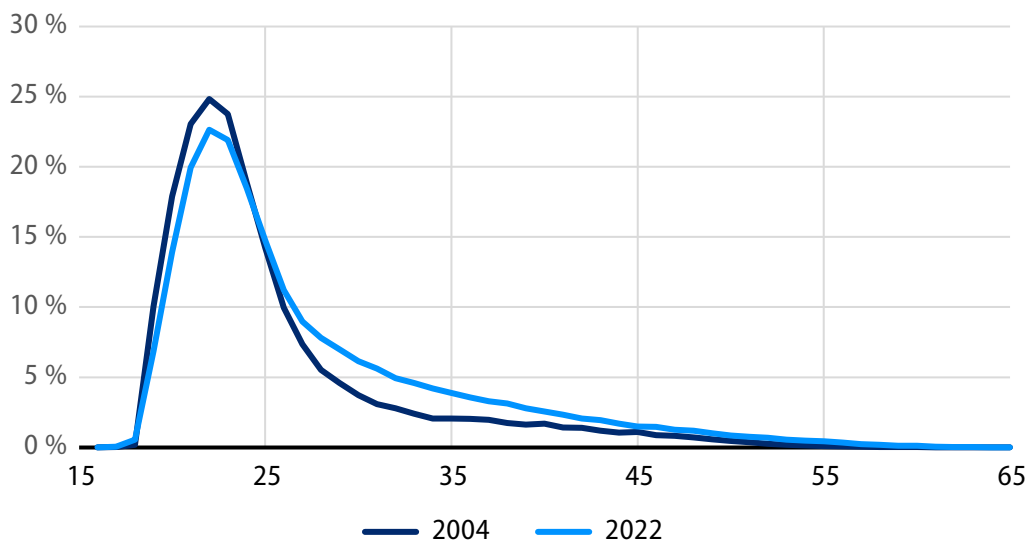

7.3 Korkeakoulutus

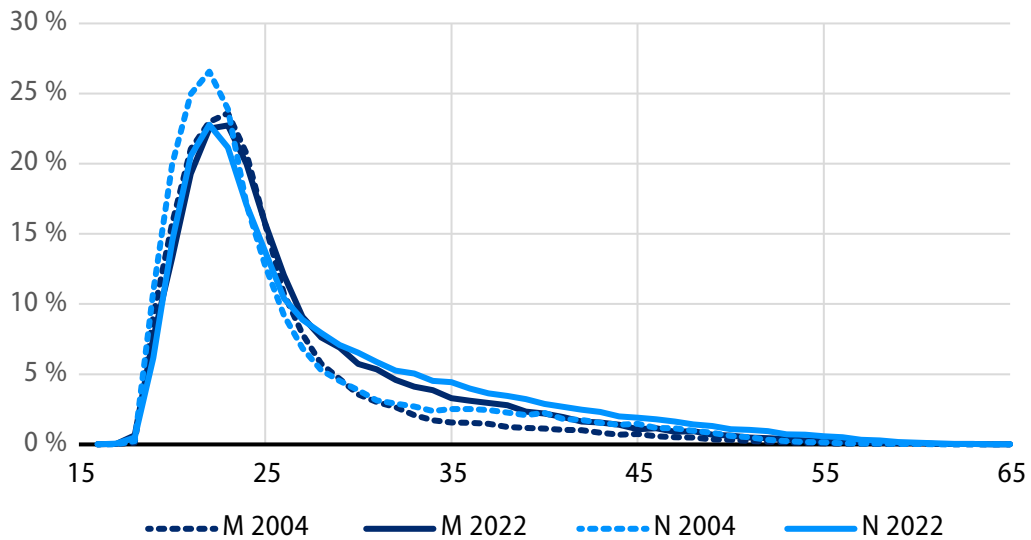
7.3.1 Ammattikorkeakoulutus

Ammattikorkeakoulutuksen opiskelijakunta painottuu nuorempiin ikäluokkiin, mutta painopiste on siirtynyt kohti vanhempia ikäryhmiä 2000-luvun aikana. Erityisesti naisilla 21–23-vuotiaiden osallistuminen ammattikorkeakoulujen perustutkintokoulutukseen on laskenut aiempaa matalammalle tasolle, kun taas molemmilla sukupuolilla 25–45-vuotiaiden osallistumisasteet ovat nousseet.

Kuvio 105. Ammattikorkeakoulutuksen perustutkintokoulutuksen opiskelijoiden osuus 16–65-vuotiaista ikäryhmittäin

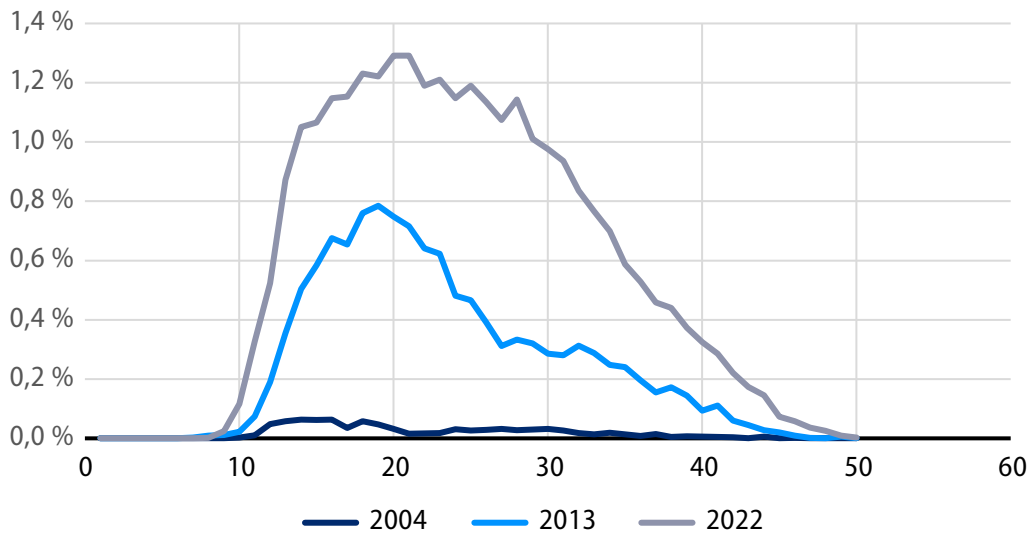

Kuvio 106. Ammattikorkeakoulutuksen perustutkintokoulutuksen opiskelijoiden osuus 16–65-vuotiaista ikäryhmittäin ja sukupuolittain

Ammattikorkeakoulutuksen opiskelijakunnan ikärakennetta on samanaikaisesti muuttanut ammattikorkeakoulujen jatkotutkintojen vakiintuminen. Vuonna 2004 jatkotutkintojen opiskelijamäärä oli hyvin pieni, mutta on noussut asteittain ja vuosien 2004–2022 ammattikorkeakoulujen opiskelijamäärän kasvusta n. 61 % (19 600 opiskelijaa) on tullut ammattikorkeakoulun jatkotutkintoa suorittavien määrän kasvusta.

Kuvio 107. Ylemmän ammattikorkeakoulutuksen opiskelijoiden osuus 16–65-vuotiaista ikäryhmittäin

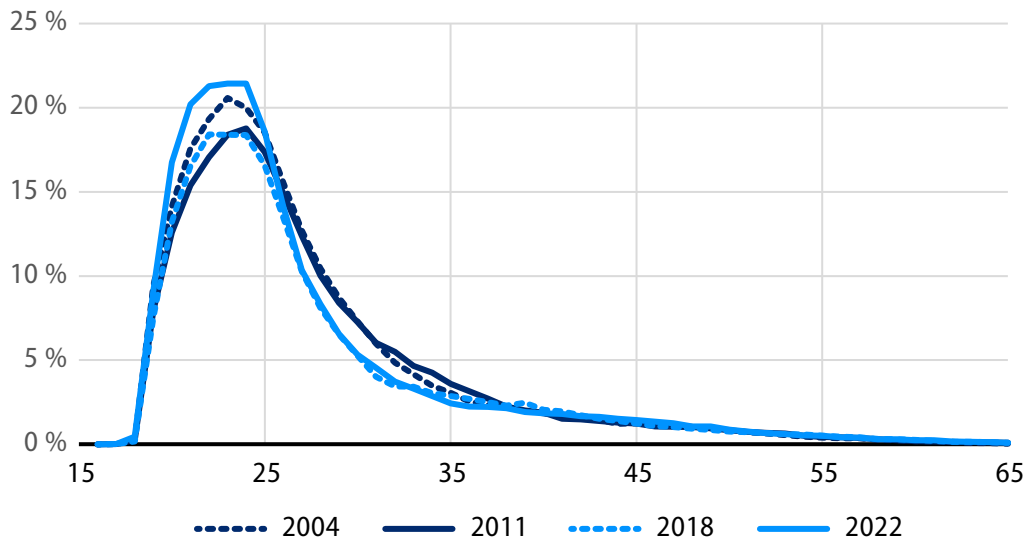

7.3.2 Yliopistokoulutus

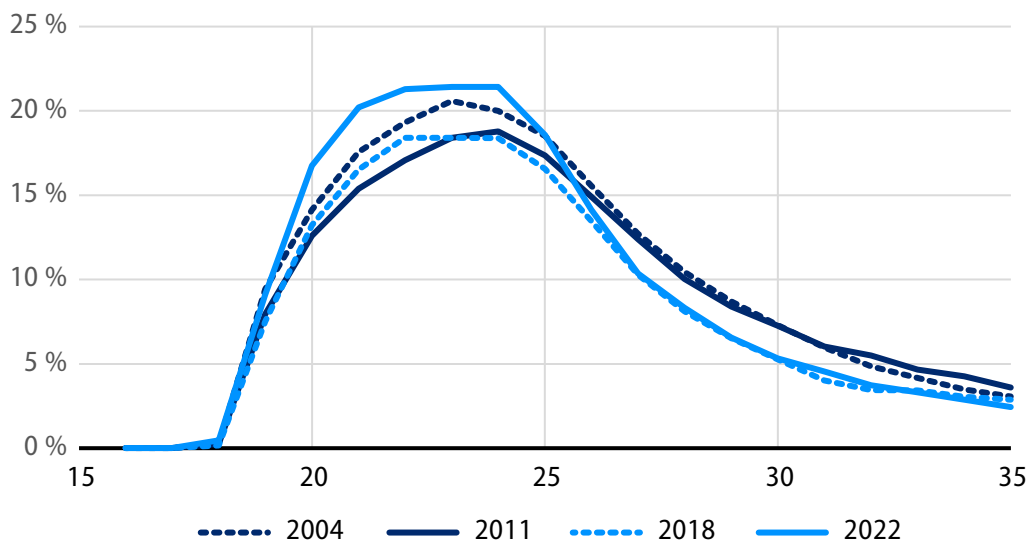
Yliopistojen perustutkintokoulutuksen (kandidaatti, maisteri) opiskelu painottuu voimakkaasti nuoriin ikäryhmiin. Vuonna 2022 sen opiskelijoiden osuus ylitti 20 % ikäluokasta 21–24-vuotiailla, mutta jäi kaikilla yli 31-vuotiailla alle 5 prosenttiin ikäluokasta. Naisilla osuus on merkittävästi korkeampi kuin miehillä ja 21–24-vuotiaissa ylittyy 23 % taso, miesten vastaavan osuuden jäädessä n. 19 prosenttiin.

Vuoden 2004 jälkeen yliopistojen perustutkinto-opiskelijoiden osuudet nuorista ikäryhmistä laskivat 2010-luvun alkuun saakka ja pysyivät varsin vakaina 25–34-vuotiailla. Vuoden 2012 jälkeen osuus nousi vuoteen 2019 mennessä erityisesti 21–23-vuotiailla ja laski 25–34-vuotiailla. Vuosina 2019–2022 lasku 25–34-vuotiaiden opiskelussa on pysähtynyt ja opiskelijoiden osuus nousut 20–24-vuotiailla.

Kuvio 108. Yliopistojen perustutkintokoulutuksen opiskelijoiden osuus 16–65-vuotiaista ikäryhmittäin

Kuvio 109. Yliopistojen perustutkintokoulutuksen opiskelijoiden osuus 16–35-vuotiaista ikäryhmittäin ja sukupuolittain

8 Koulutussiirtymiä

Suoremmin etenevät ja kaartuvammat koulutuspolut liittyvät monin tavoin toisiinsa, mikä aiheuttaa haasteita kokonaisuuden kuvaamiselle. Seuraava tarkastelu etenee opintopolulla varhaiskasvatuksen alusta toisen asteen koulutuksen loppuun, keskittyen ensikertalaisten etenemiseen koulutusjärjestelmässä. Tämän jälkeen käsitellään moninkertaisen koulutuksen eri muotoja, jonka jälkeen palataan korkeakoulutukseen, jonka opintopoluissa moninkertaisen koulutuksen eri muodot näkyvät hyvin monin tavoin.

8.1 Siirtymät, kiertymät ja koulutustarjonnan kohdentuminen

Koulutuspolku jakautuu useisiin vaiheisiin. Varhaisimmat elämänvaiheet vieteen usein kotona, jonka jälkeen siirrytään kotihoidosta varhaiskasvatuksen kautta perusopetukseen, perusopetuksesta toiselle asteelle ja usein toiselta asteelta korkeakouluun. Koulutuspolku ei kuitenkaan usein muodosta jatkuvasti etenevää polkua, jossa koulutus jatkuu aiempaa korkeammalla tasolla, vaan opintopolun suunta voi muuttua opintojen aikana, johtaen siirtymiin saman koulutusasteen sisällä opintojen aikana, tai polku voi johtaa saman tai jonkin aiemman koulutusasteen opintojen suorittamiseen yhden koulutuksen jälkeen.

Koulutuspolkujen rakenne näyttää tässä suhteessa muuttuneen. Seuraavassa koulutuspoluilla tapahtuvat siirtymät jaetaan siirtymiin, joissa henkilö siirtyy koulutusjärjestelmän perusrakenteen mukaisesti askelmalta toiselle, ja kiertymiin, joissa henkilö opiskelee uudestaan jo käymällä tai aiemmin ohittamallaan koulutustasolla.

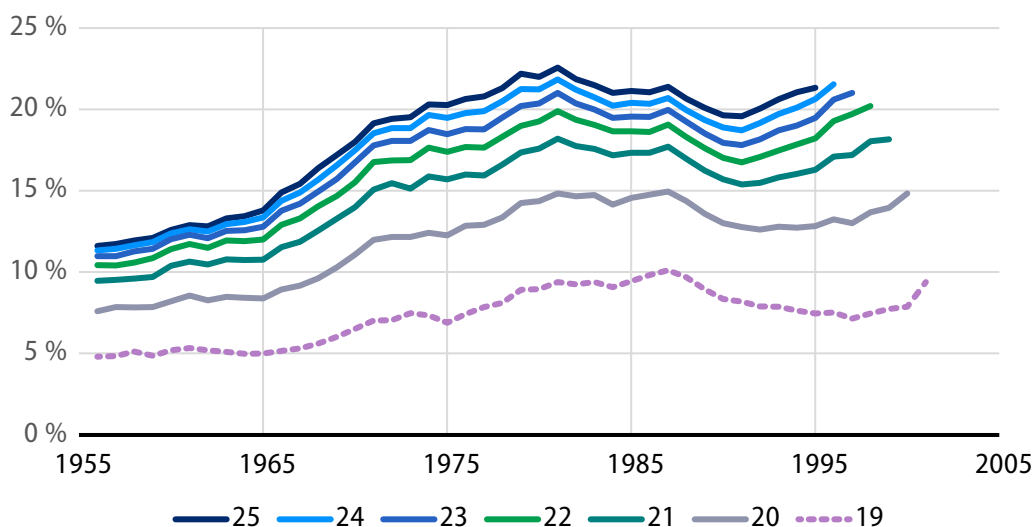
8.1.1 Mutkitteleva koulutuspolku

Suomalaista koulutusjärjestelmää ovat vaivanneet pitkään rakenteelliset ongelmat mm. opintopolun jatkumisessa toiselta asteelta korkea-asteelle. Ns. ylioppilas- tai hakijasuman synty ulottuu 1960- ja 1970-luvuille, jolloin pyrky oppikoulujen kautta

ylioppilastutkintoon ja sen kautta korkeakouluun johti korkeakoulujen hakijamäärien kasvamiseen niin nopeasti, että edes yliopistojen nopeasti kasvaneet aloittajamäärät eivät pysytelleet kasvun tahdissa. Hakijamäärän kasvun myötä merkittävä osa hakijoista ei tullut valituksi opintoihin, vaan haki myöhemmin uudestaan.

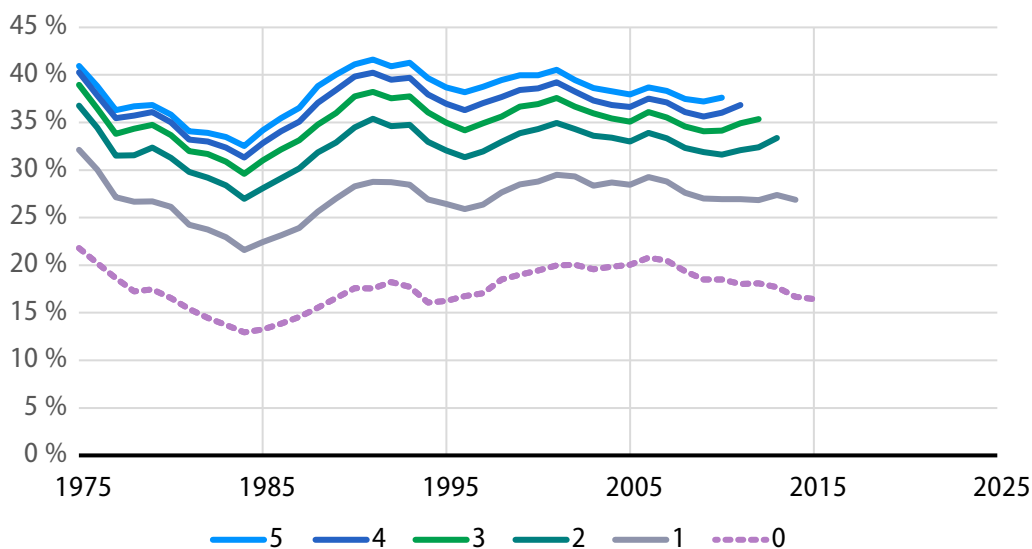
Viivästynyttä sijoittumista voidaan tarkastella katsomalla, miten korkeakouluun siirtyminen kehittyy iän myötä. Esimerkiksi vuoden 1975 19-vuotiaista (eli 1956 syntyneistä) sijoittui yliopistoon 19 v ikään mennessä 4,8 %, mutta 25 vuoden ikään mennessä 11,6 %. Sijoittuneiden osuus nousee vielä pitkään 25 ikävuoden jälkeenkin, monen aloittaessa ensimmäiset korkeakouluopintonsa vasta lähempänä 30 vuoden ikää. Vastaavasti vuonna 1987 syntyneistä, vuoden 2006 19-vuotiaista, oli 19 vuoden ikään mennessä sijoittunut yliopistoon 10,4 %, mutta 25 vuoden ikään mennessä 21,4 %.

Kuvio 110. Vuosien 1956–2001 syntyneiden sijoittuminen yliopistoon 2020 mennessä

Ylioppilastutkinto on ollut Suomessa ensisijainen korkeakoulutukseen, erityisesti yliopistokoulutukseen, valmistava koulutusmuoto. Ylioppilaisiin keskittyvässä tarkastelussa nähdään, että ylioppilaiden sijoittuminen heikkeni 1970-luvun puolivälistä 1980-luvun puoliväliin, vaikka suhteessa koko 19-vuotiskäluokkaan sijoittuminen parani. Muutos kertoo hakijasuman kasvusta ylioppilasmäärien kasvassa korkeakoulupaikkojen tarjontaa nopeammin. 1980-luvun loppupuolen toimet korkeakoulutuksen laajentamisessa näkyvät sijoittumisen nopeana parane misena 1990-luvulle, jonka jälkeen tilanne säilyi pitkään hyvin vakaana.

Kuvio 111. Vuosien 1975–2015 ylioppilaiden sijoittuminen yliopistoon (vuosia ylioppilastutkinnosta)

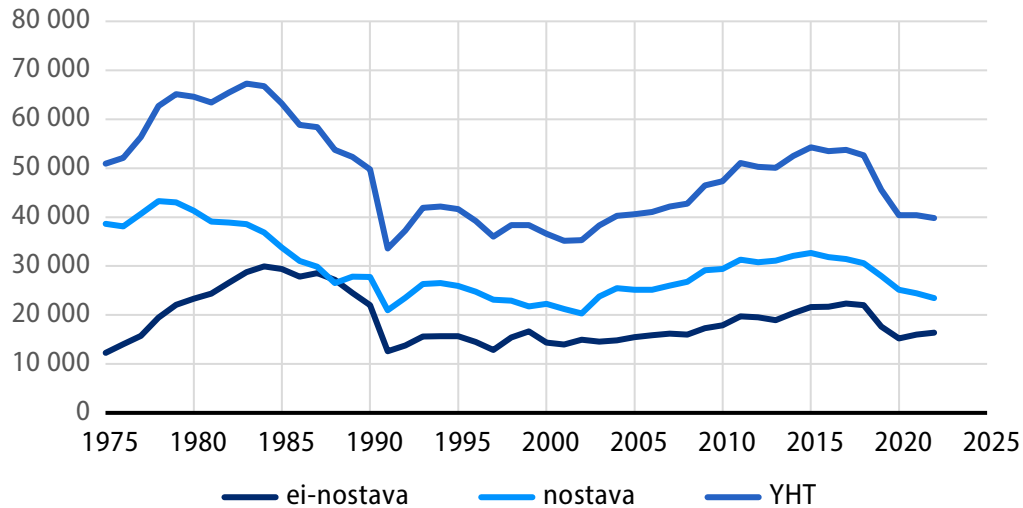

Ylioppilaiden sijoittuminen korkeakoulutukseen vaikuttaa myös toisen asteen ammatilliseen koulutukseen. Ylioppilaiden heikkenevä sijoittuminen yliopistoon vuosina 1975–1985 kasvatti ammatilliseen koulutukseen hakeutuvien ylioppilaiden määrää, mikä näkyy 1975–1985 voimakkaana jo aiemmin ylioppilastutkinnon suorittaneiden ammatillisen perustutkinnon suorittajien määrän kasvuna samalla aikajaksolla. Vastaavasti 1980-luvun jälkipuoliskon korkeakoulutuksen laajennukset, jotka näyttävä kasvattaneen yliopistoon sijoittuneiden osuutta, näkyvät koulutustasoa nostamattoman ammatillisen peruskoulutuksen tutkintojen määrän romahduksessa 1985–1991.³

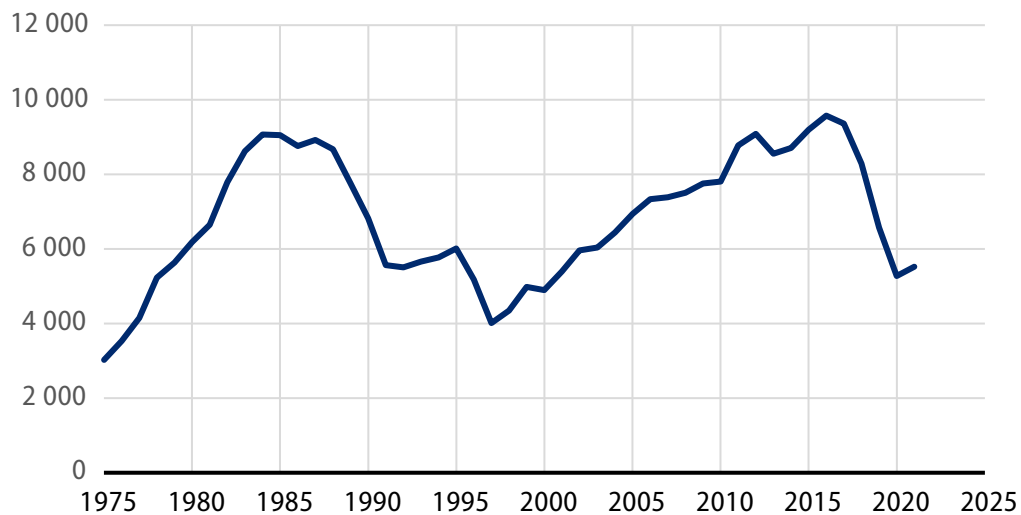
Kun tarkastelu rajataan niihin ammatillisen perustutkinnon suorittaneisiin, joilla on aiempi ylioppilastutkinto, mutta ei muuta perusasteen jälkeistä koulutusta, näkyy kehityskaari 1970-luvun puolivälistä 1990-luvun puoliväliin erityisen selvänä. Toisaalta erottuu myös 1990-luvulta 2010-luvun jälkipuoliskolle kasvanut ylioppilaiden ammatillisten perustutkintojen suorittaminen, joka kääntyy vuosikymmenen lopulla erittäin nopeaksi laskuksi. Samaan aikaan korkeakouluihin etenemisessä tapahtuneet muutokset näyttävät olevan ainakin ajallisessa yhteydessä ylioppilaiden ammattikoulutuksen laajenemiseen.

³ Koulutustasoa nostavista ja ei-nostavista tutkinnoista ks luku 7.4.2

Kuvio 112. Ammatillisen peruskoulutuksen koulutustasoa nostavat ja ei-nostavat tutkinnot (suomalaiset, 1-numerotaso)

Kuvio 113. Ammatillinen peruskoulutus, jossa aiempi ylioppilastutkinto (suomalaiset, 2-numerotaso)

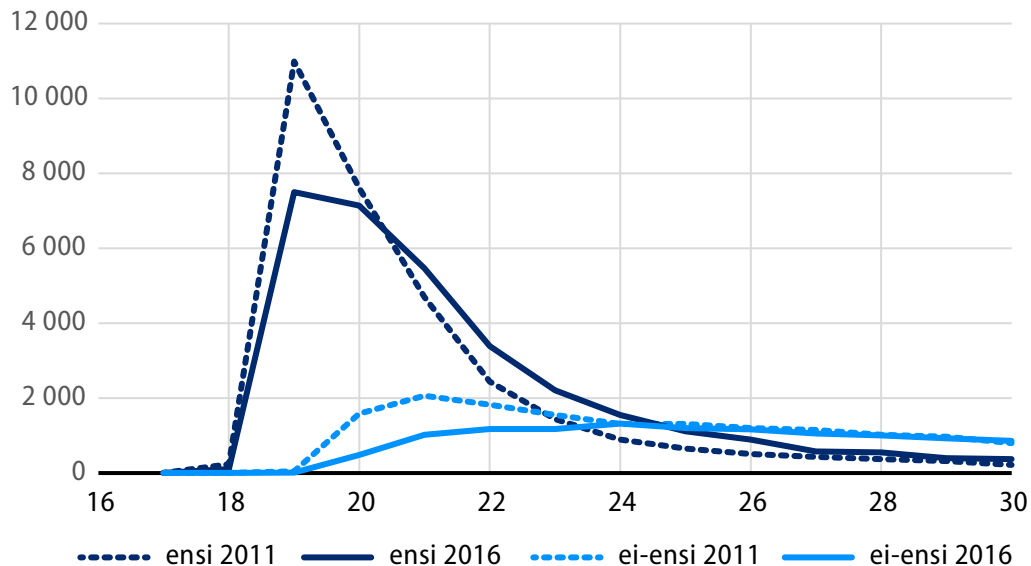

Kuten eri syntymä- ja ylioppilaskohorttien yliopistoon sijoittumista kuvaavien käyrien välisten erojen vakaudesta näkyy, sijoittumisnopeus on, varsinkin kun tarkastelu rajataan ylioppilaisiin, pysynyt vuodesta 1975 varsin vakaana aina 2010-luvulle, vaikka sijoittujien määrä on muuttunut. Suoraan sijoittuvien osuus ikäluokasta ja ylioppilaista on noussut yliopistoon sijoittuvien osuuden noustessa, mutta myöhemmin sijoittuvien osuus ikäluokasta ei ole laskenut vastaavasti.

Korkeakouluopintojen aloittamiseen liittyvän pitkän viiveen seurauksena monet hakijat olivat valmiita ja halukkaita ottamaan vastaan opiskelupaikan kannaltaan toissijaisessa hakukohteessa, pyrkien myöhemmin vaihtamaan koulutusala ja/tai oppilaitosta. Tästä on seurannut runsas moninkertainen koulutuksen aloittaminen, jonka yleisyyden takia korkeakoulutuksen aloittajamäärää koskevat tilastot eivät merkittävältä osin kuvaa sitä, kuinka moni on aloittanut opinnot korkeakoulussa.

Tältä osin hakukäyttäytyminen näyttää muuttuneen 2010-luvulla, kun korkeakoulujen opiskelijavalinnassa otettiin käyttöön ns. ensikertalaiskiintiöt. Ensikertalaiskiintiöt ovat vaikuttaneet hakijoiden käyttäytymiseen vähentämällä hakijoiden suunnittelemaa moninkertaista koulutusta. Muutos näkyy ensin 19-vuotiaana korkeakouluopinnot aloittavien määrän laskuna, toisaalta 20–23-vuotiaana ei-ensikertalaisena korkeakouluopinnot aloittavien määrän laskuna, jota puolestaan vastaa ensikertalaisena aloittavien määrän kasvu yli 20-vuotiaissa ikäryhmissä. Tämä havainnollistaa, miten uusien ylioppilaiden vähäisempi sijoittuminen toissijaiseen hakukohteeseen vähentää alan vaihtamista, mikä vapauttaa aloituspaikkoja ensikertalaisille aloittajille.

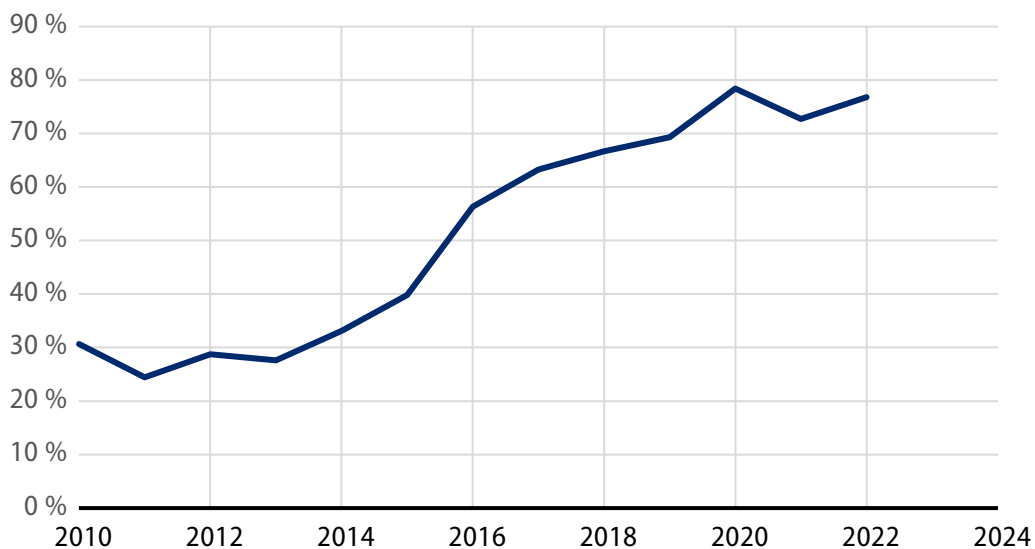
Kuvio 114. Ensikertalaisten ja ei-ensikertalaisten 1. syklin aloittajien määrä 2011 ja 2016 (Suomen kansalaiset, ei sis. lääketiedettä)

Muutos näkyy selvimmin akateemisesti ja sosioekonomisesti valikoivilla aloilla, kuten lääketieteissä ja oikeustieteissä. Näille aloille hakevat hakijat ovat usein opiskelijavalinnan kriteereillä, kuten ylioppilastutkintomenestyksellä, mitattuna hyviä

hakijoita, mutta alan kovassa kilpailussa tämäkään ei välttämättä riittänyt, jolloin hyvät hakijat ottivat vastaan paikkoja vähemmän valikoivilta opintoaloilta. Käytännössä suomalaiseen korkeakoulujärjestelmään sisältyi ennen ensikertalaisikiintiötä epävirallinen, useiden satojen vuosittaisten aloittajien muodostama lääketieteellisiin koulutuksiin valmistava koulutus, jossa lääketieteessä hyläytyksi tulleet hakijat opiskelivat myöhempää opintojen aloittamista palvelevia korkeakouluopintoja esimerkiksi kemiassa. Ensikertalaisikiintiö vähensi houkutusta ottaa vastaan paikka toissijaisessa hakukohteessa ja esimerkiksi lääketieteessä ensikertalaisten osuus aloittaneista opiskelijoista oli ennen ensikertalaisikiintiötä 2011–2013 keskimäärin 27 %, vuosina 2020–2022 taas 76 %.

Kuvio 115. Ensikertalaisten osuus lääketieteellisen koulutuksen aloittaneista 2010–2022

Viiveellä ja usein toisen hakukohteen kautta, tapahtunut siirtymä toiselta asteelta korkeakoulutukseen on yksi esimerkki siitä, miten koulutuspolun siirtymiin liittyvät esteet tuottavat kiertyviä koulutuspolkuja, joilla hakijat tyytyvät väliaikaisesti kanaltaan toissijaisiin opiskelupaikkoihin ja pyrkivät myöhemmin vaihtamaan opiskelupaikkaa tavalla, joka osaltaan on pahentanut tavoiteltujen aloituspaikkojen niukkuutta.

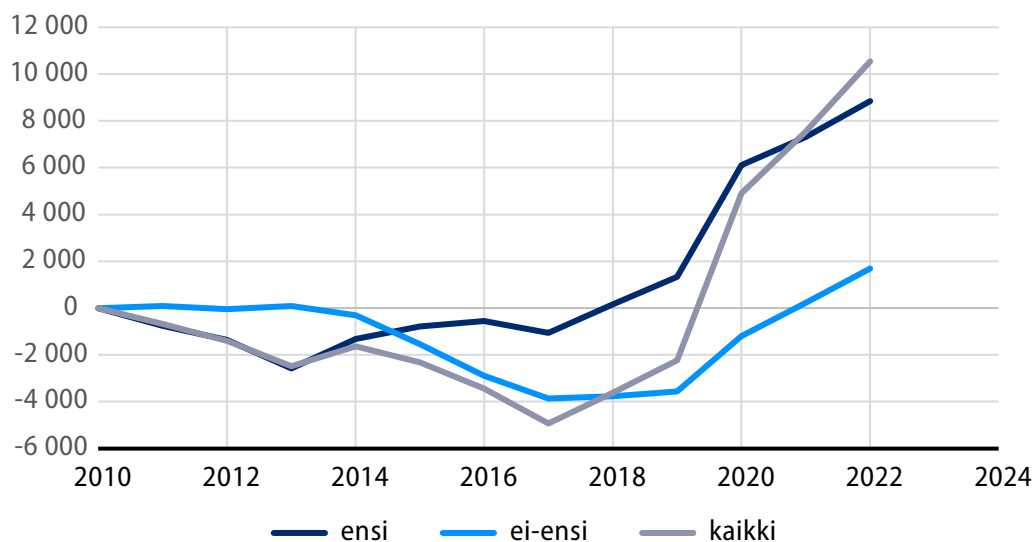
Vastaava vuorovaikutus liittyy aikuiskoulutuksen ja nuorten koulutuksen väliseen suhteeseen sekä ammatillisessa että korkeakoulutuksessa. Tutkintoon johtava koulutus on Suomessa maksutonta, mikä turvaa taloudellisesta asemasta riippumattomuutta mahdollisuutta osallistua koulutukseen. Opiskelijavalinta perustuu kaikessa

koulutuksessa merkittävästä osin joko osaamisen suoraan arviointiin esim. pääsykokeella tai edellisen koulutusasteen tuloksiin (peruskoulun päättötodistus, ylioppilastodistus). Molemmilla valintatavoilla jo kerran opinnot aloittaneella ja/tai suorittaneella henkilöllä on hyvä mahdollisuus tulla valituksi joko jo aiemmin valintaan riittäneillä aiemmilla arvosanoillaan tai pääsykokeella, jossa menestymistä samalla asteella jo suoritettujen opintojen tukevat. Tällöin moninkertaiseen koulutukseen pyrkijöillä on usein ensi kertaa jollekin koulutusasteelle pyrkiviä paremmat mahdollisuudet menestyä opiskelijavalinnassa, jolloin aikuisten moninkertaisen koulutuksen kiertyvät opintopolut vaikuttavat suoraan nuorten ikäluokkien pyrki- myksiin edetä suorilla opintopoluilla.

Ammatillisen peruskoulutuksen aikuisvaltaistuminen 2000-luvulla näyttää olevan yhteydessä tähän dynamiikkaan. Ammatillisen koulutuksen opiskelijamäärien lisää- misen keskeisenä perusteena 1990-luvun lopun ja 2000-luvun hallitusten aikana on ollut turvata kaikille perusasteen päättäneille opiskelupaikka toisen asteen kou- lutuksessa. Toisen asteen koulutuksen ulkopuolelle jääneiden peruskoulun päät- täneiden osuus säilyi 2000-luvulla hyvin vakaana, koska opiskelijamäärän kasvu kanavoitui kokonaisuudessaan aikuisille, usein aiemmin toisen asteen tutkinnon, pääosin ammatillisen toisen asteen tutkinnon, suorittaneille.

Korkeakoulutuksessa vastaava tilanne näkyy ei-ensikertalaisten aloittajien suuressa määrässä, toisaalta esimerkiksi siinä, että kun 2010-luvun alussa korkeakoulutuk- sen ensimmäisen syklin aloittajamäärä laski, lasku koski käytännössä yksinomaan ensikertalaisia aloittajia. Ei-ensikertalaiset hakijat pystyivät pitämään valinnassa puolensa, jolloin korkeakoulutuksen tarjonnan supistuminen heikensi kokonaisu- dessaan ensikertalaisten sijoittumista korkeakouluun.

Nollasummapelin lisäksi muutokset voivat toteutua myös plus- ja miinussumma- peleinä. Ensikertalaiskiintiöiden käyttöönotossa ei-ensikertalaisten aloittajien määrä laski huomattavasti, mikä osin kohdistui ensikertalaisten määrän kasvuksi, osin aloittajien kokonaismäärän laskuun. 2011–2016 ensikertalaisten 1. syklin aloitta- jien osuus kasvoi selvästi ja määrä nousi hieman, vaikka aloittajien kokonaismäärä laski 3 000 aloittajalla. Koulutustarjonnan tehokkaammasta kohdentumisesta tuleva hyöty menikin suurelta osin koulutustarjonnan vähentämiseen, ei koulutuspolulla etenemisen paranemiseen.

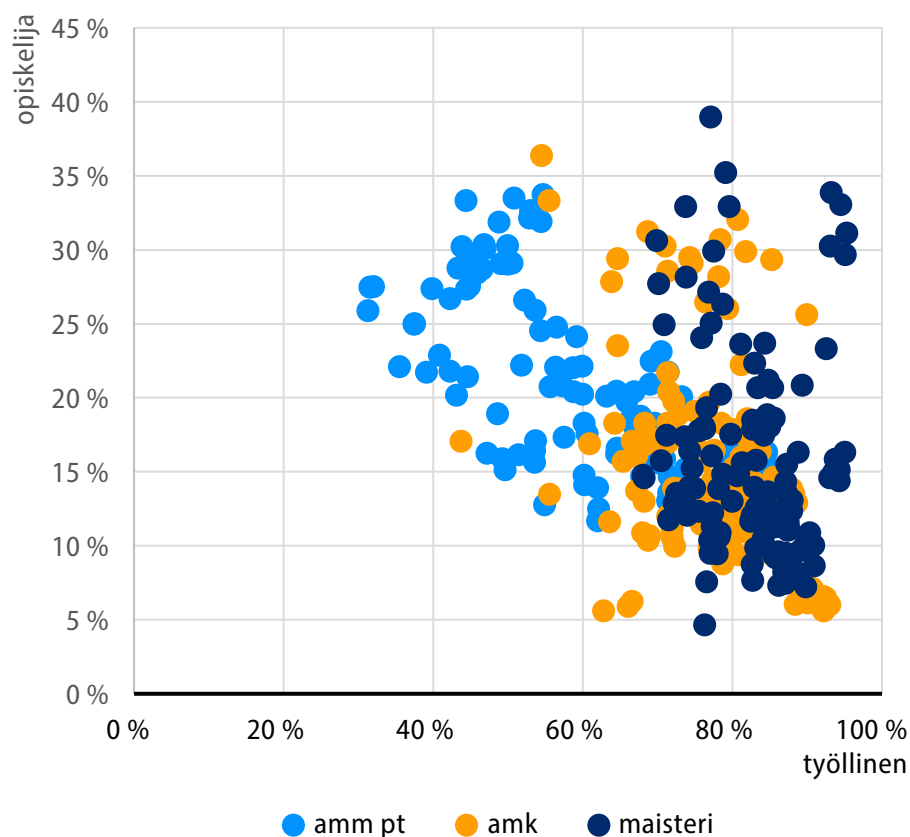
Kuvio 116. Korkeakoulutuksen 1. syklin opinnot aloittaneet vrt. 2010 tasoon, 2010–2022

8.1.2 Opintojen jatkaminen ammatillisesti eriytyneestä koulutuksesta

Suomalainen koulutusjärjestelmä on rakennettu ilman umpiperiä, jolloin koulutuksen jatkaminen seuraavalle koulutusasteelle on mahdollista koulutusjärjestelmän jokaiselta asteelta, riippumatta opintojen suuntautumisesta kullakin asteella. Koulutuspolku ei tästä syystä seuraa perinteistä mallia, jossa yleissivistävien opintojen polulta eriydytään aiemmin tai myöhemmin ammatillisesti eriytyneeseen koulutukseen, josta sijoitutaan työmarkkinoille. Opintojen jatkaminen seuraavan tason opintoihin onkin osa koulutuksen positiivista tuloksellisuutta myös ammatillisesti eriytyneessä koulutuksessa.

Kaikki opintojen jatkaminen ei kuitenkaan kerro koulutuksen onnistumisesta. Moninkertainen samantasoinen koulutus tuottaa vain vähän hyötyä työmarkkinoilla ja kaikilla koulutusasteilla merkittävä osa opintojen jatkamisesta ammatillisen koulutuksen jälkeen ei ole opintopolulla etenemistä vaan opintopolun kiertymistä uuden samantasoinen koulutuksen suorittamiseen samalla koulutustasolla. Erityisesti nopea korkeintaan saman tason opintoihin palaaminen näyttää olevan käänteisessä yhteydessä työllistymistodennäköisyyteen. Opintoja jatkavien osuudet ovat korkeampia koulutusaloilla ja -asteilla, joilla vastavalmistuneiden työllistyminen on heikompaa. Ala- ja vuositason yhteys opintojen jatkamistodennäköisyyden ja työllistymisen välillä on ammatillisen perustutkinnon suorittaneilla vahvempi kuin ammattikorkeakoulututkinnon tai maisteritutkinnon suorittaneilla. Tällöin opintopolkujen tarkastelu kietoutuu tiiviisti yhteen työllisyystarkastelujen kanssa.

Kuvio 117. Vuoden kuluttua valmistumisesta työllisten ja opiskelijoiden osuus koulutusaloittain ja vuosittain 2008–2020 tutkinnon suorittaneilla

8.2 Koulutuspolku yleissivistävän koulutuksen loppuun

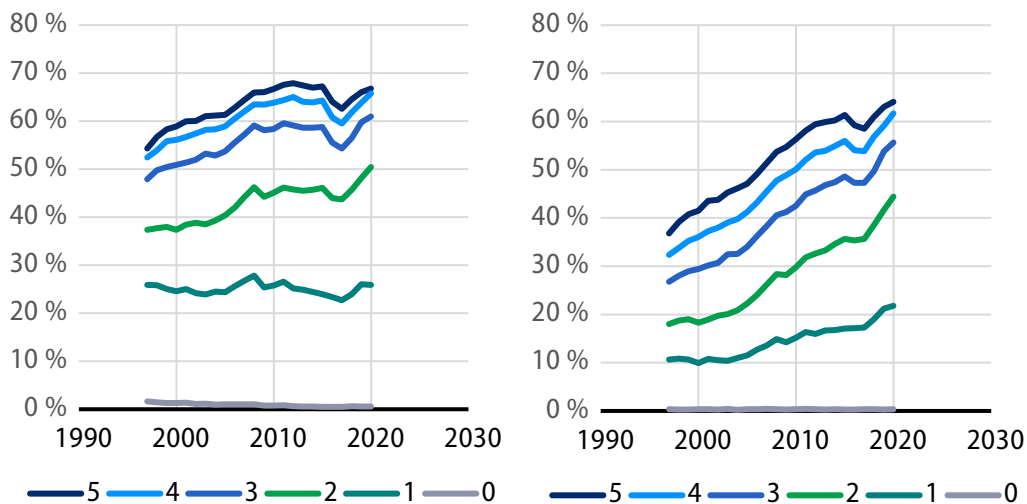
8.2.1 Kotona kasvusta kouluun

Siirtyminen kotona tapahtuvasta kasvatuksesta kodin ulkopuolella tapahtuvaan varhaiskasvatukseen on aikaistunut ja sen kohde on muuttunut varhaiskasvatukseen painottuessa päiväkoteihin. 2–5-vuotiaista päiväkodissa tai perhepäivähoidossa toteutuvaan varhaiskasvatukseen osallistuvien osuus on noussut n. 13 prosenttiyksikköä joka ikäryhmässä vuosien 1997 ja 2020 välillä. Pääosin nousu tapahtui vuoden 2008 mennessä.

Varhaiskasvatuksessa perhepäivähoidon osuus on ollut korkeampi nuoremmilla lapsilla ja päiväkotihoidon osuus on noussut iän myötä. Tämä tilanne on säilynyt päivähoiton suhteellisen osuuden kasvaessa ja perhepäivähoidon vähentyessä. Päiväkodissa tai perhepäivähoidossa olevista 5-vuotiaista perhepäivähoidossa oli

1997 yksi kolmasosa, vuonna 2020 yksi kahdestakymmenestä viidestä. Päiväkodissa tai perhepäivähoidossa olevista 1-vuotiaista taas päiväkodissa oli vuonna 1997 n. 40 %, vuonna 2020 n. 84 %. Alle 1-vuotiaiden osallistuminen varhaiskasvatukseen on hyvin vähäistä ja siinä perhepäivähoidon osuus kokopäivähoidossa olevista on yhä n. kolmanneksen.

Kuvio 118. Päiväkodissa tai perhepäivähoidossa (vasen) tai päiväkodissa (oikea) olevien lasten osuus ikävuosittain 1997–2020

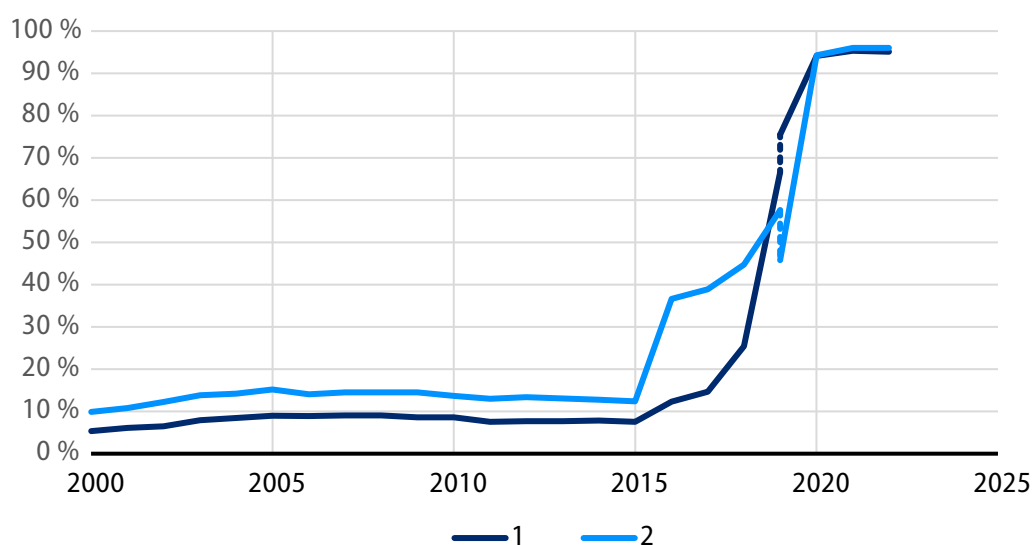
Peruskouluopintojen aloittamisiässä on joustavuutta, mutta aloittaminen tapahtuu harvoin poikkeuksin 7 vuoden iässä. Viime vuosina perusopetuksen 20.9. päivän 1. luokan oppilaista alle 70 on ollut 6-vuotiaita ja n. puolitoista tuhatta 8 vuotiaita oppilaiden kokonaismäärän vaihdeltua n. 54–57 tuhannen ekaluokkalaisen välillä.

8.2.2 Polku peruskoulussa

Peruskoulussa keskeiset koulutussiirtymät ovat ajoittuneet 2. ja 3. luokan väliin, kun oppilaat ovat pitkään aloittaneet ensimmäisen vieraan kielen opiskelun 3. luokalla, sekä 6. ja 7. luokan väliin, oppilaiden siirtyessä alakoulusta yläkouluun. Näiden molempien koulutussiirtymien luonne on muuttunut viime vuosikymmenten aikana.

Toiselta kolmannelle luokalle siirtymisen luonne on muuttunut vuoden 2015 jälkeen, kun pitkän vieraan kielen opiskelun aloittaminen on aikaistunut 3. luokalta 1. luokalle. Vuonna 2015 1. luokkalaisista pitkää vierasta kieltä opiskeli n. 7,5 %, vuoteen 2020 mennessä osuus oli noussut yli 94 prosenttiin.

Kuvio 119. A1-kieltä opskelleiden osuus perusopetuksen oppilaista luokkatason mukaan 2000–2022

Toinen, ja historiallisesti tärkeämpi siirtymä on tapahtunut siirryttäessä peruskoulun 6. luokalta 7. luokalle. Rinnakkaiskoulujärjestelmässä siirryttiin kansakoulusta oppikouluun tai kansalaiskouluun, peruskouluun siirryttäessä tämä siirtymä muuttui siirtymiseksi ala-asteelta yläasteelle. Vuoden 1999 koulutuslainsäädännön uudistuksessa poistettiin erottelu ala- ja yläasteisiin, mutta mm. opetussuunnitelman perusteissa 1–6 ja 7–9 luokkien muodostamat ala- ja yläkoulu muodostavat yhä osin toisistaan erilliset kokonaisuudet.

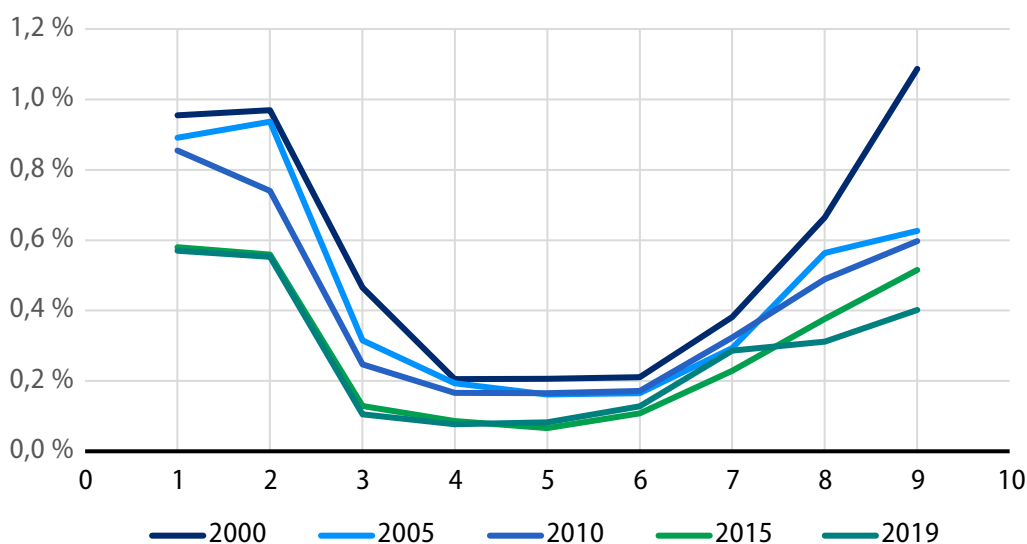
Ala- ja yläkoulun välisen siirtymän luonne on 2000-luvulla muuttunut merkittävästi, kun kouluverkko on rakenteistunut uudestaan ja aiemmin erillisistä ala-asteista ja yläasteista koostuva verkko on huomattavilta osin korvautunut yhtenäisillä peruskouluilla, joissa luokat 1–9 ovat samassa koulussa.

Perusopetuksessa siirtymään luokalta toiselle vaikuttaa ns. luokalle jättäminen. Luokalle jätettyjen osuus on ollut korkein peruskoulun alussa luokilla 1–2, toisaalta koulun lopussa luokilla 8–9. Kaikilla luokka-asteilla luokalle jätettyjen osuus on laskenut

2000-luvulla. Vuositasolla 1–9-luokilla luokalle jätettyjen määrä on 2000-luvun kuluessa laskenut vuosittain yli 3 000 oppilaasta n. 1 500–1 600 oppilaaseen vuosina 2015–2019.

Pidemmässä tarkastelussa luokalle jätettyjen määrä oli 1980- ja 1990-luvuilla pitkään n. 2 500 oppilasta vuodessa. Pysyvä piirre on luokalle jättämisen painottuminen perusopetuksen alkuun, 1–2-luokille sekä loppuun, 8–9. luokille.

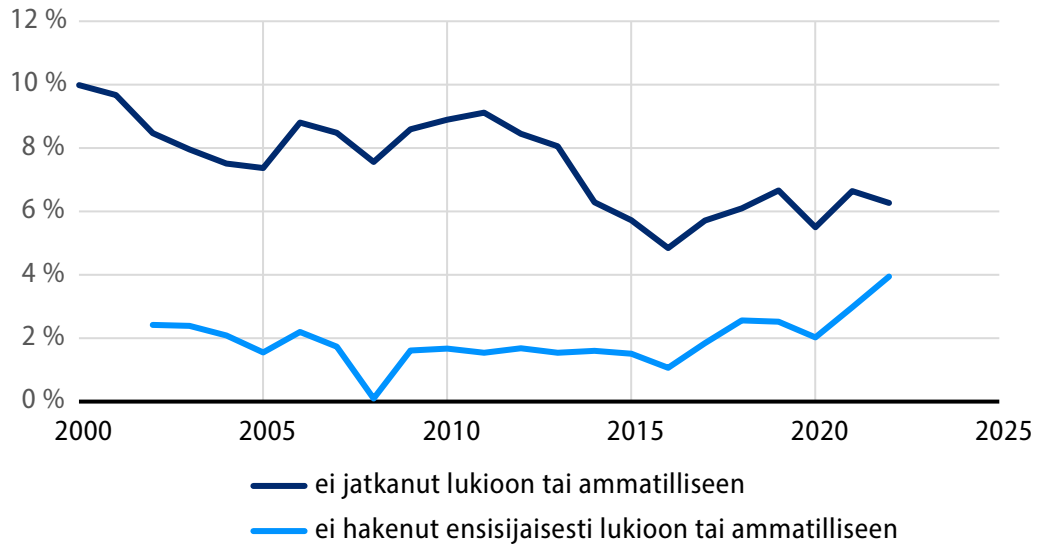
Kuvio 120. Luokalle jääneiden osuus luokka-asteittain 2000–2019

8.2.3 Perusopetuksen jälkeen

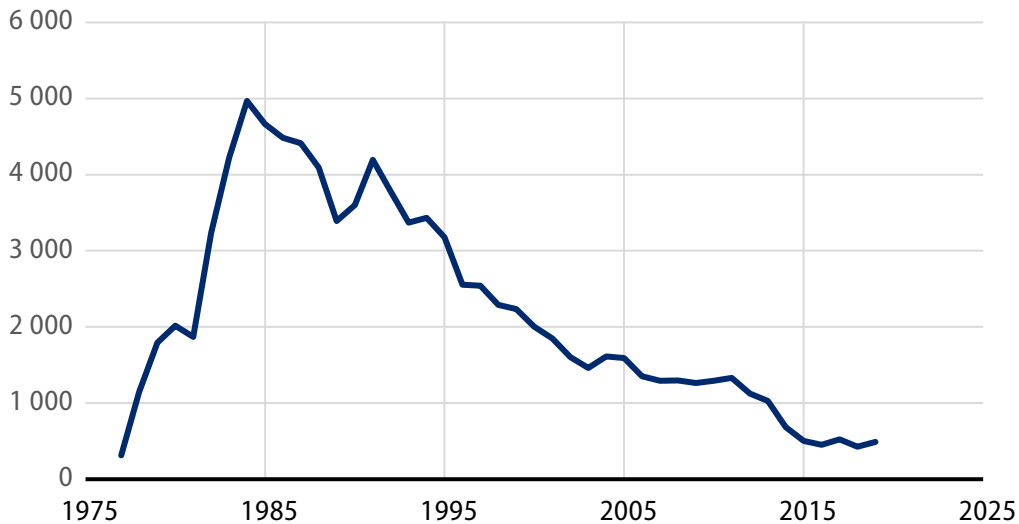
Perusopetuksen jälkeen lähtökohtana on ollut nuorisoiäluokan siirtyminen toisen asteen koulutukseen lukiossa tai toisen asteen ammatillisessa koulutuksessa. Tämän lisäksi osa perusopetuksen päättäneistä ei ole jatkanut opintoja perusopetuksen päätyttyä, osa taas on sijoittunut koulutuksiin, joiden tavoitteena on tukea siirtymää toisen asteen koulutukseen.

Perusopetuksen päättäneistä joka viideskymmenes ei osallistunut toisen asteen yhteishakuun tai haki siinä muuhun kuin lukioon tai toisen asteen ammatilliseen koulutukseen aina 2010-luvun jälkipuoliskolle saakka, jolloin 2015 käynnistyneet ammatillisen koulutuksen VALMA- ja TELMA-koulutukset täydensivät perusasteen päättäneiden vaihtoehtoja. Valmistavat ja valmentavat koulutukset sekä perusopetuksen lisäopetus korvautuivat vuonna 2022 uudella tutkintokoulutukseen valmistavalla TUV-koulutuksella.

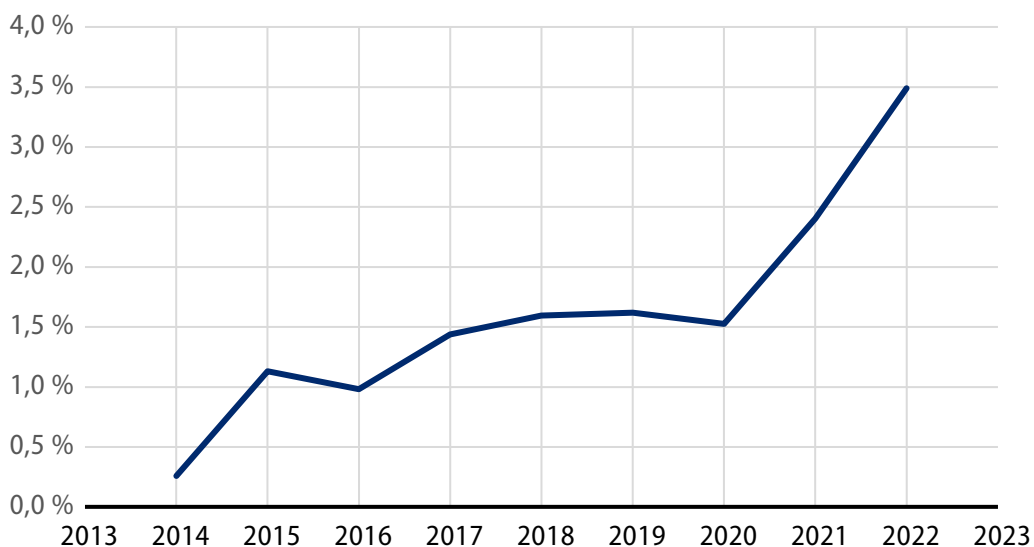
Kuvio 121. Perusopetuksen päättäneistä 2000–2022

Perusopetuksen lisäopetus, ns. kymppiluokat, toimi peruskoulu-uudistuksesta oppivelvollisuus uudistukseen koulutusratkaisuna erityisesti niille perusopetuksen päättäneille nuorille, joilla on tarvetta vahvistaa opinnoissa tarvittavia tietoja, taitoja ja opiskelumotivaatiota tai jotka ovat tarvinneet lisää aikaa tulevaisuutensa suunnitteluun.

Perusopetuksen lisäopetuksen oppilasmäärä kasvoi hyvin nopeasti peruskoulu-uudistuksen aikana ja välittömästi sen jälkeen, mutta kääntyi jo 1980-luvun alussa pitkäaikaiseksi laskuksi, jossa lisäopetuksen oppilasmäärä laski vuoden 1984 vajaasta 5 000 oppilaasta alle 1 500 oppilaaseen vuonna 2003. Tämän jälkeen lisäopetuksen lasku pysähtyi väliaikaisesti, kunnes se käynnistyi uudestaan 2010-luvulla toisen asteen koulutukseen valmistavien ja valmentavien koulutusten kehittyessä. Oppivelvollisuuden laajentamisen yhteydessä perusopetuksen lisäopetus poistui kokonaan tutkintokoulutukseen valmistavan TUVAn koulutuksen korvatussa sekä lisäopetuksen että toisen asteen valmistavat ja valmentavat koulutukset.

Kuvio 122. Perusopetuksen lisäopetuksen (10. luokka) oppilaat 1977–2019

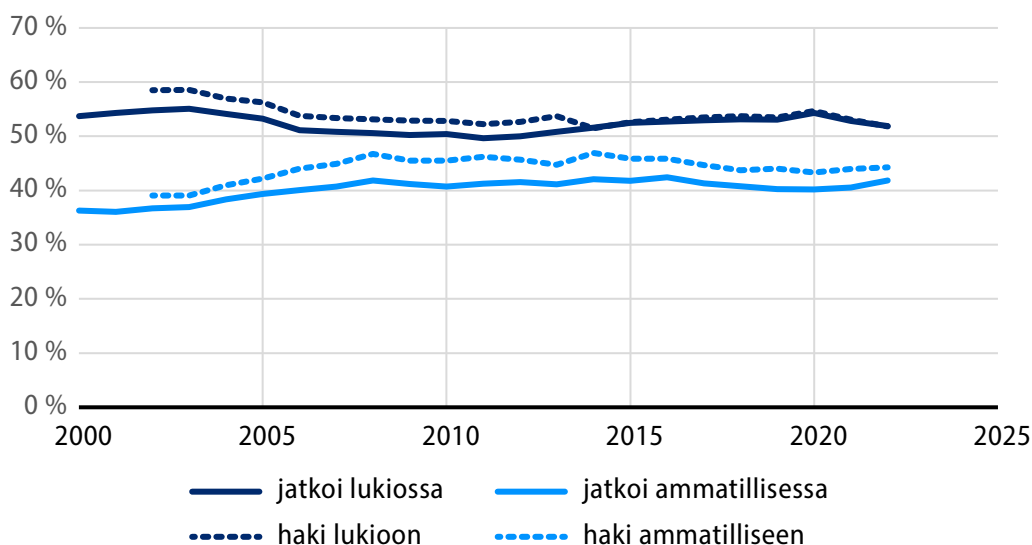
2010-luvulla perusopetuksen päättäneiden hakeminen perusopetuksen lisäopetukseen tai valmistavaan tai valmentavaan koulutukseen on lisääntynyt huomattavasti ja sen painopiste vaihtui perusopetuksen lisäopetuksesta ammatillisen koulutuksen valmistavaan ja valmentavaan koulutukseen ennen lisäopetuksen ja valmistavien koulutusten yhdistymistä TUVA-koulutukseksi.

Kuvio 123. Valmistavaan tai valmentavaan koulutukseen hakeneiden osuus perusopetuksen päättäneistä 2014–2022

Toisen asteen koulutukseen hakemisen ja sijoittuminen on myös muuttunut 2000-luvulla. Perusopetuksen päättäneet ovat hakeneet ja sijoittuneet ensisijaisesti lukio-opintoihin. 2000-luvun alussa ammatillinen koulutus kasvatti houkuttelevuutta ja sen osuus ensisijaisena hakukohteena nousi, lukioiden osuuden taas laski. 2010-luvulta lukioon sijoittuneiden osuudet ovat olleet lievässä nousussa, mutta 2020-luvulla lukiokoulutukseen sijoittuu yhä pienempi osuus perusasteen päättävistä kuin vuosituhaten vaihteessa.

Ammatilliseen koulutukseen ensisijaisesti hakevien ja sinne sijoittuvien osuudet ovat viime vuosien hienoisesta laskusta huolimatta yhä historiallisesti korkealla tasolla.

Kuvio 124. 9. luokan päättäneiden hakeminen ja sijoittuminen lukioon ja toisen asteen ammatilliseen koulutukseen

2000-luvulla tapahtuneet käännteet peruskoulun päättäneiden hakukäyttäytymisessä tapahtuneilla muutoksilla on ajallinen yhteys korkeakoulusiirtymässä samaan aikaan tapahtuneisiin muutoksiin. Korkeakoulutuksen tarjonnan supistuminen vuodesta 2002 tapahtuu huomattavan samanaikaisesti lukioon hakemisen vähentymisen ja ammatilliseen koulutukseen hakemisen lisääntymisen kanssa. 2010-luvun alkupuolelta kehityssuunta kääntyi ja lukioon ensisijaisesti hakevien sekä erityisesti lukiossa suoraan jatkavien osuus kääntyi nousuun samalla kun korkeakouluun pääsy helpottui. Vastaava muutos tapahtuu vuoden 2014 jälkeen ammatilliseen koulutukseen hakemisessa ja vuoden 2016 jälkeen ammatilliseen koulutukseen sijoittumisessa.

Näyttääkin siltä, että lukiokoulutus nähdään hyvin selvästi ensisijaisesti korkeakoulutukseen valmistavana koulutuspolkuna, jonka kysyntään ovat vaikuttaneet samat tekijät kuin korkeakoulutuksen sekä toisaalta nuorten ja ehkä heidän vanhempiansa käsitykset eri koulutusmahdollisuuksien tosiasiallisuudesta. Kun korkeakoulutukseen hakeutuminen on vaikeutunut, lukioon on haettu aiempaa vähemmän ja kun korkeakoulutukseen pääsy on lisääntynyt, se on näkynyt myös lukion suosiossa.

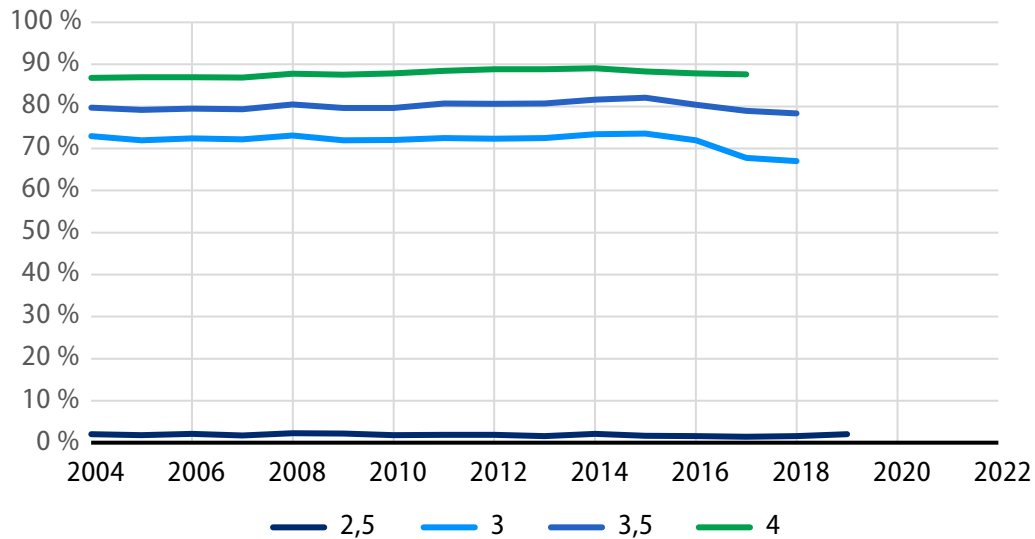
8.2.4 Lukio-opintojen eteneminen

Lukiokoulutuksessa, kuten perusopetuksessa, opinnot läpäisevien osuus on hyvin korkea ja erot opintojen kestossa pieniä. Tältä osin yleissivistävä koulutus eroaa selvästi ammatillisesti eriytyneestä koulutuksesta sekä toisella että korkeasteella.

Nuorten opetussuunnitelman mukaisessa lukiokoulutuksessa tutkinnon suorittaminen alle 3 vuodessa on erittäin poikkeuksellista, vain n. kahden prosentin aloittaneista valmistuessa 2,5 vuoden sisällä opintojen aloittamisesta. Toisaalta tutkinnon suorittaminen yli 4 vuoden kuluttua opintojen aloittamisesta on myös hyvin poikkeuksellista, eikä läpäisy käytännössä nouse 4 vuoden jälkeen.

Lukio-opintojen pidentymisestä yli 3 vuoteen on keskusteltu pitkään, mutta vuosina 2004–2015 lukio-opinnot aloittaneilla kumulatiivinen läpäisyaste suhteessa opintojen kestoon säilyi hyvin vakaasti samalla tasolla. Tämän jälkeen korkeintaan 3 ja 3,5 vuodessa lukio-opinnot suorittavien osuudet ovat olleet laskussa. Kehitys on ajallisessa yhteydessä todistusvalintojen käyttöönoton lisäämiseen korkeakoulujen opiskelijavalinnoissa. Läpäisyssä nähdään muutosta jo 2016 lukio-opintonsa aloittaneilla, mutta todistusvalintauudistukselle ensimmäisenä voimakkaasti altistuneet, vuonna 2017 lukio-opintonsa aloittaneet, osallistuivat aiempia lukiolaiskohortteja selvästi useammin kolmelle tutkintokerralle, tekivät useampia ylioppilaskokeita ja useampien aineiden kokeita ja uusivat enemmän hyväksytyjä kokeita. (Hakanen et al. 2023)

Kuvio 125. Tutkinnon suorittaneiden osuus lukio-opinnot aloittaneista opintojen keston ja aloittamisvuoden mukaan (nuorten OPS)

8.2.5 Ylioppilaiden hakeminen korkeakoulutukseen

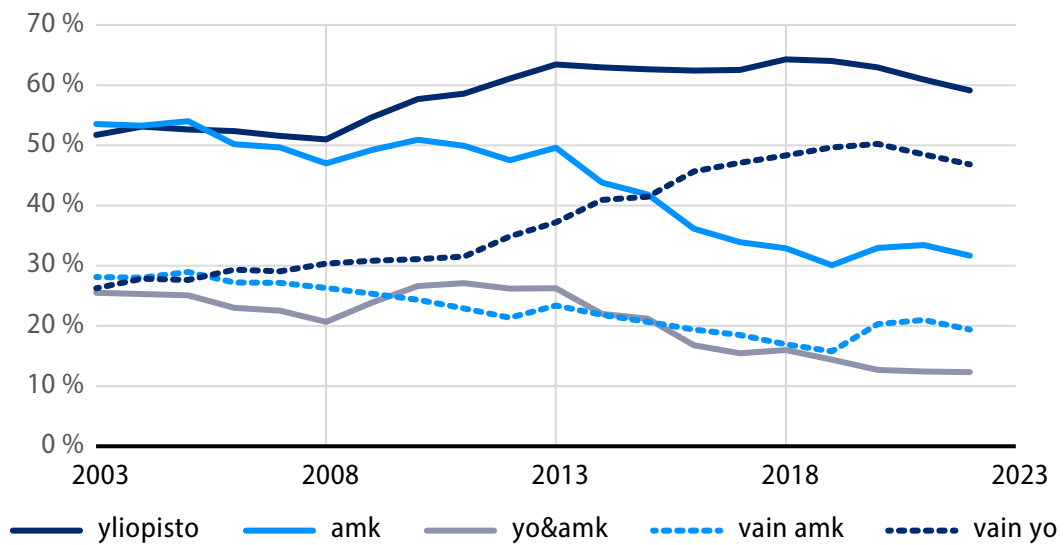
Lukiokoulutus on ollut ensisijainen korkeakouluopintoihin valmistava väylä, eikä yleissivistävänä koulutuksena tavoittele suoran työmarkkinakelpoisuuden tai -siirtymän saavuttamista.

Ylioppilaiden välitön hakeminen jatko-opintoihin on muuttunut monella tavalla viimeisen 20-vuoden aikana. Kokonaisuudessaan n. neljä viidesosaa ylioppilaista on hakenut korkeakoulutukseen ylioppilasvuonna, mutta tämän joukon sisällä hakuprioriteetit ja -strategiat näyttävät muuttuneen. Vuosituhannen alussa uusista ylioppilaista hieman yli puolet haki ammattikorkeakouluihin ja hieman yli puolet yliopistoihin.

Vain ammattikorkeakouluihin hakevien osuus on ollut pitkässä trendinomaisessa laskussa, mutta kokonaisuudessaan ammattikorkeakouluihin hakeneiden osuus on tippunut merkittävämmiin, puolesta alle kolmannekseen, vuosina 2013–2019. Sekä yliopistoon että ammattikorkeakouluun hakeneiden osuus kaikista hakijoista romahti näinä vuosina ja aiempaa useampi hakija haki vain yliopistoon tai ammattikorkeakouluun. Kun 2003 51 % ja vielä 2011 n. 54 % yliopistoihin pyrkineistä uusista ylioppilaista haki vain yliopistoon, vuoteen 2020 mennessä osuus oli noussut 80 prosenttiin. Todennäköisenä syynä voidaan pitää ensikertalaiskiintiöiden

käyttöönottoa, jonka seurauksena ammattikorkeakouluun hakevat aiempaa harvemmin ne hakijat, joiden tavoitteena ei ole suorittaa ammattikorkeakoulututkintoa vaan siirtyä yliopistoon.

Kuvio 126. Ylioppilaiden välitön hakeminen jatko-opintoihin 2003–2022

8.3 Ammatillisesti eriytyneen koulutuksen polut

Ammatillisesti eriytyneen, työmarkkinatavoitteisen koulutuksen koulutuspolut eroavat monin tavoin yleissivistävän koulutuksen opintopoluista. Työmarkkinoille johtavassa koulutuksessa opintosisällöt eriytyvät koulutusaloittain merkittävästi enemmän kuin yleissivistävän koulutuksen sisällä. Erilaisten koulutuspolkumahdollisuuksien moninaistuesssa eri tarkastelutapojen ja -ulottuvuuksien määrä kasvaa erittäin voimakkaasti.

Sekä toisella että korkea-asteella koulutusalat eroavat monin tavoin toisistaan. Yleissivistävässä koulutuksessa käytännössä tuntematon moninkertainen koulutus on ammatillisesti eriytyneessä koulutuksessa hyvin yleistä, joskin se toteutuu eri tavoin toisen asteen ammatillisessa koulutuksessa kuin korkeakoulutuksessa. Koulutuspolut kulkevatkin työmarkkinatavoitteisen koulutuksen sisällä hyvin monin tavoin oppilaitoksesta, alalta ja tutkintomuodosta toiseen.

Tarkasteluihin vaikuttavat tutkintojärjestelmä ja muut koulutuksen järjestämistapoihin liittyvät valinnat ja rakenteet, jotka myös muuttuvat ajassa. Esimerkiksi toisen asteen ammatillisessa koulutuksessa perusrakenne, jossa ammatillinen peruskoulutus toimii alalletulotutkintona, ammattitutkinnon ja erikoisammattitutkinnon tavoittellessa ja osoittaessa erikoistuneempaa ja syvällisempää ammatillista osaamista, on säilynyt 1990-luvulta. Näiden perusrakenteiden sisällä vaihtelu on kuitenkin ollut hyvin suurta. Koulutuksessa on erotettu järjestämistapoina opetussuunnitelma-perusteisuus ja näyttötutkintoon valmistaminen, järjestämismuotoina oppilaitosmuotoisuus ja oppisopimuskoulutus. Näitä on voitu yhdistellä koulutuksessa eri tavoin ja samoihin koulutuksiin on voitu sisällyttää oppilaitosmuotoisen koulutuksen rinnalla oppisopimus- ja/tai koulutussopimusjaksoja. Ammatillisen koulutuksen tutkintojärjestelmä on ollut pitkään jatkuvan kehittämisen kohteena, mikä vaikuttaa hyvin moniin tarkasteluihin, luokitusten muuttuessa yli ajan.

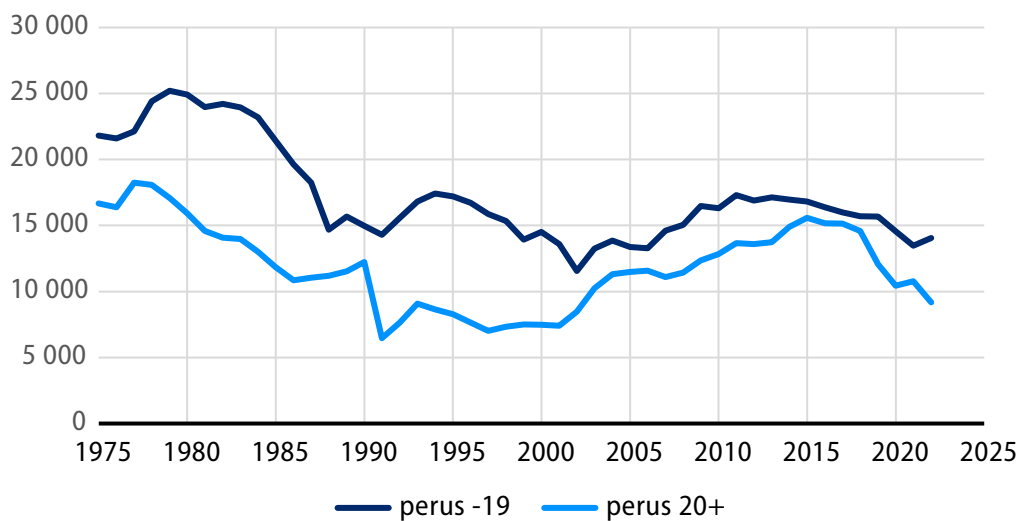
8.3.1 Toisen asteen ammatillisen koulutuksen aloittaminen

Suora siirtymä yleissivistävästä koulutuksesta ammatilliseen toisen asteen koulutukseen tapahtuu joko perusopetuksesta tai lukiokoulutuksesta. Siirtymä suoraan peruskoulusta on ollut näistä siirtymistä selvästi tyypillisempi.

Tarkasteltaessa ammatillisen perustutkinnon suorittajien koulutustaustaa pitkällä aikavälillä, voidaan nähdä, että aiemmin korkeintaan perusasteen tutkinnon suorittaneita on merkittävä osuus tutkinnon suorittajista. Valtaosa aiemmin enintään

perusasteen koulutuksen suorittaneista perustutkinnon suorittajista on ollut korkeintaan 19-vuotiaita, mutta 2000-luvulla yli 20-vuotiaiden suhteellinen osuus on kasvanut.

Kuvio 127. Aiemmin enintään peruskoulun suorittaneet ammatillisen perustutkinnon suorittajat iän mukaan 1975–2022

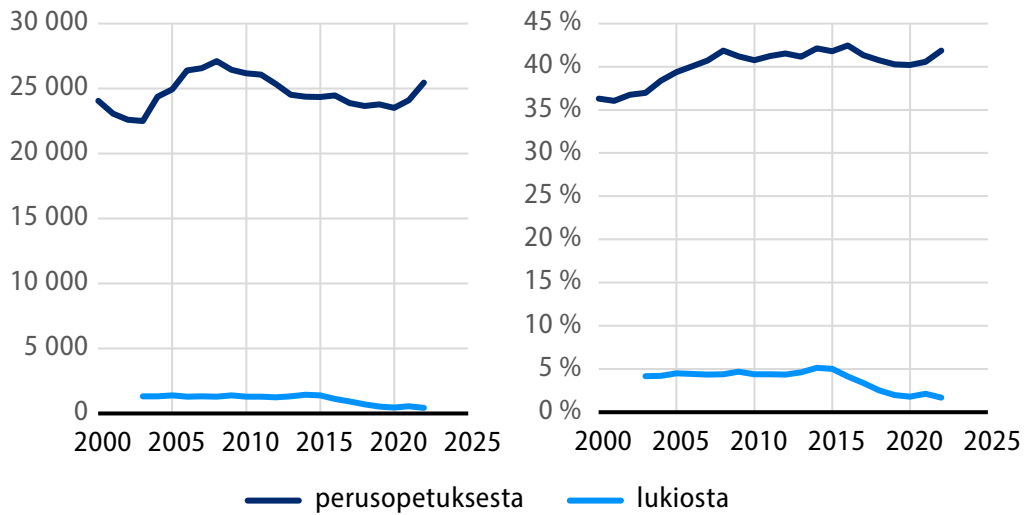

Ammatillisen perustutkinnon suorittajien määrän nousu 2000-luvulla heijastaa ammatillisen koulutuksen aloittamisen lisääntymistä.

2000-luvun alussa perusasteen päättävistä suoraan ammatilliseen koulutukseen sijoittuvien osuus nousi aiemmasta n. 36 prosentista n. 41 prosenttiin ja on 2010-luvun lopun välikaista laskua lukuun ottamatta pysytellyt tällä tasolla. Ammatillisten oppilaitosten kannalta tämä on tarkoittanut n. 25 tuhannen perusopetuksen päättäneen vuosittain aloittavan ammatilliset opinnot.

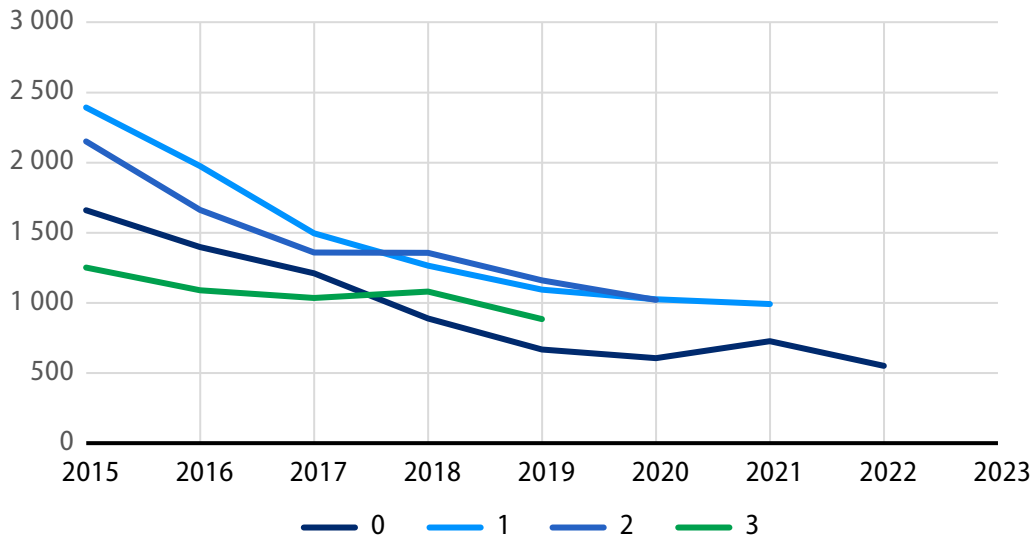
Uusista ylioppilaista toisen asteen ammatilliset opinnot välittömästi aloitti pitkään n. 5 %, mikä tarkoitti n. 1 300–1 400 ylioppilasta vuosittain. Vuoden 2015 jälkeen osuus ja määrä laskivat nopeasti ja vuonna 2022 ammatillisiin opintoihin sijoittui suoraan n. 1,7 %, eli n. 400 ylioppilasta. Muutos on luontevaa tulkita osaksi ylioppilaiden hakeutumisessa tapahtuvia muutoksia korkeakoulujen ottaessa käyttöön ensikertalaisikiintiöt 2010-luvun puolivälissä.

Kuvio 128. Peruskoulun/lukion päättövuonna ammatilliset opinnot aloittaneiden määrä (vasen) ja osuus saman vuoden peruskoulun päättäneistä/ylioppilaista (oikea) 2000–2022

Ylioppilaiden siirtyminen ammatilliseen koulutukseen näyttää pääosin olleen toissijainen suuntautumisvaihtoehto (kts. yllä kohta ylioppilaiden hakeminen). Tämä on heijastunut yhtäältä ammatilliseen koulutukseen jatkamisena kun muut opinnot eivät ole auenneet, minkä seurauksena ammatillisessa koulutuksessa on vuoden kuluttua ylioppilastutkinnosta ollut suurempi osuus ylioppilaista kuin ylioppilasvuonna. Toisaalta osa ammatilliseen sijoittuneista ylioppilaista näyttää jatkavan korkeakouluopintoihin varsin nopeasti ja jo kahden vuoden kuluttua ylioppilastutkinnosta ammatillisia opintoja suorittavien määrä on selvästi pienempi kuin vuoden kuluttua ylioppilastutkinnosta.

Kuvio 129. Ammatillisessa peruskoulutuksessa olevien ylioppilaiden määrä ylioppilasvuoden ja tutkinnon suorittamisesta kuluneiden vuosien mukaan 2015–2022

Suoraan perusasteelta tulevien opiskelijoiden lisäksi ammatillisessa koulutuksessa aloittaa runsaasti vanhempia opiskelijoita, joilla ei ole perusasteen jälkeistä tutkintoa.

Kun vuonna 2021 ammatillisen koulutuksen aloitti suoraan peruskoulusta n. 24 100 nuorta, yhteensä perusopetuksen jälkeisessä yhteishaussa paikan vastaanotti n. 29 000 opiskelijaa, joiden pohjakoulutus oli perusasteen koulutus.

Vuonna 2021 ammatillisen peruskoulutuksen aloitti yhteensä n. 86 000 henkeä, joista n. 53 000 hengellä ei ollut rekisterissä perusasteen jälkeistä tutkintoa. Luku sisältää koko ammatillista perustutkintoa suorittavien lisäksi tutkinnon osia ammatillisessa peruskoulutuksessa suorittavat.

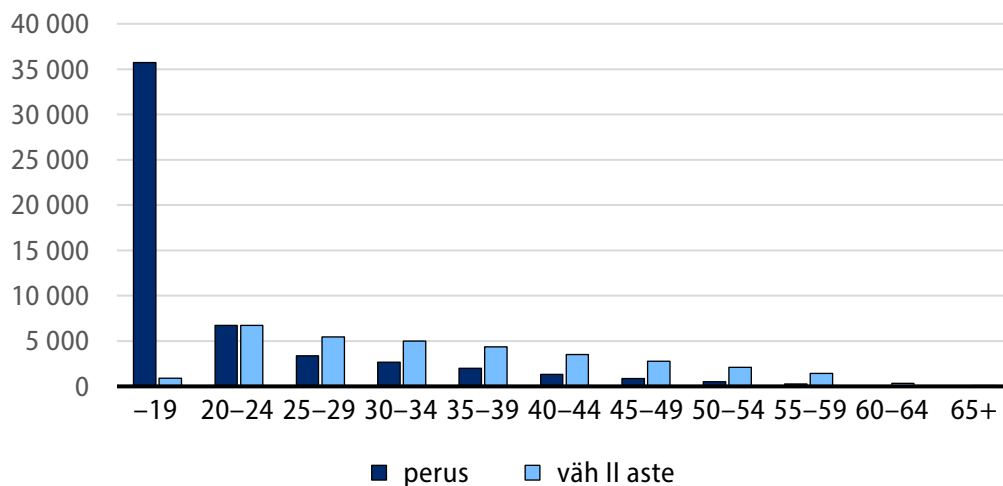
Korkeintaan 19-vuotiaita aloittajia, joilla oli taustalla perusaste tai tuntematon koulutus, oli 53 000 aloittajasta n. 36 000, eli aiemmin vain perusasteen suorittaneista aloittajista 2/3 aloittaa ammatillisen peruskoulutuksen nuorina. Korkeintaan perusasteen suorittaneiden aloittajien määrä myös pienenee nopeasti siirryttäessä vanhempiin ikäryhmiin.

Ikäryhmien ja ajallisessa vertailussa on huomioitava muutos ammatilliseen koulutukseen osallistuvassa väestössä. Maahanmuuttajataustaisten, äidinkieleltään muuta kuin kansalliskieliä puhuvien määrä ja osuus ammatillisen koulutuksen

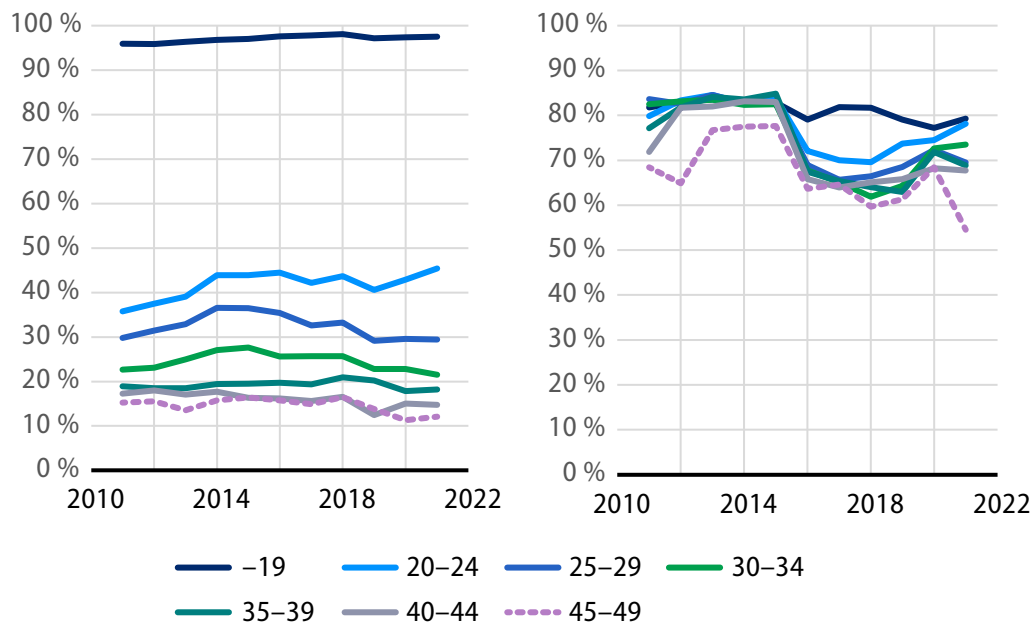
opiskelijoista on kasvanut voimakkaasti. Ammatilliseen peruskoulutukseen osallistuvilla maahanmuuttaja-aikuisilla ei pääosin ole, tosiasiallisesta koulutustaustasta riippumatta, tutkintorekisterissä näkyviä tutkintoja, jolloin he näyttävät tarkastelussa vailla aiempaa tutkintoa olevina.

Maahanmuuttajien ja maahanmuuttajataustaisten osallistuminen ammatilliseen koulutukseen on lisääntynyt voimakkaasti 2000-luvulla, erityisesti 2010-luvulla, mikä lisää, ainakin tilastollisessa tarkastelussa aikuisten ammatillisen koulutuksen kohdentumista ryhmille, joilla ei ole aiempaa ammatillista koulutusta.

Kuvio 130. Ammatillisen peruskoulutuksen uusien opiskelijoiden aiempi korkein tutkinto 2021 (perusaste tai enemmän)

Kuvio 131. Korkeintaan perusasteen koulutuksen suorittaneiden osuus ammatillisen peruskoulutuksen uusista opiskelijoista äidinkieleltään suomen tai saamen (vasen) ja muun kuin kansalliskielisiltä (oikea)

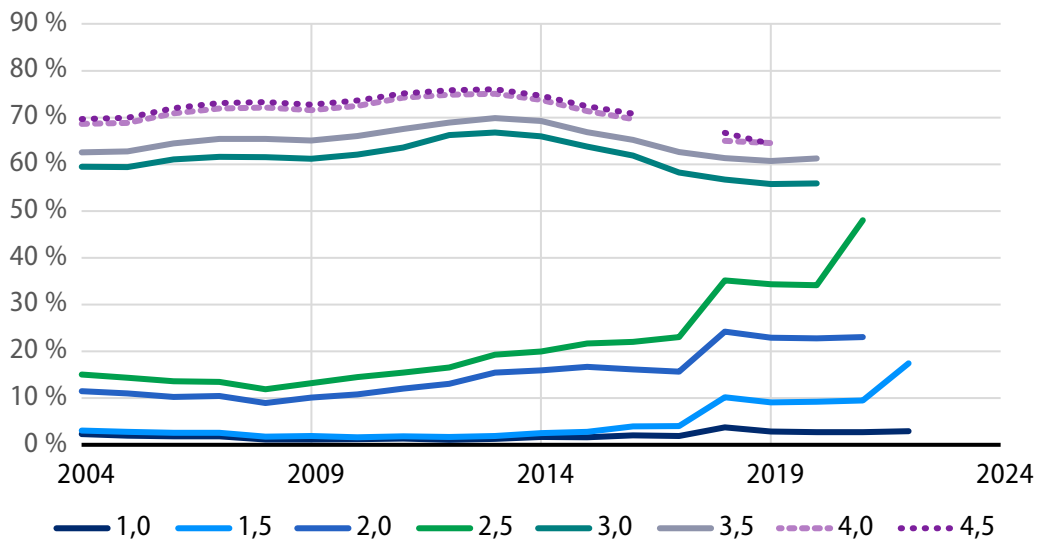
8.3.2 Ammatillisen peruskoulutuksen läpäisy

Ammatillisessa peruskoulutuksessa tutkinnon suorittaminen on nopeutunut 2000-luvulla merkittävästi. 2010-luvun alusta saakka korkeintaan 4–4,5 vuodessa tutkinnon suorittaneiden osuus opinnot aloittaneista on ollut laskussa, toisaalta alle tavoitteellisen suoritusajan tutkinnon suorittavien osuus on ollut nousussa 00-luvun lopulta, erityisesti ammatillisen koulutuksen reformin jälkeen. Enintään 2,5 vuodessa tutkinnon suorittavien osuus on noussut erittäin voimakkaasti, kun taas enintään kolmessa vuodessa tutkinnon suorittaneiden osuus on säilynyt hyvin vakaana.

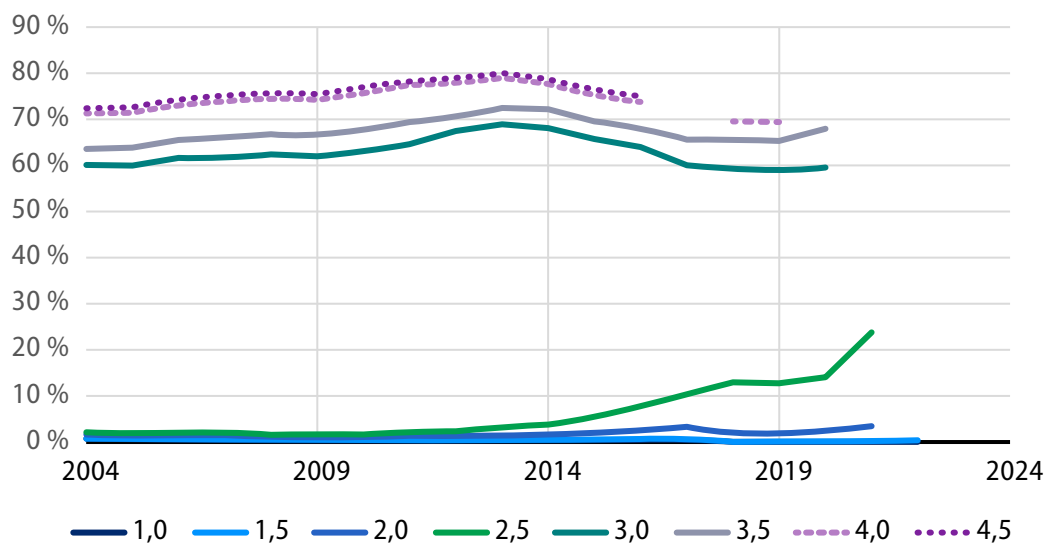
Koulutuksen läpäisyyn vaikuttavat hyvin monet tekijät, ml. aloittajien ikä ja pohjakoulutus. Jo aiemmin vähintään samantasoisien tutkinnon suorittaneilla tutkinto on suoritettavissa nopeammin, koska etenemistä nopeuttavaa aiempaa osaamista on enemmän. Ensimmäistä ammatillista perustutkintoaan suorittavien tilanne saadaan näkyviin rajaamalla tarkastelu nuorimpiin aloittajaryhmiin (enintään 18-vuotiaisiin 2004–2017 aloittaneissa ja enintään 16-vuotiaisiin 2018 jälkeen aloittaneissa). Tässä

tarkastelussa alle 3 vuodessa tutkinnon suorittaneiden osuus on huomattavasti pienempi, mutta erityisesti 2,5 vuodessa tutkinnon suorittavien osuus näyttää olleen selvässä nousussa 2010-luvun alkupuolelta saakka.

Kuvio 132. Alkuperäisessä tutkintolajissa tutkinnon suorittaneiden osuus opintojen keston mukaan ammatillisessa peruskoulutuksessa

Kuvio 133. Alkuperäisessä tutkintolajissa tutkinnon suorittaneiden osuus opintojen keston mukaan ammatillisessa peruskoulutuksessa (2004–2017 max 18 v, 2018- max 16 v aloittaneet)

8.3.3 Opintojen jatkaminen ammatillisesta peruskoulutuksesta

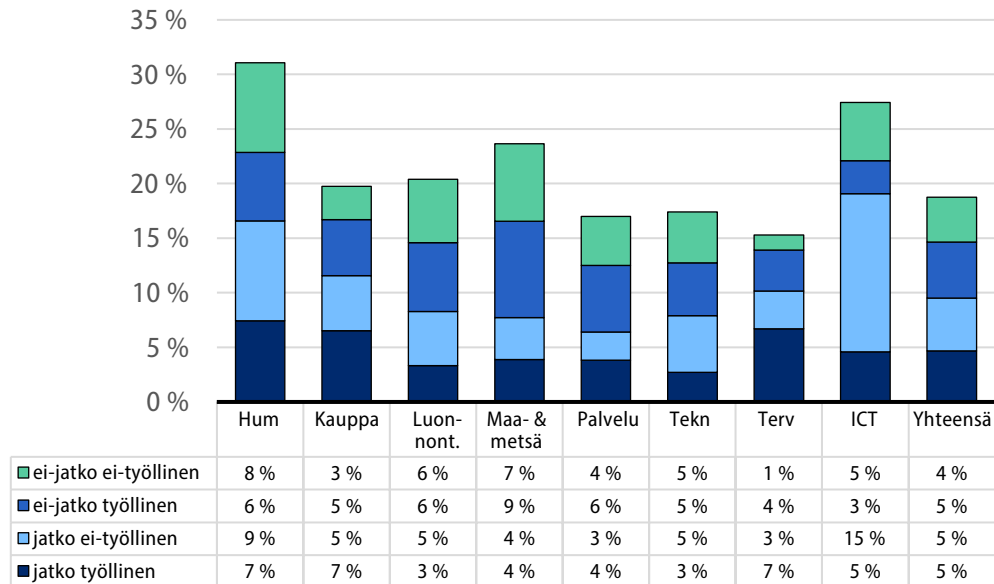
Ammatillisesta peruskoulutuksesta siirrytään ensisijaisesti työelämään, mutta kolmivuotiset ammatilliset perustutkinnot tuottavat yleisen jatko-opintokelpoisuuden ja opintojen jatkaminen seuraavalla koulutusasteella on osa sen positiivista tuloksellisuutta. Ammatillisen peruskoulutuksen suorittaneet jatkavat usein opintojaan myös saman koulutusasteen koulutuksessa.

Ammatillisen peruskoulutuksen suorittaneista opintoja jatkaa välittömästi varsin suuri osuus. Vuoden kuluttua valmistumisesta opiskelijana on lähes joka viides. Kuten muidenkin koulutustasojen työmarkkinoillesiirtymistutkinnon suorittaneilla, myös ammatillisen peruskoulutuksen suorittaneilla n. puolet opintojaan jatkaneista sijoittuu jatko-opintoihin, toisen puolen jatkaessa opintoja korkeintaan samantasoisessa koulutuksessa. Ammatillisen perustutkinnon 2008–2020 suorittaneista 9,5 % oli vuoden kuluttua suorittamassa opintoja korkeakoulussa, 9,2 % taas muita kuin jatko-opintoja.

Opintoja jatkaneiden työllisyystilanne heijastaa yleistä työllisyystilannetta. Opintoja ammatillisen perustutkinnon jälkeen jatkaneista työllisiä on n. 52 %, ja ei-jatko opiskelijoiden työllisyysaste on hieman jatko-opiskelijoita korkeampi (55 % vs 49 %).

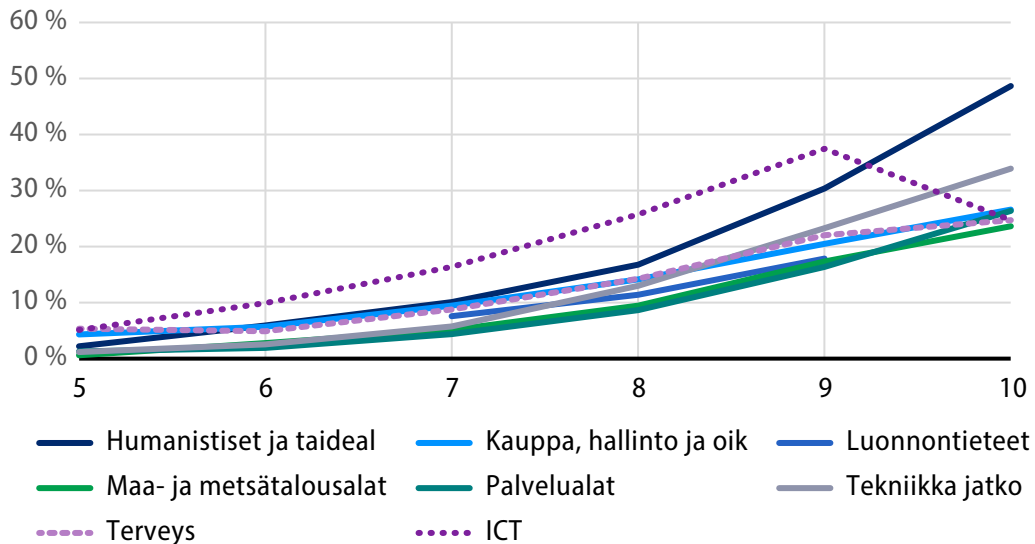
Koulutusaloittaisessa tarkastelussa korostuu, että tekniikan alan ammatillinen peruskoulutus, jonka työllisyystulemat ovat heikot, johtaa terveyden ja hyvinvoinnin alan koulusta harvemmin jatko-opintoihin. Päätoimisten jatko-opiskelijoiden osuus on tekniikan alalla hieman korkeampi, koska jatko-opiskelijat ovat terveyden ja hyvinvoinnin alalla merkittävältä osin (66 %) työllisiä. Sen sijaan heikosti työllistävillä ICT- sekä humanistisilla ja taidealoilla ammatillisesta peruskoulutuksesta sijoitetaan varsin usein jatko-opintoihin.

Kuvio 134. Opintoja jatkaneiden osuus 2008–2020 ammatillisen perustutkinnon suorittaneista koulutusaloittain (1 v valmistumisesta)

Muihin kuin jatko-opintoihin jatkaminen ei ole selvässä yhteydessä peruskoulun opintomenestykseen, mutta jatko-opintoihin sijoittuneiden osuus vaihtelee voimakkaasti peruskoulun päättöarvosanojen suhteen. Heikoin arvosanoin peruskoulunsa päättäneistä ammatillisen perustutkinnon suorittaneista jatko-opintoihin sijoittuu kaikilla koulutusaloilla n. joka kahdeskymmenes, kun taas kiitettävien arvosanoin peruskoulunsa päättäneistä yli neljännes jatkaa vuoden sisällä jatko-opintoihin.

Kuvio 135. Jatko-opintoihin sijoittuneiden osuus 2008–2020 ammatillisen perustutkinnon suorittaneista peruskoulun päättöarvosanojen mukaan (1 v tutkinnon suorittamisesta)

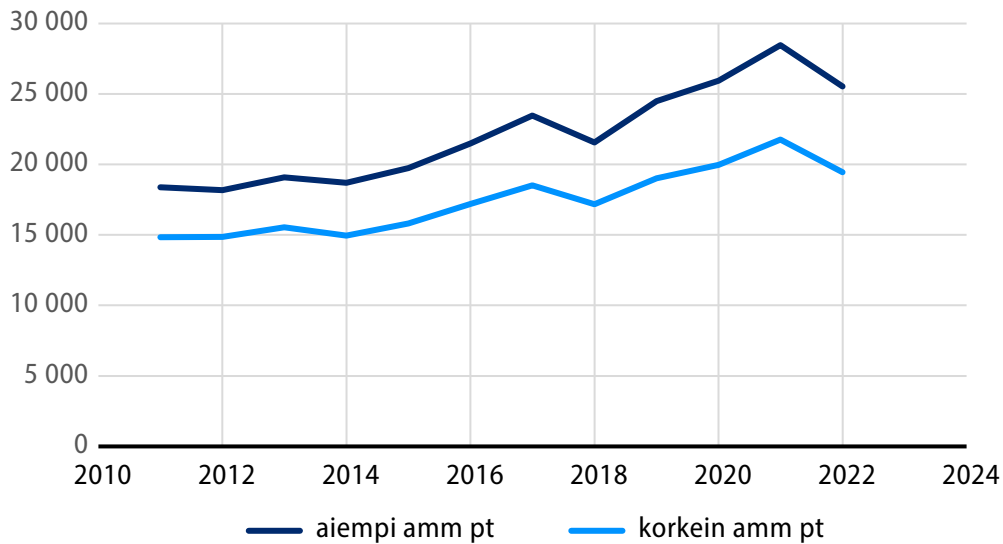

8.3.4 Uusi alku ammatillisessa peruskoulutuksessa

Opintojen jatkaminen ammatillisen peruskoulutuksen jälkeen sekä paluu opintoihin näkyvät ammatillisen koulutuksen uusissa opiskelijoissa. Vuosina 2011–2021 ammatillisen peruskoulutuksen jo suorittaneiden ammatillisen peruskoulutuksen aloittavien määrä nousi n. 18 000 hengestä n. 28 000 henkeen. Tästä joukosta ammatillinen peruskoulutus oli korkein tutkinto n. 15 000 hengellä vuonna 2011 ja n. 22 000 hengellä vuonna 2021. Niiden, joista joilla ammatillinen perustutkinto on korkein aiemmista tutkinnoista, osuus kaikista aiemmin ammatillisen perustutkinnon suorittaneista on laskenut yli 81 prosentista n. 76 prosenttiin.

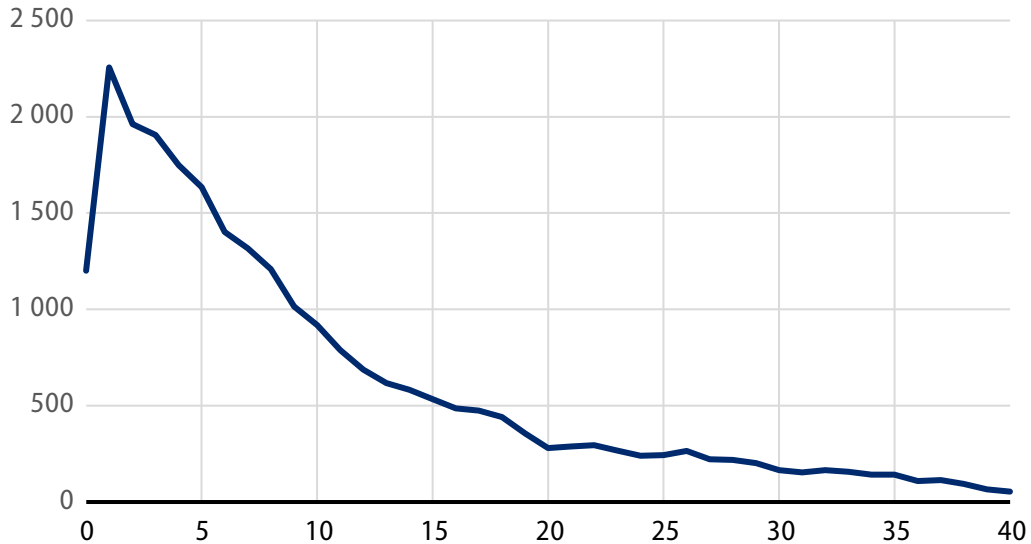
Ammatillisen peruskoulutuksen aloittajissa aiemman ammatillisen koulutuksen suorittaneiden määrä onkin kasvanut voimakkaasti ja tämän joukon sisällä myös muita opintoja, useimmiten ammatti- tai erikoisammattitutkinnon suorittaneiden määrä on kasvanut nopeammin kuin pelkän ammatillisen peruskoulutuksen aiemmin suorittaneiden määrä.

Kuvio 136. Ammatillisen peruskoulutuksen uudet opiskelijat, joilla aiempi ammatillinen peruskoulutus

Jo aiemmin ammatillisen peruskoulutuksen suorittaneet uudet opiskelijat palaavat tyypillisesti opintoihin varsin pian tutkinnon suorittamisen jälkeen. Vuosina 2011–2021 ammatillisen peruskoulutuksen aloittaneista n. 239 000 henkilöstä puolet oli suorittanut edellisen tutkinnon korkeintaan 6 vuotta aiemmin ja n. 30 % korkeintaan 3 vuotta aiemmin. Yleisintä opintojen aloittaminen on 1–2 vuotta edellisen tutkinnon suorittamisen jälkeen.

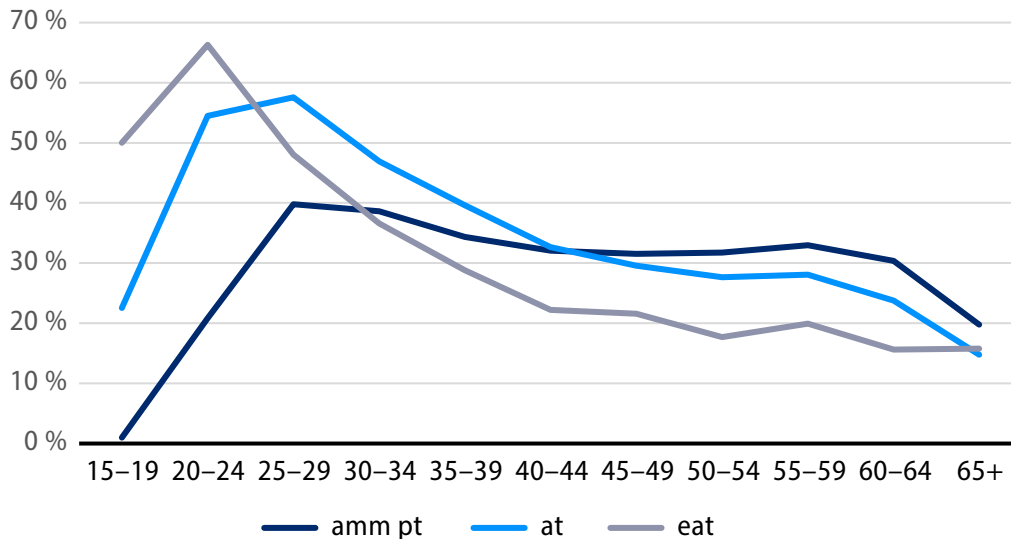
Kuvio 137. Ammatillisen peruskoulutuksen uudet opiskelijat, joilla aiempi ammatillinen peruskoulutus – vuosia edellisen tutkinnon suorittamisesta (2022)

Ammatillinen peruskoulutus onkin 2000-luvulla laajentunut erityisesti moninkertaisen tai täydennyskoulutuksen väylänä. Toisen asteen koulutukseen osallistuvista aikuisista osalla kyse on huomattavan viivästyneestä sijoittumisesta toisen asteen koulutukseen, osalla moninkertaisesta samantasoisesta koulutuksesta myös ammatillisessa peruskoulutuksessa. Yli 25-vuotiaista ammatillisen peruskoulutuksen opiskelijoista n. puolet on suorittanut jo aiemmin ammatillisen koulutuksen.

Ammatti- ja erikoisammattitutkinnot ovat nuorissa ikäryhmissä ammatillisia perustutkintoja selvemmin suuntautuneet jo aiemmin ammatillisen koulutuksen suorittaneille, mutta yli 45-vuotiaissa ikäryhmissä aiemmin ammatillisen tutkinnon korkeimpana tutkintona suorittaneiden osuus opiskelijoista on ammatti- ja erikoisammattitutkinnoissa alempi kuin ammatillisissa perustutkinnoissa.

Kuvio 138. Ammatillinen peruskoulutus sekä ammatti- ja erikoisammatti-tutkintokoulutus, opiskelijoilla korkein aiempi tutkinto ammatillinen peruskoulutus, ikäryhmittäin 2022

8.4 Kiertyvät koulutuspolut ja moninkertainen koulutus

8.4.1 Moninkertainen opintojen aloittaminen ja tutkinnon suorittaminen

Moninkertainen koulutus on yleistä kaikessa ammatillisesti eriytyneessä koulutuksessa. Merkittävällä osalla opinnot aloittavista on jo vähintään samantasoinen tutkinto, vielä selvästi useampi on aloittanut saman tasoiset opinnot jo aiemmin. Se, miten moninkertainen koulutus toteutuu, vaihtelee huomattavasti koulutusasteittain.

Moninkertainen tutkinnon suorittaminen on pääosin toisen asteen ammatillista koulutusta koskeva ilmiö, mitä selittänee toisen asteen ammatillisen koulutuksen tuottama työmarkkina-asema. Usean toisen asteen tutkinnon suorittamisen seurauksena työmarkkinoilla toisen asteen tutkinnon suorittaneella henkilöllä on aiempaa harvemmin taustallaan yhtä toisen asteen tutkintoa ja suoritettuihin tutkintoihin sitoutunut koulutusvuosimäärä voi olla korkeampi kuin korkeakoulututkinnon suorittaneilla. Tämä vaikuttaa arvioihin koulutuksen tuottamista hyödyistä, silloin kuin hyödyt suhteutetaan yksilö- tai yhteiskunnan tasolla tehtyyn koulutusinvestointiin.

Korkea-asteen koulutuksessa moninkertainen koulutus on pääosin toteutunut moninkertaisen opintojen aloittamisen muodossa. Moninkertainen aloittaminen voidaan jakaa moneen tyyppiin, joista selvimmin tilastoista on tunnistettavissa nuorten vaiheittainen korkeakouluopintojen aloittaminen ja korkeakoulutettujen aikuisten täydennyskouluttautuminen.

Vielä 2010-luvun alussa korkeakouluopintojen aloittaminen eteni usein kaksivaiheisesti niin, että opinnot korkeakoulussa aloitettiin ensin hakijan kannalta toissijaisessa koulutuksessa, josta siirryttiin seuraavina vuosina ensisijaisena kohteena olevaan koulutukseen. Tämä näkyi erityisesti nuorten ei-ensikertalaisten vastaanottamien opiskelupaikkojen suurena määränä. Tämä polku poistui merkittävältä osin ensikertalaiskiintiöiden käyttöönoton yhteydessä, mutta on ollut viime vuosina uudestaan kasvussa.

Tästä selvästi erottuva moninkertaisen koulutuksen muoto on aikuisten ei-ensikertalaisten, usein korkeakoulututkinnon suorittaneiden, korkeakouluopintojen aloittaminen. Tämän ryhmän aloittamisessa on merkkejä moninkertaisen aloittamisen lisääntymisestä, mahdollisesti osin siksi, että korkeakoulujen ei-ensikertalaisille suuntautuva todistusvalinta mahdollistaa hyvin arvosanoin ylioppilastutkinnon suorittaneille ei-ensikertalaisille hyvin vähäisellä panostuksella menestyksellisen opiskelijavalintaan osallistumisen.

8.4.2 Moninkertainen tutkinnon suorittaminen

Moninkertaisen koulutuksen ytimenä voidaan pitää usean saman tason tutkinnon suorittamista. Tarkastelun tuloksiin vaikuttavat tulkinnat siitä, mitkä tutkinnot ovat koulutustasoa nostavia. Ylioppilastutkinto, ammatillinen perustutkinto ja ammattitutkinto ovat tutkintojärjestelmässä saman tasoisia tutkintoja, toisaalta opiskelijan koulutuspolku voi perustellusti edetä ylioppilastutkinnosta ammatilliseen peruskoulutukseen ja sieltä ammattitutkintoon.

Seuraavassa koulutustasoa nostavaa tutkintoa tarkastellaan 1 numerotasolla, jolloin kaikki edellä mainitut tutkinnot ovat saman tasoisia, sekä 2-numerotasolla, jolloin ammatillinen peruskoulutus on ylioppilastutkintoa korkeampi, ammattitutkinto perustutkintoa korkeampi, yliopiston kandidaattitutkinto ammattikorkeakoulututkintoa korkeampi jne.

Molemmat tarkastelut ovat perusteltuja, mutta vastaavat hieman eri kysymyksiin. Tarkasteluissa on myös huomattava, että erityisesti siirryttäessä yleissivistävästä koulutuksesta työmarkkinoille johtavaan, ammatillisesti eriytyneeseen koulutukseen tutkintotason rinnalla koulutuspoliittisesti kiinnostava kysymys koskee etenemistä koulutuspolulla.

Eryteisesti toisen asteen koulutuksen tarkastelussa on hyvä erottaa toisistaan kysymys koulutustason nostamisesta ja koulutuspolulla etenemisestä. Koulutusjärjestelmä rakentuu ajatukselle, että yleissivistävästä koulutuksesta kuljetaan ammatillisesti eriytyneen koulutuksen kautta työmarkkinoille ja siten ylioppilastutkinnosta ammatilliseen perustutkintoon eteneminen on koulutuspolulla etenemistä. Ylioppilastutkinto ja ammatillinen perustutkinto ovat kuitenkin tutkintojärjestelmän näkökulmasta saman tasoisia toisen asteen tutkintoja ja ne luokitellaan 1-numerotason tarkastelussa saman koulutusasteen tutkinnoiksi.

2-numerotarkastelun käyttäminen onkin tässä kohtaa perusteltua, kun ollaan kiinnostuneita yksilön etenemisestä koulutuspolulla kohti työmarkkinoita. 2-numerotasolla tarkasteltuna jokainen tutkinto on koulutustasoa nostava, kun ylioppilas suorittaa ammatillisen perustutkinnon ja sen jälkeen ammattitutkinnon ja lopulta erikoisammattitutkinnon. 1-numerotasolla näistä koulutustasoa nostavia ovat vain ylioppilastutkinto (joka oli suorittajansa ensimmäinen toisen asteen tutkinto) sekä erikoisammattitutkinto (joka oli ensimmäinen erikoisammattikoulutusasteen tutkinto).

Käytännössä ylioppilastutkinnon kautta ammatilliseen peruskoulutukseen eteneminen on vähentynyt ja moninkertainen ammatillisten perustutkintojen suorittaminen lisääntynyt, minkä vuoksi on tärkeä tunnistaa, että vaikka molemmissa tapauksissa suoritetaan useita toisen asteen tutkintoja, koulutuspolulla etenemisen kannalta kyse on hyvin erilaisista kysymyksistä.

Korkeakoulutuksen tarkastelussa 1- ja 2-numerotason tarkastelut vastaavat vastaavalla tavalla eri kysymyksiin. 1-numerotasolla sekä ammattikorkeakoulututkinto että yliopistojen alempi korkeakoulututkinto ovat molemmat alemman korkeakouluasteen tutkintoja. 2-numerotasolla tarkasteltuna nämä tutkinnot asettuvat eritasoisiksi. Vastaava ero korkeakoulusektorien välillä on ylemmällä korkeakouluasteella. Korkeakoulusektorit ovat lainsäädännön näkökulmasta ja käytännön toiminnan osalta samantasoisia, eikä 2-numerotasolla tarkasteltua eroa tule siksi tulkita koulutustasoeroksi. 2-numerotasolla tarkasteltuna ammattikorkeakoulututkinnosta yliopistolliseen alempaan korkeakoulututkintoon etenevä nostaa koulutustasoaan,

mutta päivystaiseen suuntaan etenevä ei. Täten korkea-asteella 2-numerotaso on ennen kaikkea hyödyllinen tarkasteltaessa opiskelijavirtaa yliopisto- ja ammattikorkeakoulusektorien välillä.

Tutkijakoulutuksessa lisensiaattitutkinto on tohtoritutkintoa alempi tutkinto ja 2-nrotason tasoluokittelua voidaankin pitää muista koulutusasteista poiketen suoraan tasoerona.

Taulukko 1. Koulutusasteet

1-numerotaso	2-numerotaso
	31 lukiokoulutus
3 toinen aste	32 ammatillinen peruskoulutus
	33 ammattitutkinto
4 erikoisammattikoulutusaste	41 erikoisammattitutkinto
5 alin korkea-aste	51 opistoaste
	52 alimman korkea-asteen koulutus
6 alempi korkeakouluaste	61 ammatillinen korkea-aste
	62 ammattikorkeakoulututkinto
	63 alempi korkeakoulututkinto
7 ylempi korkeakouluaste	71 ylempi ammattikorkeakoulututkinto
	72 ylempi korkeakoulututkinto
8 tutkijakoulutusaste	81 lisensiaattitutkinto
	82 tohtorintutkinto

Molemmilla tarkastelutavoilla koulutustasoa nostavien tutkintojen osuus suoritteista tutkinnoista on korkein tieteellisissä jatkotutkinnoissa ja lukiokoulutuksessa.

Koulutustasoa nostamattomat tutkinnot ovat tarkastelutavasta riippumatta suhteellisen harvinaisia korkeakoulutuksessa. 2-tasotarkastelussa ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneista tutkinto ei ollut koulutustasoa nostava n. 9 % tutkinnon suorittaneista, yliopistoissa vähintään samantasoinen tutkinto oli 5,4 prosentilla alemman ja n. 6,3 prosentilla ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneista. 1-numerotasolla tarkasteluna osuudet ovat hyvin samoja, lukuun

ottamatta yliopistollista alempaa korkeakoulututkintoa, jossa koulutustasoa nostamattomien tutkintojen osuus kaksinkertaistuu 10,9 prosenttiin, koska merkittäväällä osalla alemman korkeakoulututkinnon suorittaneista on aiemmin suoritettu ammattikorkeakoulututkinto.

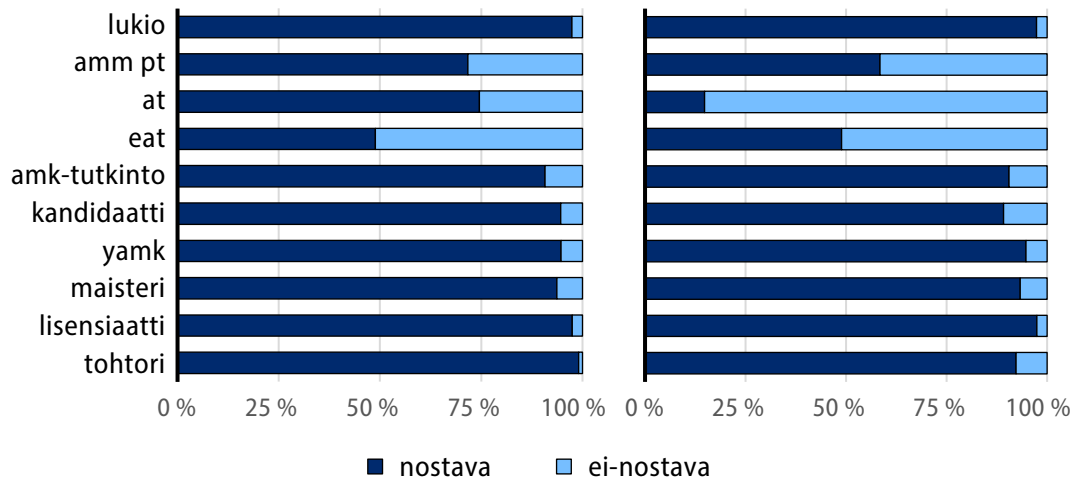
Ammatillisessa koulutuksessa koulutustasoa nostamattomien tutkintojen osuus on huomattavasti suurempi. Kaksinumerotasolla tarkastellen moninkertaisen koulutuksen tutkintoja on ammatillisessa 28 % perustutkinnoista, 25 % ammattitutkinnoista ja 51 % erikoisammattitutkinnoista. Yksinumerotasolla tarkastellen vastaavat moninkertaisen koulutuksen osuudet ovat 42 %, 85 % ja 51 %.

Eri koulutusmuodoilla onkin hyvin eri osuudet koulutustasoa nostavasta ja moninkertaisesta koulutuksesta. Koulutustasoa nostavista ammatillisesti eriytyneen koulutuksen tutkinnoista ammatillisia tutkintoja on 2-numerotasolla tarkasteltuna n. 49 %, 1-numerotasolla n. 40 %. Ammatillisen koulutuksen osuus koulutustasoa nostamattomista tutkinnoista on 2-numerotasolla tarkasteltuna n. 83 % ja 1-numerotasolla tarkasteltuna n. 88 %.

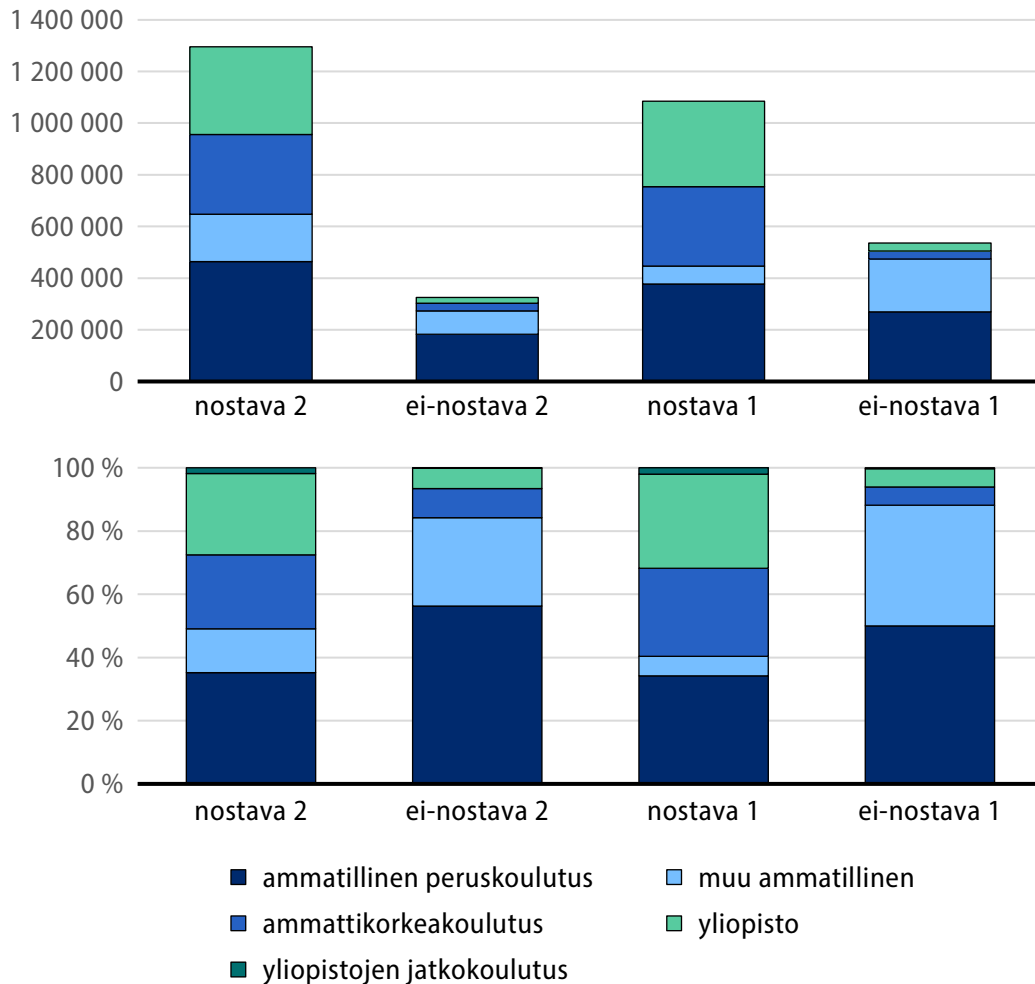
Kokonaisuutena arvioiden moninkertainen saman tasoisten tutkintojen suorittaminen on viime vuosina ollut hyvin yleistä. Vuosina 2010–2022 ammatillisesti eriytyneessä koulutuksessa suoritettiin 2-numerotasolla tarkasteltuna n. 325 000 ja 1-numerotasolla tarkasteltuna 538 000 tutkintoa, jotka eivät nostaneet suorittajansa koulutustasoa.

Moninkertainen tutkinnon suorittaminen on ensisijaisesti toisen ja erikoisammattikoulutusasteen ammatillista koulutusta koskeva ilmiö. Useiden saman tasoisten korkeakoulututkintojen suorittaminen on harvinaista, mutta korkeakoulusektoreiden välinen opiskelijavirta näkyy ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneiden osuudessa alemman korkeakoulututkinnon suorittaneista.

Kuvio 139. Koulutustasoa nostavat ja ei-nostavat tutkinnot 2- (vasen) ja 1-numerotasolla (oikea)

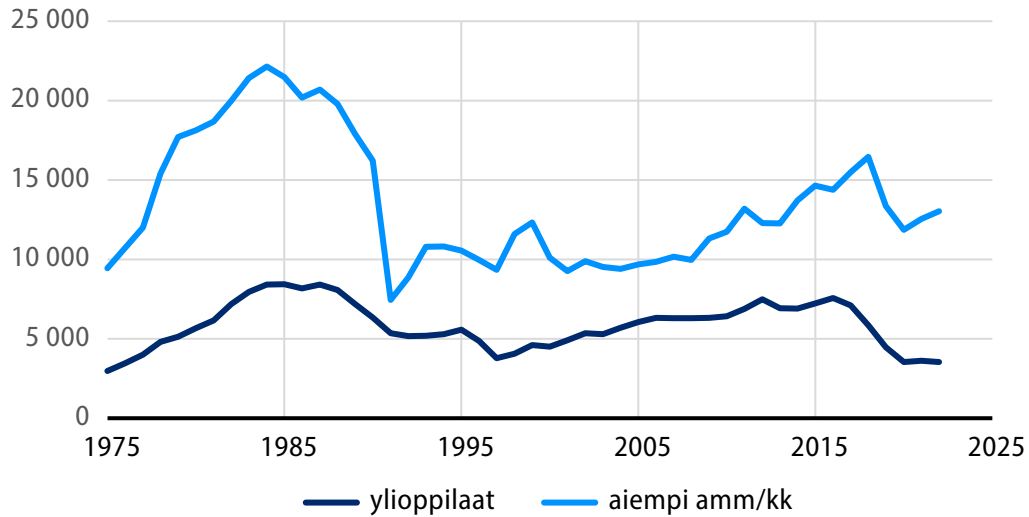
Kuvio 140. Koulutustasoa nostavat ja ei-nostavat tutkinnot 2- (vasen) ja 1-numerotasolla (oikea)

Moninkertaisen tutkinnon suorittamisen luonne ja sen kehitys vaihtelee koulutustyyppittäin.

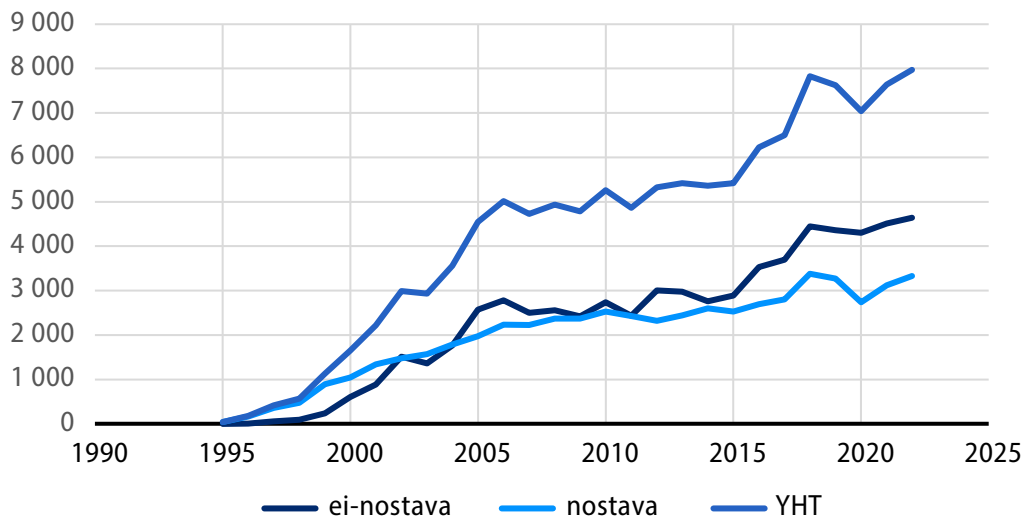
Ammatillisessa peruskoulutuksessa merkittäväällä osalla tutkinnon suorittajista on ollut vähintään toisen asteen tutkinto. On kuitenkin eroteltava toisistaan ammatillisen peruskoulutuksen suorittaneet ylioppilaat ja ne, joilla on jo jokin työmarkkinoille johtava tutkinto ammatillisesti eriytyneestä toisen asteen tai korkea-asteen koulutuksesta. Ylioppilaiden suorittamien ammatillisten perustutkintojen määrä oli pitkään nousussa 2000-luvulla, mutta 2010-luvun jälkipuoliskolta saakka määrä on laskenut nopeasti, jolloin aiemmin työmarkkinoille johtavan koulutuksen suorittaneiden osuus on korostunut.

Kuvio 141. Ammatillisen peruskoulutuksen tutkinnot, joissa suorittajalla jo vähintään toisen asteen koulutus 1975–2022 (Suomen kansalaiset)

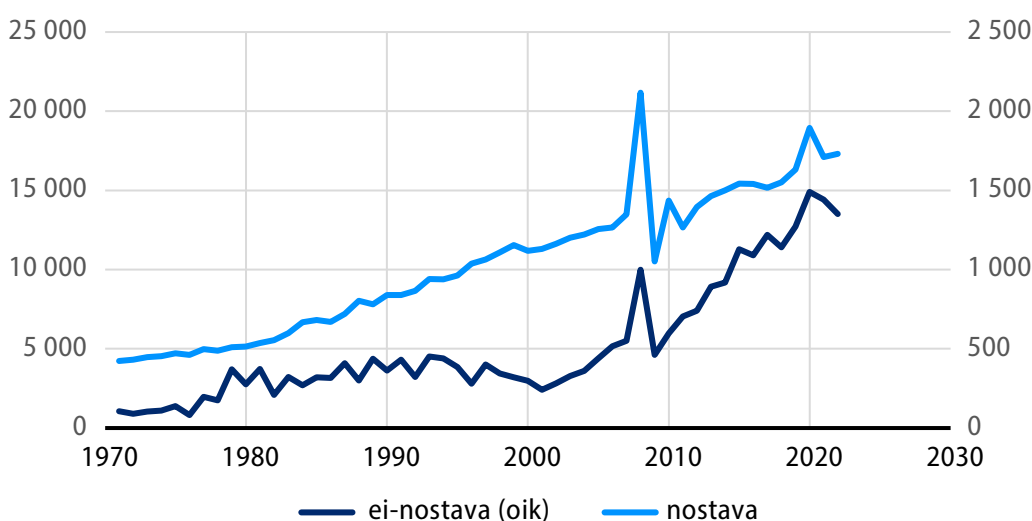
Erikoisammattitutkinnot ovat muodostuneet merkittävältä osin aiemmin vähintään erikoisammattitutkinnon, usein jo korkeakoulututkinnon suorittaneiden koulutukseksi. Erityisesti vuoden 2015 jälkeen erikoisammattitutkintojen määrän kasvu on tullut lähinnä tutkinnoista, jotka eivät nosta suorittajansa koulutustasoa. Korkeimmillaan koulutustasoa nostamattomien tutkintojen osuus oli 2020 yli 61 %, josta se laski n. 58 prosenttiin vuonna 2022.

Kuvio 142. Koulutustasoa nostavat ja ei-nostavat erikoisammattitutkinnot 1995–2022 (Suomen kansalaiset)

Ylemmän korkeakouluasteen tutkinnoissa moninkertaisen tutkinnon suorittamisen osuus on ollut varsin pieni, mutta moninkertainen tutkinnon suorittaminen on 2000-luvulla lisääntynyt huomattavasti nopeammin kuin tutkinnon suorittaminen kokonaisuutena.

Kuvio 143. Koulutustasoa nostavat ja ei-nostavat (1-numerotaso) ylemmän korkeakouluasteen tutkinnot 1971–2022 (Suomen kansalaiset)

8.4.3 Moninkertainen opintojen aloittaminen

Moninkertaisen tutkinnon suorittamisen lisäksi koulutukseen osallistuvat aloittavat usein useamman saman tasoisen tutkinnon suorittamisen. Tämä ilmiö on painottunut korkea-asteen koulutuksessa, jossa pitkään varsin yleinen koulutuspolku kulki vähemmän valikoivan toissijaisen hakukohteen kautta valikoivampaan ensisijaiseen hakukohteeseen. Tällainen nopea moninkertainen opintojen aloittaminen on vähentynyt 2010-luvulla. Moninkertaista koulutuksen aloittamista, joka ei johda moninkertaiseen tutkinnon suorittamiseen, tapahtuu myös mm. silloin, kun tutkintoon johtavaa koulutusta käytetään täydennys- tai lisäkouluttautumisen välineenä, ilman tarkoitusta kokonaisen tutkinnon suorittamiseen.

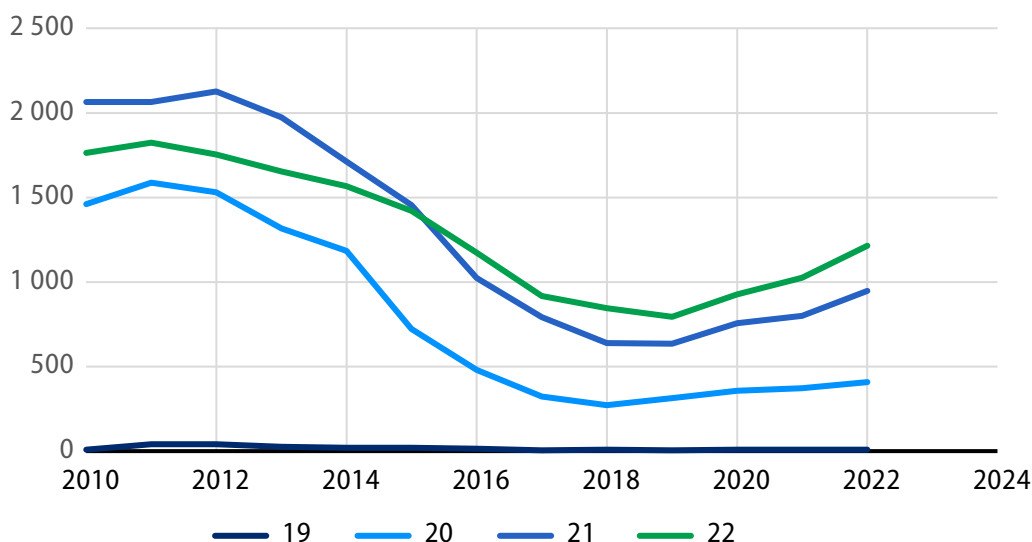
8.4.3.1 Moninkertainen aloittaminen opintopolun alussa

Opintopolun alussa tapahtuva moninkertainen opintojen aloittaminen on vähentynyt korkeakouluissa huomattavasti 2010-luvulla. Muutos on voimakkainta nuorimmissa ikäryhmissä, joissa esimerkiksi 20-vuotiaiden ei-ensikertalaisten suomalaisten ensimmäisen syklin korkeakouluopinnot aloittaneiden määrä laski 2011–2018 n. 1 460 aloittajasta n. 260 aloittajaan.

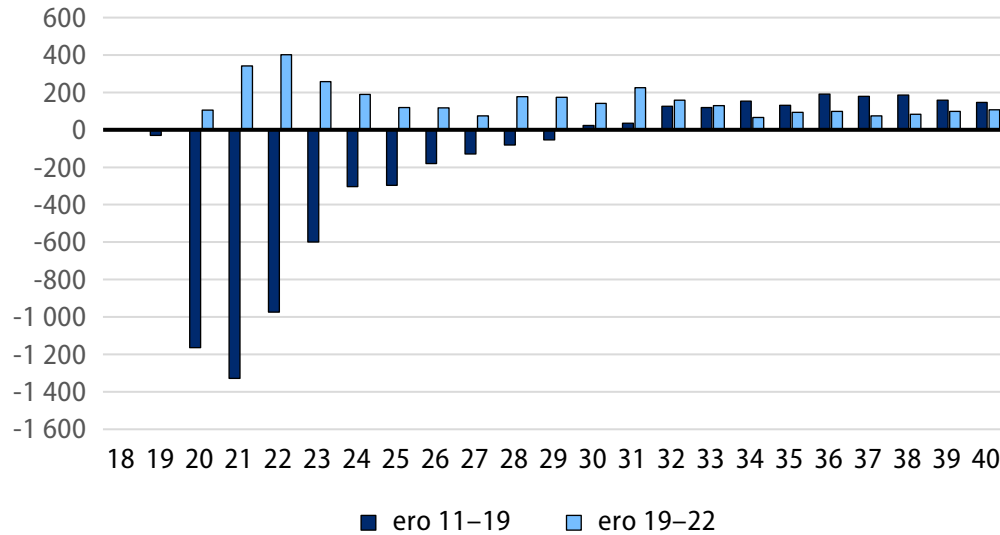
Hieman vanhempien, yli 30-vuotiaiden ei-ensikertalaisten opinnot aloittavien määrä kasvoi samanaikaisesti. Tämä viittaa siihen, että ensikertalaiskiintiöiden vähentäminen nuorten nopea moninkertainen koulutus vapauttamat aloituspaikat kohdentuivat, kuten aloituspaikkalisäykset yleensä kohdistuvat, osin ensikertalaisille, osin ei-ensikertalaisille.

Vuosien 2018–2019 jälkeen kehitys on nuoremmissa ikäryhmissä ollut päinvastainen kuin edellisellä jaksolla, eli nopea moninkertainen korkeakoulutuksen aloittaminen on uudestaan lisääntynyt, mutta sen määrä ei ole palautunut 2010-luvun alun tasolle.

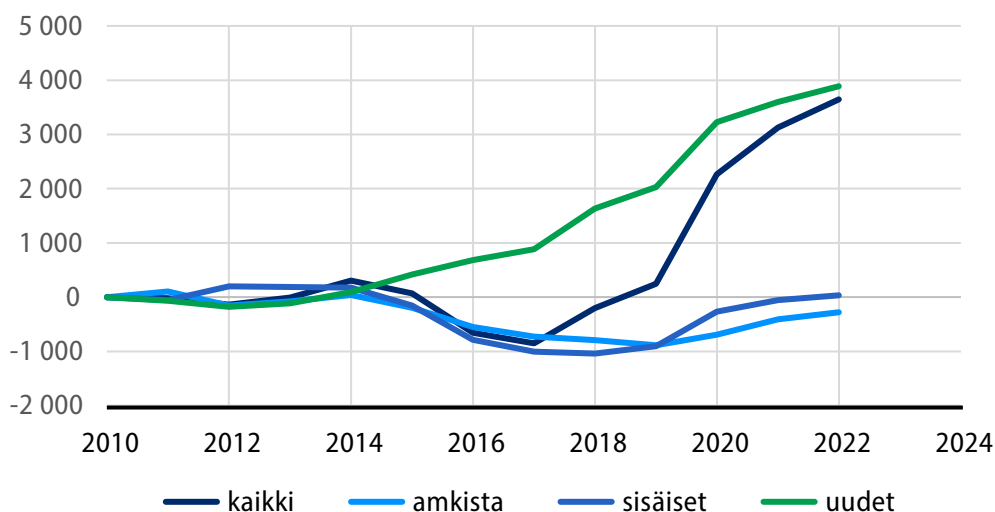
Kuvio 144. Korkeakoulutuksen I syklin aloittavat ei-ensikertalaiset Suomen kansalaiset iän mukaan 2010–2022

Kuvio 145. Korkeakoulutuksen I syklin aloittavien ei-ensikertalaisten Suomen kansalaisten määrän muutos 2011–2019 ja 2019–2023 iän mukaan

Ei-ensikertalaisten aloittaminen yliopistokoulutuksen I syklissä voidaan jakaa ammattikorkeakoulusta tapahtuviin siirtymiin ja yliopiston sisäiseen alanvaihtoon. Näiden ryhmien kehitys seuraa hyvin samankaltaista uraa, mutta vuoden 2019 jälkeen yliopistojen sisäiset siirtymät ovat lisääntyneet hieman ammattikorkeakoulusta tapahtuvia siirtymiä nopeammin ja yliopiston sisällä siirtyvien ei-ensikertalaisten määrässä on vuoteen 2022 mennessä palattu jo vuoden 2010 tason ylittävälle tasolle.

Kuvio 146. Yliopistojen I syklin opinnot aloittaneet ryhmittäin verrattuna vuoteen 2010

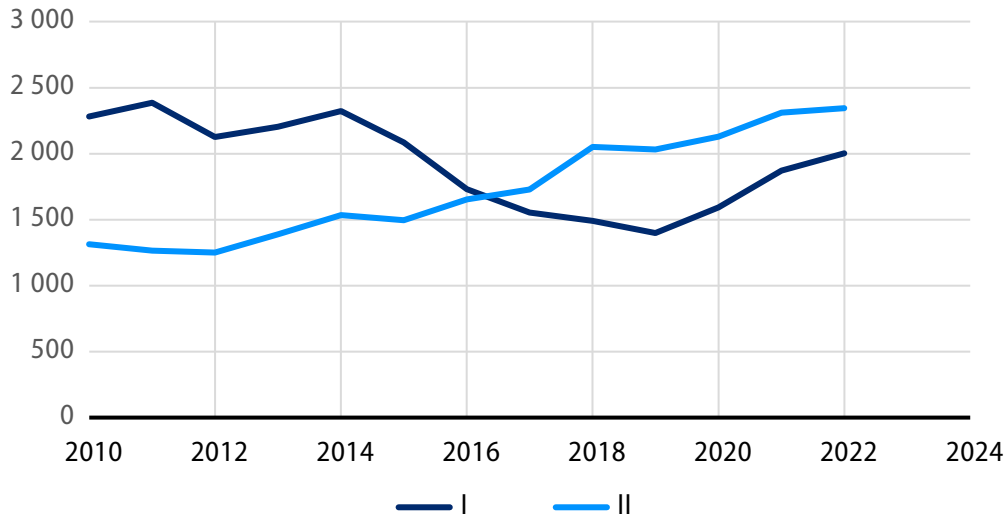
8.4.3.2 Korkeakoulusektorien välinen siirtymä

Korkeakoulutuksen opintopoluilla opiskelupaikkaa on vaihdettu myös korkeakoulusektorien välillä. Yhtäältä, kuten edellä on hakukäyttäytymisen osalta todettu, ylioppilaiden hakeutuminen on 2010-luvulla muuttunut ensikertalaisikiintiöiden käyttöönoton yhteydessä niin, että aiempaa harvempi hakee sekä yliopistoon että ammattikorkeakouluun, mikä näyttää olevan yhteydessä ammattikorkeakoulujen kautta yliopistojen ensimmäisen syklin koulutukseen johtavan opiskelijavirran pienenemiseen.

Toisaalta korkeakoulutuksen kaksiportaistumisen myötä aiempaa selvempi mahdollisuus opiskelupaikan vaihtamiseen I ja II syklin opintojen välissä näkyy syklien välissä tapahtuvan siirtymisen lisääntymisenä korkeakoulusektorien välillä.

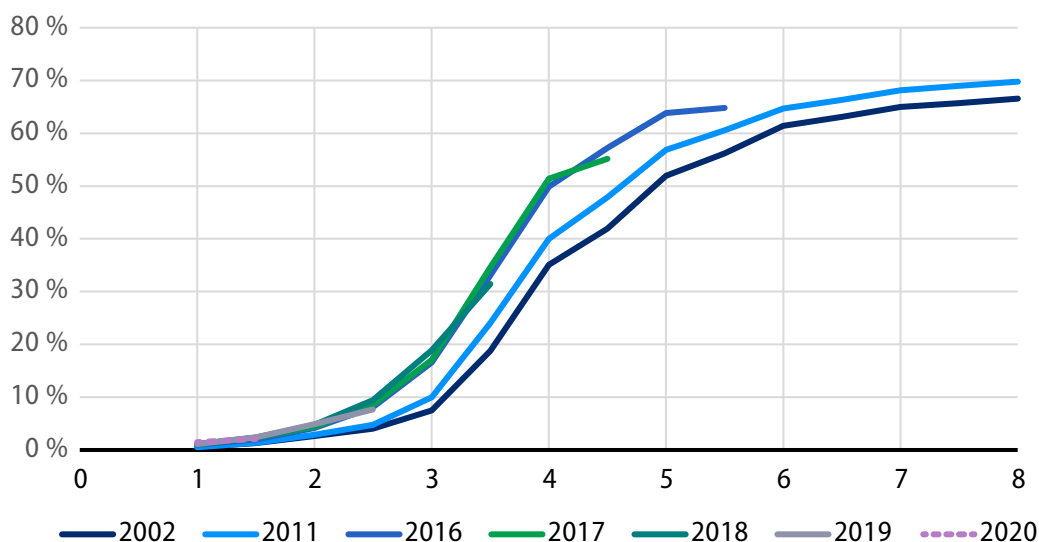
Jo aiemmin korkeakoulusektorilla opiskelleet, mutta ensimmäisen yliopistopaikkansa II syklin opinnoissa vastaanottavien määrä on kasvanut jatkuvasti 2010-luvun alun n. 1 300 hengestä vuoden 2022 n. 2 300 henkeen. Ensimmäisen syklin korkeakouluopinnot ensi kertaa yliopistossa aloittavien, mutta aiemmin korkeakouluopinnot ammattikorkeakouluissa aloittaneiden määrä taas on kehittynyt vaihteittain. Vuosina 2014–2019 määrä väheni voimakkaasti, n. 2 400 hengestä 1 400 henkeen, mutta on 2022 mennessä noussut uudestaan n. 2 400 henkilöön.

Kuvio 147. Aiemmin ammattikorkeakoulussa opiskelleiden Suomen kansalaisten ensimmäinen sijoittuminen yliopistoon 2010–2022 sykleittäin

Nämä muutokset hakukäyttäytymisessä näyttävät olevan yhteydessä opintojen etenemiseen ammattikorkeakouluissa, jos aiempaa harvempi opinnot aloittanut tekee niin tarkoituksenaan keskeyttää ne, kun pääsee ensisijaiseen hakukohteeseensa. Ammattikorkeakouluopintojen läpäisy on noussut pitkäjänteisesti 2010-luvulla, mutta parani erityisen nopeasti vuoden 2013 aloittajaikäluokasta vuoden 2015 aloittajiin. Vuonna 2011 opinnot aloittaneista tutkinnon suoritti 4 vuoden kuluessa opintojen aloituksesta 40,0 %, mutta 2015 aloittaneilla vastaava osuus oli 49,5 %.

Kuvio 148. Ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneiden osuus opinnot aloittaneista aloitusvuoden ja opintojen keston mukaan

8.5 Korkeakouluopintoihin sijoittuminen

Korkeakouluopintoihin sijoittuminen on Suomessa pitkään toteutunut viivästyneesti. Opintoja ei ole aloitettu välittömästi toisen asteen koulutuksen suorittamisen jälkeen, vaan siirtymä korkeakouluun on kestänyt useita vuosia. Kuten edellä on käynyt ilmi, polku toisen asteen opinnoista korkea-asteelle on muuttunut 2010- ja 2020-luvuilla mm. korkeakoulutuksen opiskelijavalinnassa tapahtuneiden muutosten takia.

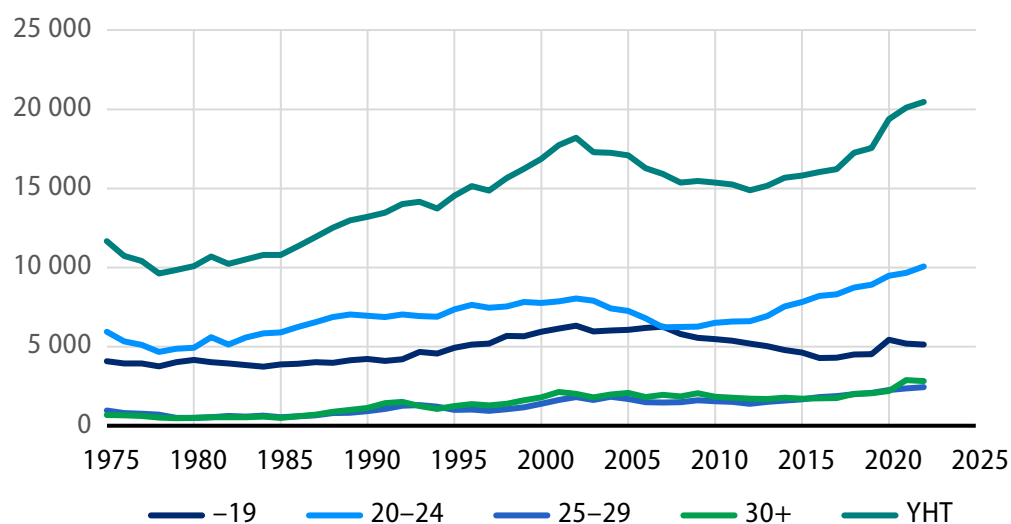
8.5.1 Yliopistokoulutuksen aloittaminen

Yliopistokoulutuksen ensi kertaa aloittavien määrän pitkäaikainen kasvu pysähtyi vuonna 2002, määrän laskiessa n. 18 % vuosina 2002–2012. Tämän jälkeen määrä on ollut vahvassa kasvussa, nousten vuosina 2020–2022 yli vuoden 2002 tason.

Kehitys on ollut erilaista eri ikäryhmissä. Yli 25-vuotiaana ensi kertaa yliopisto-opinnot aloittavien määrä on kasvanut hitaasti ja varmasti jo pitkään, joskin yli 30-vuotiaana ensi kertaa yliopistossa aloittavien määrä on noussut nopeasti vuosina 2021–2022.

Pääosin yliopisto-opinnot aloitetaan ensi kertaa alle 25-vuotiaana. 2000-luvun alussa, kun yliopistossa ensi kertaa aloittavien määrä laski, aluksi lasku koski lähinnä 20–24-vuotiaita, vuodesta 2007 eteenpäin taas alle 20-vuotiaita. 20–24-vuotiailla ensi kertaa aloittavien määrä kääntyi hitaaseen nousuun vuoden 2007 jälkeen ja nousu kiihtyi vuodesta 2012. Vuoden 2012 jälkeen ensi kertaa yliopisto-opinnot aloittavien määrä on kasvanut n. puolitoistakertaiseksi, lisääntyen n. 3 500 aloittajalla. Alle 20-vuotiaiden aloittajien määrä laski vuoteen 2016 saakka, mutta kääntyi sen jälkeen nousuksi ja määrä koki äkillisen, osin väliaikaiseksi jääneen nousun vuonna 2020.

Kuvio 149. Ensi kertaa yliopisto-opinnot aloittavien suomalaisten määrä 1975–2022 (I&II sykli)

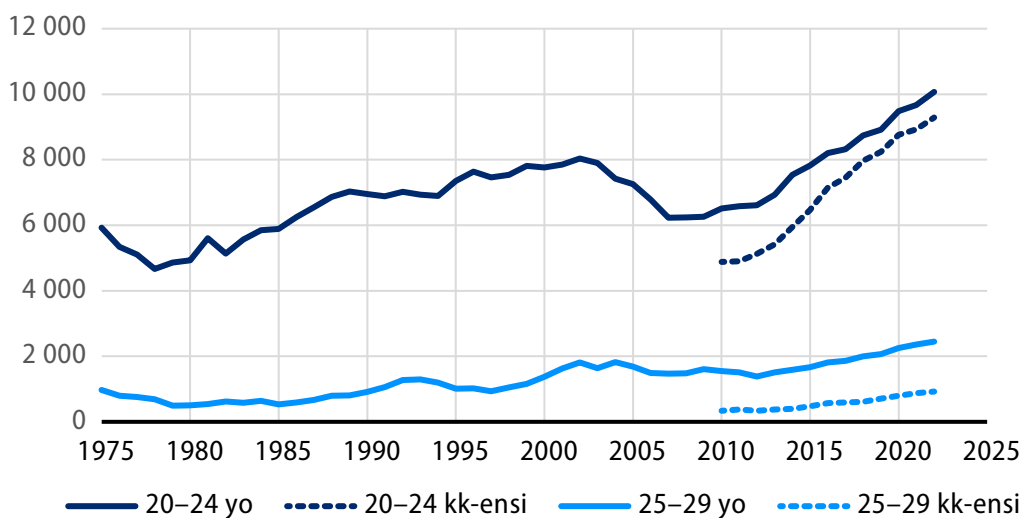

Pitkä tarkastelu rajoittuu ensi kertaa yliopisto-opinnot aloittaviin, mutta vuoden 2010 jälkeen voidaan tarkastelukohde jakaa tarkemmin aiemmin ammattikorkeakoulusektorilla opinnot aloittaneisiin ja yliopistossa ensimmäiset korkeakouluopintonsa aloittaneisiin ensikertalaisiin. N. 20 500 ensi kertaa yliopisto-opintonsa vuonna 2022 aloittaneesta suomalaisesta n. 16 100 aloitti ensi kertaa korkeakouluopinnot, n. 4 400 aloitettua korkeakouluopintonsa jo aiemmin ammattikorkeakoulussa.

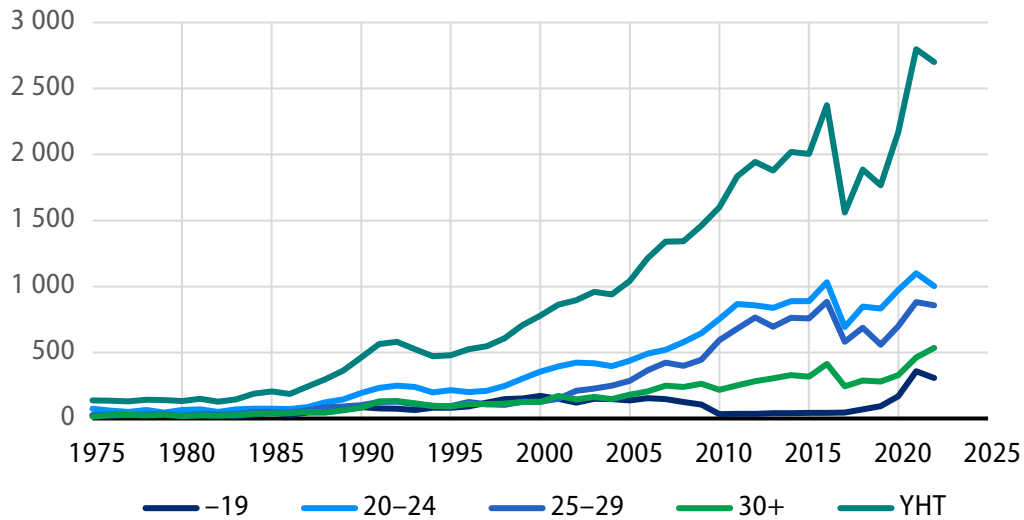
Korkeakoululaitoksen sisäisten opintopolkujen kehityksestä kertoo se, että aiempaa harvempi yliopisto-opinnot ensi kertaa aloittanut on aiemmin aloittanut korkeakouluopinnot ammattikorkeakoulussa.

Korkeintaan 19-vuotiaana yliopisto-opinnot aloittavat suomalaiset aloittavat käytännössä aina samalla myös korkeakouluopinnot ensi kertaa. Muutokset siinä, miten polku yliopisto-opintoihin kulkee ammattikorkeakouluopintojen kautta, näkyvätkin ensisijaisesti 20–24- ja 25–29-vuotiaissa aloittajissa. 25–29 vuotiaiden yliopistokoulutuksen ensi kertaa aloittavien määrän kasvu tulee ensisijaisesti yliopistossa ensimmäiset korkeakouluopintonsa aloittavista (joiden osuus yliopistossa ensi kertaa aloittavista nousee n. 22 prosentista n. 38 prosenttiin), kun taas 20–24-vuotiailla yliopistossa ensimmäiset korkeakouluopintonsa aloittavien määrä kasvaa yliopistossa ensi kertaa aloittavien määrää nopeammin ja osuus nousee 75 prosentista 92 prosenttiin. Ammattikorkeakoulun rooli välivaiheena siirtymässä toiselta asteelta yliopistokoulutukseen onkin nuoremmissa ikäryhmissä heikentynyt.

Kuvio 150. Suomalaiset ensi kertaa yliopisto-opinnot aloittavat 1975–2022 ja yliopistossa ensimmäiset korkeakouluopintonsa aloittavat 2010–2022 (I&II sykli)

Ulkomaalaisilla, ensi kertaa yliopisto-opinnot Suomessa aloittavilla opiskelijoilla alle 20-vuotiaiden suhteellinen osuus on ollut huomattavasti pienempi kuin suomalaisilla, toisaalta yli 25-vuotiaiden osuudet ovat olleet selvästi korkeampia. Kokonaisuutena ulkomaalaisten ensi kertaa yliopistossa aloittavien opiskelijoiden määrä on noussut nopeasti yliopistojen kansainvälistyessä. Ulkomaalaisten osuus Suomessa ensi kertaa yliopisto-opinnot aloittavista kasvoi nopeasti 1980-luvun lopulla alle 2 prosentista 4 prosenttiin laskeakseen lama-aikana ja noustakseen vuoden 1995 jälkeen ja erityisesti vuoden 2005 jälkeen saavuttaakseen 2010-luvun alussa nykyisen hieman alle 12 % osuuden.

Kuvio 151. Ensi kertaa yliopisto-opinnot aloittavien ulkomaalaisten määrä 1975–2022

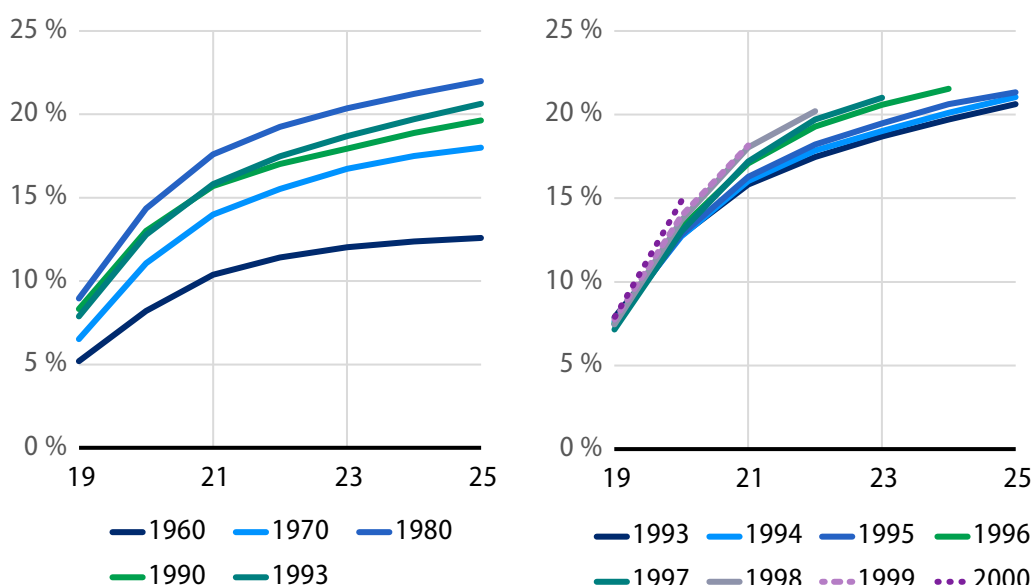
Noin vuodesta 2012 alkaen näyttää tapahtuneen muutos, eri ikäryhmien sijoittumisen kehittyessä eri tavoin. 19-vuotiaiden sijoittuminen laski vielä useita vuosia, mutta kokonaissijoittuminen 21 vuoden ikään tai sitä vanhemmaksi mennessä, kääntyi nousuun. Muutos näyttää olevan yhteydessä korkeakoulujen ensikertalais-kiintiöiden käyttöönottoon.

Ensikertalaisikiintiöiden käyttöönotto oli korkeakouluille vapaaehtoista vuonna 2014 ja tuli pakolliseksi vuonna 2016. Ei-ensikertalaisiksi on valinnassa katsottu korkeakoulututkinnon suorittaneet sekä vuonna 2014 tai sen jälkeen opiskelupaikan korkeakoulututkintoon johtavissa opinnoissa vastaanottaneet. Kiintiöitä edeltäviksi ikäryhmiksi voidaan katsoa viimeistään vuonna 2012 19. ikävuoden saavuttaneet, koska heistä merkittävä osuus ehti sijoittua yliopistoon vuoteen 2013 mennessä, ennen ensikertalaisikiintiöiden käyttöönottoa. On mahdollista, että laaja julkinen keskustelu ensikertalaisikiintiöistä on vaikuttanut hakijakäyttäytymiseen jo vuosien 2012–2013 opiskelijavalinnassa, mihin viittaa se, että vuosina 2014–2016 näkyvä voimakkaampaa muutosta edeltää pieni samansuuntainen muutos vuosina 2012–2013.

Ensikertalaisten aloittaminen muuttui kiintiöiden käyttöönoton jälkeen erityisesti yliopistoissa. Kiintiöiden käyttöönoton jälkeen yliopistoon sijoittuminen nopeutuu ja sijoittumiskäyrä kääntyy aiempaa jyrkemmäksi. Vuoden 2016 19-vuotiaista yliopistoon sijoittui 22 vuoden ikään mennessä 19,7 % ja 23 vuoden ikään mennessä 21,0 %. Vuoden 2012 19-vuotiailla 19,7 % sijoittuminen saavutettiin vasta 24 vuoden iässä ja 25 vuoden iässä jäätiin 20,6 % tasolle. Samaan aikaan ei-ensikertalaisten

20–23-vuotiaiden aloittaminen on vähentynyt. Näyttääkin siltä, että moninkertainen aloittaminen vähenee, kun hakijat säästävät ensikertalaisasemaansa. Tämä siis taas on tuonut tilaa ensikertalaisille, jotka eivät ole välttämättä saman vuoden ylioppilaita.

Kuvio 152. Sijoittuminen yliopistoon vuosien 1975–2019 19-vuotisikäluokissa

Toisen asteen ja korkea-asteen välisen siirtymän tavan muutos vaikuttaa ajallisten muutosten tarkastelun tapaan. Hakijan kannalta toissijaisten aloituspaikkojen vastaanoton väheneminen on paitsi vapauttanut paikkoja ensikertalaisille, myös vähentänyt toisen asteen tutkinnon suorittaneiden välitöntä sijoittumista korkeakoulutukseen. Ylioppilaiden suoran korkeakouluun sijoittumisen väheneminen on ollut tekijä, joka on nopeuttanut korkeakoulutukseen sijoittumista.

8.5.2 Todistusvalinta ja korkeakoulutustarjonnan laajeneminen

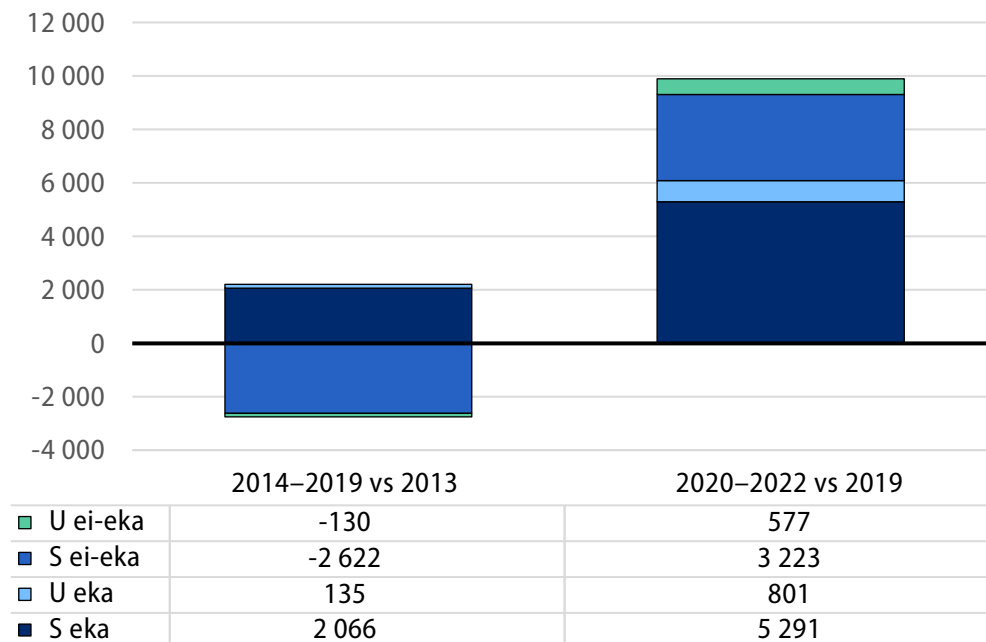
Vuodesta 2020 korkeakouluopintojen aloittamiseen ovat vaikuttaneet korkeakoulujen aloituspaikkatarjonnan lisääminen sekä todistusvalinnan huomattava laajentaminen opiskelijavalinnan välineenä. Todistusvalinta, kuten aiemmin käytetyt uusien ylioppilaiden lisäpisteet, vähentää pitkän hakemisen ja toistuvan pääsykokeisiin

osallistumisen tuomaa hyötyä opiskelijavalinnassa. Todistusvalinta myös vähentää hakijan tarvetta rajata hakukohteensa kapeasti hakemisen vaatiman valmistautumisen vähentämiseksi.

Korkeakoulutuksen 1. syklin koulutustarjonnan kohdentuminen eri hakijaryhmittäin on muuttunut varsin merkittävästi viimeisen vuosikymmenen aikana. Ensimmäinen jakso sijoittuu vuosiin 2014–2019, jolloin ensikertalaiskiintiöt ovat jo voimassa, mutta todistusvalinta ei ole vielä laajentunut. Toinen tarkasteltava jakso sijoittuu vuosiin 2020–2023, kun todistusvalintaa on lisätty, ammattikorkeakoulujen yhteinen valintakoe on otettu käyttöön ja korkeakoulupaikkojen määrää on lisätty aiempaa korkeammalle tasolle.

Ensimmäisellä tarkastelujaksolla ei-ensikertalaisten määrä vähenee niin suomalaisten kuin ulkomaalaistenkin osalta, ensikertalaisten määrä taas kasvaa. Toisella jaksolla aloittajien kokonaismäärä kasvaa ja varsin huomattava osuus tarjonnasta suuntautuu muille kuin ensikertalaisille opiskelijoille.

Kuvio 153. Korkeakoulujen ensimmäisen syklin uudet opiskelijat ensikertalaisuuden ja kansalaisuuden mukaan 2013–2022

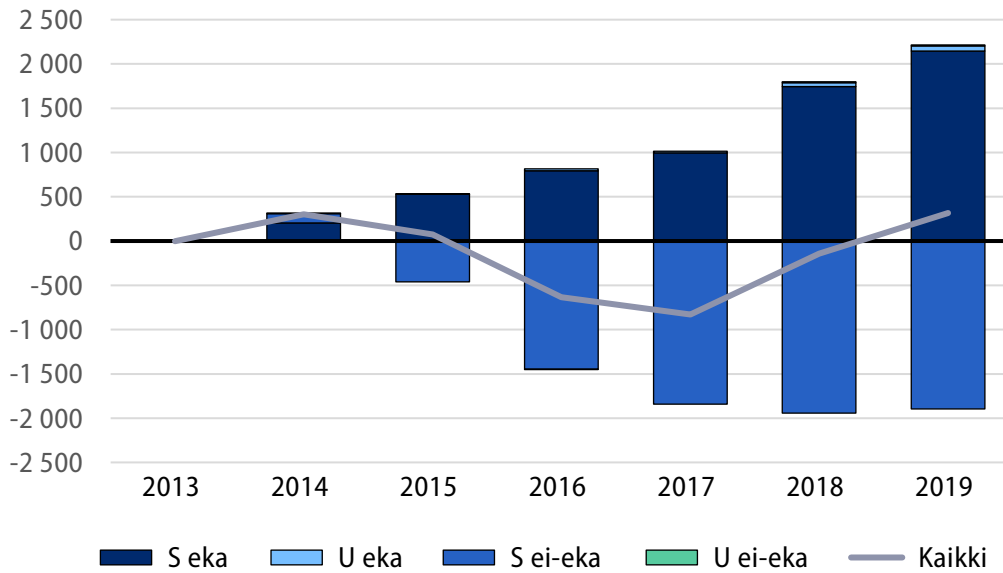

Kuvaa kehityksestä voidaan tarkentaa vuositason tarkastelulla. Ensimmäisellä jaksolla 2013–2019 aloittaneiden opiskelijoiden kokonaismäärä laski 2014–2017 ollen vuonna 2017 n. 2 600 aloittajaa alle vuoden 2013 tason, palautuakseen vuoteen 2019 mennessä hyvin lähelle vuoden 2013 tasoa. Aloituspaikkojen kohdentuminen muuttui kuitenkin huomattavasti. Vuonna 2019 ensikertalaisten aloittajien määrä oli n. 3 500 henkeä yli vuoden 2013 tason ja ei-ensikertalaisten määrä n. 3 300 alle vuoden 2013 tason.

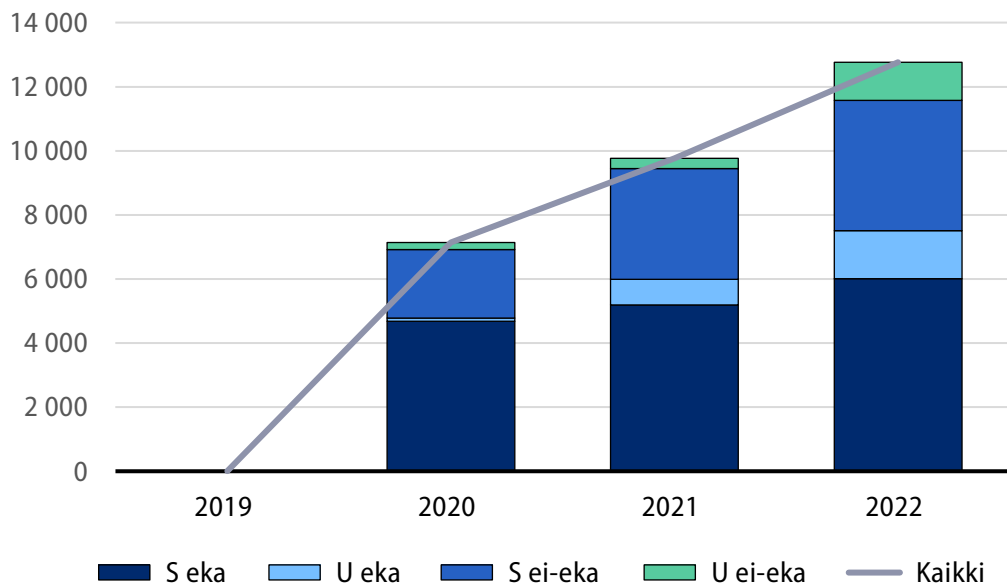
Toisella tarkastelujaksolla aloittajamääriin vaikuttaa vahvasti aloituspaikkamäärän lisäys vuonna 2020. Vuonna 2020 aloittajia ja paikan vastaanottaneita oli lähes 7 000 enemmän kuin vuonna 2019, miltä tasolta ero nousee 13 500 paikan vastaanottaneeseen vuonna 2023. Lähes kaksi kolmannesta vuonna 2020 tulleista lisäaloiutuspaikoista suuntautui tuoreeltaan ensikertalaisille suomalaisille, mutta osuus lisäpaikoista kääntyy välittömästi laskuun. Vuoden 2023 hakuaineiston perusteella aloituspaikkamäärä on yhteensä n. 13 300 aloittajaa yli vuoden 2019 tason, josta ensikertalaisten suomalaisten paikan vastaanottajien määrä on n. 4 200 yli vuoden 2019 tason. Lisäyksestä suomalaisille ensikertalaisille on kohdentunut n. 31 prosenttia.

Ei-ensikertalaisille suomalaisille suuntautui vuosina 2022–2023 n. 4 000 paikkaa enemmän kuin vuonna 2019. Julkisesta keskustelusta poiketen ei-ensikertalaisten pääsy korkeakouluihin onkin säilynyt hyvin runsaana. Moninkertainen koulutus väheni ensikertalaiskiintiöiden käyttöönoton jälkeen, mutta 2020 tapahtuneista aloituspaikkalisäyksistä ja opiskelijavalinnan muutoksista saakka ei-ensikertalaisten aloittaminen on ollut kasvussa ja oli vuonna 2022 jo yleisempää kuin ennen ensikertalaiskiintiöitä vuonna 2013.

Kuvio 154. Korkeakoulujen ensimmäisen syklin opinnot aloittaneet opiskelijat ensikertalaisuuden ja kansalaisuuden mukaan 2013–2019 (ero vuoteen 2013)

Kuvio 155. Korkeakoulujen ensimmäisen syklin paikan vastaanottaneet (koko vuosi) ensikertalaisuuden ja kansalaisuuden mukaan 2019–2023 (ero vuoteen 2019)

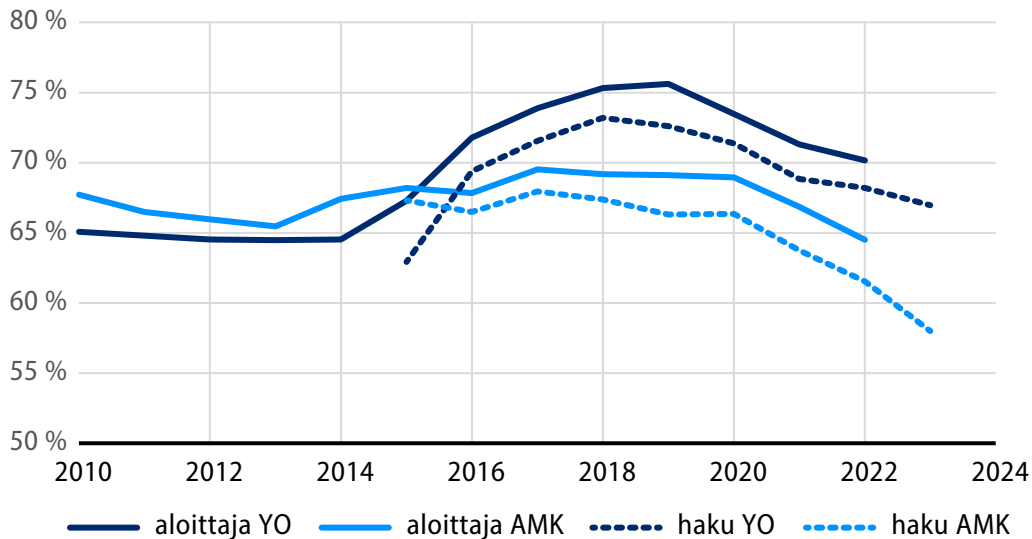

Paikkojen kohdentuminen ensikertalaisten/ei-ensikertalaisten ja suomalaisten/ulkomaalaisten kesken on muuttunut eri tavoin yliopistoissa ja ammattikorkeakouluissa. Yliopistoissa ensikertalaisten paikan vastaanottajien määrä oli 2023 n. 4 100 henkeä yli vuoden 2015 tason ja ei-ensikertalaisten yli 600 henkeä sen alle. Ammattikorkeakouluissa ensikertalaisia paikan vastaanottaneita oli vuonna 2023 n. 8 800 enemmän kuin 2015, ei-ensikertalaisia n. 2 950 enemmän kuin 2015. Ensikertalaisten suomalaisten määrä on ollut viime vuosina laskussa sekä yliopistoissa että ammattikorkeakouluissa, ei-ensikertalaisten suomalaisten ja ulkomaalaisten aloittajien määrien kasvaessa. Suomalaisille ensikertalaisille kohdentuvien paikkojen osuus vuoden 2019 jälkeen tulleista lisäpaikoista onkin laskenut huomattavasti vuoden 2020 kahdesta kolmanneksesta (yliopistoissa 61 %, ammattikorkeakouluissa 67 %) hakutietojen valossa jo vuoden 2023 n. kolmannekseen (yliopistoissa 35 %, ammattikorkeakouluissa 30 %).

Ensikertalaisten suomalaisten osuus yliopistopaikan vastaanottaneista kasvoi voimakkaasti vuosina 2014–2019 n. 65 prosentista 75 prosenttiin. Ammattikorkeakouluissa nousu oli selvästi pienempi, n. 66 prosentista 69 prosenttiin.

Suomalaisten ensikertalaisten osuus aloittajista kääntyy laskuun vuonna 2020, kun merkittävä osa korkeakoulutuksen lisäpaikoista suuntautui ei-ensikertalaisille. Paikan vastaanottaneissa suomalaisten ensikertalaisten osuuden lasku alkaa jo aiemmin. Opiskelijatiedoissa suomalaisten ensikertalaisten osuus laski vuonna 2022 jo alle vuoden 2015 tason ja hakutietojen perusteella lasku on jatkunut vuonna 2023. Yliopistoissa suomalaisille ensikertalaisille kohdistuu yhä suurempi osuus koulutustarjonnasta kuin ennen ensikertalaiskiintiöiden käyttöönottoa. Ammattikorkeakoulujen muille kuin suomalaisille ensikertalaisille suuntautuvan koulutustarjonnan voimakkaan kasvun seurauksena 2023 korkeakoulutarjonnasta kokonaisuutena näyttää suuntautuvan suomalaisille ensikertalaisille jo pienempi osuus kuin ennen ensikertalaiskiintiöiden käyttöönottoa.

Kuvio 156. Ensikertalaisten Suomen kansalaisten osuus kaikista I syklin opinnot aloittaneista (ehjä viiva) ja I syklin korkeakoulupaikan vastaanottaneista (katkoviiva) sektoreittain 2010–2023 (koko vuosi)

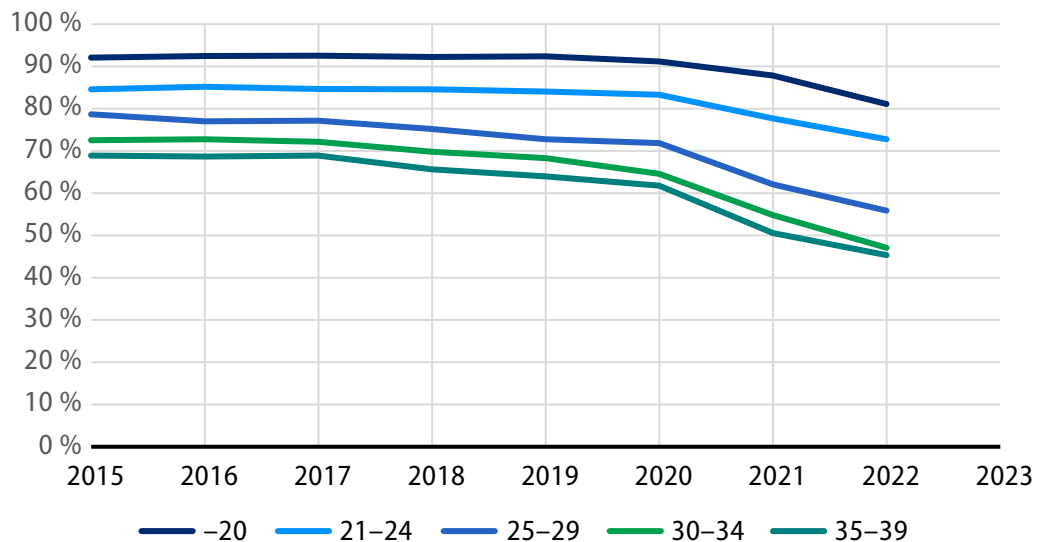
8.5.3 Korkeakouluhaussa hylättyjen ensikertalaisten myöhempi sijoittuminen

Korkeakouluopintoihin johtavien opintopolkujen kiertyessä moninkertaiseksi opintojen aloittamiseksi mm. korkeakoulusektorin ja alan vaihtamisen kautta ensikertalaisten sijoittuminen korkeakoulutukseen on tapahtunut viivästyneesti. Samalla korkeakoulutuksen aloittamiseen liittyvä hakijoiden karsinta on näyttänyt hyvin erilaiselta riippuen siitä, kuinka pitkällä aikavälillä karsintaa tarkastellaan.

Useamman ikäluokan hakiessa paikkaansa korkeakoulussa samanaikaisesti korkeakoulutuksen opiskelijavalinnan karsinnassa on tarpeen erottaa opiskelijavalinnan valikoivuus yksittäisenä hakuvuonna ja pidemmällä aikavälillä. Kun sijoittuminen on viivästynyt ja hakijapooli koostuu useammasta ikäluokasta, yhtenä hakuvuonna karsinta näyttää suuremmalta kuin se olisi nopeammin sijoittumisen tuottavassa järjestelmässä, koska merkittävä osa hylätyistä hakijoista sijoittuu myöhemmin korkeakoulutukseen. Tältä osin opiskelijavalinnan valikoivuudessa ei ole kyse valinnasta sen suhteen, aloittaako hakija korkeakouluopinnot vai ei, vaan siitä milloin ja millä alalla ja oppilaitoksessa.

Korkeakoulujen opiskelijavalinnassa hylätyksi tulleet suomalaiset ensikertalaiset hakijat hakevat tyypillisesti uudestaan korkeakoulutukseen. Korkeintaan 20-vuotiaana ensimmäistä korkeakoulupaikkaansa hakeneista yli 90 % hakee uudestaan. Uudelleen hakevien osuus laskee ja uudelleenhaku tapahtuu hieman myöhemmin vanhempana ensimmäistä paikkaansa hakevilla. Yli 50-vuotiaana ensimmäistä korkeakoulupaikkaansa hakevista alle puolet hakee myöhemmin uudestaan korkeakouluun.

Kuvio 157. Korkeakouluun 2023 loppuun mennessä hakeneiden osuus hylätyistä suomalaisista aidoista ensikertalaisista hakijoista hylkäysvuoden ja iän mukaan

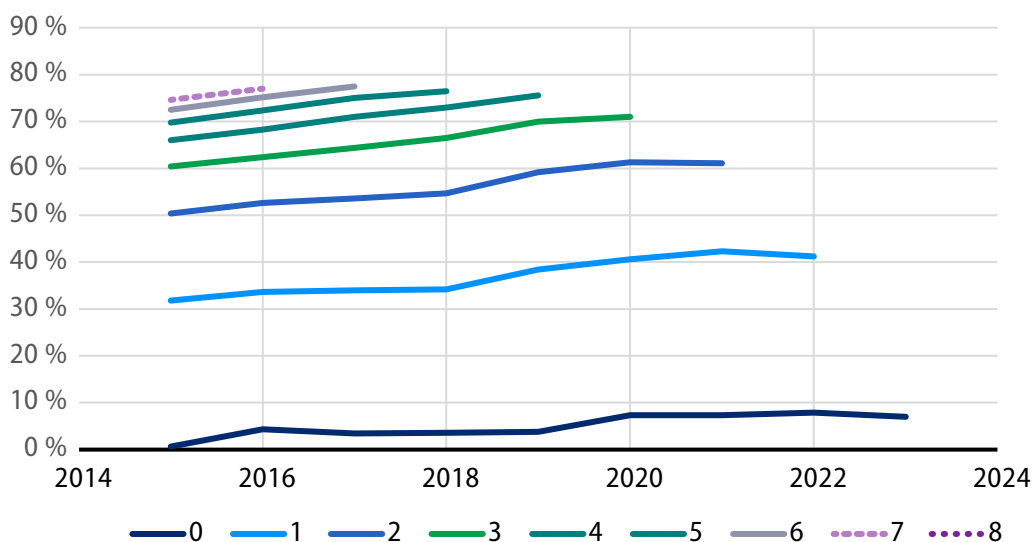
Varsin suuri osuus hylätyksi tulleista myös tulee uudelleen valituksi. Esimerkiksi vuoden 2015 ei-valituista ensimmäistä korkeakoulupaikkaansa hakeneista hakijoista (Suomen kansalaiset) oli vuoteen 2023 mennessä tullut korkeakoulutukseen valituksi yli 60 prosenttia. Yliopisto- ja ammattikorkeakoulusektorit eroavat varsin merkittävästi toisistaan. Ammattikorkeakouluihin 2015 hakeneista ja hylätyksi tulleista tuli myöhemmin valituiksi ja paikan vastaanottaneiksi n. 55 %, yliopistoihin hakeneista n. 74 %.

Myöhemmin hyväksytyjen osuus nousee merkittävästi korkeammaksi, kun tarkastellaan korkeintaan 20-vuotiaita hylättyjä hakijoita. Vuoden 2015 hylätyistä ensikertalaisista suomalaisista hakijoista vuoteen 2023 mennessä paikan on vastaanottanut 76 %. Ammattikorkeakouluihin hakeneista osuus on n. 71 % ja

yliopistoihin hakeneista 84 %. Vuonna 2015 ensimmäistä paikkaansa hakeneista ja korkeakoulutukseen ennen pitkää sijoittuneista alle 20-vuotiaista suurempi osuus sijoittui opintoihin vuoden 2015 jälkeen.

Paikan myöhemmin vastaanottaneiden osuus on ollut nousussa ja viivästynyt sijoittuminen on nopeutunut. Kahden vuoden sisällä hylkäyksestä suomalaisista korkeintaan 20-vuotiaista paikan vastaanotti 2015 hylätyistä hakijoista 50 %, vuonna 2021 hylätyistä taas 61 %. Vuoden 2019 hylätyistä saman ryhmän hakijoista paikan vastaanotti 4 vuoden sisällä 75,6 %, kun 2015 hylätyillä 76 % taso saavutettiin vasta 7 vuoden kuluessa hylkäyksestä.

Kuvio 158. Korkeakoulupaikan myöhemmin vastaanottaneiden osuus hylätyistä suomalaisista nuorista (0–20 vuotiaat) aidoista ensikertalaisista hakijoista hylkäysvuoden ja tarkastelujakson (vuotta) mukaan

Korkeakoulutuksen ulkopuolelle jääneestä 24 prosentista hakijoista 1,3-prosenttiyksikköä on myöhemmin tullut valituksi, mutta ei ole ottanut vastaan paikkaa. Lopuista 22,8 prosentista hylättyjä hakijoita hieman yli kolmannes (7,9 % hylätyistä hakijoista) ei ole hakenut uudestaan, ja kaksi kolmannesta on hakenut, mutta jäänyt valitsematta. Toisin sanoen, 2015 hylätyiksi tulleista korkeintaan 20-vuotiaista suomalaishakijoista, jotka ovat myöhemmin hakeneet, 16 % on tullut hylätyiksi ja loput ovat tulleet valituiksi korkeakoulutukseen.

Hylättyjen hakijoiden sijoittuminen korkeakouluihin tapahtuu varsin nopeasti, erityisesti nuorilla ensikertalaisilla hakijoilla. Korkeintaan 20-vuotiaista suomalaisista hylätyistä ensikertalaisista vuoden 2015 hakijoista sijoittui korkeakouluihin 2 vuoden sisällä n. 50 % (n. 19 800) ja osuus on noussut 2021 hakijoilla 61 prosenttiin (n. 13 700). Neljän vuoden sisällä vastaava osuus 2015 hakijoista oli 74 % ja 2019 hakijoista 84 %.

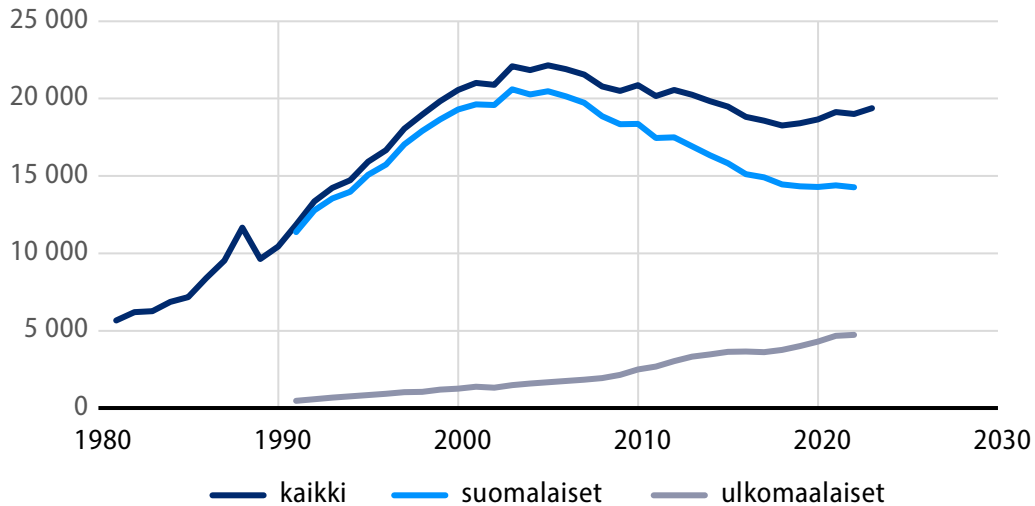
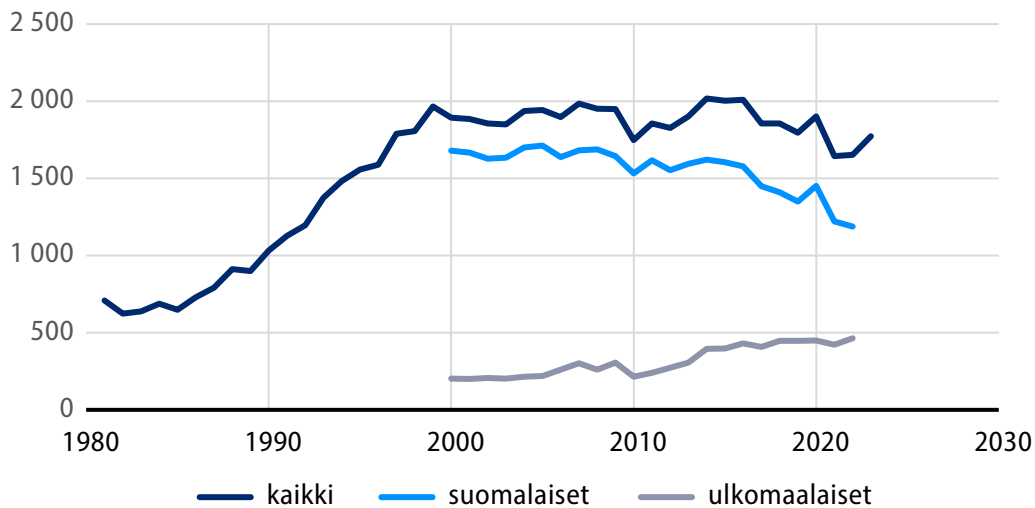
Erityisesti nuoriin ensikertalaisiin hakijoihin kohdistuva karsinta korkeakoulujen opiskelijavalinnassa onkin merkittävältä osin karsintaa aloittamisen ajankohdan, alan ja oppilaitoksen suhteen. Voidaankin tulkita, että ensimmäistä korkeakoulu-paikkaansa hakevat nuoret suomalaishakijat ovat olleet erittäin merkittävältä osalta osa hakijasumaa.

8.6 Tieteellinen jatkokoulutus

Kuten edellä on havaittu, moniin koulutukseen osallistumista ja koulutustarjonnan kohdentumista koskeviin tilastoihin vaikuttaa koulutusjärjestelmän moniulotteinen kansainvälistyminen kaikilla koulutusasteilla. Perusopetuksessa kansainvälistyminen näkyy erityisesti vieraskielisten ja ulkomaalaistaustaisen opiskelijoiden määrän ja osuuden kasvuna, toisella asteella ja erityisesti korkeakoulutuksessa myös maahan opiskelutavoitteisesti tulevien määrässä.

Nopean ja voimakkaan kansainvälistymisen vaikutus näkyy erityisen selvästi yliopistollisessa jatkotutkintokoulutuksessa. Koska jatko-opiskelijoiden kokonaismäärä on ollut laskussa 00-luvun puolivälistä saakka, suomalaisten jatko-opiskelijoiden määrä on laskenut n. 30 prosenttia (6 200 opiskelijaa) vuosina 2005–2020.

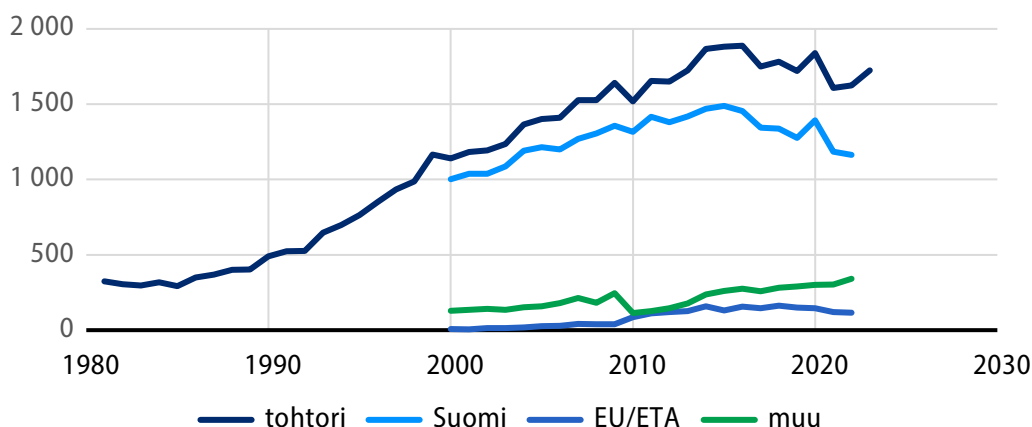
Tutkijakoulutuksen vähenemisen ja ulkomaalaisten osuuden kasvun yhteisvaikutuksena sekä suomalaisten jatko-opiskelijoiden että suomalaisten suorittamien tieteellisten jatkotutkintojen määrä on 2020-luvun alussa alimmalla tasollaan sitten 1990-luvun alun laman tason.

Kuvio 159. Yliopistojen jatko-opiskelijat 1981–2023**Kuvio 160.** Suoritetut jatkotutkinnot (liseniaatti, tohtori) 1981–2023

Suomalaisten suorittamien tieteellisten jatkotutkintojen määrän osalta on huomioitava 1990- ja 2000-luvuilla tapahtunut tieteellisen jatkokoulutuksen uudistuminen, jossa liseniaattitutkinnot käytännössä poistuivat ja tohtorikoulutus laajeni. Tämä rakenteellinen muutos on myös yhteydessä tieteellisen jatkokoulutuksen kohdentumisen muutokseen, koska liseniaattikoulutuksessa ulkomaalaisten osuus oli huomattavasti pienempi kuin tohtorikoulutuksessa.

Jos tarkastelu rajataan tohtorikoulutukseen, suomalaisten jatkotutkinnon tekijöiden määrä on 2010-luvulla ollut laskussa ja saavutti vuonna 2022 n. vuoden 2003 tason.

Kuvio 161. Suoritetut tohtoritutkinnot 1981–2022

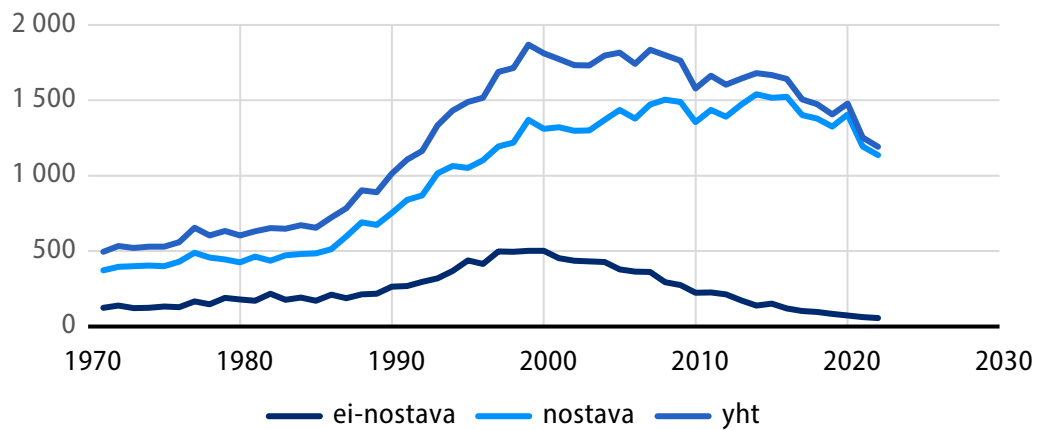

Koska osa lisensiaatintutkinnon suorittaneista eteni tohtoritutkintoon saakka, parhaan kuvan tieteellisen jatkokoulutuksen laajuudesta antaa aikasarja ensimmäisen tieteellisen jatkotutkinnon suorittaneista. Tällöin tarkastelussa nähdään 1990-luvulla voimakas tieteellisen jatkotutkinnon suorittavien määrän kasvu, joka osin näkyy jo aiemmin lisensiaatin tutkinnon suorittaneiden suorittamien tohtoritutkintojen määrän kasvuna n. 200 henkilöstä 1980-luvun lopulla n. 500 henkilöön 1990-luvun lopussa. Lisensiaattikoulutuksen määrien vähentyessä koulutuspolku lisensiaatin kautta tyrehtyy ja vuonna 2022 tohtorintutkinnon suoritti vain n. 50 lisensiaattia.

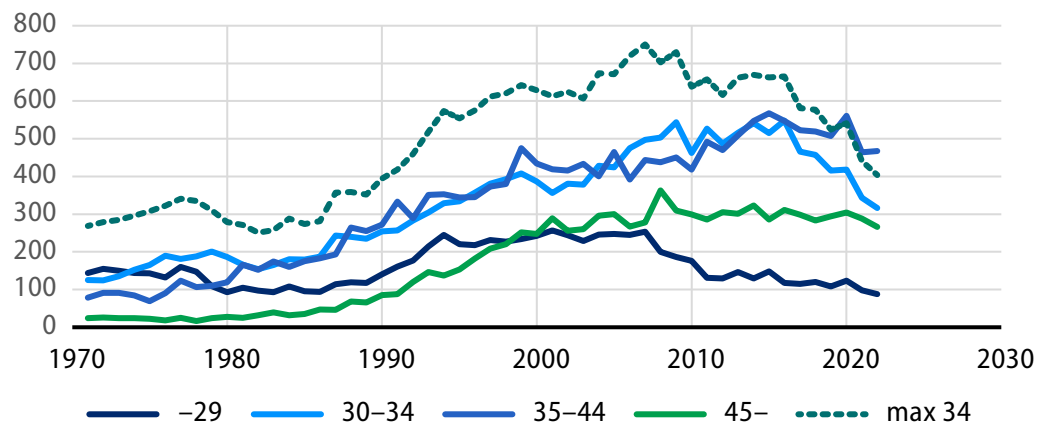
Ensimmäisen tieteellisen jatkotutkintonsa suorittavien Suomen kansalaisten määrä on kääntynyt nopeaan laskuun 2010-luvun jälkipuoliskolla ja vuonna 2022 ensimmäisen tieteellisen jatkotutkintonsa suorittaneiden määrä oli hieman alle vuoden 1997 tason. Lasku paikantuu nuoriin ikäryhmiin. Alle 30-vuotiaana tieteellisen jatkotutkinnon suorittavien määrä laski 00-luvun lopulla, lisensiaattikoulutuksen poistussa ja 2010-luvun lopulla 30–34-vuotiaiden jatkotutkinnon suorittajien määrä on laskenut nopeasti. Kokonaisuutena alle 35-vuotiaana tieteellisen jatkotutkinnon suorittaneiden Suomen kansalaisten määrä oli vuonna 2022 alempi kuin koskaan vuoden 1990 jälkeen.

Sen sijaan hieman vanhempana ensimmäisen tieteellisen jatkokutkintonsa suorittavien määrä on säilynyt varsin vakaana. 35–44-vuotiaana tutkinnon suorittavien määrä on pitkällä hitaasti nousevalla uralla ja yli 45-vuotiaana jatkokutkinnon suorittavien määrä on koko 2000-luvun pysynyt vakaasti n. 300 henkilössä vuosittain.

Kuvio 162. Suomalaisen tieteelliset jatkokutkinnot 1971–2022

Kuvio 163. Suomalaisen ensimmäiset tieteelliset jatkokutkinnot ikäryhmittäin 1971–2022

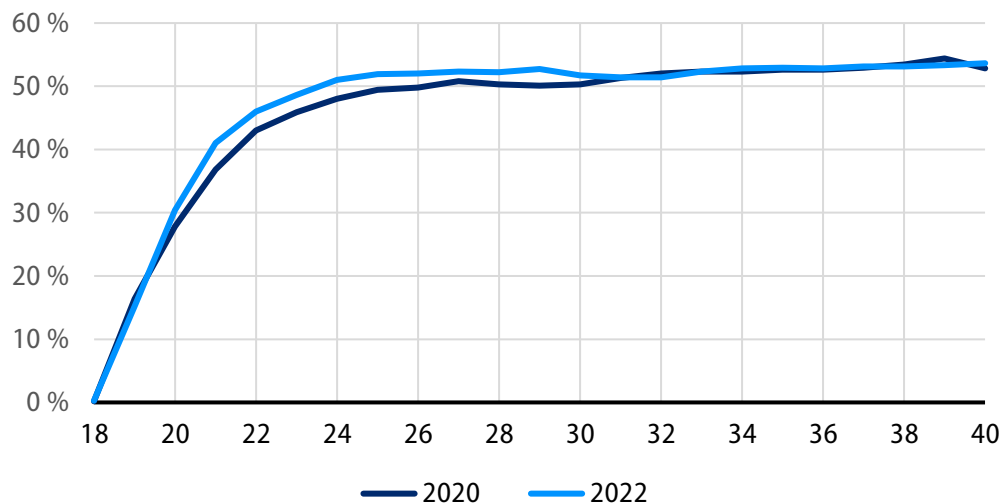

8.7 Koulutustason tuleva kehitys Suomessa

Koulutustason tulevan kehityksen ennakkointi on hyvin epävarmaa, koska suurten väestöryhmien koulutustaso muuttuu hitaasti pitkän ajan kuluessa ja koska kehitykseen vaikuttaa suuresti sekä koulutustarjonnan laajuus että sen kohdentuminen. Väestön tulevan koulutusrakenteen kehitystä voidaan kuitenkin osin ennustaa hyödyntäen tietoja koulutuksen läpäisystä ja koulutuksen kohdentumisesta eri hakijaryhmille.

Korkeakoulutuksen ensikertaisen aloittamisen kasvu 2010-luvun jälkipuoliskolta lähtien on kasvattanut vähintään kerran korkeakouluopinnot aloittaneiden osuutta ja jo 24-vuotiaassa ikäryhmässä yli puolet ikäluokasta on aloittanut korkeakouluopinnot. Kehitys tulee heijastumaan myös korkea-asteen koulutuksen suorittaneiden määrään ja tulevaan koulutustasokehitykseen.

Kuvio 164. Korkea-asteen koulutuksen aloittaneiden osuus suomalaisista ikäryhmittäin 2020 ja 2022

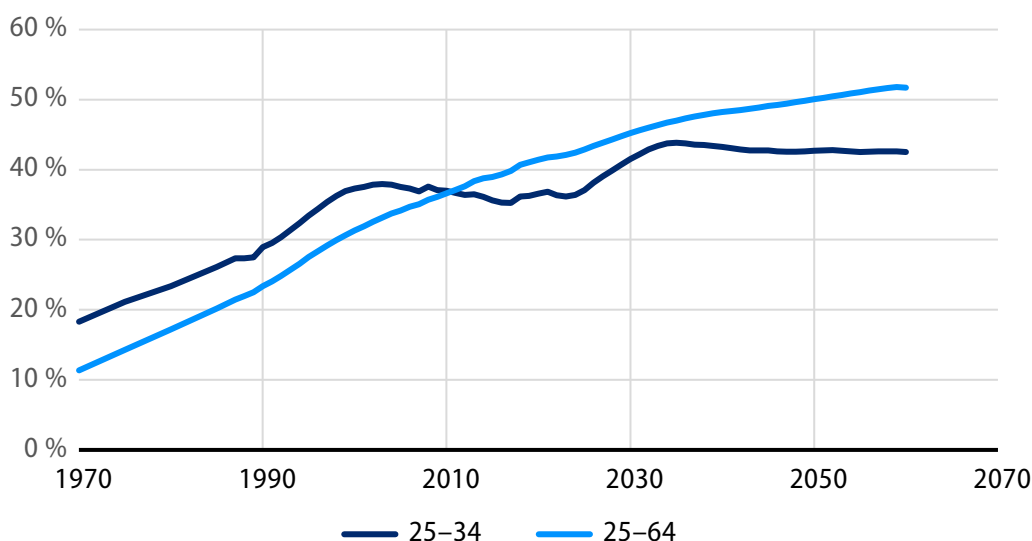
Seuraavassa ennustetaan korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuutta nuorista aikuisista sekä työikäisestä väestöstä olettaen koulutustarjonnan seuraavan korkeakouluihin siirtyvät ikäluokan kokoa. Aloituspaiikkojen jakautuminen ikäryhmittäin perustuu vuoden 2021 ensikertalaisten korkeakouluopinnot aloittaneiden jakautumiseen ikäryhmittäin. Ulkomaalaisten ei-ensikertalaisten aloittajien osalta suurempi

maastamuuttotodennäköisyys on huomioitu olettamalla, että 70 % aloittajista on väestön tulevaan koulutustasoon vaikuttavia aloittajia, 30 % ei maastamuuton takia vaikuta koulutustasoon.

Ikäluokkakoon vaihdellessa on epätarkoituksenmukaista ennakoita tulevaa koulutustasoa olettaen koulutustarjonnan suuruuden pysyvän muuttumattomana ikäluokkakoosta riippumatta. Perusura-skenaariossa on oletettu, että korkeakoulutuksen I syklin aloittajamäärä nousee 2023–2030 n. 7,7 % (n. 5 200 aloittajaa), mikä vastaa 19–21-vuotiaan ikäluokan kasvua samana aikana. Jos koulutustarjonnan kohdentuminen ei muutu, koulutustarjonnan kasvu tätä vähemmän tarkoittaisi nuorten ikäluokkien korkeakoulutukseen sijoittumisen vähenemistä ja odotettavissa olevan koulutustason laskua.

Perusuran mukaisessa skenaariossa korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus nuorista aikuisista nousisi nykyiseltä n. 37 prosentin tasolta n. 44 prosenttiin 2030-luvun puolivälissä ja vakiintuisi hieman tätä alemmalle tasolle. Työikäisessä väestössä korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuuden kasvu hidastuisi 1970–2020 toteutuneesta trendistä ja osuus nousisi n. 52 prosenttiin vuonna 2060.

Kuvio 165. Korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus nuorista aikuisista ja työikäisistä 1970–2060 (perusura)

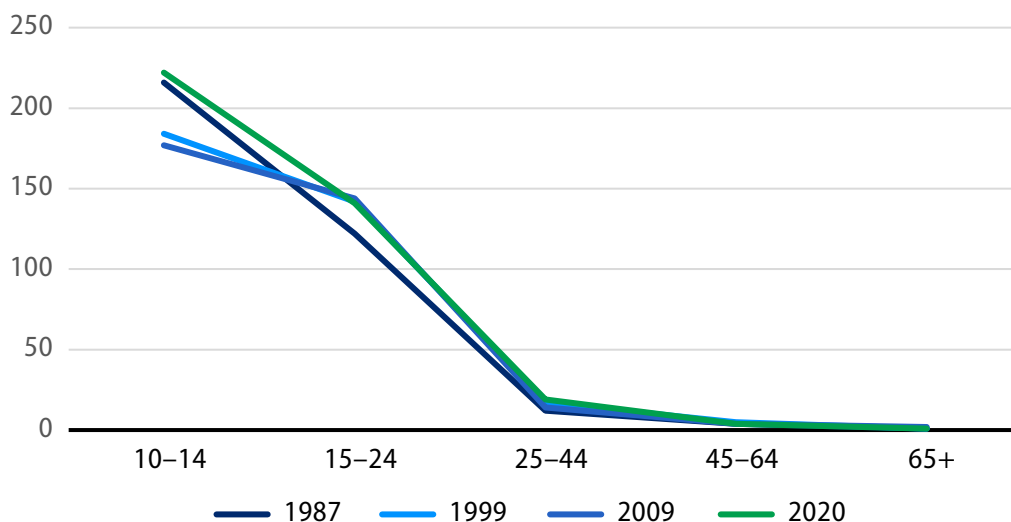
9 Sivistyksellinen osallistuminen elinkaarella

9.1 Sivistyksen muodot ja ajankäyttö

Osallisuus sivistyssektorin toimintaan painottuu eri tavoin elämänkaaren eri vaiheissa. Yhden tavan näiden elinkaarella tapahtuvien muutosten tarkasteluun antaa ajankäyttötutkimus, joka antaa Suomessa hieman yli 30 vuoden yli ulottuvan kuvan väestön ajankäytöstä. Seuraavat tiedot perustuvat ajankäyttötutkimuksiin 1987–88, 1999–2000, 2009–10 ja 2020–1.

Selvimmän ikäidonnaista ajankäyttöä sivistyskentällä on ajan käyttäminen opiskeluun. Perusasetelmassa on tapahtunut hyvin vähän muutoksia vuosien 1987 ja 2021 välillä. Kouluikäiset käyttävät päivittäin opiskeluun n. kolme tuntia, 15–24-vuotiaat vielä 2,5 tuntia, mutta 25–44 vuotiailla määrä putoaa alle 20 minuuttiin päivässä, 45–64-vuotiailla 4 minuuttiin ja yli 65-vuotiailla minuuttiin-pariin.

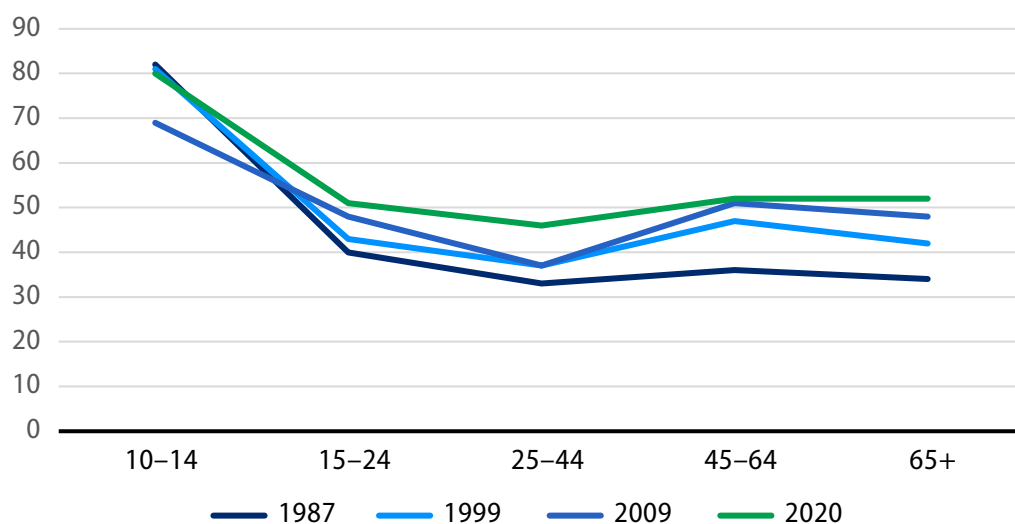
Kuvio 166. Opiskeluun käytetty aika iän mukaan (min päivässä)

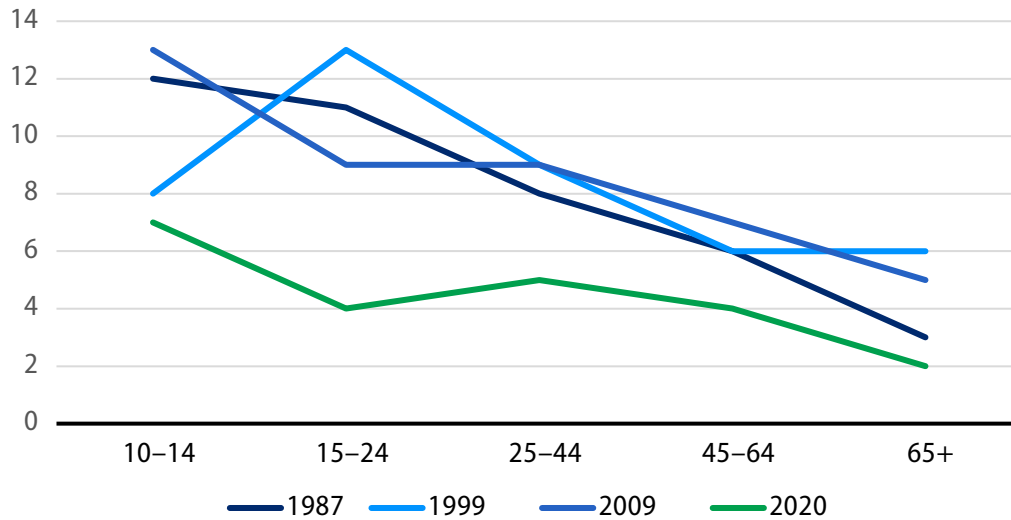
Myös liikuntaan käytetty aika vähenee iän mukana, mutta ero lapsuuden ja aikuisuuden välillä on huomattavasti pienempi kuin opiskeluun käytetyssä ajassa. Kun 10–14-vuotiaat liikkuvat n. 80 minuuttia päivässä, yli 15-vuotiailla päivittäistä liikuntaa on n. 50 minuuttia. Ajankäyttötutkimuksen perusteella liikuntaan käytetty aika on aikuisväestöllä myös pikemminkin lisääntynyt kuin vähentynyt vuoden 1987 jälkeen.

Myös liikuntamuodoissa on eroja ikäryhmien välillä. Kävely ja ulkoilu lisääntyvät siirryttäessä vanhempiin ikäryhmiin niin, että yli 45-vuotiailla jo yli puolet kokonaisliikunnasta on kävelyä ja ulkoilua. Ns. muu liikunta, joka kattaa valtaosan liikunnasta ulkoilua, kävelyä, sienestystä, marjastusta ymv. lukuun ottamatta, sen sijaan vähenee voimakkaasti iän myötä.

Kuvio 167. Liikunta yhteensä käytetty aika iän mukaan (min päivässä)

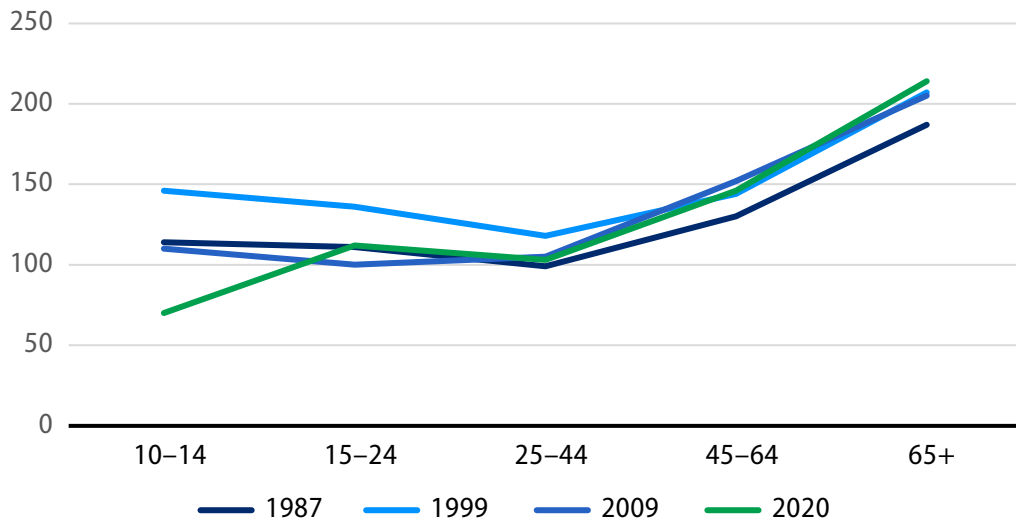
Myös kulttuurisen osallisuuden ja osallistumisen muodot muuttuvat elinkaarella. Osallistuminen kulttuuri- ja huvitilaisuuksiin vähenee iän myötä. Tilanne on ajankäyttötutkimuksen valossa säilynyt hyvin vakaana 1980-luvun lopulta, joskin vuosien 2020–2021 ajankäyttötutkimuksessa tapahtumiin osallistuminen oli selvästi aiempaa vähäisempää, mitä selittänee tutkimuksen ajoittuminen koronakriisin aikaan.

Kuvio 168. Kulttuuri- ja huvitilaisuuksiin käytetty aika iän mukaan (min päivässä)

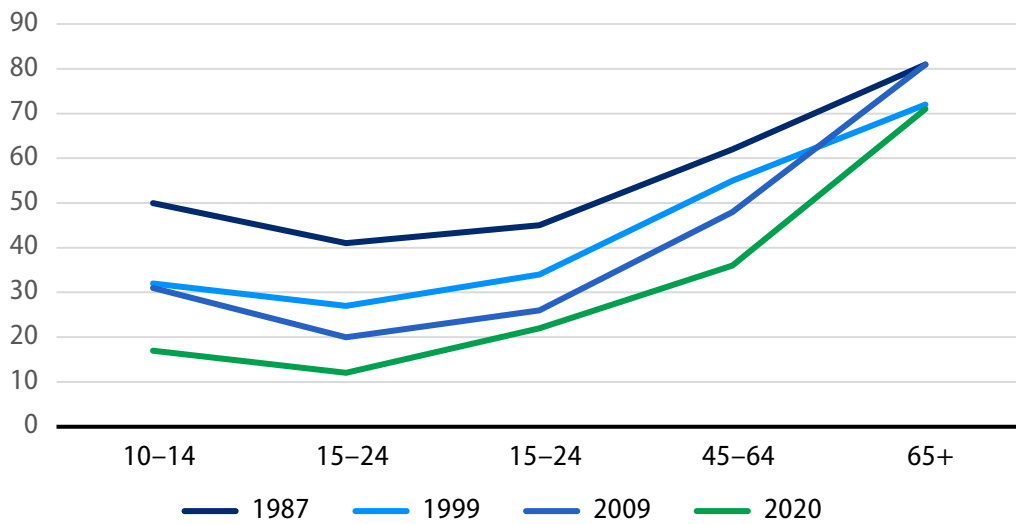
Sen sijaan lukemiseen sekä television ja radion parissa vietetty aika näyttää lisääntyvän iän myötä. Television ja radion osuus kokonaisajankäytöstä on säilynyt eri ikäryhmissä hyvin vakaana, joskin lapsilla on nähty vähenevää ajankäyttöä 2000-luvulla. Nuorista aikuisista iäkkäimpään väestöön televisionkatselun ja radionkuuntelun määrät näyttävät hyvin vakailta, nuorempien aikuisten käyttäessä niiden parissa 1,5–2 tuntia päivässä ja määrän noustessa iäkkäillä n. 3–3,5 tuntiin.

Lukemiseen käytetty aika nousee myös iän mukana, mutta lisäksi lukemisen osuus ajankäytöstä näyttää olevan pitkäaikaisessa laskussa, joka koskee erityisesti lapsia ja nuoria. Siinä, missä vielä 1980-luvun lopulla 10–24-vuotiaat lukivat keskimäärin 40–50 minuuttia päivässä, 2020-luvulla aika on vähentynyt 10–20 minuuttiin. Nuoruusiän jälkeen lukemiseen käytetty aika lisääntyy, nousten kansaneläkeikäisillä yli tuntiin päivässä. Myös aktiivi-ikäisillä aikuisilla lukeminen näyttää kuitenkin vähentyneen erittäin merkittävästi viime vuosikymmeninä. 25–44-vuotiailla lukemiseen käytetty aika on puolittunut 1980-luvun lopulta, 45–64-vuotiailla vähentyneen n. 40 prosenttia.

Kuvio 169. Televisioon ja radioon käytetty aika iän mukaan (min päivässä)

Kuvio 170. Lukemiseen käytetty aika iän mukaan (min päivässä)

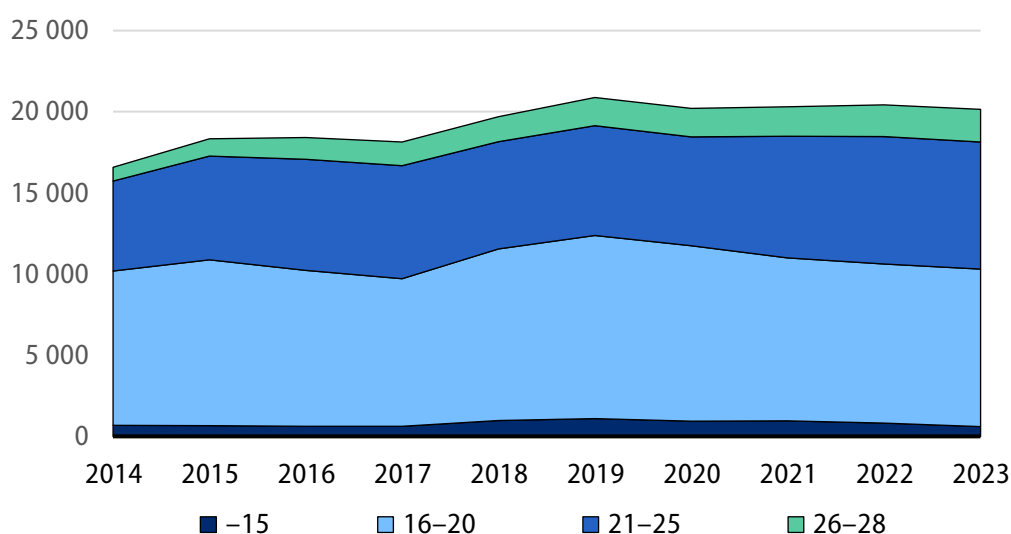
9.2 Etsivä nuorisotyö

Etsivän nuorisotyön tehtävänä on tavoittaa tuen tarpeessa oleva nuori ja auttaa häntä sellaisten palvelujen ja muun tuen piiriin, joilla edistetään hänen kasvuaan, itsenäistymistään, osallisuuttaan yhteiskuntaan ja muuta elämänhallintaansa sekä pääsyään koulutukseen ja työmarkkinoille. Etsivä nuorisotyö perustuu nuoren vapaaehtoisuuteen ja nuoren kanssa tehtävään yhteistyöhön. Etsivä nuorisotyö kohdistuu alle 28-vuotiaisiin, erityisesti yli 18-vuotiaisiin nuoriin.

15-vuotiaiden ja sitä nuorempien etsivän nuorisotyön asiakkaiden määrä on pysynyt vähäisenä, korkeimmillaan 1 000 nuorena vuosina 2014–2023. Suurin palvelun kohderyhmä ovat täysi-ikäisyyden rajalla olevat 16–20-vuotiaat, joita on etsivän nuorisotyön asiakkaista ollut n. puolet. Tämän joukon suhteellinen osuus on hieman laskenut 2010-luvun alkupuolelta 2020-luvun alkuun, kun samaan aikaan 21–25-vuotiaiden asiakkaiden osuus on kasvanut hieman ja 26–28-vuotiaiden osuus kaksinkertaistunut n. 5 prosentista joka kymmenenteen.

Hieman vanhempien nuorten lisääntynyt tavoittaminen etsivässä nuorisotyössä on pienentänyt ikäryhmien välisiä eroja, mutta yhä 16–20 vuotiaita nuoria tavoitetaan n. 2 000 jokaista ikäluokkaa kohti, 21–25 vuotiaita hieman yli 1 500 nuorta joka ikäluokassa ja 26–28 vuotiailla määrä laskee alle 700 nuoreen per ikäluokka.

Kuvio 171. Etsivän nuorisotyön tavoittamat nuoret 2014–2023

10 Sivistys ja elinkaari

Seuraavassa käsitellään koulutuksen ja koulutustulemien yhteyttä erilaisiin yksilön toimintaa tai hyvinvointia kuvaaviin tekijöihin. Tarkasteltavana ovat erityisesti tekijät, jotka eivät ole suoraan taloudellisia. On kuitenkin syytä huomata, että monilla tarkastelluilla ulottuvuuksilla koulutuksen taloudelliset vaikutukset ovat tai voivat olla välittäviä mekanismeja koulutuksen ja tarkasteltavien tulemien välillä.

10.1 Syntyvyys ja koulutus

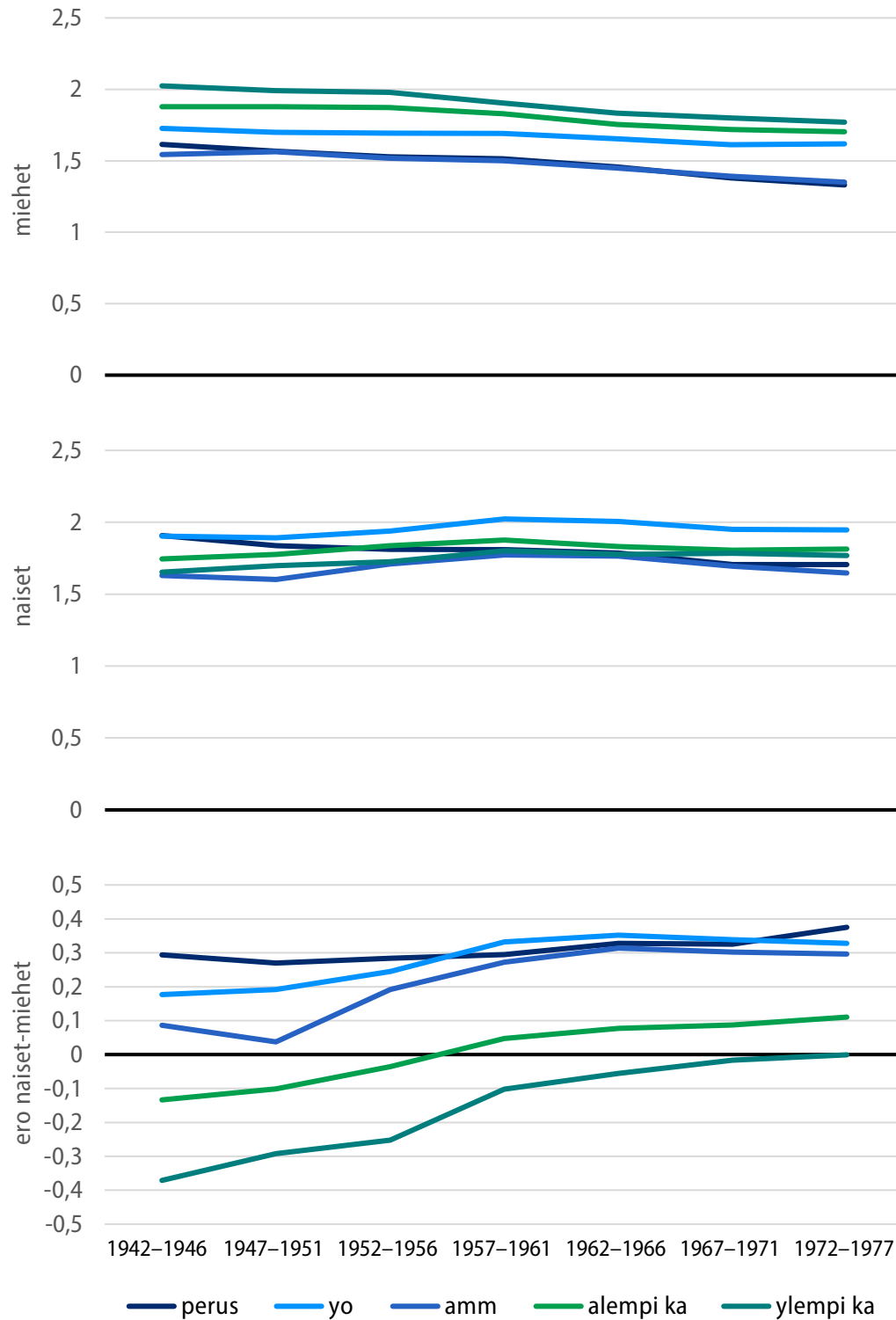
Syntyvyys on laskussa ja 45 vuoden ikään mennessä tarkastellut lapsiluvut ovat laskeneet erityisesti miehillä.

Lapsiluvut ovat yhteydessä koulutustasoon. Molemmilla sukupuolilla keskimääräiset lapsiluvut jäävät matalimmiksi perusasteen ja ammatillisen koulutuksen suorittaneilla, korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden lapsiluvun noustessa korkeammaksi. Naisilla lapsilukuero korkeasti koulutettujen ja perus/ammattikoulutettujen välillä on selvästi pienempi kuin miehillä. Vähintään ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneet miehet saavat keskimäärin yli 0,4 lasta enemmän kuin perusasteen tai ammatillisen koulutuksen varassa olevat. Naisilla vastaavat ero on n. 0,1 lapsen tasolla.

Ylioppilastutkinnon suorittaneet sijoittuvat suhteellisesti erilaiseen asemaan miesten ja naisten tarkastelussa. Miehillä matalammin koulutettujen ja korkeakoulutettujen väliin, lähemmäs jälkimmäisiä. Naisilla taas ylioppilaiden lapsiluvut ovat vertailuryhmistä korkeimmat. Ylioppilasnaisten tilannetta voivat selittää korkeakoulutukseen edenneet naiset (ylioppilaat ovat usein aloittaneet korkea-asteen opinnot), joiden elintaso mahdollistaa korkeamman lapsiluvun, mutta jotka eivät ole syystä tai toisesta suorittaneet korkeakoulututkintoa.

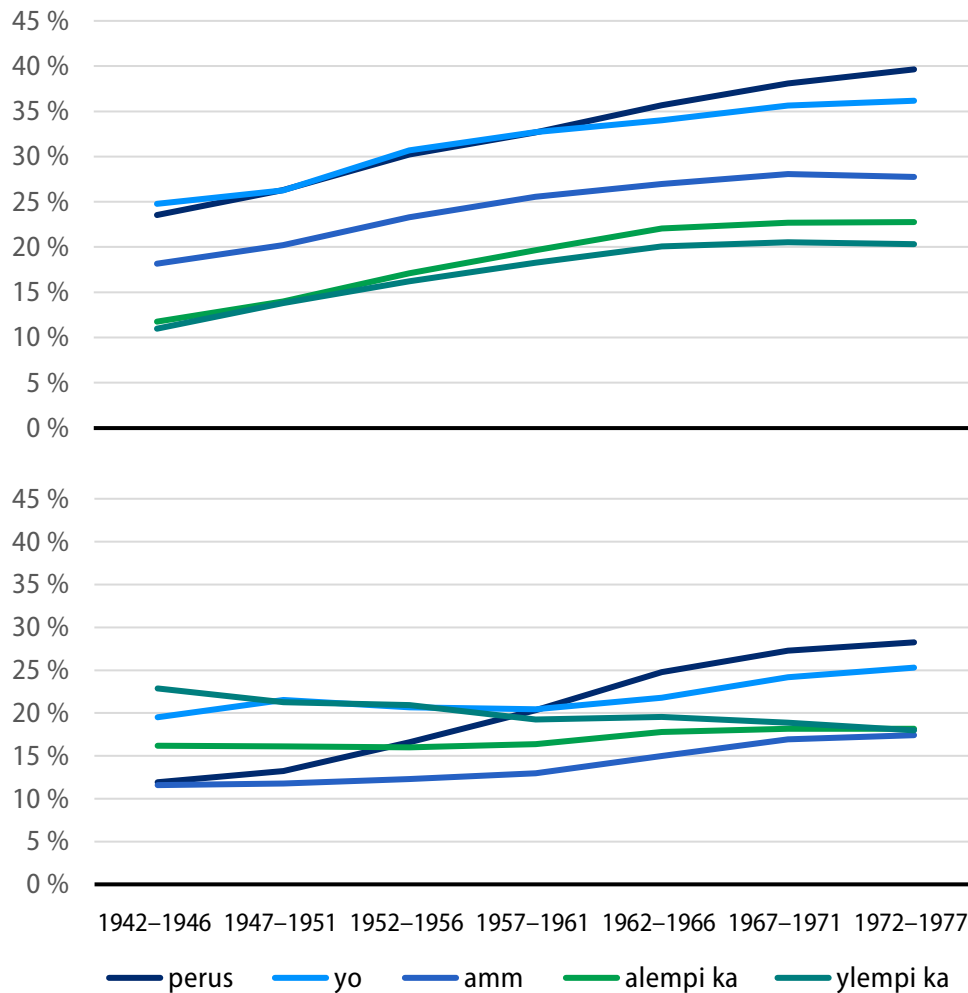
Korkeasti koulutetuilla naisilla keskimääräiset lapsiluvut olivat pitkään matalampia kuin saman tasoisen koulutuksen suorittaneilla miehillä. Ero on kaventunut sukupolvien myötä ja tuoreimpien tietojen perusteella myös vähintään ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneilla sukupuolten välillä ei ole enää eroa keskimääräisessä lapsimäärässä.

Kuvio 172. Keskimääräinen lapsiluku 45-vuotiaana sukupuolen, koulutustason ja sukupolven mukaan (miehet, naiset, ero naiset-miehet)

Lapsettomuus on kaikissa koulutustasoryhmissä miehillä yleisempää kuin naisilla ja naisia selvemmin kasvavalla uralla. Naisilla lapsettomien osuus on nousut erityisesti enintään perusasteen koulutuksen suorittaneilla, mutta vähintään ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneilla naisilla lapsettomien osuus on jopa pienentynyt.

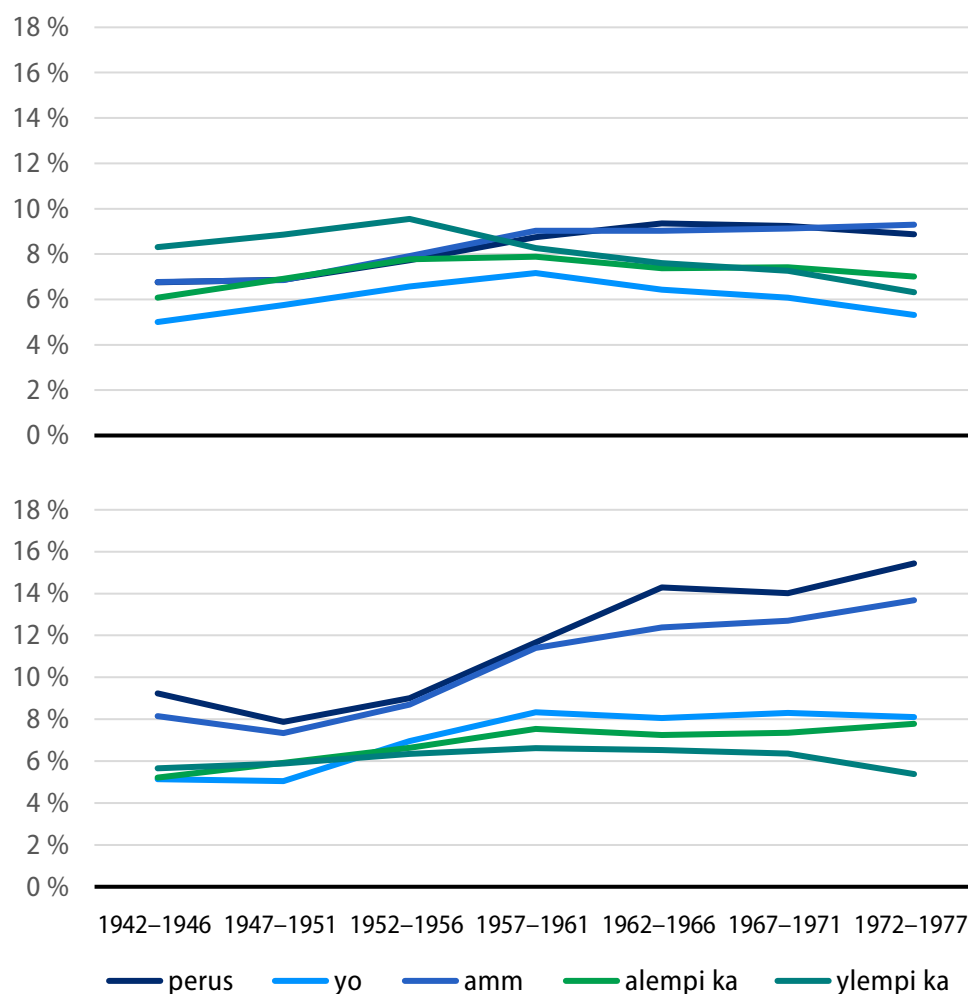
Kuvio 173. 45-vuotiaana lapsettomien osuus miehillä (ylempi) ja naisilla (alempi) koulutustason ja sukupolven mukaan

Siinä, missä lapsettomuuden osalta sekä miehillä että naisilla perusasteen suorittaneet ja lukiolaiset ovat hyvin samassa asemassa, monilapsisuuden osalta tilanne on vastaava kuin keskimääräisissä lapsimäärissä – perusasteen tai ammatillisen tutkinnon suorittaneet ovat pitkälti toistensa kaltaisia, ylioppilaat ja korkeakoulutetut taas keskenään samankaltaisia.

Vähintään 4 lapsen saaminen on yleisempää perusasteen tai ammatillisen koulutuksen suorittaneilla henkilöillä. Naisilla ero ylioppilaisiin ja korkeakoulutettuihin on suurempi kuin miehillä.

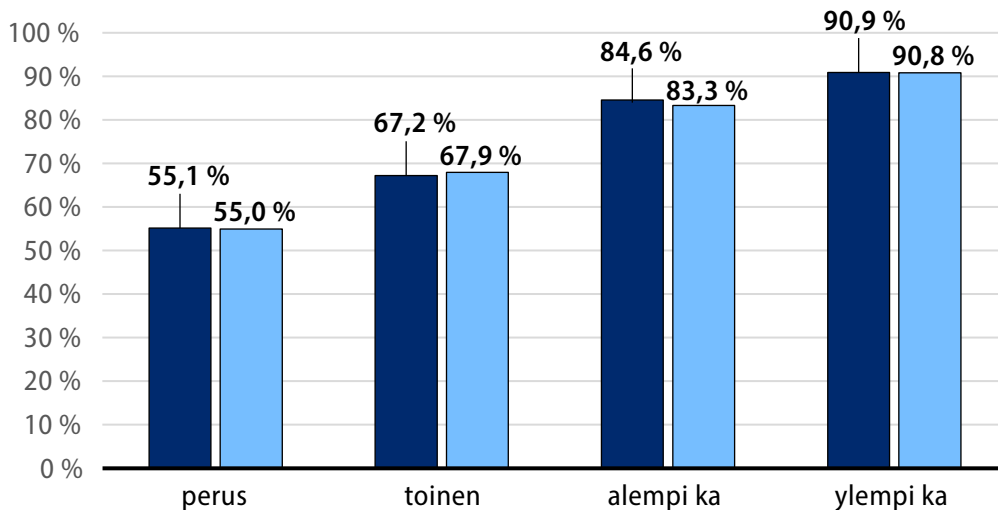
Kuvio 174. 45-vuotiaana vähintään 4 lasta saaneiden osuus miehillä (ylempi) ja naisilla (alempi) koulutustason ja sukupolven mukaan

10.2 Koulutus ja yhteiskunnallinen osallisuus

Koulutustaso on yhteydessä äänestyskäyttäytymiseen ja äänestysaktiivisuus nousee koulutustason mukana. Perusasteen koulutuksen suorittaneista äänioikeutetuista äänesti 2023 eduskuntavaaleissa n. 55 %, toisen asteen tutkinnon suorittaneista kaksi kolmasosaa, alemman korkea-asteen tutkinnon suorittaneista useampi kuin neljä viidestä ja ylemmän korkea-asteen tutkinnon suorittaneista yhdeksän kymmenestä.

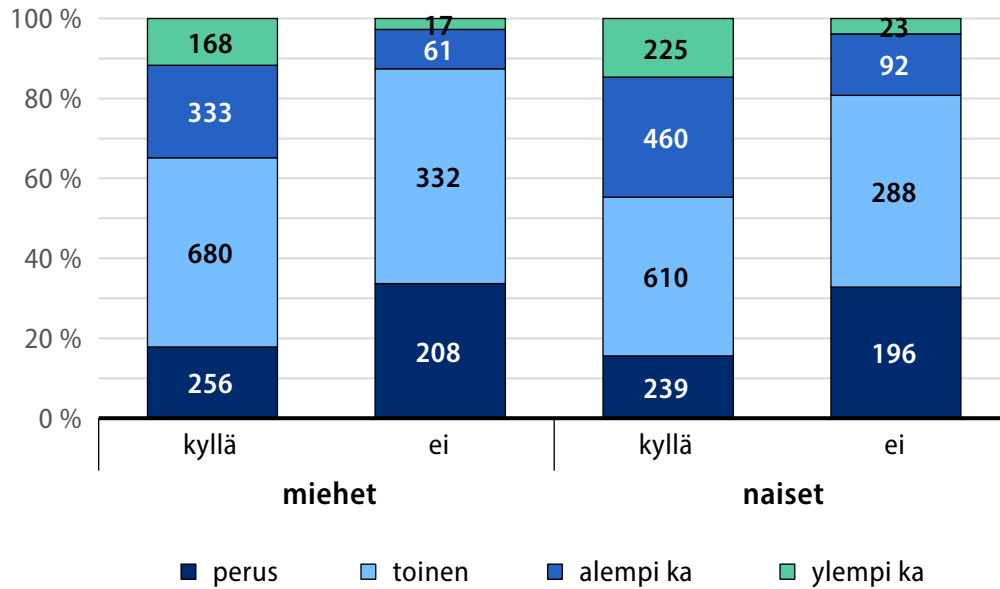
Kuvio 175. Äänestysaste 2023 eduskuntavaaleissa koulutustason mukaan

Eri koulutusryhmien huomattavien äänestysaste-erojen seurauksena äänestäneet ovat varsin huomattavasti koulutetumpia kuin äänioikeutetut. Äänestämättä jättäneillä miehillä on keskimäärin 0,7 vuotta ja naisilla 0,8 vuotta perusasteen jälkeistä koulutusta kuin äänestäneillä miehillä ja naisilla. Erot korostuvat verrattaessa korkeasti koulutettuja ja perusasteen varassa olevia. Kun äänestäneistä naisista 16 % on suorittanut perusasteen koulutuksen ja 15 % ylemmän korkea-asteen koulutuksen, vastaavat osuudet äänestämättömistä naisista ovat 33 % ja 4 %.

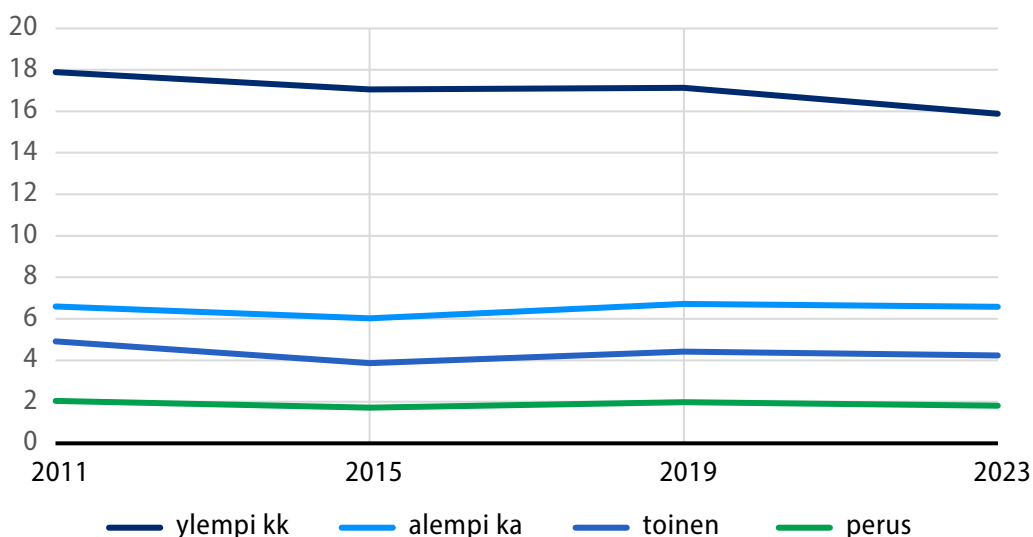
Äänestäneistä korkeasti koulutettujen osuus oli vuonna 2023 eduskuntavaaleissa 40 %, kun äänestämättömistä vastaava osuus oli 16 % ja äänioikeutetuista 33 %.

Kuvio 176. 2023 eduskuntavaaleissa äänestäneet ja ei-äänestäneet sukupuolen ja koulutustason mukaan

Koulutustasoon liittyvät erot eduskuntavaaliosallistumisessa korostuvat ehdolla olleilla ja valituiksi tulleilla. Ehdolla oleminen on voimakkaasti yhteydessä koulutustasoon. Perusasteen koulutuksen varassa olevia ehdokkaita on viimeisissä eduskuntavaaleissa ollut ehdolla noin 2 äänestäjää 10 000 äänioikeutettua kohti, kun vähintään ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneilla vastaava osuus on lähes kaksinkertainen.

Kuvio 177. Eduskuntavaaleissa ehdolla olleita koulutustason mukaan (per 10 000 äänioikeutettua)

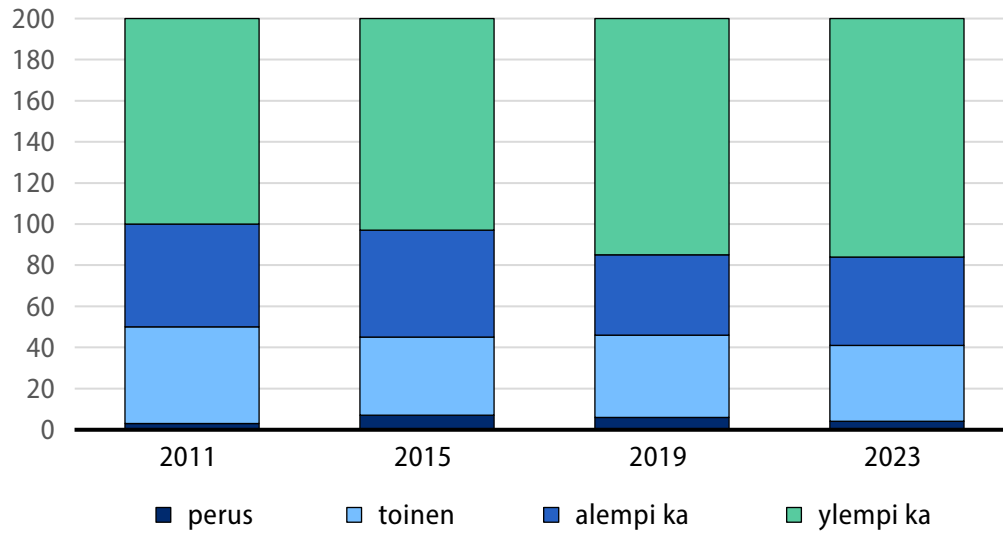

Korkeammin koulutetut ehdokkaat saavat keskimäärin enemmän ääniä ja tulevat matalammin koulutettuja todennäköisemmin valituiksi. Perusasteen varassa olevista ehdokkaista eduskuntaan on tullut 2010-luvulta lähtien valituksi n. 2,5 % kun vastaava osuus vähintään ylempään korkeakoulututkinnon suorittaneilla ehdokkailla on ollut 14,4 %.

Yhteisvaikutuksena eduskunnan kokoonpano on huomattavasti väestön koulutustasoa korkeampi. Korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus kansanedustajista on vaihdellut 2010-luvulla 75–80 prosentissa ja korkeasti koulutettujen joukon sisällä vähintään ylempään korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuus on korostunut. Vähintään ylempään korkeakoulututkinnon suorittaneita on kansanedustajista ollut viimeisellä neljällä vaalikaudella noin 54 prosenttia ja osuus on ollut nousussa.

Alemman korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden kansanedustajien määrä on ollut laskussa samaan aikaan kun opistoasteen tutkinnon suorittaneet ovat asteittain korvautuneet ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneilla.

Kuvio 178. Kansanedustajat koulutustason mukaan

10.3 Uskonnolliset katsomukset elinkaarella

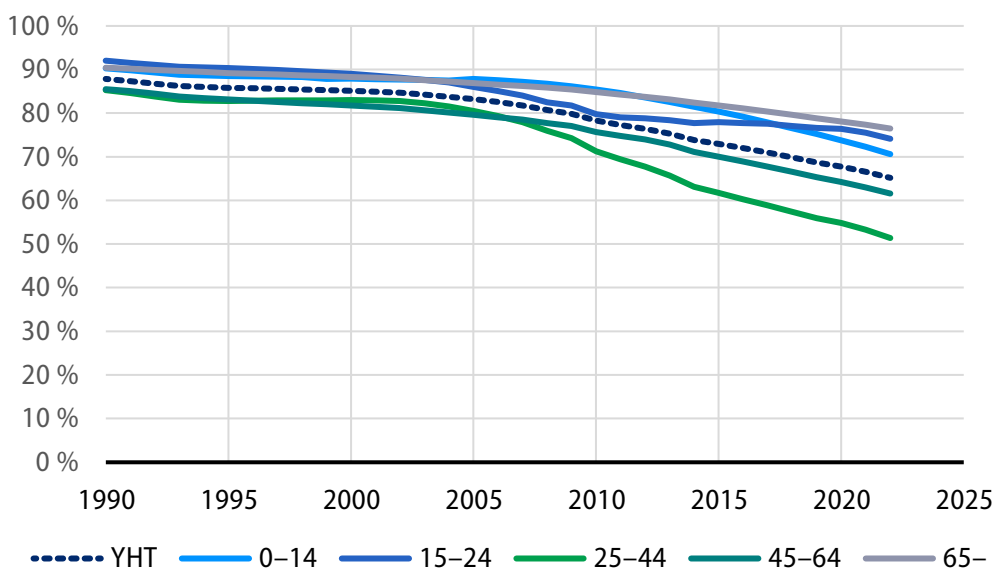
Suomessa evankelisluterilainen kristinusko on pitkään ollut selvästi yleisin uskonnollinen katsomus ja evankelisluterilaisella kirkolla on ollut valtionkirkon asema. Vielä vuonna 1990 evankelisluterilaiseen kirkkoon kuului 88 % koko väestöstä, mutta jäsenyys uskonnollisiin yhteisöihin on muuttunut varsin voimakkaasti viimeisen 30 ja erityisesti viimeisen 15 vuoden aikana.

Muutos on edennyt eri tavoin eri ikäryhmissä, minkä myötä perinteisesti hyvin pienet erot eri ikäryhmien kuulumisessa uskonnollisiin yhteisöihin ovat kasvaneet huomattavasti. 2000-luvun alkuvuosina kirkon jäsenmäärän lasku kiihtyi erityisesti nuorilla aikuisilla sekä työikäisillä lasten ja kansaneläkeikäisten kirkon jäsenten osuuden laskiessa huomattavasti hitaammin.

Vuosituhanne alussa 15–24-vuotiaiden jäsenosuus laski aluksi verraten nopeasti, mutta lasku on ollut muita ikäryhmiä hitaampaa vuodesta 2010 eteenpäin ja 2010-luvun jälkipuolelta lukien nuorissa kirkkoon kuuluu suurempi osuus kuin lapsista.

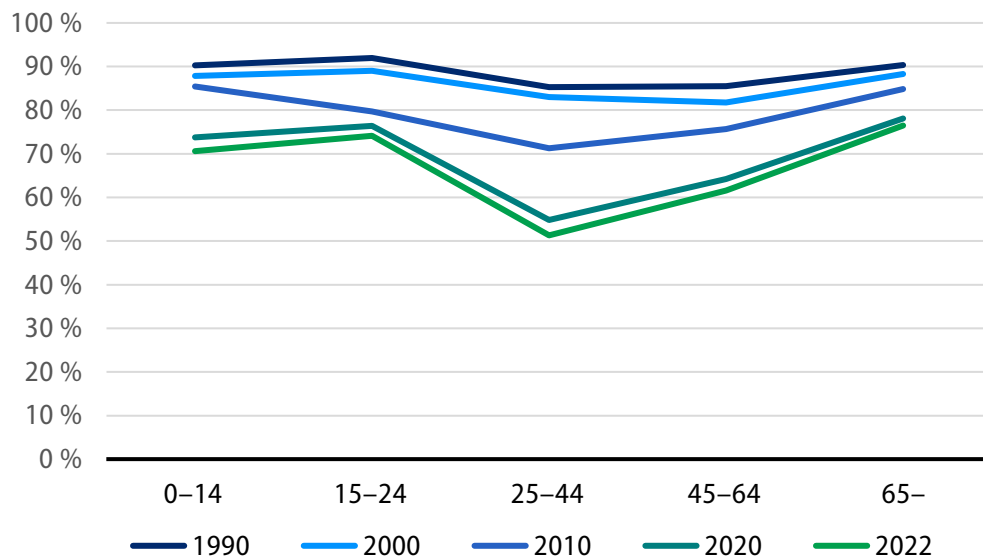
Vanhemmilla työikäisillä kirkon jäsenten osuus on laskenut hitaasti kiihtyvällä vauhdilla vuoden 1990 n. 86 prosentista 80 prosenttiin vuonna 2005 ja 62 prosenttiin vuonna 2022. Nopeinta 2000-luvun jäsenosuuden ollut 25–44-vuotiailla, joista kirkkoon kuului 80 % vielä vuonna 2005, mutta osuus oli laskenut 51 prosenttiin vuonna 2022.

Kuvio 179. Evankelisluterilaisen kirkon jäsenten osuus väestöstä ikäryhmittäin 1990–2022

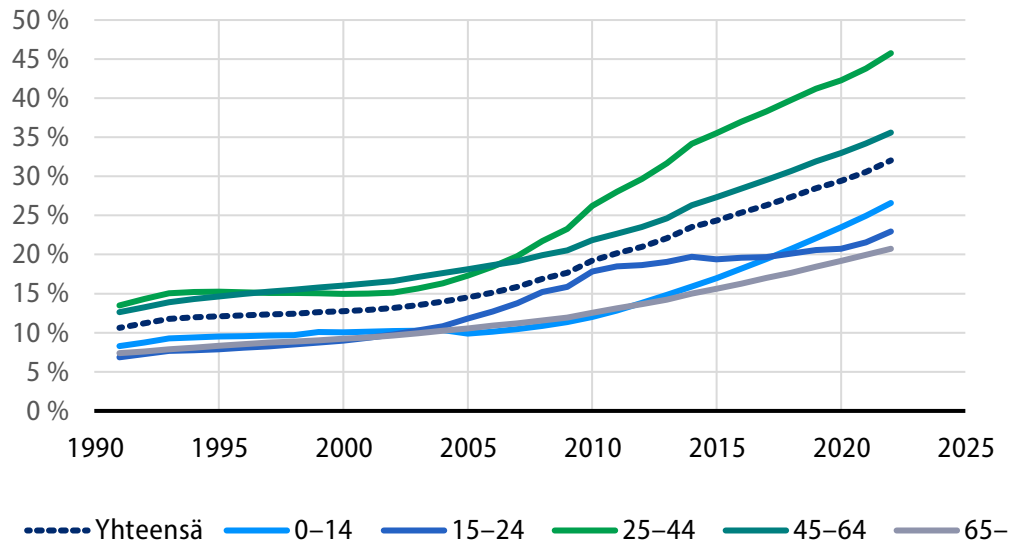

Evangelisluterilaisen kirkon jäsenmäärän nopea ja epätasaisesti eri ikäryhmiin jakautunut jäsenmäärän lasku liittyyneen pian vuosituhaten jälkeen toimintansa aloittaneeseen Eroa kirkosta -sivustoon, jonka antamien tietojen mukaan sen kautta oli alkuvuoteen 2024 mennessä eronnut kirkosta yli 850 000 henkilöä. Ikäryhmäerojen voimakkaan kasvun seurauksena nuoremmat työkäiset ovat selvästi harvemmin kirkon jäseniä kuin tätä vanhemmat tai nuoremmat ikäryhmät.

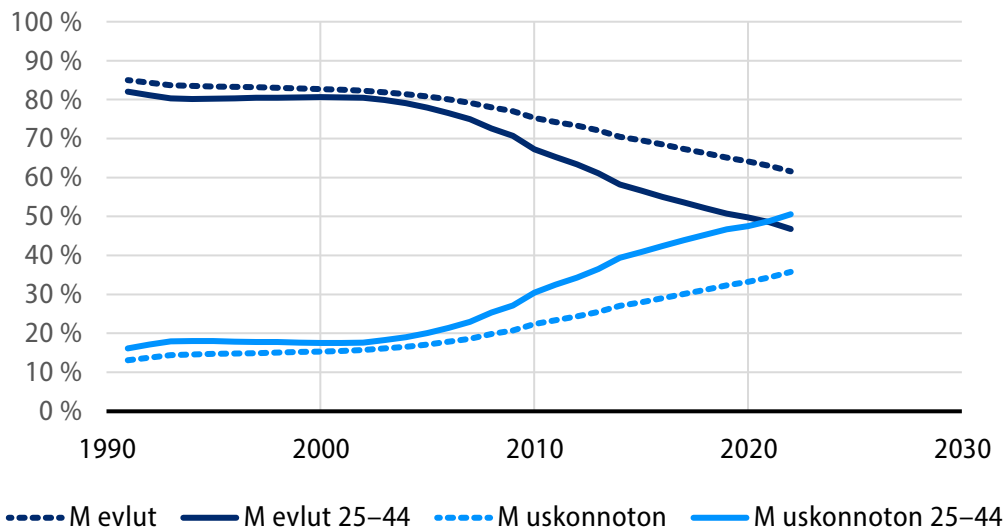
Kuvio 180. Evangelisluterilaisen kirkon jäsenten osuus väestöstä ikäryhmittäin 1990–2022

Kirkon jäsenmäärän lasku heijastuu hyvin suoraan uskontokuntiin kuulumattomien osuuden vastaavana kasvuna samoissa ikäryhmissä. Koska uskontokuntiin kuulumattomien väestöosuus oli kaikissa ikäryhmissä pitkään varsin matala, tämän joukon koon suhteellisen koko on muuttunut huomattavan nopeasti. 25–44-vuotiaiden uskontokuntiin kuulumattomien osuus on yli kolminkertaistunut vuoden 2002 n. 15 prosentista 46 prosenttiin vuonna 2022.

Kuvio 181. Uskontokuntiin kuulumattomien osuus väestöstä ikäryhmittäin 1990–2022

Kehityksen seurauksena evankelisluterilaisen kirkon jäsenosuus ja uskontokuntaan kuulumattomien osuus ovat nopeasti lähestyneet toisiaan työikäisillä. Miehillä kirkon jäsenyyden ja uskontokuntiin kuulumisen väheneminen on ollut nopeampaa kuin naisilla ja uskontokuntiin kuulumattomien miesten osuus 25–44-vuotiaista on 2020-luvulla noussut korkeammaksi kuin evankelisluterilaiseen kirkkoon kuuluvien.

Kuvio 182. Evankelisluterilaiseen kirkkoon kuuluvat ja uskontokuntiin kuulumattomat miehet 1990–2022

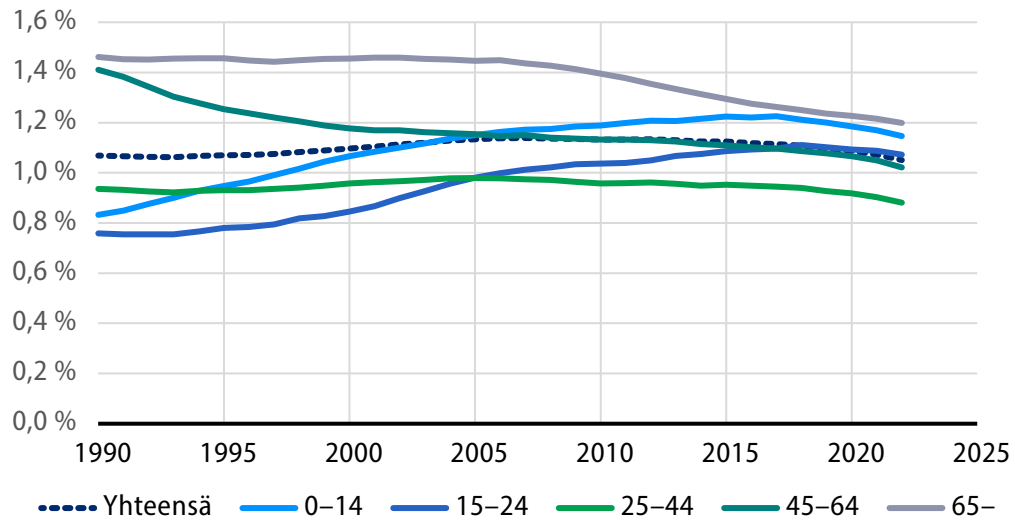
Muilla uskonnollisilla yhdyskunnilla on väestötasolla ollut varsin pieni osuus, mutta tarkemmassa tarkastelussa voidaan erottaa lukuisia näiden ryhmien kannalta merkittäviä rakenteellisia muutoksia mm. buddhalaisten ja hindujen määrän kasvaessa kuten myös katolisten kristittyjen ja helluntailaisten.

Erikseen voidaan tarkastella ortodoksikirkkoihin ja islamilaisiin yhdyskuntiin kuulumista. Suomen ortodoksisen kirkon, jolla on evankelisluterilaisen kirkon rinnalla muista uskontokunnista poikkeava julkisoikeudellinen asema, rinnalla Suomessa toimii muita ortodoksikirkkoja, kuten Venäjän ortodoksikirkko Suomessa. Ortodoksien osuus väestöstä on pysynyt viime vuosikymmeninä hyvin vakaana hieman yli prosentissa väestöstä.

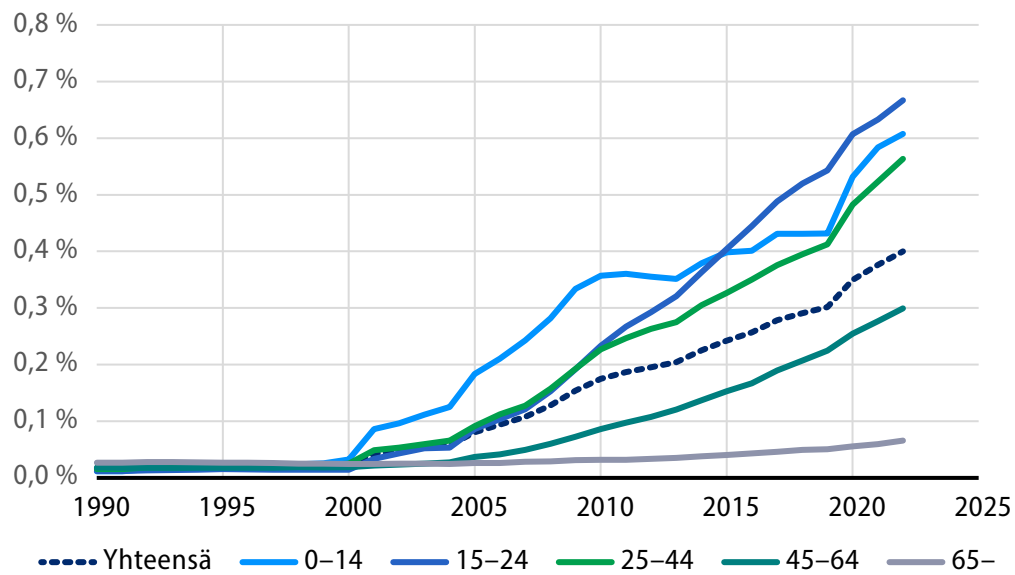
Islamilaisten yhdyskuntien jäsenmäärä taas on kehittynyt voimakkaasti 2000-luvulla. Hyvin pitkään Suomessa on toiminut vakiintuneita, mutta väestömittakaavassa pieniä islamilaisia yhteisöjä kuten Suomen tataarien Suomen Islam-seurakunta. 2000-luvulla maahanmuuttajaväestön kasvu on lisännyt islamilaisiin yhdyskuntiin kuuluvien määrää, mutta osuudet koko väestöstä ovat nopeasta suhteellisesta kasvuvauhdista huolimatta erittäin pieniä.

Suomen katsomuskartan uudelleenmuotoutumisen määrällisesti hallitseva ilmiö on evankelisluterilaisen kirkon jäsenmäärän lasku ja uskonnollisiin yhteisöihin kuulumattomien määrän kasvu. Suhteessa näihin ilmiöihin pienempien vähemmistöuskontojen suhteellisesti huomattavallakin kasvulla on varsin rajallinen merkitys. Esimerkiksi evankelisluterilaisen kirkon osuus suomalaisista on pienentynyt 2000–2022 keskimäärin n. 1 prosenttiyksiköllä vuodessa, kun islamilaisiin yhdyskuntiin kuului vuonna 2022 yhteensä n. 0,4 % väestöstä.

Kuvio 183. Ortodoksikirkkoihin kuuluvat 1990–2022

Kuvio 184. Islamilaisiin yhdyskuntiin kuuluvat 1990–2022

Osa 3 – Sivistyksen alat

11 Perusopetus

11.1 Kielivalinnat

Peruskoulun myötä vieraiden kielten opiskelu on ollut olennainen osa koko ikäluokan koulutusta. Yleisesti kielten opiskelun perusasetelmat ovat säilyneet hyvin vakaina. Vieraana kielenä opiskeltu kansalliskieli riippuu omasta äidinkielestä, yleisesti vieraiden kielten opiskelua hallitsee ylivoimaisesti englannin kieli. Viime vuosikymmeninä kielten opiskelussa on kuitenkin tapahtunut joitain muutoksia ja erityisesti lyhyemmät kielet ovat reagoineet nopeammin kuin pitkät vieraat kielet.

Pitkään ensimmäinen pitkä vieras kieli aloitettiin pääosin kolmannelta luokalta, mutta viime vuosina kielten opiskelun aloittaminen on aikaistunut (ks. luku 7.2), minkä myötä vierasta kieltä lukevien osuus peruskoulun oppilaista on ollut nousussa.

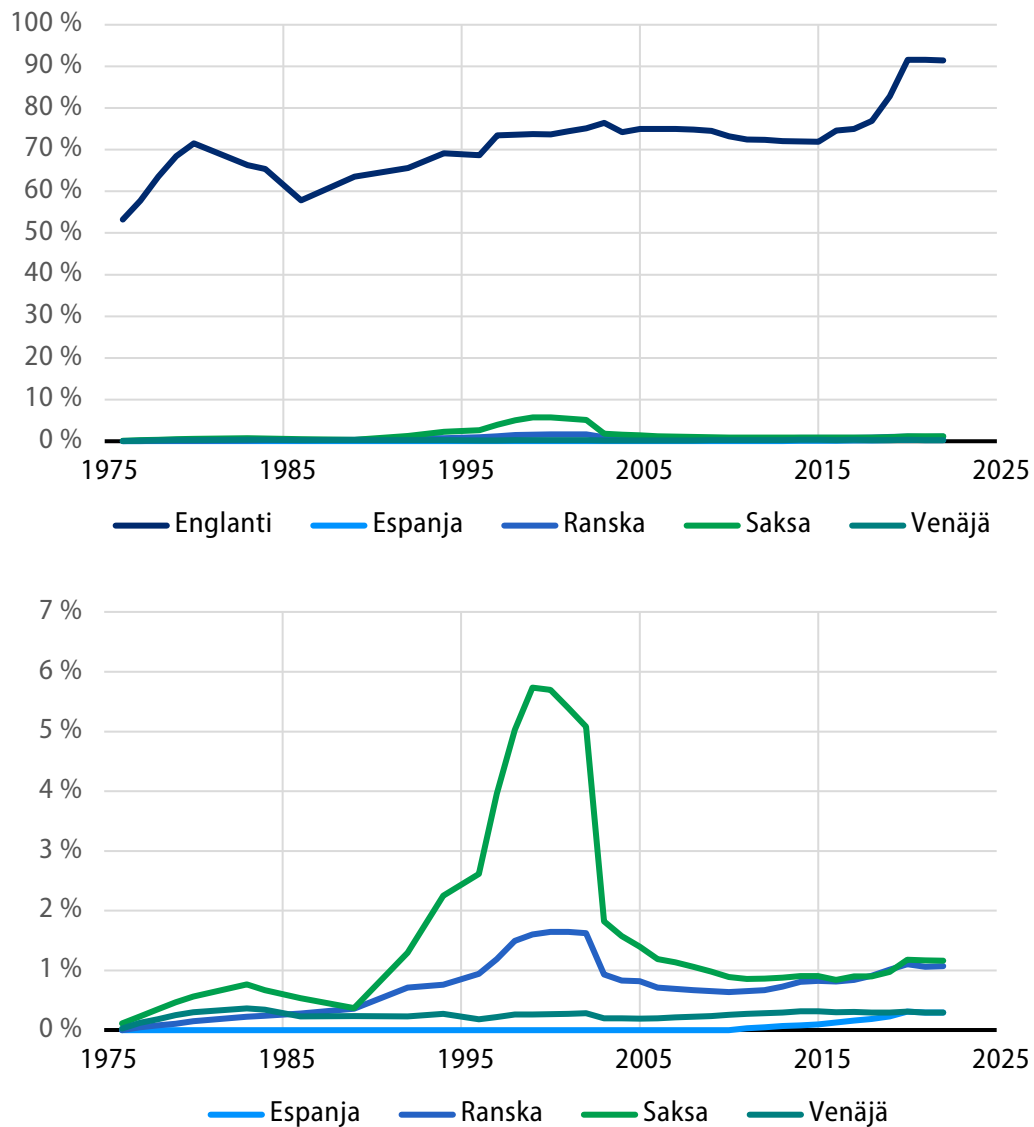
Opiskeltujen pitkien vieraiden kielten yleiskuva on pysynyt varsin muuttumattomana viimeisen puolen vuosisadan ajan, englannin ollessa ylivoimaisesti suosituin pitkä vieras kieli. Viime vuosina englantia A1-kielenä lukevien osuus peruskoulun oppilaista on jo noussut yli 90 prosenttiin kieltenopiskelun aikaistuessaa.

Englannin hyvin hallitsevan aseman varjossa opiskeltujen pitkien kielten valikoimassa on kuitenkin tapahtunut eräitä muutoksia. 1990-luvulla muiden vieraiden kielten, ennen kaikkea saksan ja ranskan, opiskelu pitkänä kielenä yleistyi nopeasti. Vuosituhannen vaihteen jälkeinen päinvastainen kehitys on myös ollut hyvin nopeaa ja sekä saksan että ranskan opiskelijoiden osuudet ovat palanneet selvästi alemmalle, joskin 1980-lukua korkeammalle, tasolle. Viimeisen 10–15 vuoden aikana saksaa tai ranskaa A1-kielenä opiskelevien osuudet ovat olleet hitaassa nousussa, mutta osuudet ovat, erityisesti saksan opiskelun osalta, hyvin kaukana vuosituhannen vaihteen huippuvuosista.

Venäjän opiskelu ensimmäisenä pitkänä vieraana kielenä on ollut koko peruskoulujärjestelmän ajan hyvin vakiintunut, mutta harvinainen ilmiö. Venäjää ensimmäisenä vieraana kielenä on lukenut 0,2–0,3 % peruskoululaisista.

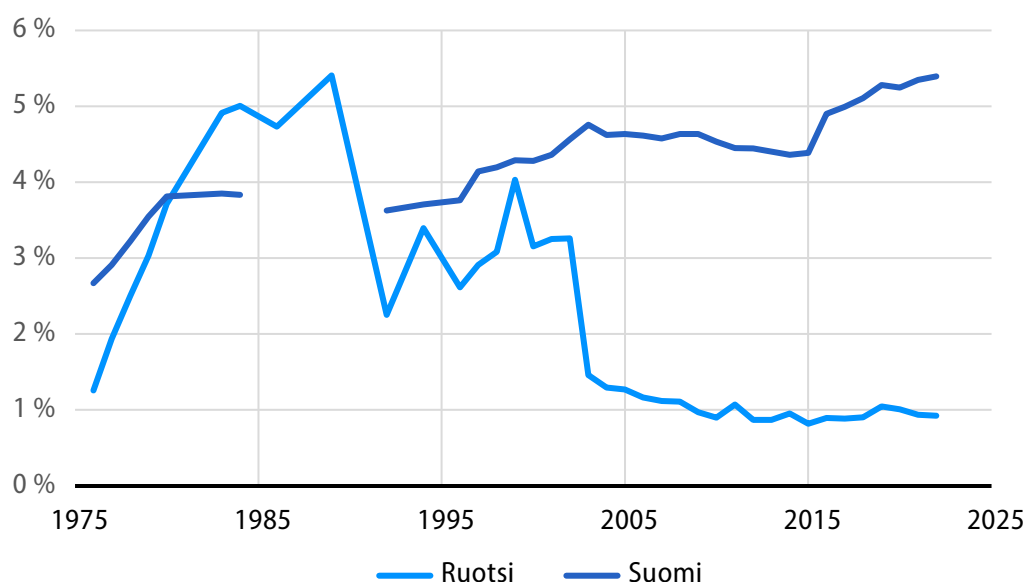
Kielivalikoiman vakiintuneisuudesta kertoo, että suurimpiin muutoksiin kuuluu espanjan opiskelun yleistyminen viimeisen vuosikymmenen aikana. Ennen vuotta 2010 espanjaa ei opiskeltu ensimmäisenä pitkänä vieraana kielenä, mutta vuoteen 2022 mennessä sitä opiskelevien osuus oli noussut venäjän rinnalle 0,3 prosenttiin peruskoululaisista.

Kuvio 185. Pitkän vieraan kielen oppilaiden määrä kielittäin 1976–2021 (% peruskoulun oppilaista) (ei kansalliskieliä)

A1-kielenä opiskeltujen kansalliskielten kehitys on peruskoulujärjestelmän aikana muuttunut hyvin eri tavalla. 1980–1990-luvuilla n. 3–4 % kaikista peruskoululaisista opiskeli ruotsia tai suomea pitkänä vieraana kielenä. Kehitysurat eriytyivät 2000-luvulla, kun ruotsia A1-kielenä opiskelevien osuus peruskoululaisista laski nopeasti hieman yli 3 prosentista hieman yli prosenttiin. 00-luvulla jatkuneen loivemman laskun jälkeen ruotsia A1-kielenä opiskelevien osuus peruskoululaisista on vakiintunut n. 1 prosenttiin.

Kuvio 186. Kansalliskieli pitkänä vieraana kielenä 1976–2021 (% peruskoulun oppilaista) (ei kansalliskieliä)

Monipuolisemman kuvan kielten opiskelusta kertoo yhtäältä vapaaehtoisen A2-kielen opiskelu, toisaalta lyhyemmät kielet. Englanti on merkittävä opiskeltu kieli myös A2-kielessä, mutta siirryttäessä yhä vapaaehtoisempiin kieliin englannin rooli heikkenee, koska niin harva oppilas ei lue englantia varsin pitkänä kielenä.

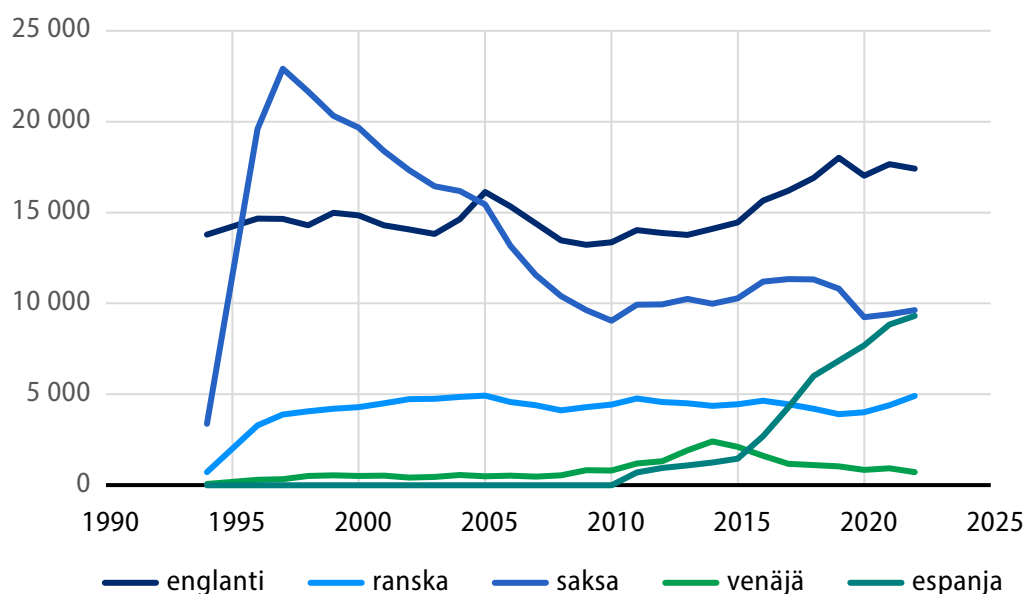
Myös A2-kielen tarkastelussa näkyy saksan vahva suosio 1990-luvulla ja sen varsin nopea kuihtuminen vuoteen 2010 mennessä. Ranskalla ei A2-kielessä erotu vastaava suosion nousua vuosituhannen vaihteen tienoilla kuin A1-kielessä, vaan varsin vakaa suosio alle 5 000 1–6-luokkalaisten opiskellessa A2-ranskaa. A2-venäjä on myös ollut hyvin vakaata A1-venäjää vaihtelevampi, näyttäen 2010-luvun alussa nousun merkkejä, jotka kääntyvät laskuksi heti Krimin valtauksen jälkeen. Espanjan

nopea nousu erottuu A2-kielessä jopa selvemmin kuin A1-kielessä. A2-espanjaa 1–6 luokalla opiskelevien määrä 10-kertaistuu 2012–2022 ja nousu tapahtuu pääosin vuoden 2015 jälkeen.

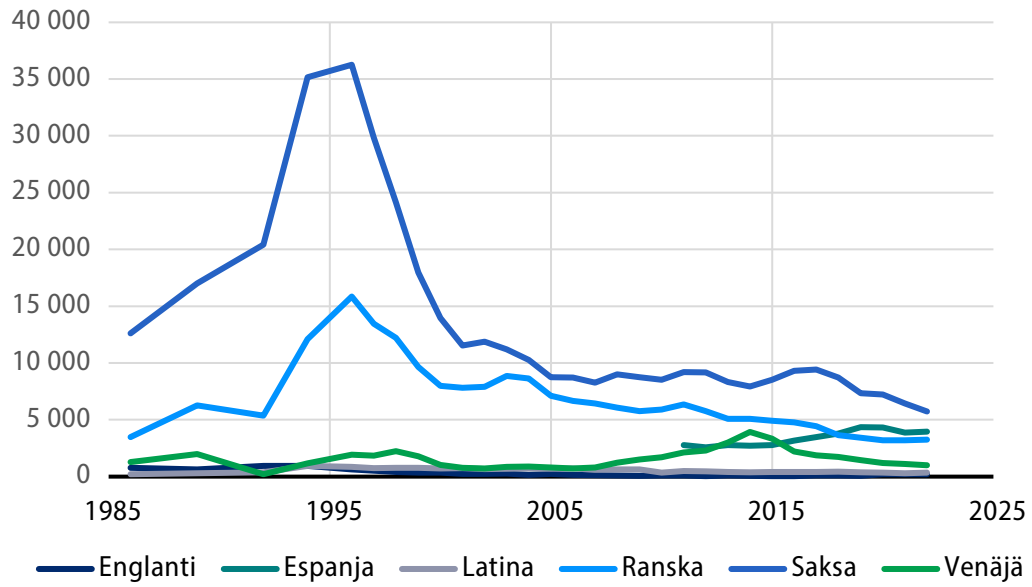
Kaikille yhteisenä B1-kielenä peruskoulussa on opiskeltu lähes yksinomaan ruotsia. Vapaaehtoisen B2-kielen opiskelun kehitys sen sijaan heijastaa samoja trendejä kuin pitkienkin kielten. 1990-luvulla nähdään suurten eurooppalaisten kielten, saksan ja ranskan, voimakas nousu, joka lyhyessä kielessä kääntyy hyvin pian yhtä nopeaksi laskuksi. B2-venäjän lupaava nousu näyttää katkenneen A2-venäjän tapaan ja espanjan opiskelu on lisääntynyt viimeisen 15 vuoden aikana. Yleisesti B2-kielissä heijastuvat selvästi samat trendit kuin A1-kielissä, mutta ajoitukseltaan hieman aiemmin.

B2-kieli on myös ensimmäinen kieli, jossa klassiseen koulutukseen pitkään elimellisenä osana kuulunut latina on vielä selvästi näkyvissä, joskin pitkäaikaisella hitaasti laskevalla trendillä jo valmiiksi matalalta tasolta. B2-latinan opiskelu yläkoulussa oli yleisimmillään 1990-luvun puolivälissä, jolloin opiskelijoita oli n. 900. Tältä tasolta opiskelijamäärä on laskenut n. 300 opiskelijaan 2020-luvun alussa. Lasku on merkityksellisempi pitkän historiallisen kehityksen, latinan aseman heikkenemisen tieteen, koulutuksen ja kulttuurin kielenä, viimeisimpänä vaiheena kuin käytännöllisiltä seuraamuksiltaan.

Kuvio 187. A2-kielen opiskelijat 1–6-luokilla 1994–2022.

Kuvio 188. B2-kielen opiskelijat 7–9-luokilla 1986–2022

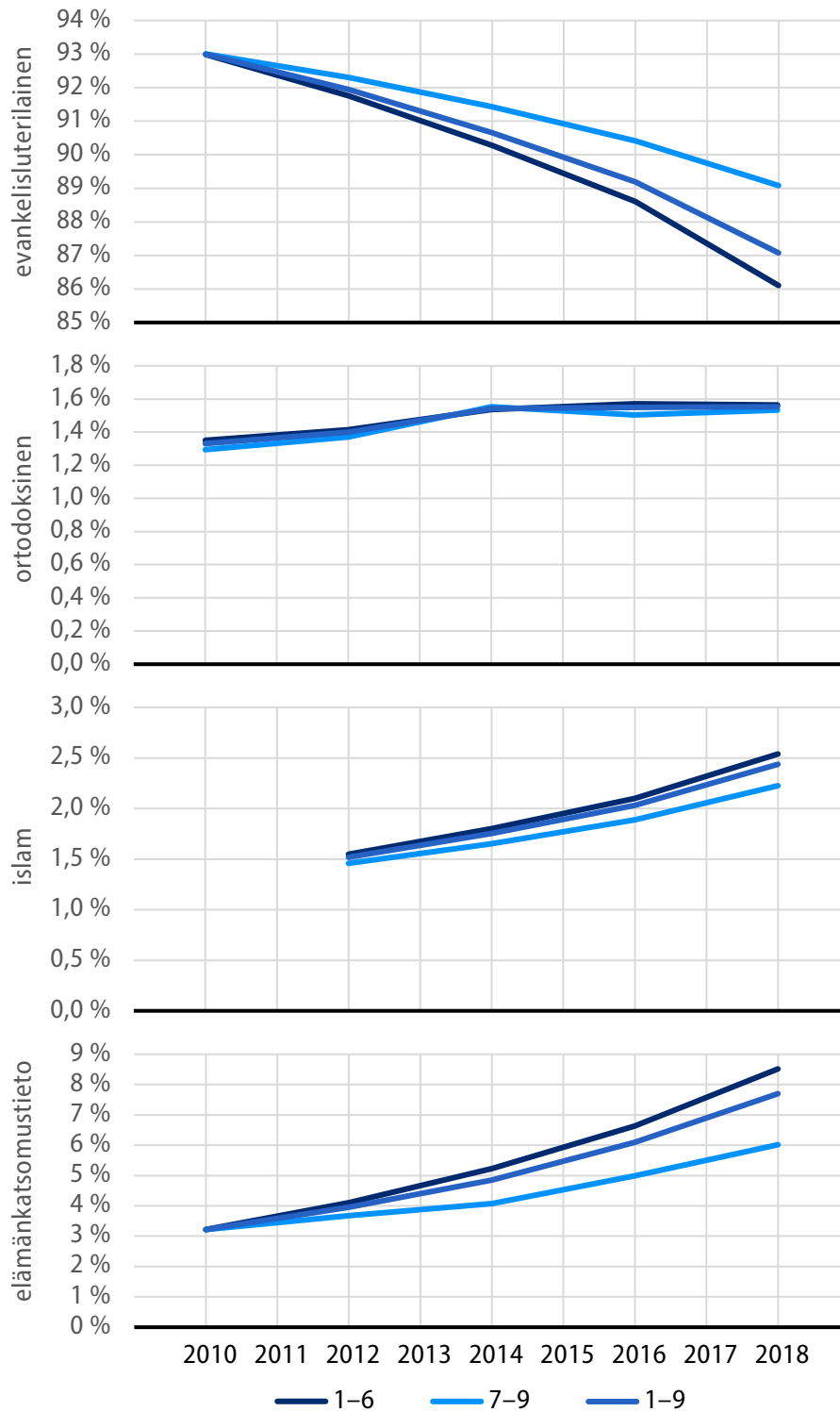
11.2 Katsomusaineet

Monista muista maista poiketen Suomessa katsomusaineet ovat vakiintunut osa koulujärjestelmää. Niiden rooli on muuttunut yhtäältä katsomusaineille varattujen vuosiviikkotuntien määrän hitaasti vähentyessä opetussuunnitelmissa, toisaalta väestön katsomuksellisen koostumuksen muuttuessa.

Evangelisluterilaisen uskonnon opetus on ollut ylivoimaisesti yleisin katsomusaine koko suomalaisen kansanopetuksen historian ajan. Viime vuosikymmeninä katsomusaineiden opiskelu on muuttunut koko maan tasolla evangelisluterilaisen uskonnon opiskelun vähentyessä ja elämäkatsomustiedon sekä pienemässä määrin islamin uskon opiskelun lisääntyessä. Ortodoksisen kristinuskon osuus katsomusaineiden opiskelijoista on pysynyt varsin pienenä, mutta vakaana. Muiden katsomusaineiden opiskelu on hyvin harvinaista.

Katsomusaineiden opiskelun kehitys peruskoulussa näyttää etenevän oppilaspopulaation muutoksen kautta vaiheittain niin, että kehitys etenee ensin luokka-asteittain alakoulun 1–6-luokilla, sen jälkeen yläkoulun luokilla 7–9. Evangelisluterilaiseen uskonnon opetukseen osallistuvien osuus laskee, elämäkatsomustiedon ja islamin osuuden kasvaessa, koska luterilaiseen kirkkoon kuuluvien oppilaiden osuus laskee ja muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvien tai uskonnottomien osuus kasvaa. Vähemmän merkittävää näyttäisi olevan se, että oppilaiden uskonnollinen yhteisö muuttuisi perusopetuksen aikana.

Kuvio 189. Katsomusaineiden osuus opiskelijoista 2010–2018

Katsomusaineet kuuluvat niihin aineisiin, joiden opiskelussa maan sisäiset erot ovat kaikkein suurimpia. Siinä, missä vieraiden kielten opiskelussa englannin asema suosituimpana pitkänä kielenä on vahva kaikkialla maassa, katsomusaineissa alueelliset erot ovat suurempia.

Evangelisluterilaisen uskonnonopetuksen asema yleisimpänä katsomusaineena on erittäin vahva lähes kaikissa kunnissa. Vuonna 2018 100 % 1–6-luokkalaisista oli evangelisluterilaisessa uskonnonopetuksessa 37 kunnassa ja yhteensä 168 kunnassa osuus oli yli 95 %.

Ortodoksisen kristinuskon opetuksen osuus on keskimäärin kunnissa hyvin pieni, mutta opetus keskittyy alueellisesti ja ortodoksisen uskonnon opetuksen osuus nousee korkeimmillaan useampaan kuin joka viidenteen alakoulun oppilaista. Islamin opetuksessa olevat keskittyvät vielä pienempään määrään kuntia, mutta suhteellisen korkea islamin opetuksessa olevien osuus saavutetaan useammassa kunnassa siinä, missä ortodoksisessa uskonnonopetuksessa olevien osuus on korkea muutamassa kunnassa.

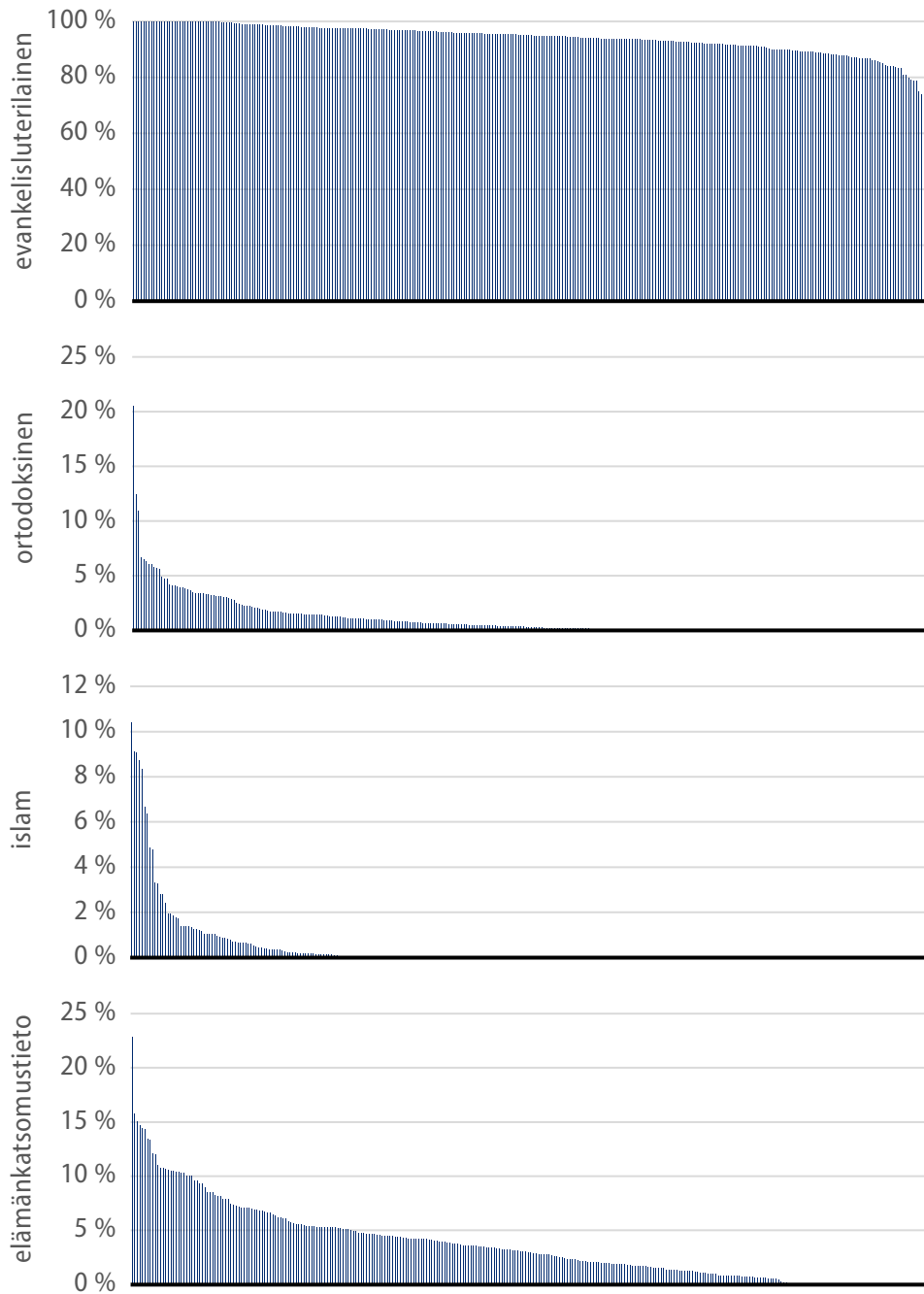
Elämäkatsomustiedon opiskelijoiden osuus alakoululaisista on pääosin evangelisluterilaisen opetuksen yleisyyden peilikuva. Osuus on hyvin tai varsin pieni hyvin suuressa osassa kunnista, mutta nousee korkeimmillaan yli viidennekseen kaikista alakoulun oppilaista.

Kuntatason ja valtakunnallisen tarkastelun yhteyden kannalta merkitykselliseksi muodostuvat kuntien väliset kokoerot. Alueellisesti ortodoksinen uskonnonopetus on selvästi yleisintä Pohjois-Karjalassa ja sen piirissä olevien osuus on korkea lähinnä eräissä alueen pienissä kunnissa.

Evangelisluterilaisen kristinuskon, islamin ja elämäkatsomustiedon alueellisessa jakautumisessa suurempi merkitys on pääkaupunkiseudun ja eräiden muiden suurten kaupunkien sekä pienempien kuntien välillä. Siinä, missä 100 % evangelisluterilaisen uskonnon opetuksen kunnat ovat pääosin hyvin pieniä, pienin osuus evangelisluterilaisessa opetuksessa (60,8 %) oli Helsingissä, jossa elämäkatsomustiedon osuus (22,8 %) oli myös maan korkein. Evangelisluterilaisen uskonnon pienempi osuus ja elämäkatsomustiedon suhteellinen yleisyys Helsingissä ja muissa suurissa kaupungeissa vaikuttaa suuresti koko maan keskiarvoon.

Vastaavasti Helsingin, Turun ja Vantaan verrattain korkea islamin opetuksessa olevien osuus (8,3–9,1 %) vaikuttaa huomattavasti enemmän islamin opetukseen koko maassa kuin Kristiinankaupunki, jossa islamin opetuksessa olevien osuus oli 2018 maan korkein (10,4 %).

Kuvio 190. Katsomusaineita opskelleiden osuus 1–6-luokan oppilaista kunnittain 2018

11.3 Oppimistulosten kehitys

Oppimistulosten taso ja kehitys ovat muodostuneet 2000-luvun aikana laajan seurannan kohteeksi suuressa osassa maailmaa.⁴ Globaalisti oppimistulosten kansainvälisen ja kansallisen oppimistulosten arviointi liittyvät useisiin rinnakkaisiin kehityskuluihin.

Osaamista on pidetty keskeisenä taloudellisen kasvun selittäjänä jo pitkään ja OECD:n osaamistutkimusten (PISA, IALS, PIAAC) taustalla on pyrkimys ymmärtää osaamisen tasoa tarkemmin kuin mm. suoritetuista tutkinnoista kertovilla koulutustilastoilla voidaan tehdä. Tutkimuksen perusteella arvioitujen oppimistulosten taso näyttää selittävän talouskasvua. (Hanushek & Woessmann)

Eryteisesti kehittyvissä maissa oppimistulosten arvioinnin merkitystä on korostanut ns. globaali oppimisen kriisi, jossa koulutukseen pääsyn laajeneminen ei ole globaalisti johtanut vastaavaan osaamisen paranemiseen. (Pritchett 2013) Mm. UNESCO on kestävä kehityksen tavoitteiden seurannassa korostanut tarvetta vahvistaa arviointijärjestelmiä, jotta voidaan seurata osaamisen kehitystä ja tukea politiikkatavoitteiden saavuttamista. (UNESCO 2014)

Monessa maassa oppimistulosten arvioinnilla ja/tai valtakunnallisilla kokeilla on pitkät perinteet, mutta arviointien lisääntyminen on kirjallisuudessa liitetty myös näyttöperusteisen politiikan korostumiseen sekä hallintojärjestelmien hajauttamiseen liittyneeseen tilivelvollisuuden korostamiseen.

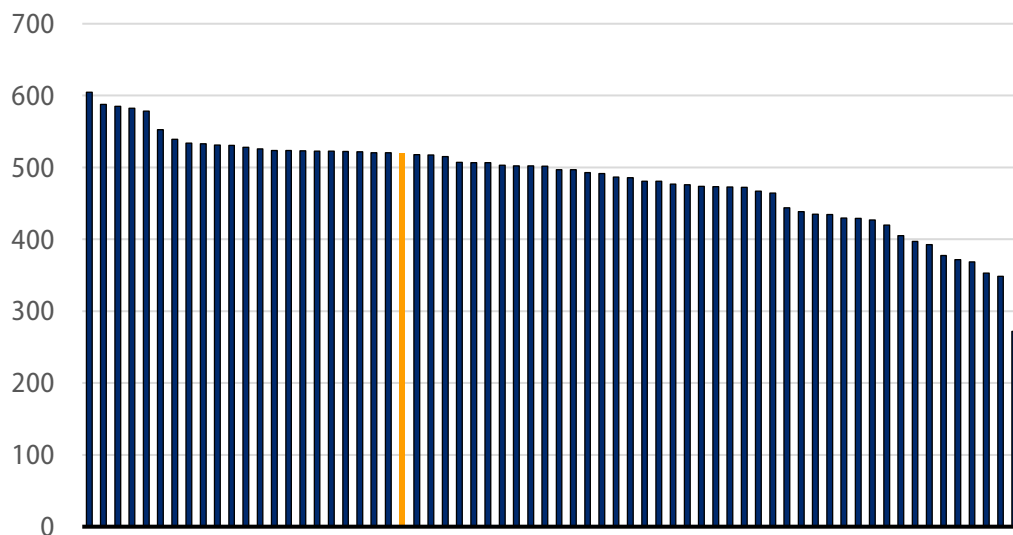
11.3.1 Oppimistulosten pitkän aikavälin kehitys ja suhteellinen taso

Oppimistulosten taso Suomessa on useimpien vertailujen perusteella kansainvälisessä vertailussa korkea myös viime vuosikymmenten oppimistulosten laskun jälkeen. Osaamisen taso on ollut maavertailuissa korkea erityisesti PISA-tutkimuksessa, jossa Suomi on sijoittunut, osin viime vuosia lukuunottamatta, kärkimaiden joukkoon. Suomessa saavutettu suhteellinen osaamisen taso on ollut heikompi IEA:n matematiikan ja luonnontieteiden osaamista arvioivassa TIMSS-tutkimuksessa. Lukutaitoa arvioivassa PIRLS-tutkimuksessa suomalaisten koululaisten osaaminen on ollut tyypillisesti hyvin korkea.

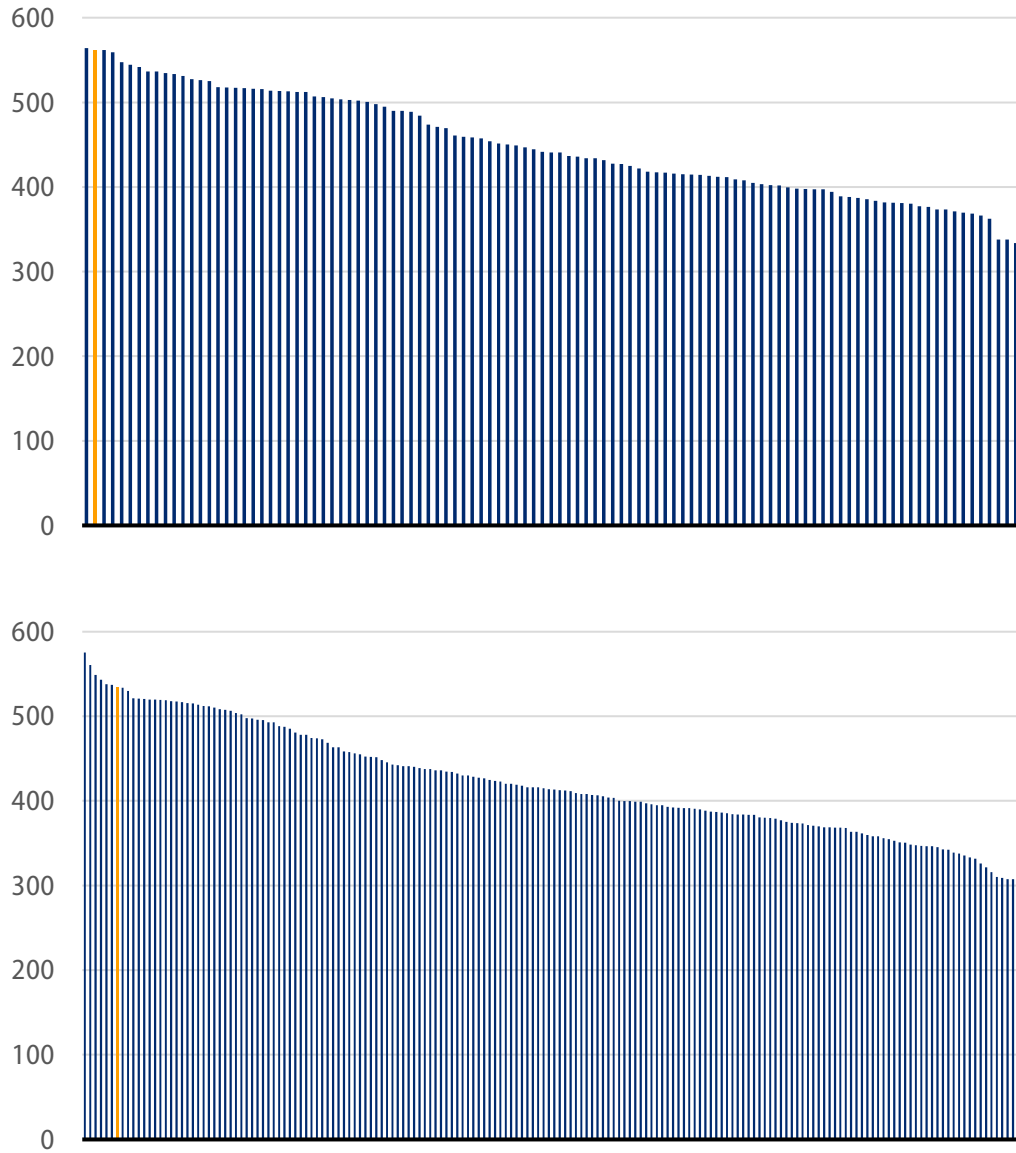
⁴ Oppimistulosten tasoa ja kehitystä Suomessa käsiteltiin Sivistyskatsaus 2023 -julkaisussa, jota seuraava käsittely täydentää.

Erilaisissa kokonaistarkasteluissa Suomen suhteelliseen osaamisen tasoon näyttää vaikuttavan se, missä määrin tuloksiin vaikuttaa lukutaito, jossa tulokset ovat Suomessa korkeita kaikissa arvioinneissa, missä määrin taas matematiikka, erityisesti TIMSS-tutkimuksessa arvioitu opetussuunnitelmaperusteinen matematiikka. Tämä selittänee sitä, että osaaminen Suomessa ei sijoittunut kansainväliseen kärkeen kaikissa kokonaisosaamista arvioivissa sarjoissa edes vuonna 2000. Toisaalta, erityisesti PISA-tuloksia painottavissa vertailuissa suomalaisten nuorten osaamisen taso on yhä 2020-luvun alussa kansainvälisesti vertaillen korkea.

Kuvio 191. Kokonaisosaaminen 2000, Suomi merkitty (Altinok, Angrist & Patrinos 2017)

Kuvio 192. Kokonaisosaaminen 2010 (ylä) ja 2020 (ala), Suomi merkitty (Angrist et al 2021)

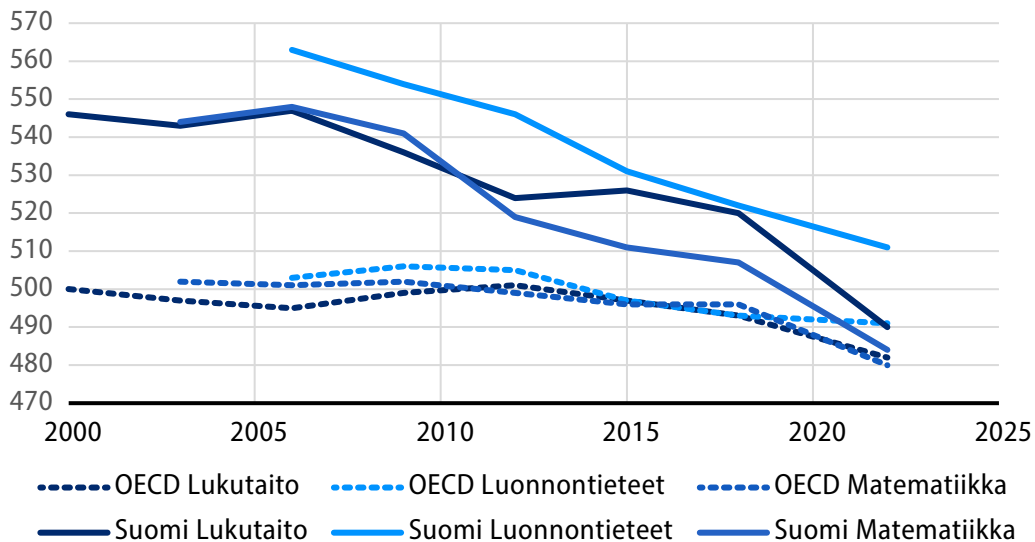
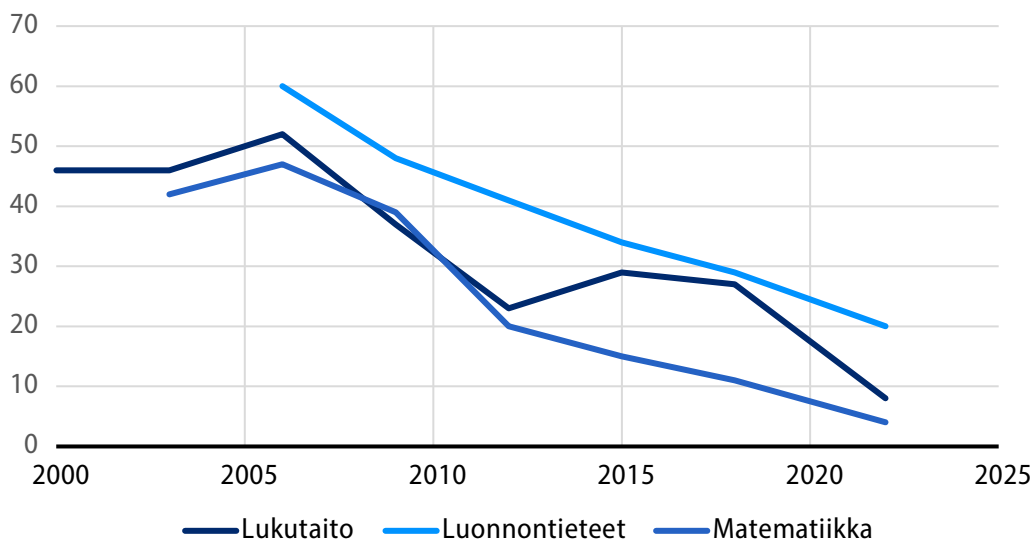

11.3.2 Oppimistulosten kehitys ja PISA

2000-luvun globaalista oppimistulosten kehityksestä kertoo varsin kattavasti OECD:n PISA-tutkimus, joka on laajentunut vuoden 2000 PISA-kierroksen 32 maasta tai alueesta lähes 90 maahan vuonna 2022.

Vuoden 2009 jälkeen PISA-tuloksissa on havaittavissa laajasti OECD-maita koskeva laskevan osaamisen trendi. Vuoden 2022 PISA-tutkimuksen tuloksissa osaamisen tasossa oli huomattavaa laskua hyvin suuressa osassa tutkittuja maita. Tulokset viittaavat siihen, että koronapandemia olisi vaikuttanut haitallisesti oppimistulosten tasoon ja että haitalliset vaikutukset ovat ainakin osittain riippuvaisia koulusulkujen kestosta. Kun maatason matematiikan ja luonnontieteiden tuloksia selitettäessä otetaan huomioon aiempi oppimistulosten kehitystrendi, PISA-maissa oppimistulokset laskivat arvion mukaan n. 0,44 pistettä jokaista koulujen täyssulkuviikkoa kohti. (Jakubowski, Gajderowitz & Patrinos) Koronan vaikutus PISA-tuloksiin on tässä arvioissa vähäisempi kuin sen aiemmin arvioitu vaikutus PIRLS-tuloksiin, mitä voi selittää mm. tutkittujen oppilaiden ikä sekä pandemiasta kulunut aika. On huomattava, että koulusulkujen lisäksi osaamisen tasoon ja oppilaiden hyvinvointiin ovat voineet vaikuttaa myös muut tekijät.

Maatasolla oppimistulosten kehityksessä on suurta vaihtelua sekä pitkän aikavälin trendeissä että PISA-kierrosten 2018 ja 2022 välissä. Suomessa osaamistason lasku suhteessa OECD-keskitasoon on ollut kaikilla kolmella osa-alueella 2,67–2,75 pistettä vuodessa vuosina 2006–2022. Lukutaidon osalta tulosten heikkenemisen nopeus on vaihdellut PISA-sykliden välillä enemmän kuin matematiikassa ja luonnontieteissä. On epäselvää, miltä osin vaihtelu kuvaa osaamisalueiden välistä eroa osaamisen heikkenemisen etenemisessä, miltä osin taas se on seurausta arvioinnin epätarkkuudesta. Vuosien 2018–2022 muutos on matematiikassa ja luonnontieteissä 2012–2018 trendin mukainen. Tulokset viittaavat siihen, että yleisen koronalaskun rinnalla oppimistulosten tasoon vaikuttaa pitkäaikainen laskutrendi, eikä laajan kansainvälisen laskun huomioiminen viittaa kansallisen laskun olevan hidastumassa.

Kuvio 193. PISA-tulokset 2000–2022 (Suomi ja OECD-keskiarvo)**Kuvio 194.** PISA-tulokset 2000–2022 (Suomen ero OECD-keskiarvoon)

Koska koronan vaikutukset oppimistuloksiin ovat ainakin osittain yhteydessä koulu-sulkujen pituuteen, koronan vaikutus oppimistuloksiin on todennäköisesti ollut Suomessa vähäisempi kuin muissa koulutusjärjestelmissä tyypillisesti. PISA 2022 -tutkimuksessa rehtoreilta kerättyjen tietojen perusteella korona-ajan koulusulut olivat Suomea (37,9 päivää) lyhyempiä vain Islannissa, Ruotsissa ja Etelä-Koreassa ja OECD-maissa keskimäärin (101 päivää) huomattavasti Suomea pidempiä.

Koulusulun pituuden ja sulun oppimistulosvaikutusten perusteella koulusulkujen vaikutus oppimistulosten laskuun 2022 PISA-tutkimuksessa olisi hieman alle 3,5 pistettä, kun se keskimääräisessä OECD-maassa olisi hieman alle 9 pistettä. PISA-tutkimuksen perusteella OECD-maissa osaaminen laski 2018–2022 matematiikassa keskimäärin 14,8 pistettä ja luonnontieteissä 2,4 pistettä.

Suomessa 2006–2018 lukutaito heikkeni PISAssa keskimäärin 2,25 pistettä vuodessa, matematiikassa ja luonnontieteissä 3,4 pistettä vuodessa. Vuosina 2018–2022 matematiikan osaamisen lasku Suomessa oli 23,2 pistettä ja luonnontieteiden osaamisen lasku 10,9 pistettä. Arviot viittaavat siihen, että koronapandemia selittää varsin suuren osan yleisesti OECD-maissa 2018–2022 tapahtuneesta oppimistulosten laskusta, mutta Suomen osalta merkityksellisempi myös korona-ajan oppimistuloskehitykselle on pitkän aikavälin laskutrendi, jota korona-aika on vahvistanut.

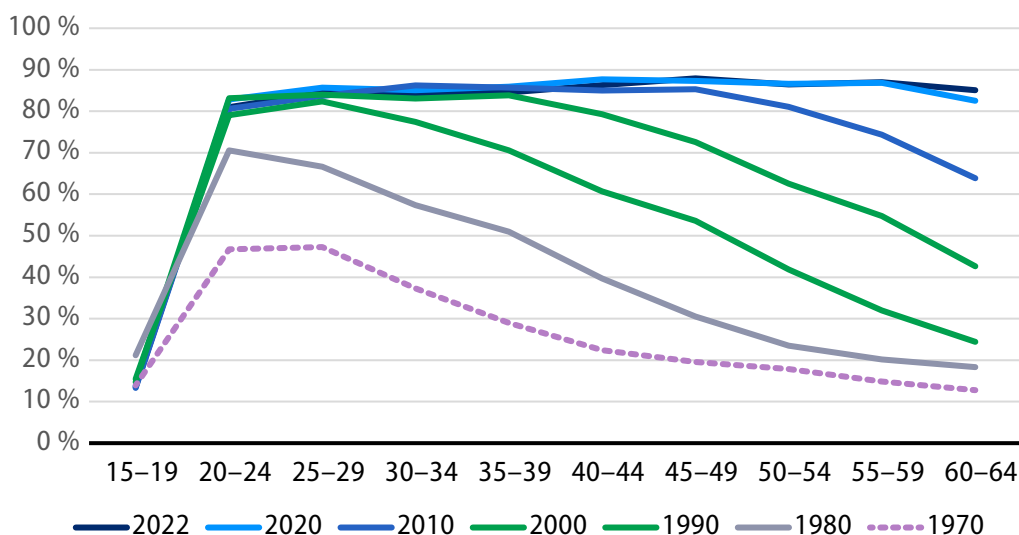
12 Koulutusalat, -rakenne ja koulutustarjonta

12.1 Työikäisten koulutusalarakenteen muutos

Yhteiskunnan muutos on muuttanut osaamistarpeiden jakautumista ja työikäisen väestön koulutusrakenne on muuttunut paitsi koulutustason (kts. Sivistyskatsaus 2023), myös koulutusalojen suhteen. Kehityksessä muuttuvat niin väestön koulutusrakenne koulutusaloittain, koulutusalojen sisäinen rakenne koulutustasoitain kuin ammatillisesti eriytyneen koulutuksen suorittaneiden osuus ikäluokasta ja väestöstä.

Ammatillisesti eriytyneen koulutuksen suorittaneiden osuus työikäisestä (20–64-vuotiaat) väestöstä on 1970–2022 noussut 30 prosentista n. 85 prosenttiin. Muutos on edennyt ikäryhmittäin, koska ensimmäinen ammatillisesti eriytynyt tutkinto suoritetaan pääosin työuran alkupäässä. 25–29-vuotiaissa ammatillisesti eriytyneen koulutuksen suorittaneiden osuus nousi yli 70 % jo vuonna 1990, 35–39-vuotiaissa 80 % osuus oli selvästi ylitetty jo vuonna 2000 ja viimeisen 20 vuoden aikana työmarkkinoilta on poistunut valtaosa vuoden 2000 n. 1,1 miljoonasta vaille ammatillisesti eriytyntä tutkintoa olevasta.

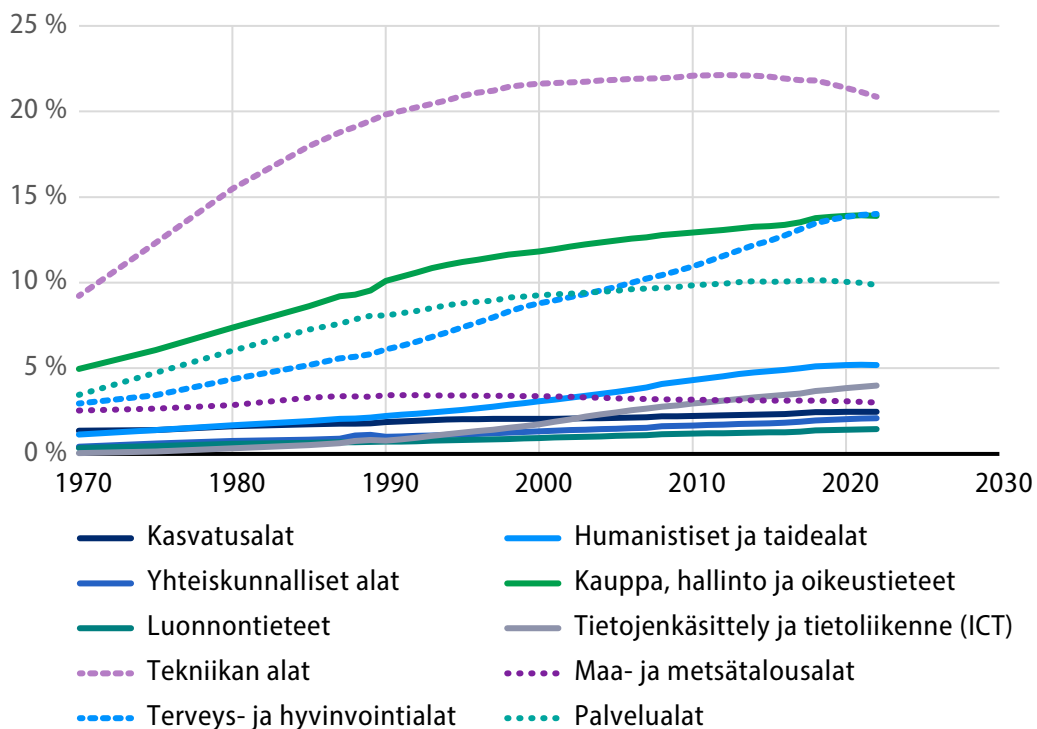
Kuvio 195. Ammatillisesti eriytyneen koulutuksen suorittaneiden osuus ikäryhmästä 1970–2022

Koulutusaloittain tarkasteltuna työikäisessä väestössä selvästi yleisin koulutusala on ollut tekniikan ala, jonka tutkinnon suorittaneita oli enimmillään n. 22 % 20–64-vuotiaista. 1900-luvun loppuun saakka seuraavaksi suurimmat koulutusalat olivat kauppa, hallinto ja oikeustieteet sekä palvelualat, mutta näiden koulutusalojen tutkinnon suorittaneiden osuuden kasvu työikäisistä on hidastunut 1990-luvulta eteenpäin, terveys- ja hyvinvointialan tutkinnon suorittaneiden osuuden kasvun hieman kiihtyessä. 2000-luvun alkuvuosina terveys- ja hyvinvointialan tutkinnot nousivat palvelualoja yleisemmiksi ja 2020-luvulla ala on ikärakenteen myötä nousemassa toiseksi suurimmaksi koulutusalaksi.

Pienemmistä koulutusaloista laskussa ovat olleet maa- ja metsätalousalat, kasvussa taas ICT-alat sekä humanistiset ja taidealat.

Kuvio 196. Ammatillisesti eriytyneen koulutuksen suorittaneiden osuus 20–64-vuotiaista koulutusaloittain 1970–2022

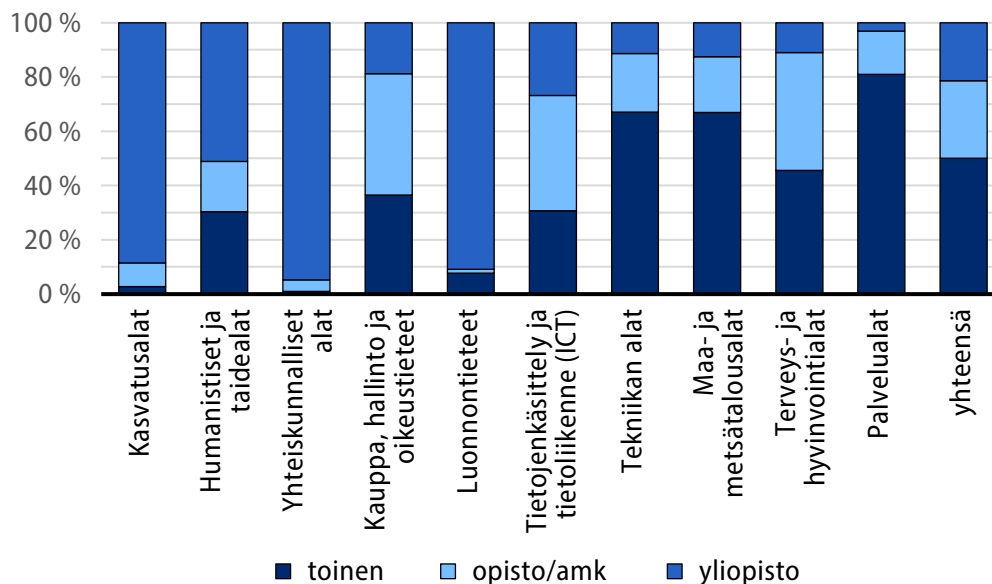
Koulutusalarakenne on yhteydessä koulutustasoon ja rakenteen muuttuminen väestön koulutustason muuttumiseen. Kasvatus-, yhteiskunnallisilla ja luonnontieteiden aloilla lähes kaikki 20–64-vuotiaat alan tutkinnon suorittaneet ovat suorittaneet korkea-asteen tutkinnon. Toisessa ääripäässä on palveluala, jolla toisen asteen

tutkinnon suorittaneiden osuus on neljä viidesosaa. Maa- ja metsätalouden sekä tekniikan alan tutkinnon suorittaneistakin n. kaksi kolmasosaa on suorittanut toisen asteen tutkinnon.

Ammattikoulutusvaltaisimmat koulutusalat ovat työikäisessä väestössä supistuvia aloja. Maa- ja metsätalouden tutkinnon suorittaneiden osuus on pienentynyt työikäisissä jo pitkään, tekniikan sekä palvelualojen tutkinnon suorittaneiden osuudet ovat pienentyneet nuorissa ikäryhmissä jo aiemmin ja muutos näkyy 2010-luvun lopulta koko työikäisessä väestössä.

Korkea-asteen tutkinnon suorittaneet jakautuvat eri koulutusaloilla eri tavoin yliopistojen ja opisto-/ammattikorkeakoulutuksen suorittaneiden välillä. Palvelu sekä terveys- ja hyvinvointialoilla opisto-/ammattikorkeakoulutuksen osuus korkeasti koulutetuista on korkein, n. neljä viidesosaa, mutta nousee myös kaupan, hallinnon ja oikeustieteiden aloilla 70 prosenttiin. Kasvatus-, luonnontieteiden ja yhteiskunnallisilla aloilla alan korkeasti koulutetuista yli 90 prosenttia on yliopistokoulutettuja.

Kuvio 197. 20–64-vuotiaat ammatillisesti eriytyneen tutkinnon suorittaneet koulusaloittain ja -tasoittain 2022

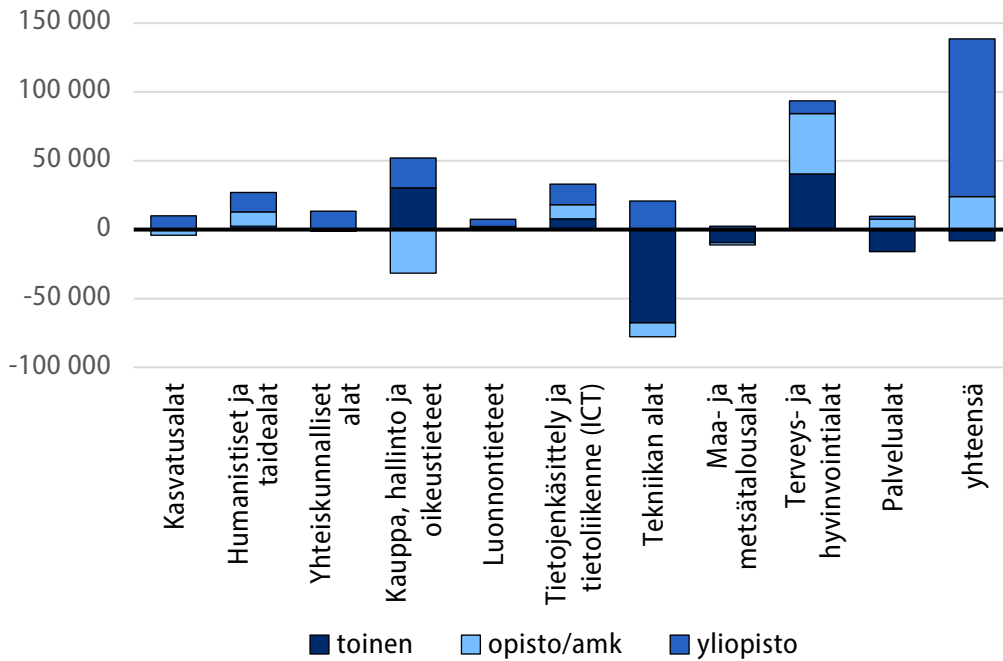
Koulutusalojen sisäinen rakenne on myös muutoksessa. Alojen välisten koko- ja koostumuserojen takia eri tarkasteluissa korostuvat muutoksen eri ulottuvuudet.

Kaikilla koulutusaloilla yliopistokoulutuksen suorittaneita 20–64-vuotiaita oli vuonna 2022 enemmän kuin vuonna 2009 ja yliopistokoulutettujen osuus kasvoi kaikilla koulutusaloilla luonnontieteitä lukuun ottamatta. Kehityksen seurauksena yliopistokoulutettujen osuus luonnontieteiden alan tutkinnon suorittaneista työikäisistä on laskenut 91 prosenttiin.

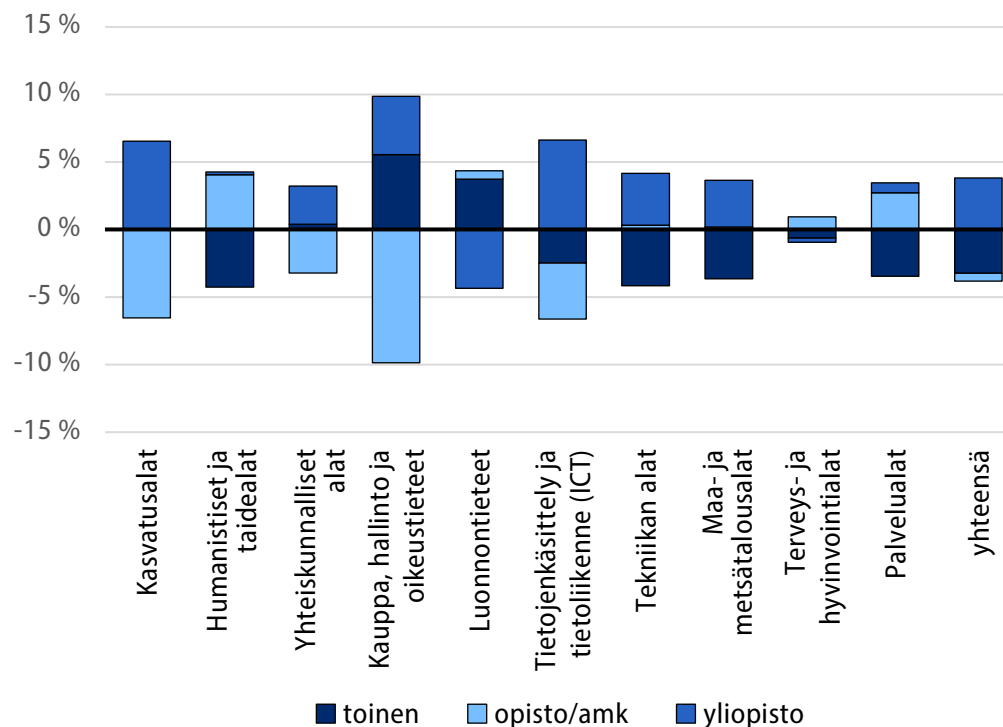
Ammattikorkeakoulusta tai opistosta suoritettujen tutkinnon suorittaneiden määrät ja osuudet ovat kasvaneet terveys- ja hyvinvointialalla, palvelualoilla sekä humanistisilla ja taidealoilla. Määrä on kasvanut, mutta osuus pienentynyt ICT-alalla, joka on sekä kasvanut yleisesti että kokenut voimakasta rakennemuutosta erityisesti yliopistokoulutuksen osuuden kasvaessa. Tutkinnon suorittaneiden määrä ja osuus alan tutkinnon suorittaneista ovat laskeneet kasvatus-, yhteiskunnallisilla sekä erityisesti kaupan, hallinnon ja oikeustieteiden aloilla.

Toisen asteen koulutuksen suorittaneiden määrä on laskenut erityisesti tekniikan alalla (- 68 000 henkeä), mutta ala on niin suuri, että toisen asteen tutkinnon suorittaneiden osuus on laskenut vain 4 prosenttiyksikköä. Kaupan, hallinnon ja oikeustieteiden alalla koulutusrakenne on polarisoitunut ja toisen asteen tutkinnon suorittaneiden määrä ja osuus kasvaneet yliopistokoulutettujen rinnalla. Vahvasti kasvavalla ICT-alalla toisen asteen tutkinnon suorittaneiden määrä on kasvanut, mutta osuus laskenut.

Kuvio 198. 20–64-vuotiaat ammatillisesti eriytyneen tutkinnon suorittaneet koulutusaloittain ja -tasoittain, määrän muutos 2009–2022

Kuvio 199. 20–64-vuotiaat ammatillisesti eriytyneen tutkinnon suorittaneet koulutusaloittain ja -tasoittain, osuuden muutos 2009–2022

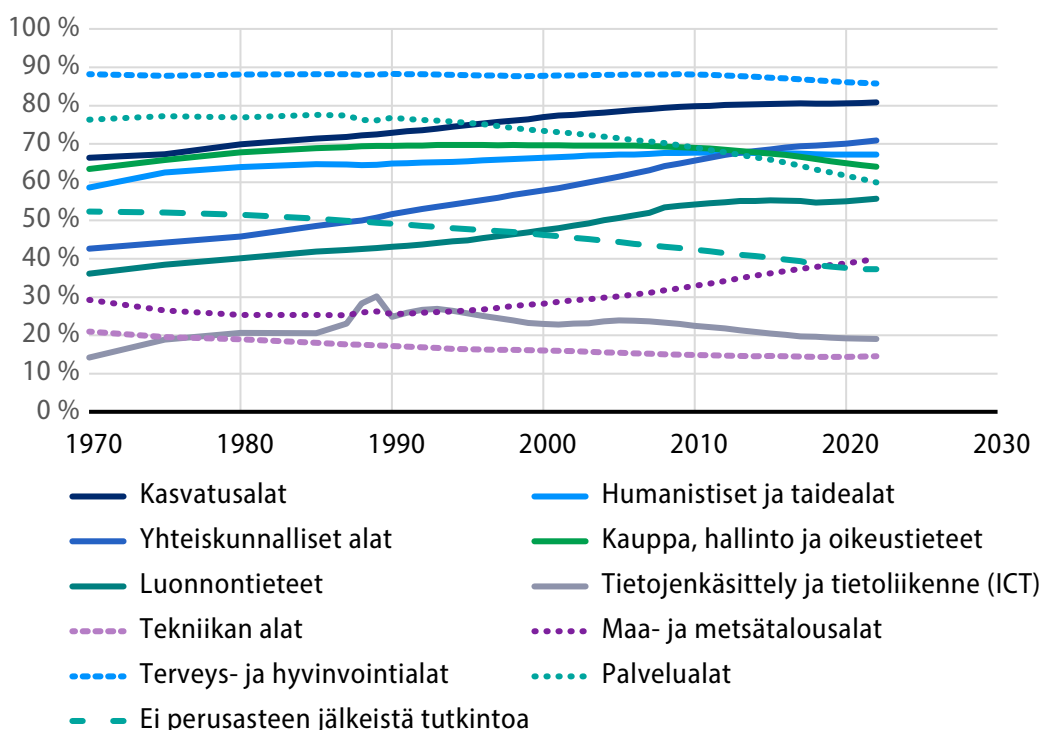

12.2 Koulutusalojen sukupuolittuminen

Koulutusaloittain tarkasteltuna Suomen koulutusrakenne on hyvin sukupuolittunut. Ääriesimerkkejä eriytymisestä ovat tekniikan ala, jonka tutkinnon suorittaneista työkäisistä n. 15 % on ollut miehiä koko 2000-luvun sekä terveys- ja hyvinvointiala, jolla naisten osuus on ollut lähes 90 % vuodesta 1970, joskin 2010-luvulta alkaen miesten osuus on ollut lievässä kasvussa.

Alojen sukupuolijakaumat ovat monilla aloilla muuttuneet enemmän kuin vahvimmin sukupuolittuneilla aloilla. Luonnontieteiden sekä yhteiskunnalliset alat ovat muuttuneet miesvaltaisista naisvaltaisiksi aloiksi, maa- ja metsätalousalojen miesvaltaisuus on vähentynyt ja kasvatusalojen naisvaltaisuus vahvistunut naisten osuuden nousua 1970-luvun kahdesta kolmasosasta noin 80 prosenttiin. Perinteisesti naisvaltaisilla palvelualoilla miesten osuus taas on noussut hieman yli 20 prosentista jo 40 prosenttiin.

Kuvio 200. Naisten osuus 20–64-vuotiaista koulutusaloittain 1970–2022

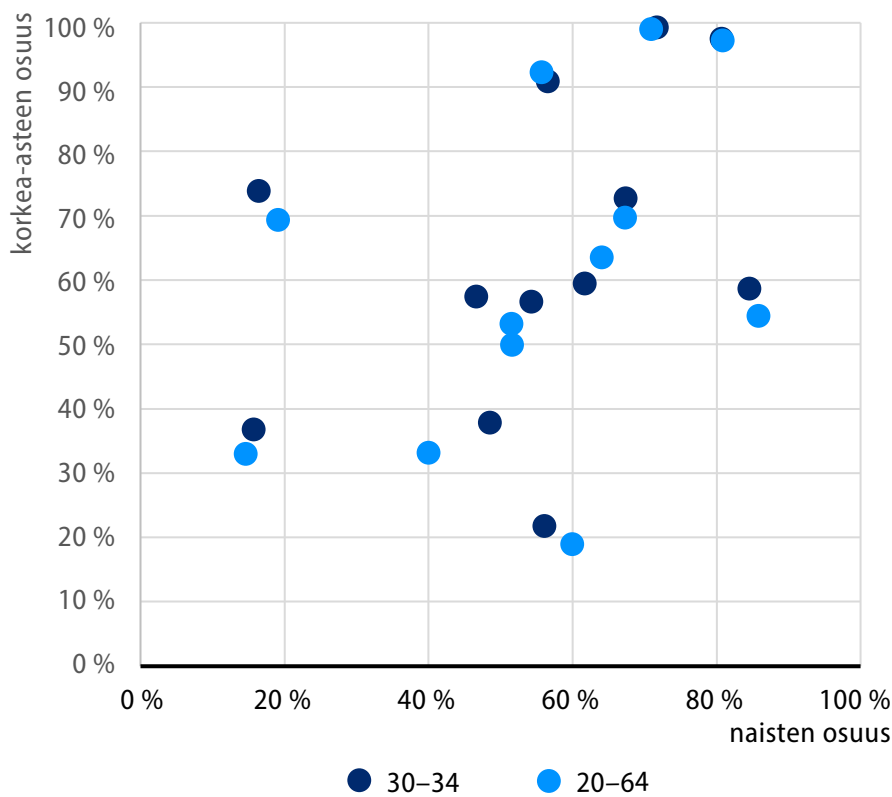
Kokonaisuudessaan työmarkkinoiden sukupuolittuneisuuden kannalta merkityksellistä on, että suurimmat koulutusalat ovat niin sukupuolittuneita.

Koulutusalojen sukupuolittuneisuuden muutos on osin yhteydessä koulutustason muutokseen. Eri koulutusaloilla siirtymä kohti korkeampia koulutusasteita on eri vaiheessa ja koskee siten eri sukupuolia eri tavalla.

Ilman perusasteen jälkeistä tutkintoa oleva työikäinen väestö oli sukupuolirakenteeltaan varsin tasainen ennen 1990-luvun lamaa, mutta 2020-luvun alkuun tultaessa miesten osuus tästä ryhmästä on noussut lähes kahteen kolmasosaan. Koulutustason, -alan ja sukupuolen yhteen kietoutuminen koulutusjärjestelmässä ja työmarkkinoilla on tuottanut yhdistelmän, jossa ICT-alaa lukuun ottamatta kaikki koulutusalat, joilla enemmistö 20–64-vuotiaista alan tutkinnon suorittaneista on korkeasti koulutettuja, on myös naisvaltaisia aloja. Ainoa naisvaltainen ala, jolla korkeasti koulutettujen osuus on matala, on em. palveluala, jolla miesten osuus on nopeasti kasvanut 1990-luvulta alkaen. Huomionarvoista on, että naisvaltaiset ja kasvavan naisvaltaisuuden koulutusalat (kasvatus, yhteiskunnalliset, luonnontieteet) ovat paitsi korkeakoulutukseen, myös sen sisällä yliopistokoulutukseen painotuvia aloja.

Asetelma on hyvin sama, jos tarkastelu rajataan 30–44-vuotiaisiin ikäryhmiin, joissa koulutustaso on korkeimmillaan. Selvästi miesvaltaisia aloja ovat ammattikoulutus-painotteinen tekniikan ala sekä korkeakoulupainotteisempi ICT-ala. Näistä tekniikan ala on kuitenkin ICT-alaa yli kymmenkertaisesti suurempi.

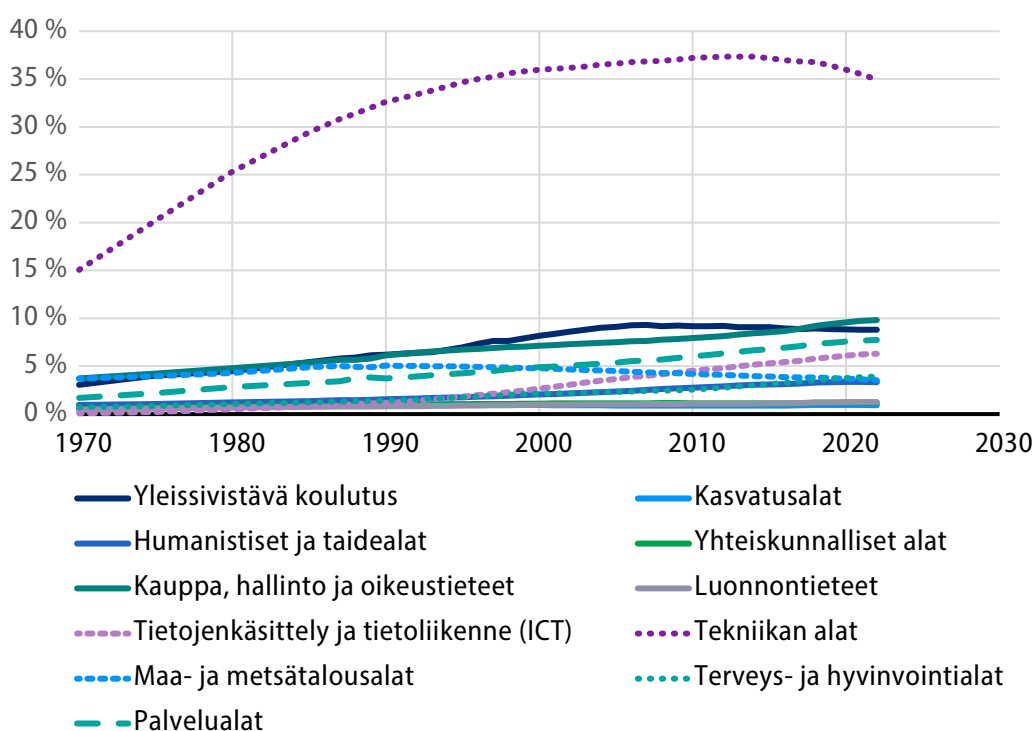
Kuvio 201. Naisten ja korkeasti koulutettujen osuus 20–64-vuotiaista (vasen) ja 30–44-vuotiaista (oikea) koulutusaloittain 2022

Työikäisen väestön koulutusrakenteessa tekniikan alan koulutus on pitkään ollut selvästi suurin koulutusala. Tekniikan alan tutkinnon suorittaneiden osuus 20–64-vuotiaista kasvoi erittäin voimakkaasti vuoden 1970 n. 9 prosentista 20 prosenttiin vuonna 1990, mutta kasvu hidastui voimakkaasti 1990-luvulla ja osuus kääntyi 2010-luvulla varsin nopeaan laskuun. Nykykehityksellä tekniikan alan tutkinnon suorittaneiden osuuden 20–64-vuotiaista voidaan odottaa palaavan alle 20 prosentin selvästi ennen vuotta 2030.

Koulutusalat ovat olleet Suomessa sukupuolisesti eriytyneet ja tekniikan ala on ollut ainoa kooltaan merkittävä korostetun miesvaltainen ala, jolloin alan koulutuksen merkitys miesten koulutukselle oli pitkään erittäin suuri. Tekniikan alan tutkinnon suorittaneiden osuus työikäisistä miehistä oli korkeimmillaan vuonna 2013, jolloin se oli 37,35 %. Alan merkityksestä kertoo, että mikään muu koulutusala ei ole ylittänyt 10 % osuutta työikäisistä miehistä koskaan vuosina 1970–2022.

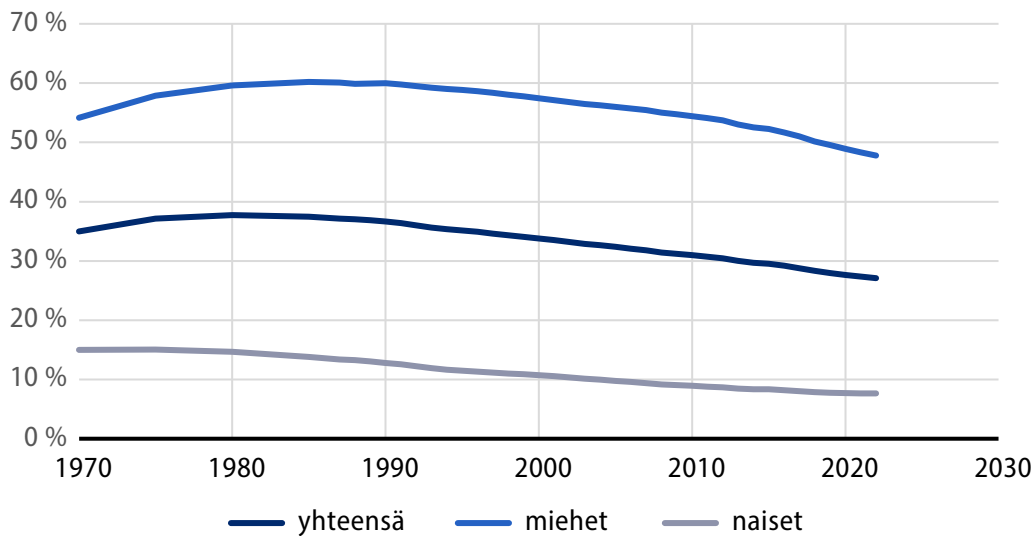
Kuvio 202. Ammatillisesti eriytyneen koulutuksen suorittaneiden osuus 20–64-vuotiaista miehistä koulutusaloittain 1970–2022

Osuus työikäisistä kuitenkin piilottaa osin tekniikan alan roolin miesten koulutus-alana, onhan työikäisistä miehistä merkittävä osa ollut vailla perusasteen jälkeistä koulutusta ja pieni osa jäänyt ylioppilaiksi. Kun tarkastelu rajataan ammatillisesti eriytyneen koulutuksen suorittaneisiin, tekniikan alan osuus nousee merkittävästi. Tällöin myös havaitaan, että tekniikan alan osuuden lasku suhteessa muihin koulutusaloihin alkaa huomattavasti ennen kuin se näkyy tekniikan alan tutkinnon suorittaneiden osuudessa työikäisistä. Tekniikan alan tutkinnon osuus ammatillisesti eriytyneen koulutuksen suorittaneista työikäisistä miehistä oli korkeimmillaan 1980-luvulla, jolloin se oli n. 60 prosenttia, ja on laskenut 1990-luvun alusta lähtien.

Alan tutkinnon suorittaneiden osuus työkäisestä väestöstä kasvoi pitkään tämän jälkeenkin, koska useammin perusasteen varassa olevien vanhempien ikäluokkien poistuminen eteni pitkään ja vaihteittain.

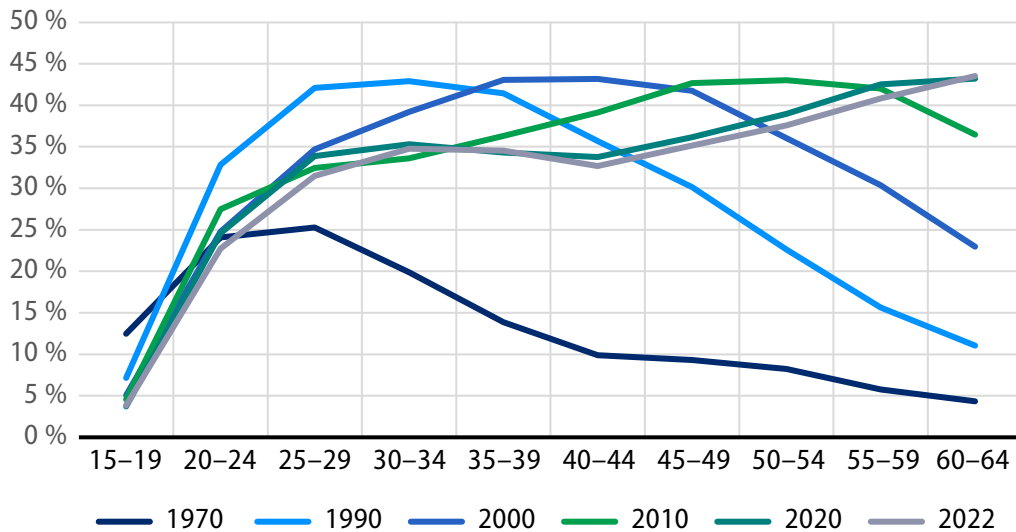
Kuvio 203. Tekniikan alan tutkinnon suorittaneiden osuus ammatillisesti eriytyneen koulutuksen suorittaneista 20–64-vuotiaista sukupuolittain 1970–2022

Tekniikan alan koulutuksen huippuaikojen ajoittuminen 1980-luvulle heijastuu siinäkin, että vuona 1990 nuorista miehistä (25–39 v) yli 40 % oli suorittanut tekniikan alan koulutuksen. Nämä 1990-luvun alun nuorehkot miehet ovat viime vuosina olleet siirtymässä eläkeikään, ja 2020-luvun alussa alle 35 % miehistä on kaikissa alle 45-vuotiaissa ikäryhmissä suorittanut tekniikan alan koulutuksen.

Tämän kehityksen seurauksena vuoteen 2022 mennessä tekniikan alan tutkinnon suorittaneiden osuus työkäisistä miehistä on laskenut alle 35 prosentin ja tulee jatkamaan laskuaan.

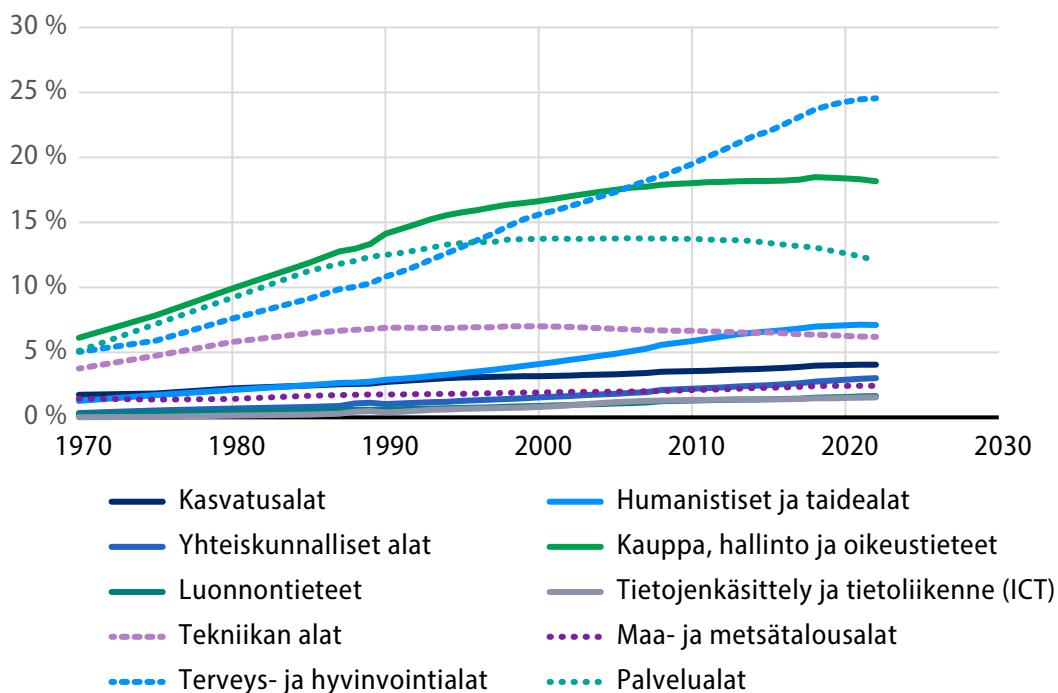
Kuvio 204. Tekniikan alan tutkinnon suorittaneiden osuus miehistä ikäryhmittäin 1970–2022

Siinä, missä tekniikan alojen tutkinnon suorittaneiden työikäisten osuus pitkälti vakiintui 1990-luvulla, terveys- ja hyvinvointialan tutkinnon suorittaneiden osuus on jatkanut kasvuaan 2020-luvulle saakka. Vuonna 20–64-vuotiaista alan tutkinnon oli vuonna 1970 tehnyt n. 3 %, vuonna 2000 n. 9 % ja vuonna 2022 n. 14 %. Kasvu jatkunee väestön ikääntyessä sekä sosiaali- ja terveyspalvelujen kysynnän muuten kasvaessa.

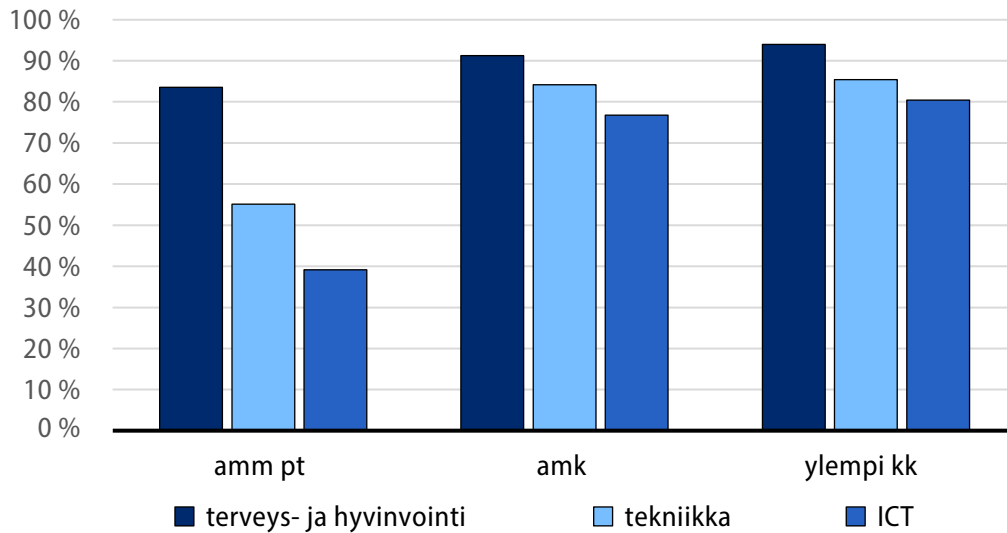
Terveys- ja hyvinvointialalla naisten osuus on ollut lähes 90 %, eli korkeampi kuin miesten osuus tekniikan alalla. Naisten yliedustus eri koulutusaloilla on kuitenkin jakaantunut tasaisemmin eri koulutusaloille, eikä mikään koulutusala ole ollut vastaavassa asemassa kuin tekniikan ala miesten koulutusala. Naisten merkittävimmät koulutusalat ovat olleet hyvin samat kuin työikäisen väestön kokonaisuutena, terveyden ja hyvinvoinnin alan ollessa pitkään kaupan, hallinnon ja oikeustieteiden sekä palvelualojen jälkeen suurin ala, mutta noustessa näitä suuremmaksi 1990- ja 2000-luvuilla.

Kuvio 205. Ammatillisesti eriytyneen koulutuksen suorittaneiden osuus 20–64-vuotiaista naisista koulutusaloittain 1970–2022

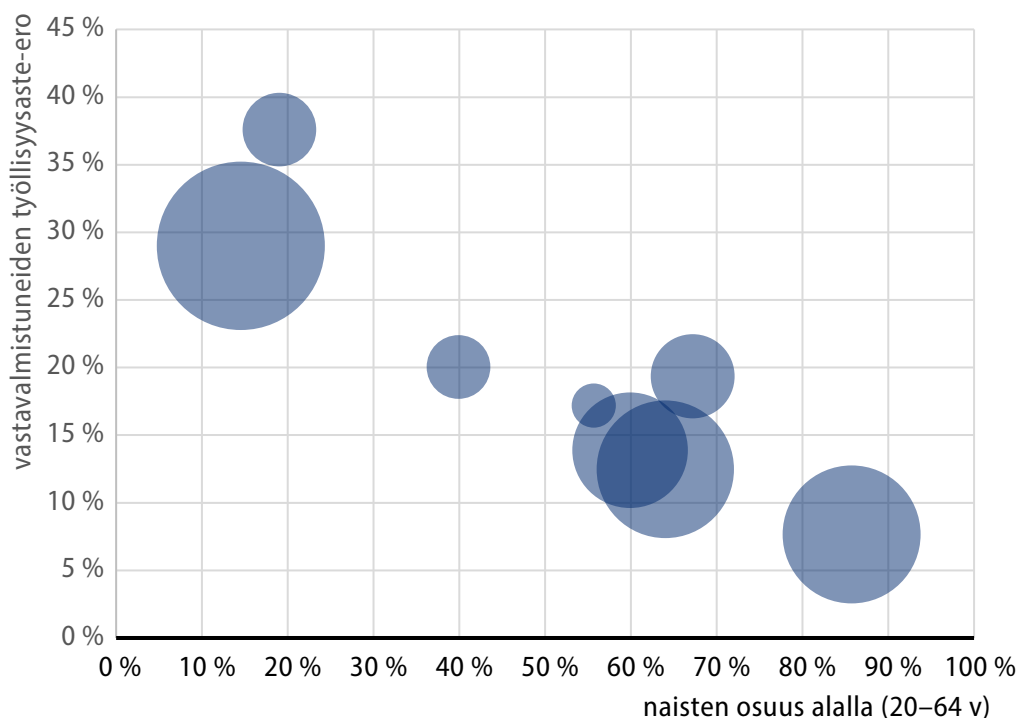
Koulutustarjonta näyttää vastanneen työelämän muutoksiin eri tavoin nais- ja miesvaltaisilla aloilla, mikä heijastuu hyvin merkittävänä erona näiden alojen tuottaman vastavalmistuneiden työllisyyden tasossa. Tilanne näkyy selvimmin voimakkaimmin sukupuolittuneilla aloilla. Terveysten ja hyvinvoinnin alalla työllisten osuus vastavalmistuneista on selvästi korkeampi kuin muilla saman tasoisen tutkinnon suorittaneilla, mikä viittaa alan tutkinnon suorittaneiden nopeamman kasvun olleen hitaampaa kuin samanaikainen työmarkkinatarpeen muutos. Toisaalta tekniikan alan ja ICT-alojen koulutuksen vahva painotus toisen asteen ammatilliseen koulutukseen näyttää muuttuneen työmarkkinatarvetta hitaammin, mikä heijastuu kasvaneena työllisyysaste-erona alan ammatillisen peruskoulutuksen ja korkea-asteen koulutuksen suorittaneiden välillä.

Kuvio 206. Vuoden kuluttua valmistumisesta työllisten osuus 2008–2020 tutkinnon suorittaneista eräillä koulutusaloilla

Ilmiö ei näytä rajoittuvan voimakkaimmin sukupuolittuneisiin koulutusaloihin. Mitä suurempi on miesten osuus alan tutkinnon suorittaneista, sitä suurempi on vasta valmistuneiden työllistymisero korkea-asteen työmarkkinoillesiirtymistutkinnon (tässä ammattikorkeakoulututkinto ja ylempi korkeakoulututkinto) ja ammatillisen perustutkinnon suorittaneiden välillä. Ero on suurin tekniikan ja ICT-aloilla, pienin terveys- ja hyvinvointialoilla, mutta näkyy myös n. 60 prosenttisesti naisvaltaisilla palvelualoilla sekä kaupan ja hallinnon aloilla, joilla työllistymisaste-ero on noin 15 %. Luonnontieteissä sekä maa- ja metsätalouseläällä miesten osuus alan tutkinnon suorittaneista on tätä pienempi ja vastavalmistuneiden työllistymisero ammattikoulutettujen ja korkeasti koulutettujen välillä suurempi.

Kuvio 207. Naisten osuus 20–64-vuotiaista 2022 sekä 2008–2020 tutkinnon suorittaneiden, vastavalmistuneena työllistyneiden osuuden ero ammattikorkeakoulututkinnon ja ammatillisen perustutkinnon välillä, koulutusaloittain (koko = tutkinnon suorittaneiden 20–64 v määrä)

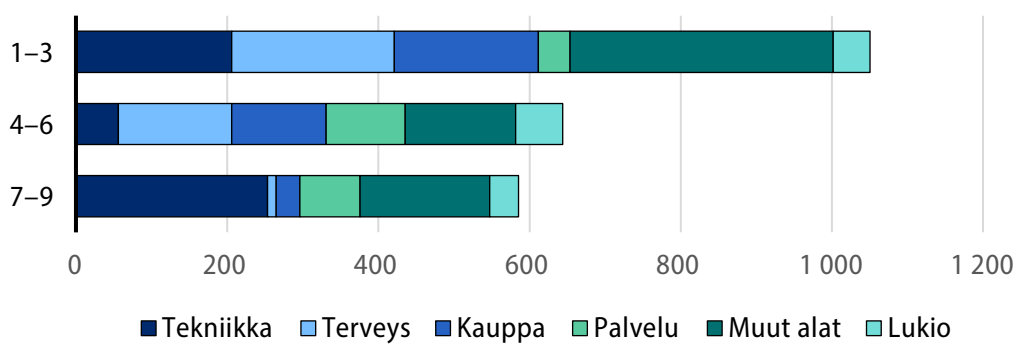
12.3 Koulutusalat ja ammattirakenne

Nykyinen ammattirakenneluokitus on tiiviissä yhteydessä koulutustasoon (Kts. Sivistyskatsaus 2023), mutta myös koulutusaloihin. OECD luokittelee ammattiryhmät korkean (1–3), keskitason (4–6) ja matalan (7–9) osaamisen ammatteihin. On korostettava, että näin tehty tarkastelu kuvaa tilannetta ammateittain, ei suhteessa osaamisen tasoon.

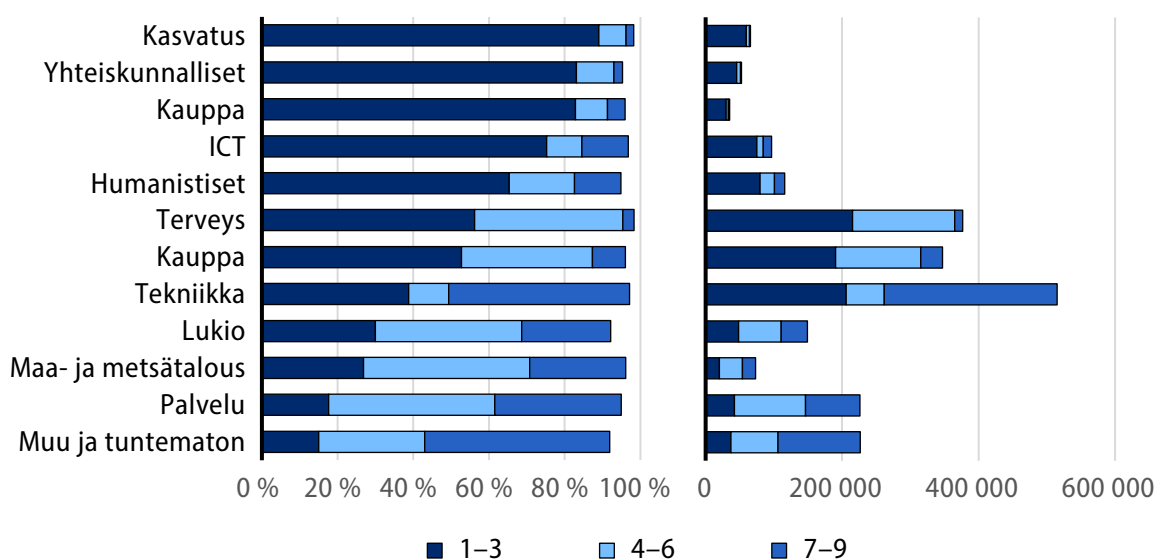
Neljä suurinta koulutusalaa, tekniikka, terveys, kauppa ja palveluala kattavat n. 62 % työllisistä, joilla on jokin perusasteen jälkeinen koulutus. Korkein osuus (68 %) näillä aloilla on keskitason ammateissa. Alat painottuvat eri tavoin eri ammattiryhmissä. Suurin koulutusala, tekniikka, painottuu selvimmin ns. matalan osaamisen ammatteihin, joissa työskentelee puolet alan tutkinnon tehneistä, toisaalta merkittävä osuus työskentelee korkean osaamisen ammateissa. Palvelualalla painottuvat

matalan ja keskitason ammatit, korkean osaamisen ammattien ollessa vähemmän edustettuina. Terveysten ja kaupan aloilla matalan osaamisen ammattien osuus on hyvin matala ja yli puolet alan tutkinnon suorittaneista työskentelee korkean osaamisen ammateissa. Muut, pienemmät alat, painottuvat kokonaisuutena korkean osaamisen ammatteihin, keskitason ja matalan osaamisen ammattien ollessa yhtä yleisiä.

Kuvio 208. Työllisten määrä (1 000 työllistä) ammattiryhmittäin ja koulutusaloittain 2021

Kuvio 209. Ammattiryhmien osuus koulutusaloittain 2021

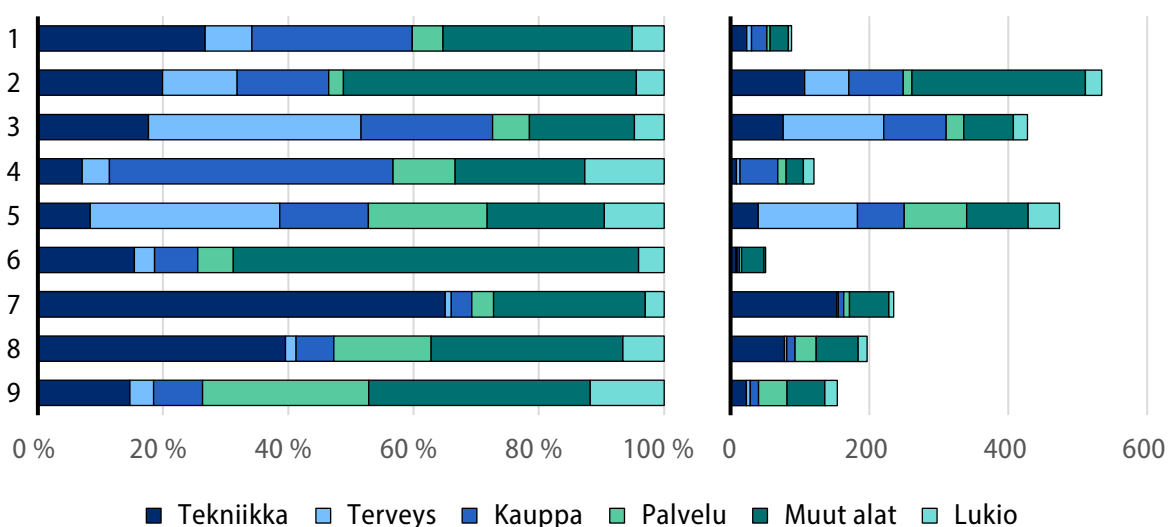
Tarkemmassa tarkastelussa erottuu, miten eri koulutusalat jakautuvat hyvin epätasaisesti eri ammattiryhmiin.

Johtajissa (1) korostuvat kaupan ja tekniikan alat, jotka yhdessä kattavat yli puolet ammattiryhmästä. Erityisasiantuntijoissa (2), jotka ovat merkittävältä osin yliopistokoulutettuja, suurin koulutusala on tekniikka (20 %), mutta 10–15 % osuus on myös kaupan, terveys-, humanistisilla, kasvatus- ja ICT-aloilla. Asiantuntijoissa (3) selvästi suurin koulutusala on terveys (34 %), kaupan ja tekniikan alojen osuuden noustessa noin viidennekseen.

Toimisto- ja asiakaspalvelutyöntekijöissä (4) kaupan ala (45 %) on selvästi suurin ennen ylioppilaita (13 %) ja palvelualaa (10 %). Palvelu- ja myyntityöntekijöissä (5) selvästi suurin koulutusala on terveys (30 %), palvelualojen noustessa viidenneksen osuuteen. Maanviljelijöiden, metsätyöntekijöiden yms. (6) keskuudessa maa- ja metsätalous (43 %) on selvästi suurin koulutusala.

Rakennus-, korjaus ja valmistustekijöiden ammattiryhmässä (7) tekniikan ala (65 %) on ylivoimaisesti suurin, kuten myös prosessi- ja kuljetustekijöiden (8) ryhmässä, jossa osuus on 40 %. Muiden työntekijöiden (9) ryhmässä tuntemattomien osuus on suuri, johtuen pitkälti vailla toisen asteen tutkintoa olevien korkeasta osuudesta.

Kuvio 210. Työllisten osuus (vasen) ja määrä (oikea, 1 000 työllistä) ammattiryhmittäin ja koulutusaloittain 2021

13 Tieteenalat

Yliopistohenkilöstön rakenne opintoaloittain muuttuu hitaasti ja erilaiset luokitusmuutokset vaikeuttavat pienten ja äkillisten muutosten tulkintaa, mutta viimeisen 40 vuoden kehityksessä voidaan erottaa joitakin pidempiä kehityslinjoja siinä, miten henkilöstö jakautuu eri aloille.

Yliopistojen opetus- ja tutkimushenkilöstö on seurannut varsin tarkkaan opiskelijamäärän kehitystä, joten trendejä on syytä tarkastella suhteessa yliopistojen kokonaishenkilöstöön.

Selvimmän kasvanut ala on teknillistieteellinen ala (tekniikan alat ja ICT), jonka osuus akateemisesta henkilöstöstä on noussut 1980-luvun alun n. 15 prosentista 2020-luvun alun n. 28 prosenttiin. On tosin syytä huomata, että hyvin pitkään lähes 10 % akateemisesta henkilöstöstä oli opintoalan puolesta erittelemättömiä ja tämän ryhmän poistuminen 2010 vaikutti eri tavoin eri opintoalojen osuuksiin.

Luonnontieteet on tarkastelujaksolla ollut henkilöstömäärällä mitattuna teknillistieteellisen alan jälkeen suurin ala, lukuun ottamatta 1980-luvun alkua, jolloin luonnontieteet olivat tekniikkaa suurempi ala. Vuoteen 2020 mennessä luonnontieteiden vakaa kehitys oli jättänyt sen 17 % henkilöstöosuudella selvästi tekniikan alaa pienemmäksi alaksi.

Lääketieteet olivat 1980-luvun alussa lähes tekniikan ja luonnontieteiden kokoinen ala n. 14 % osuudella akateemisesta henkilöstöstä. Osuus laski 1980- ja 1990-luvuilla n. 10 prosenttiin ja on ollut 2000-luvulla hitaassa nousussa n. 11 prosentin tasolle.

Humanistiset alat ovat kehittyneet rinta rinnan lääketieteen alan kanssa, niiden osuuden laskiessa 1980-luvun alusta 2000-luvulle saakka, mutta lääketieteestä poiketen osuudessa ei ole 2000-luvulla kasvua.

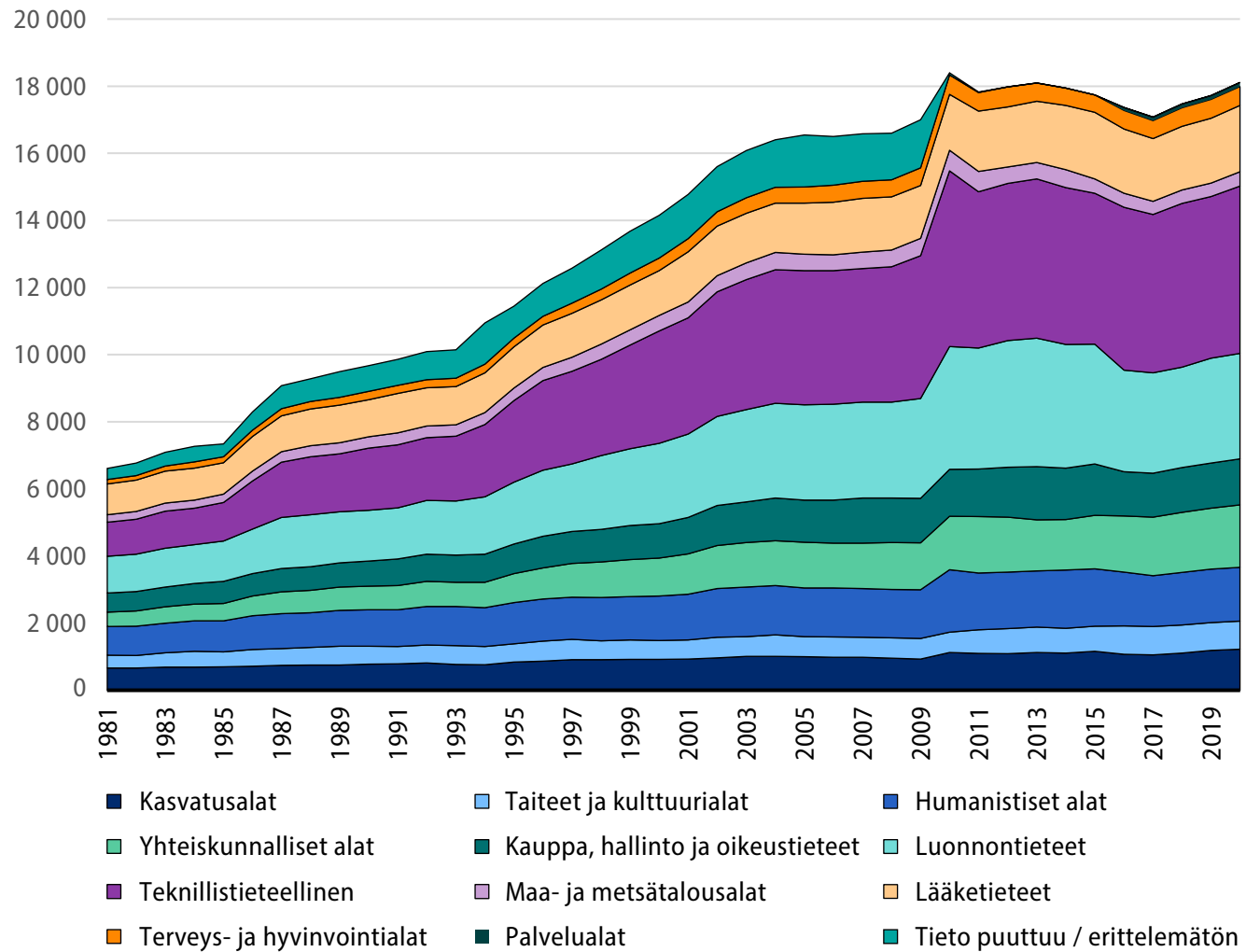
Kasvatusalojen osuus akateemisesta henkilöstöstä oli 1980-luvun alussa n. 10 %, miltä tasolta osuus laski vuoteen 2009 mennessä noin 5 prosenttiin, jonka jälkeen osuudessa on ollut lievää kasvua. Kaupan, hallinnon ja oikeustieteiden alan osuus on ollut hyvin vakaa, laskien hitaasti n. 9 prosentista 1980-luvun alusta n. 8 prosenttiin vuonna 2020.

Yhteiskunnallisten alojen osuus akateemisesta henkilöstöstä on kasvanut varsin tasaisesti 1980-luvun alun n. 7 prosentista n. 10 prosenttiin vuonna 2020. Taide- ja kulttuurialojen osuus laski 1980-luvun alun n. 6 prosentista vuoden 2010 n. kolmeen prosenttiin, ollen 2010-luvulla nousussa n. 5 prosenttiin.

Akateemisen henkilöstön määrällä tarkasteluna pienimpiä yliopistollisia aloja ovat olleet maa- ja metsätalous, jonka osuus on ollut varsin vakaasti 2–3 % akateemisesta henkilöstöstä sekä terveys- ja hyvinvointialat, joiden osuus on noussut suhteellisesti paljon, nostaen osuuden n. 2 prosentista n. 3 prosenttiin.

Suhteellisesti eniten kasvaneet alat ovat teknillistieteellisten alojen lisäksi terveys- ja hyvinvointialat sekä yhteiskunnalliset alat. Suhteellisesti eniten opintoaloista on pienentyneet kasvatusalat, maa- ja metsätalousalat ja humanistiset alat.

Kuvio 211. Yliopistojen opetus- ja tutkimushenkilöstö opintoaloittain 1981–2020

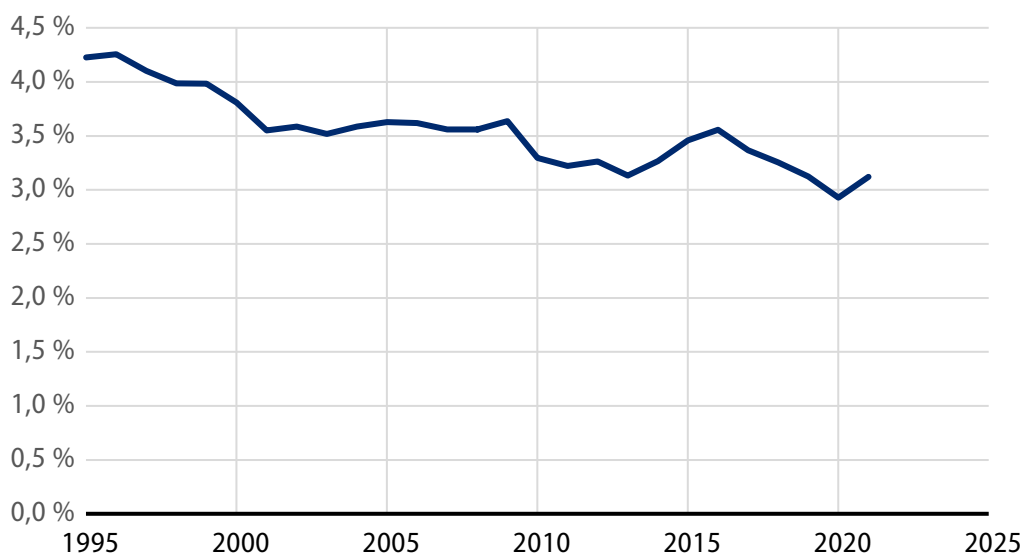

14 Kulttuurin toimialat ja ammatit

14.1 Kulttuurin toimialat

Kulttuurin satelliittitilinpidoon mukaan voidaan arvioida kulttuurialan taloudellisen merkityksen kehitystä 1990-luvulta eteenpäin. Ajallista vertailua vaikeuttaa osin kulttuurin satelliittitilinpidoon muuttuminen vuonna 2008. Yhteismitallistetussa aikasarjassa kulttuurialojen bruttoarvonlisäyksen osuus arvonlisäyksestä on ollut trendinomaisessa laskussa vähintään 1990-luvun puolivälistä saakka. 2020-luvun alkuun tultaessa kulttuurialojen arvonlisäys on noin neljänneksen 1990-luvun puolivälin tason alapuolella.

Kuvio 212. Kulttuurialojen bruttoarvonlisäys (% bruttoarvonlisäyksestä)

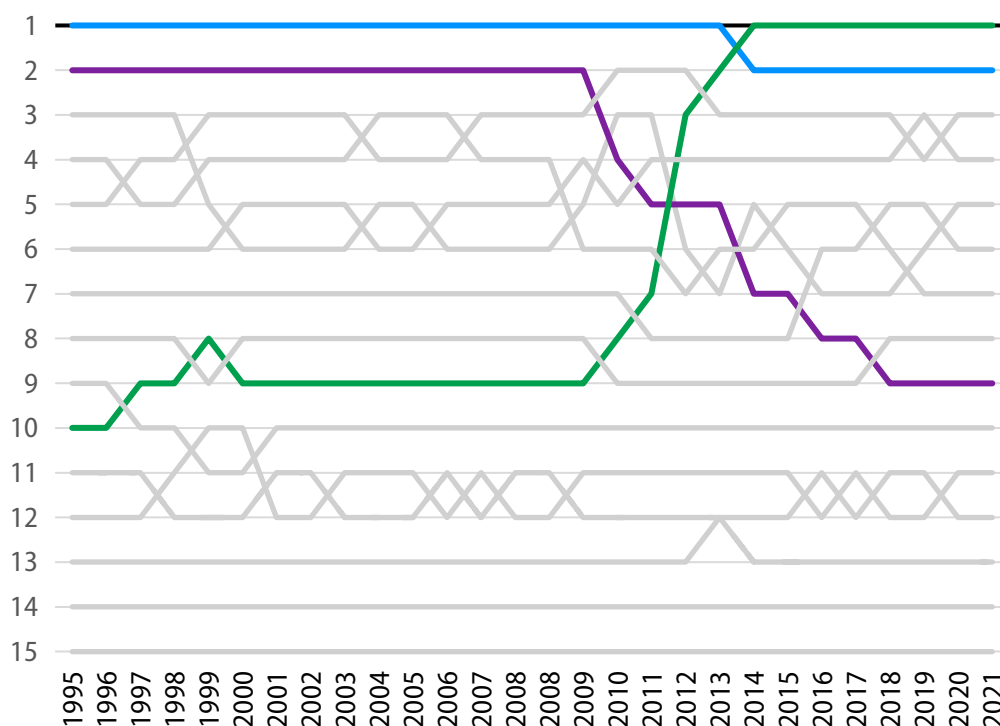

Kulttuurin satelliittitilinpito tunnistaa laajasti kulttuurialojen kentän. Vuosina 1995–2013 lehdistö ja uutistoimistot olivat suurin kulttuuriala, kunnes peliteollisuuden nousun myötä elokuvat, videot ja tietokonepelit nousivat suurimmaksi kulttuurialaksi. Muu painaminen ja siihen liittyvä toiminta oli vuoteen 2009 saakka toiseksi suurin kulttuuriala, mutta on painoteollisuuden pienennyttyä laskenut pienten kulttuurialojen joukkoon. Mainonta on vuosina 1995–2021 ollut 2.-4. suurin kulttuuriala, radio ja televisio puolestaan on ollut sijoilla 3–7. Yhdessä huvipuistojen ja pelien

sekä viihde-elektroniikan valmistuksen ja kaupan kanssa nämä alat yhdessä muodostivat vuonna 1995 yli 60 % kulttuurialojen arvonlisäyksestä ja n. 40 arvonlisäyksestä vuonna 2021.

Laajasti ymmärretty kulttuuriala on hyvin laaja kokonaisuus suhteessa taide- ja kulttuuripolitiikan kohteeseen opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalalla ja sijoittuu monelta osin muille kuin opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonaloille.⁵

Kuvio 213. Kulttuuritoimialojen kokojärjestys (elokuvat ja pelit = vihreä, muu painaminen = violetti, lehdistö ja uutistoimistot = sininen)

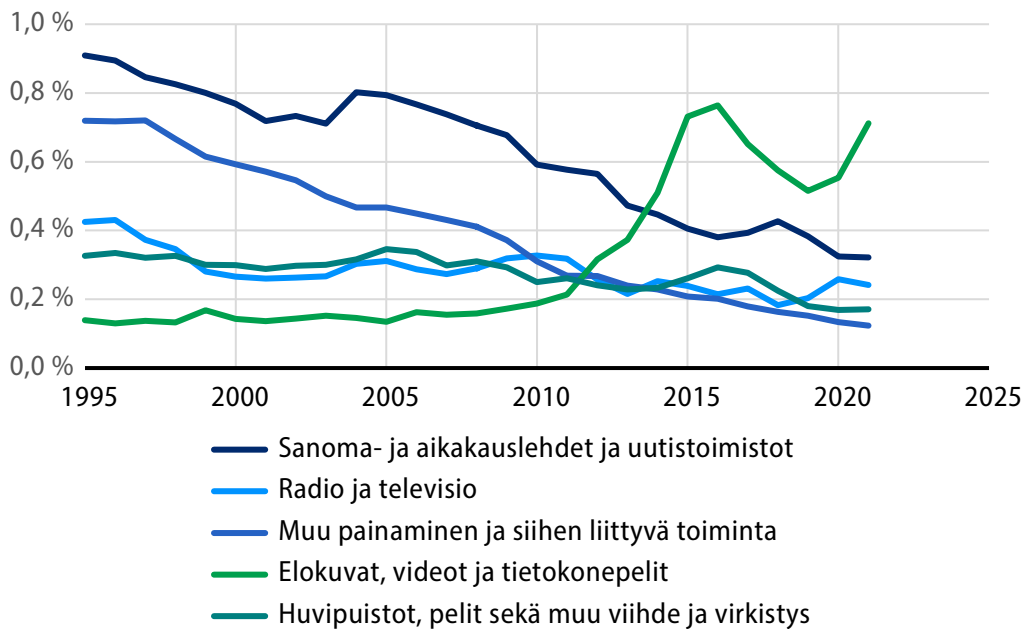
Laajan kulttuurialan monimuotoisuus on merkityksellistä tarkasteltaessa ajallista muutosta, koska kulttuurialojen arvonlisäys on laskenut erityisesti eräillä aloilla, jotka eivät perinteisesti sijoitu taide- ja kulttuuripolitiikan ytimeen. Sanoma- ja aikakauslehdet sekä uutistoimistot muodostivat vielä 1995 yli viidenneksen kulttuurialojen arvonlisästä, mutta vuoteen 2021 mennessä osuus oli laskenut kymmenykseen. Muu painaminen ja siihen liittyvä toiminta oli vuonna 1995 toiseksi suurin

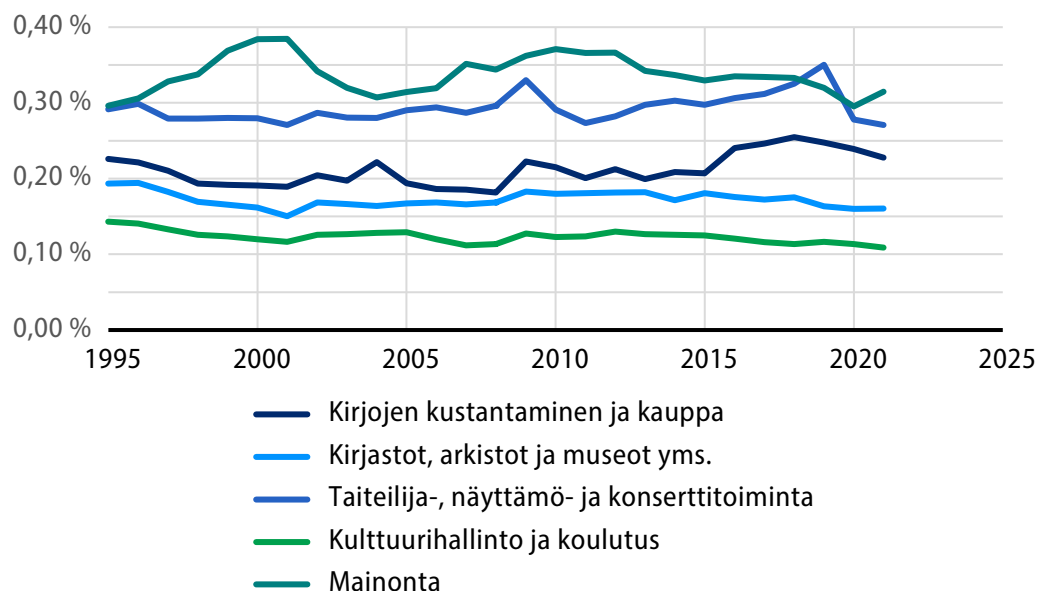
5 kts. myös valtion laaja kulttuurirahoitus, Sivistyskatsaus 2023 luku 1.4.2

kulttuuriala, mutta sen osuus bruttoarvonlisäyksestä on romahtanut hieman yli viidennekseen vuoden 1995 tasosta. Kokonaisuuden kannalta merkityksellinen on myös radio- ja televisiotoimialan pieneminen.

Esimerkin päivittäisestä kehityksestä muodostavat elokuvat, videot ja tietokonepelit, joissa erityisesti peliteollisuuden nopea nousu on johtanut alan erittäin huomattavaan kasvuun alle 2 prosentista kulttuurialojen arvonlisäyksestä vuosina 1995–1998 lähes 23 prosenttiin vuonna 2023.

Kuvio 214. Eräiden kulttuurialojen bruttoarvonlisäys (% bruttoarvonlisäyksestä)

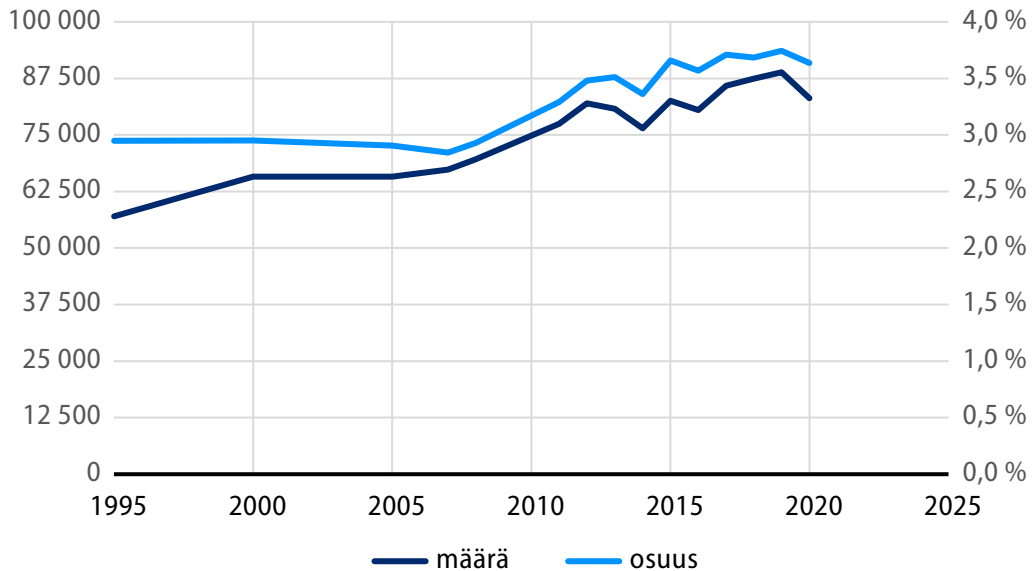
Kuvio 215. Eräiden kulttuurialojen bruttoarvonlisäys (% bruttoarvonlisäyksestä)

Kulttuurin ja taiteen julkista rahoitusta on vaikea verrata suoraan kulttuurin arvonlisäykseen, koska julkinen tuki painottuu eri tavoin kuin arvonlisäys. Arvonlisäyksen ja työllisyyden kannalta suuret, sekä voimakkaimmin kasvaneet (peliteollisuus) että voimakkaimmin pienentyneet (lehdistö, painoteollisuus) kulttuurialat, ovat perinteisesti olleet varsin markkinaehtoisia. Näin kulttuurialan työllisyyden ja arvonlisän kannalta merkittävät alat ovat merkittävältä osin eri toimialoja kuin taide- ja kulttuuripolitiikan kannalta merkittävät toimialat.

14.2 Kulttuurin ammatit

Myös ammattipohjaisessa tarkastelussa kulttuuriammattien kokonaisuudessa ja niiden työllisyyden kehityksessä hyvin merkittävä rooli on ammattiteilla, jotka eivät suoraan kuulu taide- ja kulttuuripolitiikan ytimessä oleviin taiteilija-ammattiteihin. Ajallista vertailua tehtäessä on huomattava, että kulttuuriammattiteiksi laskettavissa ammattiteissa on tapahtunut muutoksia sekä laajempien ammattiryhmien tasolla että niiden sisällä.

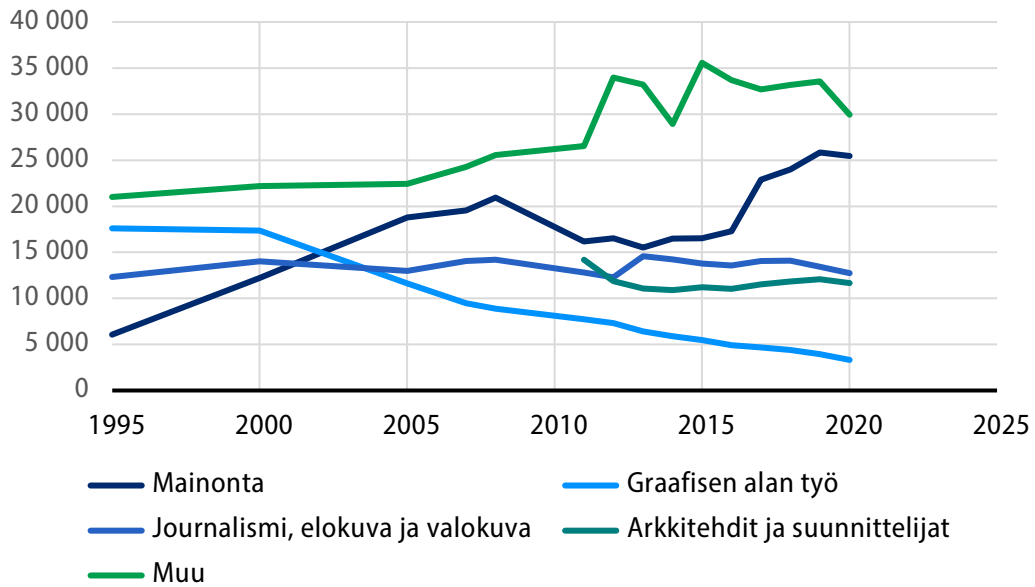
Kokonaisuutena kulttuuriammattiteiden työllisyys on noussut voimakkaasti 1995–2020, n. 57 000 työllisestä yli 80 000 työlliseen, mutta työllisyyden muutokset selittyvät merkittävältä osin luokittelumuutoksilla.

Kuvio 216. Kulttuuriammattien työllisyys työssäkäyntitilaston mukaan 1995–2020

Kulttuuriammattien kokonaistyöllisyydellekin merkittävä ammattiryhmä (11 000–12 000 työllistä 2015–2020) arkkitehdit ja suunnittelijat, joka sisältää paitsi talonrakennusarkkitehdit, myös graafiset ja multim mediasuunnittelijat sekä mm. sisustus-, tuote- ja vaate-suunnittelijat. Kyseinen ammattiryhmä on osa kulttuuritilastojen kulttuuriammattia vasta vuodesta 2011 lähtien, mikä nostaa kulttuurialojen kokonaistyöllisyyttä merkittävästi.

Graafisen alan työ, joka sisältää mm. latojat, painopinnan valmistajat ja painokoneen hoitajat, on ollut työllisyydeltään hyvin merkittävä kulttuuriammattien kokonaisuus, jonka työllisyys oli n. 17 600 henkeä vielä vuonna 1995, mutta jonka työllisyys on mm. painoalan teknologisen kehityksen myötä laskenut n. 3 300 työlliseen vuonna 2020.

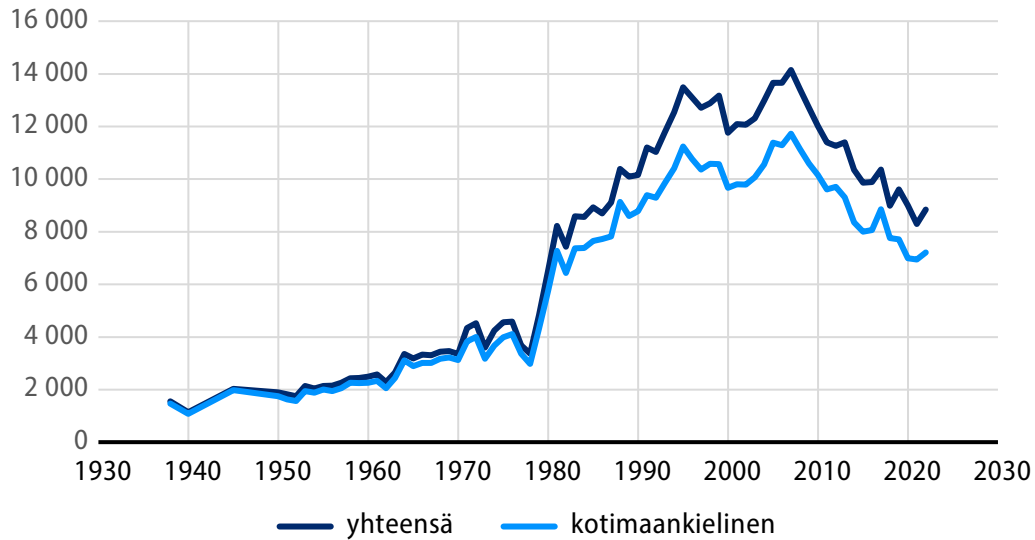
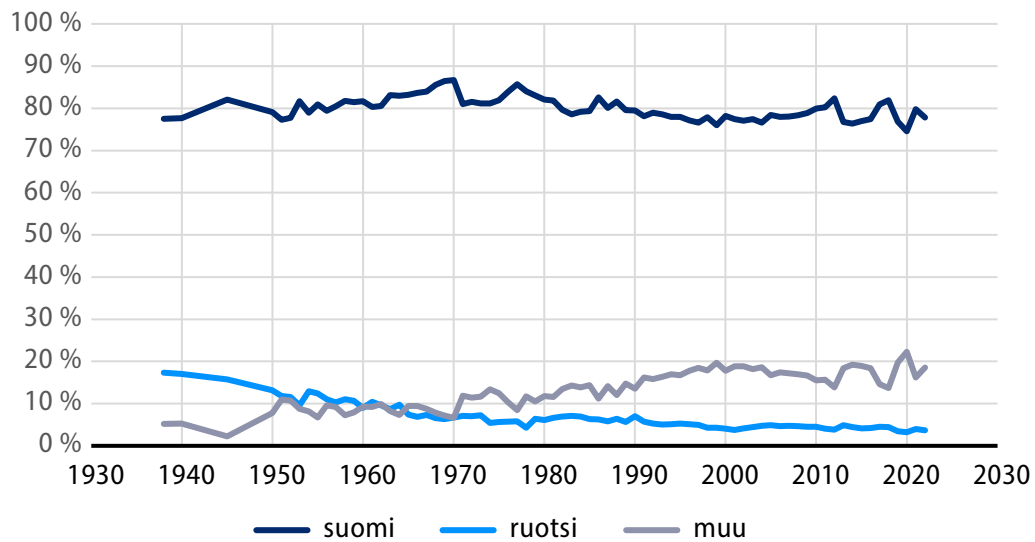
Vahvasti kasvanut kulttuuriammattilaisten joukko ovat mainonnan ammattilaiset, joiden määrä on kasvanut vuoden 1995 n. 6 000 työllisestä vuoden 2020 yli 25 000 työlliseen. Osa muutoksesta selittyy luokitusmuutoksilla, mm. n. 6 000 työllisen myynti- ja markkinointijohtajien sisällyttämisellä markkinoinnin ammattiryhmiin vuodesta 2017 lukien.

Kuvio 217. Kulttuuriammattien työllisyys työssäkäyntitilaston mukaan 1995–2020

15 Kirjallisuuden aihepiirit

Suomessa kustannetun kirjallisuuden määrä on kasvanut voimakkaasti toisen maailmansodan jälkeisestä n. 2 000 vuosittaista nimekkeestä yli 4 000 nimekkeeseen 1970-luvulla ja siitä edelleen yli 13 000 nimekkeeseen joinain vuosina 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa. Osittain ajalliseen kehitykseen vaikuttaa pienpainatteiden sisältyminen tilastoihin 1970- ja 1980-lukujen vaihteesta saakka. Kokonaisuutena kustannettavan kirjallisuuden nimikemäärän kasvu vakiintuu 1990-luvun puolivälissä n. 13 000 nimekkeen tasolle, kääntyäkseen voimakkaaseen laskuun vuoden 2007 jälkeen. Suomessa kustannettujen kirjojen määrä on laskenut vuoden 2007 n. 14 000 nimekkeestä alle 9 000 nimekkeeseen vuonna 2022, palaten 1980-luvun alun tasolle.

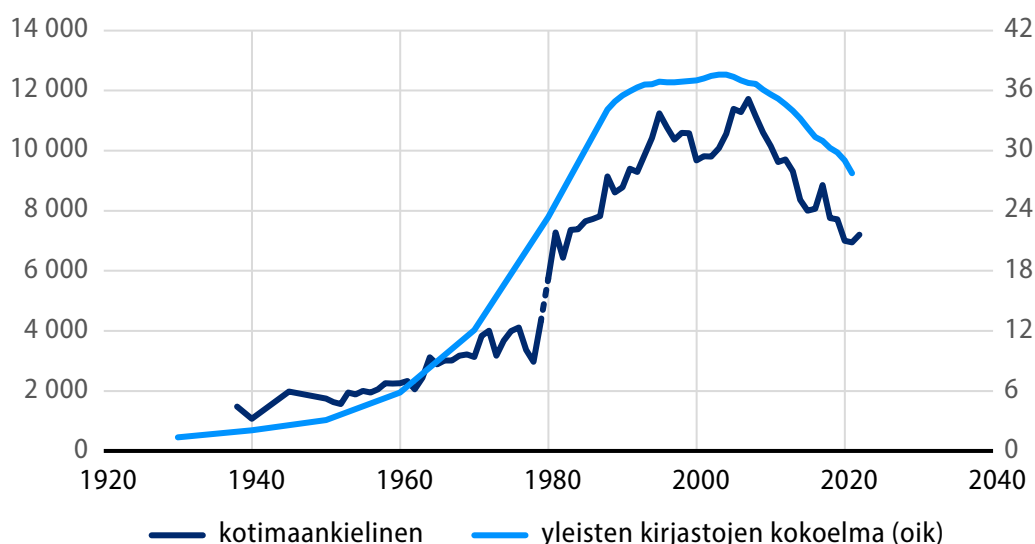
Ajan myötä kustannetun kirjallisuuden rakenne on muuttunut. Sotien aikaan ruotsinkielisen kirjallisuuden osuus kirjanimekkeistä oli yli 15 %, miltä tasolta osuus on laskenut 2000-luvun n. 4 prosenttiin. Suomenkielisen kirjallisuuden osuus on pysytellyt varsin vakaana, n. 80 prosentissa viimeisen 80 vuoden ajan. 1970-luvun lopulle saakka osuus oli lievässä nousussa ruotsinkielisen kirjallisuuden osuuden laskiessa, 1980-luvulta eteenpäin osuus on ollut lievässä laskussa muunkielisen kirjallisuuden osuuden noustessa. Suomenkielisen kirjallisuuden osuus kaikesta Suomessa kustannetusta kirjallisuudesta on koko tarkastellun ajanjakson ollut niin huomattava, että ruotsin- ja muunkieliselle kirjallisuudelle erittäin huomattavat suhteellisen osuuden muutokset eivät ole suuremmin vaikuttaneet suomenkielisen kirjallisuuden osuuteen.

Kuvio 218. Suomessa kustannetut kirjat (nimekettä) 1938–2022**Kuvio 219.** Kustannettujen kirjojen osuus kielittään 1938–2022

Suomessa kustannetun kirjallisuuden nimekemäärän kehitys näyttää kehittyneen rinnakkain kirjastojärjestelmän kanssa. Epäselvää on, missä määrin sekä kirjastojärjestelmän että kirjallisuuden kehitys heijastavat samoja kulttuurisia kehitystrendejä, missä määrin taas kirjastopolitiikka on vaikuttanut kirjallisuuden kustantamiseen ja tai kirjallisuuspolitiikka kirjastokenttään.

Yleisten kirjastojen kirjakokoelman kasvu pysähtyy 1990-luvun alussa ja kääntyy laskuksi vuoden 2005 jälkeen. Kustannettujen nimekkeiden määrän kasvu pysähtyy 1990-luvun puolivälissä, pian kirjakokoelman kasvun pysähtymisen jälkeen ja kääntyy laskuun vuoden 2007 jälkeen. Huomionarvoista on, että kehitysten samanaikaisuus ei kerro kirjastojen hankintojen olevan suoraan yhteydessä kustannettujen nimekkeiden määrään, koska yleisten kirjastojen kirjakokoelma seuraa kirjahankintojen kehitystä pitkällä viiveellä. Yleisten kirjastojen kirjahankinnat laskevat pääosin 1990–1993, mikä pysäytti kirjakokoelman kasvun, mutta kokoelma kääntyi supistuvaksi vasta vuoden 2005 jälkeen.

Kuvio 220. Suomen- ja ruotsinkieliset kustannetut kirjat ja yleisten kirjastojen kokoelma (miljoonaa nidettä)

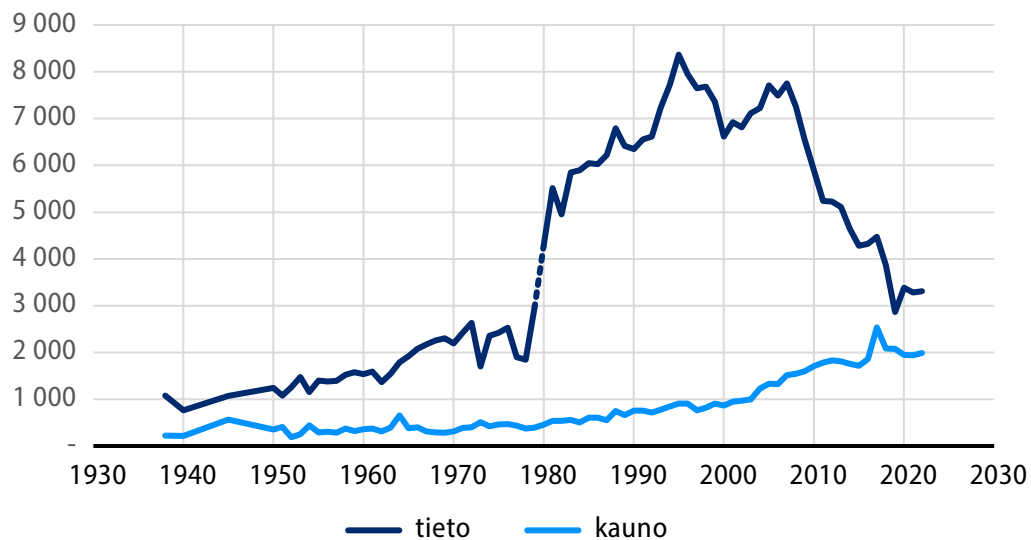

Toisaalta kustannetun kirjallisuuden kehitys eroaa voimakkaasti kirjallisuudenlajeittain. 2000-luvun voimakas laskutrendi kustannetun kirjallisuuden määrässä ei koske suomen- tai ruotsinkielistä kaunokirjallisuutta, jonka nimikemäärä on kasvanut 2000-luvulla n. tuhannesta 2 000 vuosittaiseen nimekkeeseen. Sen sijaan suomen- ja ruotsinkielisen tietokirjallisuuden kustantaminen on kokenut erittäin voimakkaan laskun n. 7 000 nimekkeen tasolta hieman yli 3 000 nimekkeeseen.

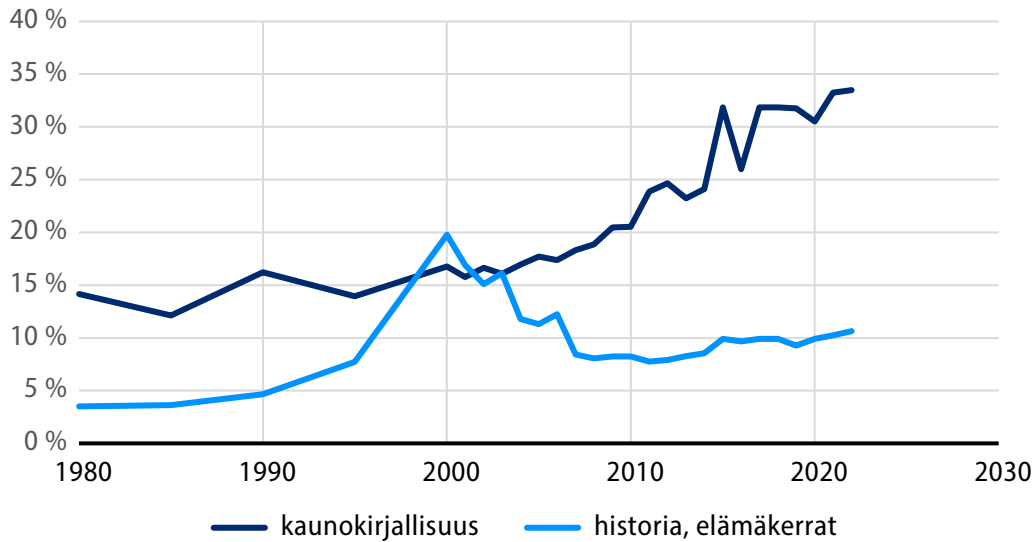
Toisesta maailmansodasta 1970-luvulle suomen- ja ruotsinkielisiä tietokirjanimekkeitä julkaistiin vuositasolla n. 6–8 kertaisesti kaunokirjanimekkeisiin verrattuna. 1980-luvulta vuosituhatteen vaihteeseen suhde nousee lähes 10 tietokirjaan jokaista kaunokirjaa kohti (osin pienpainatteiden tilastoinnin parantua). 1990-luvun jälkipuoliskolta 2020-luvun alkuaan jatkuvalle kaudelle osuus

tietokirjallisuuden määrä on laskenut n. 10 nimekkeestä jokaista kaunokirjanimekettä kohti hieman alle kahteen tietokirjanimekkeeseen. Trendi on hyvin yhdenmukainen sekä suomen- että ruotsinkielisessä kirjallisuudessa, joskin ruotsinkielisessä kirjallisuudessa tietokirjallisuuden osuus ei noussut 1980–2000 niin korkeaksi kuin suomenkielisessä.

Kuvio 221. Suomessa julkaistut suomen- ja ruotsinkieliset kotimaiset tieto- ja kaunokirjanimekkeet 1938–2022

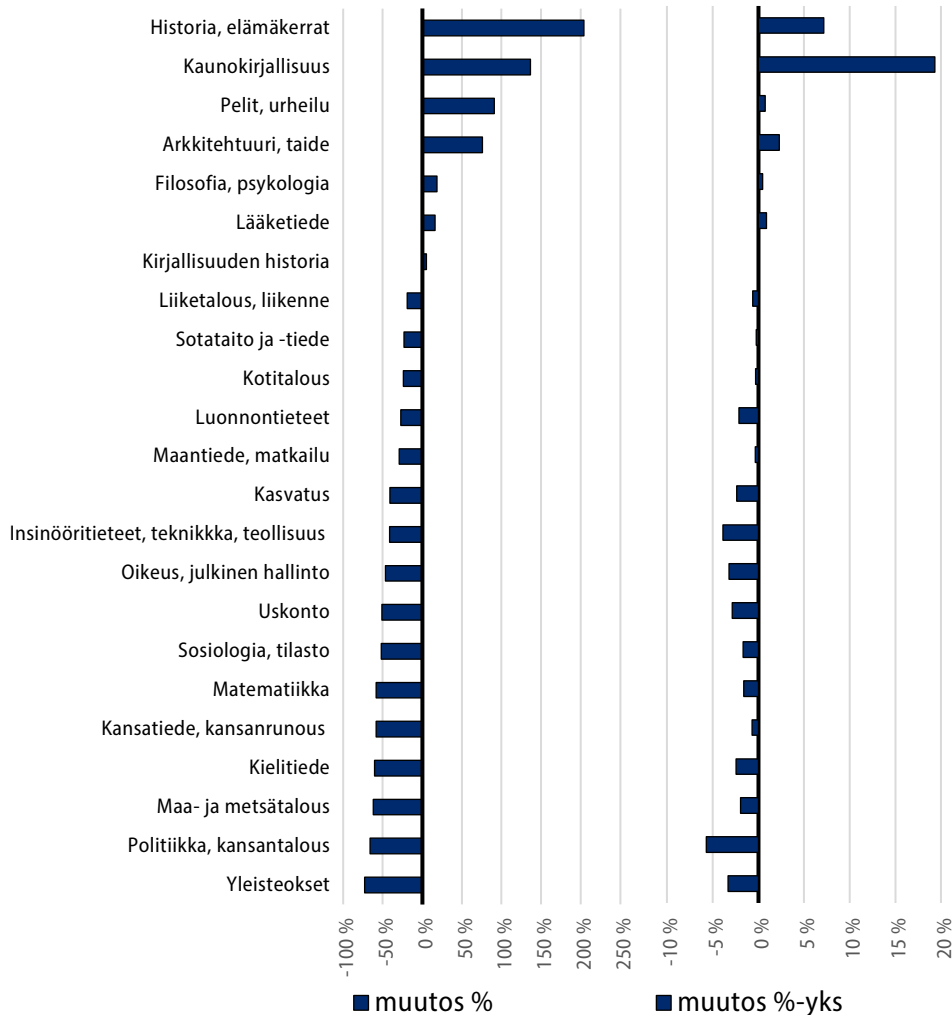

Kaunokirjallisuus on ollut vuoden 1980-jälkeisen ajan ollut selvästi julkaistun kirjallisuuden merkittävin aihepiiri, jonka merkitystä ovat lähestyneet vain historia ja elämäkerrat, jotka vuosituhanen vaihteessa nousivat hetkellisesti jopa kaunokirjallisuutta suuremmiksi. Kaunokirjallisuuden suhteellinen merkitys on kasvanut vuosituhanen vaihteen jälkeen ja 2020-luvun alussa jo kolmannes julkaistusta kirjallisuudesta on kaunokirjallisuutta, seuraavaksi yleisempien aihepiirien ollessa historia ja elämäkerrat (10 %) sekä lääketiede (6 %).

Kuvio 222. Suomessa julkaistu kirjallisuus aihepiireittäin 1980–2022

Julkaistun kirjallisuuden aihepiireistä pitkään suosituimpien kaunokirjallisuuden ja historian hallitseva asema on vahvistunut merkittävästi. Kun vuonna 1980 näillä aihealueilla julkaistiin 18 % kaikesta kirjallisuudesta, vuonna 2022 osuus oli jo 44 %. Suhteellisesti merkittävästi kasvaneita aloja ovat myös pelit ja urheilu sekä arkkitehtuuri ja taide, pienempää kasvua on nähty filosofiassa, psykologiassa, lääketieteessä ja kirjallisuuden historiassa.

Valtaosalla aihealueista osuus kirjallisuuden kokonaisuudesta on laskenut. Tietosanakirjojen ja vastaavien mukana yleisteosten julkaisuosuus on romahtanut neljännekseen 1980 tasosta. Huomattava lasku koskee myös politiikkaa ja kansantaloutta (-66 %) sekä matematiikkaa, kansatiedettä, kielitiedettä sekä maa- ja metsätaloutta (n. -60 %). Siinä, missä yleisteosten ja uskonnollisen kirjallisuuden osuuden lasku tapahtui pääosin viime vuosikymmenellä, politiikan ja kansantalouden aihepiirin osuus on laskenut hyvin tasaisesti myös 2000-luvulla.

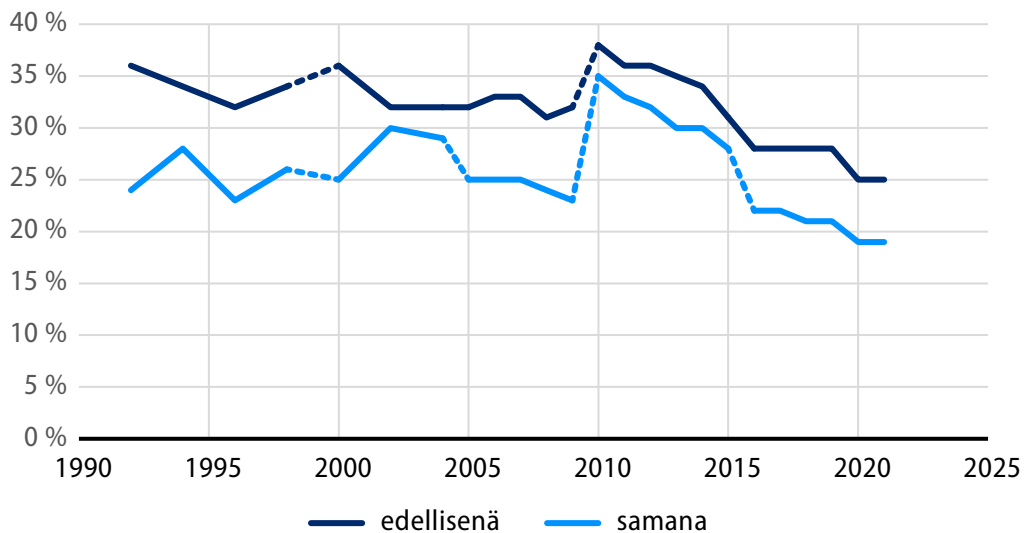
Kuvio 223. Julkaistun kirjallisuuden aihepiirien muutos 1980–2022

Kaunokirjallisuuden suhteellinen nousu ja kustannettujen nimekkeiden määrän kasvu ei tarkoita kaunokirjallisuuden myynnin kasvua, vaan myös painetun kaunokirjallisuuden kappalemääräinen myynti on laskenut vuodesta 2009, vaikka kustannettujen nimekkeiden määrä onkin noussut.

Toisaalta erityisesti vuoden 2017 jälkeen sähköisen kaunokirjallisuuden myynti on lisääntynyt erittäin nopeasti, mikä vaikuttaa myös kaunokirjallisuuden kokonaismyyntimääriin. Kirja- ja kustannusalan digitalisoituminen ja äänikirjojen yleistyminen vaikeuttavat osittain ajallista vertailua, kun aiemmin suhteellisen selvä mittayksikkö – fyysinen kappale – ei enää kuvaa hyvin kirjojen myyntiä.

Kaunokirjallisuuden myyntimäärien ja kirjastojen lainausten vertaaminen lukemisen kehitykseen on osin vaikeaa, koska lukuharrastuksen yleisyydestä kertovat tiedot ovat ajallisesti puutteellisesti yhteismitallisia. Kirjojen lukemisen yleisyyttä koskevassa aikasarjassa kohderyhmä, menetelmät ja kysymyksen muotoilu ovat muuttuneet niin, että ajallisessa vertailukelpoisuudessa on ongelmia vuosina 2000, 2005, 2010 ja 2016. Tämä rajoittaa päätelmien tekemistä, mutta näyttää suhteellisen selvältä, että kirjojen lukeminen on vähentynyt vähintään 2010-luvun alusta saakka. (kts. myös Kulttuuri elinkaarella)

Kuvio 224. Kirjaa samana tai edellisenä päivänä lukeneiden osuus 1992–2021

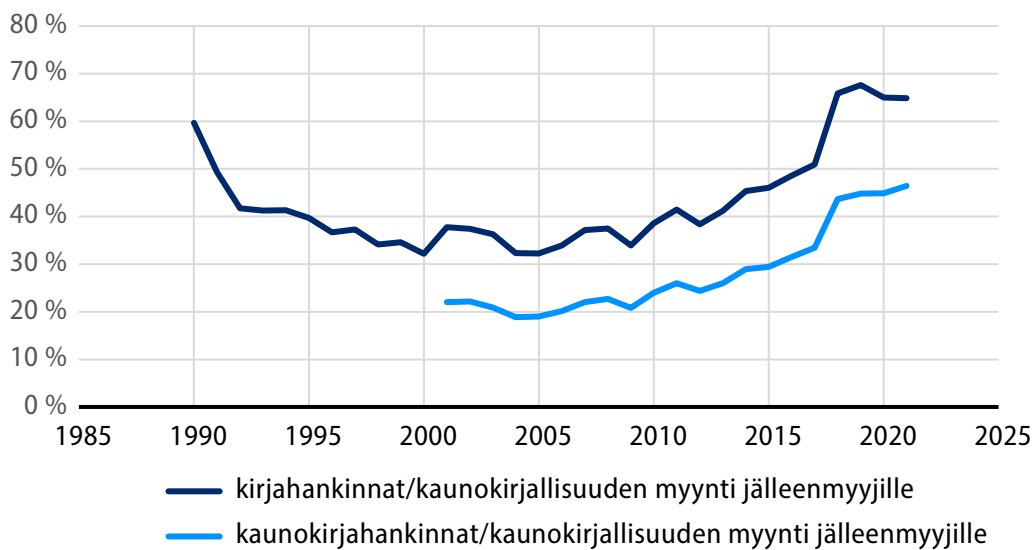

Kirjastojen hankintojen merkitystä kirja-alalle voidaan arvioida suhteuttamalla yleisten kirjastojen hankkimien kirjojen määrä myytyihin kirjoihin. Jälleenmyyjien kautta on toteutunut n. yhdeksän kymmenesosaa kotimaisen kaunokirjallisuuden mynnistä. Kun kirjastojen kaikkien kirjahankintojen taso suhteutetaan jälleenmyyjille myytyjen kotimaisen kaunokirjallisuuden kappaleiden määrään, nähdään 1990-luvulta 2020-luvun alkuun ulottuva kehitys, jossa aluksi kirjastojen kirjahankintojen määrä laskee suhteessa myytyihin kirjoihin n. vuoteen 2005 saakka, nousee uudestaan aiemmalle tasolle. Kirjastojen hankkiman kaunokirjallisuuden määrä on tiedossa vain vuodesta 2001, mutta sekä kokonaiskirjahankintojen että kaunokirjallisuuden hankintojen kehitys näyttää hyvin yhteneväiseltä.

Kehitys viittaa siihen, että kirjastohankintojen voimakas lasku 1990-luvulla pienensi kirjastojen merkitystä kirjallisuuden hankkijana, mutta merkitys oli pienimmilläänkin huomattava. Kirjamyyntin voimakas lasku vuoden 2005 jälkeen on asteittain

palauttanut kirjastojen suhteellisen osuuden kirjamyynnistä 1990-luvun alun tasolle. 2022 yleiset kirjastot hankkivat n. 1,15 miljoonaa kappaletta aikuisten ja lasten kaunokirjallisuutta, kun kustantajat myivät jälleenmyyjille n. 2,3 miljoonaa painettua kirjaa kaunokirjallisuutta.

Kuvio 225. Yleisten kirjastojen kirjahankinnat suhteessa jälleenmyyjille myytyjen kaunokirjojen määrään 1990–2022

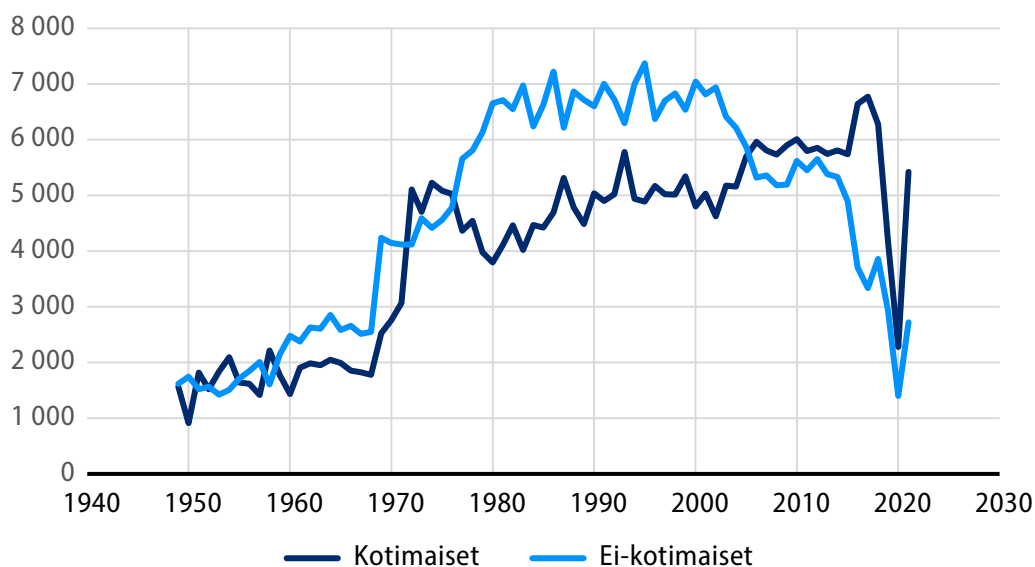

16 Kulttuurin kansainvälisyys

16.1 Kansainvälinen teatteri

Suomalainen teatterikentän ohjelmisto on ollut varsin kansainvälinen koko toisen maailmansodan jälkeisen ajan. Näytelmän kirjoittajan kansallisuuden mukaan tarkasteltuna kotimaisten näytelmien osuus esityskerroista oli n. puolet 1950-luvulla sekä väliaikaisesti 1970-luvun alussa, mutta pysytteli muuten n. 40 % osuudessa kaikista esityksistä aina 2000-luvun vaihteeseen. 2000-luvulla teatteriesitysten määrän lasku kotimaisten näytelmien samanaikainen näytösmäärän kasvu ovat nostaneet kotimaisen teatterin osuuden n. kahteen kolmasosaan näytöksistä, jolloin käännösteatterin osuus on vastaavasti laskenut 2000-luvulla n. 60 prosentista n. 35 prosenttiin.

Kuvio 226. Teatterinäytökset kirjoittajan kansallisuuden mukaan näytöskausittain 1949–2022

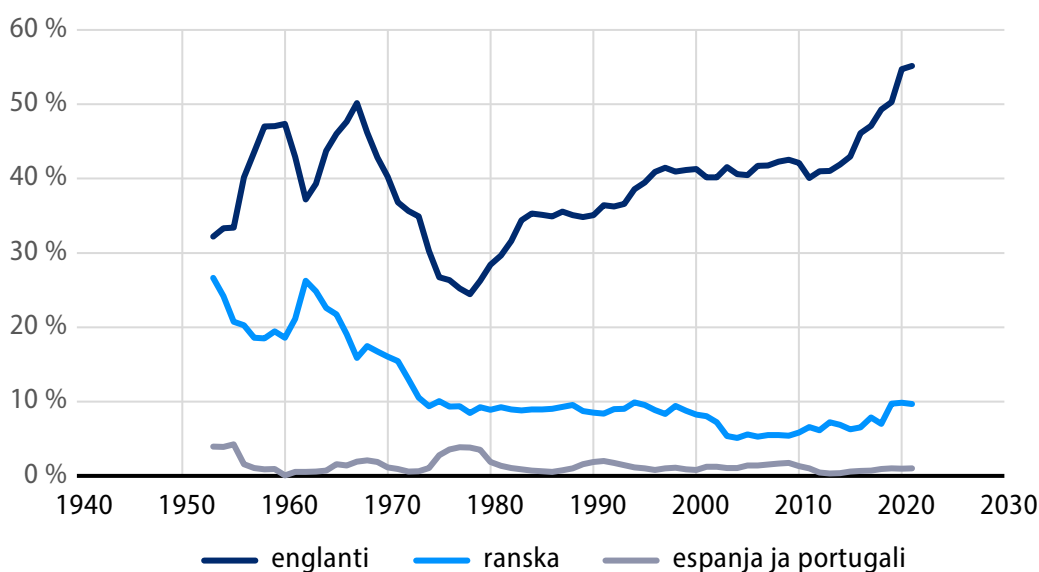
Näytelmäkirjailijoiden alkuperämaissa on viimeisen 70 vuoden aikana tapahtunut vuositasolla suurta vaihtelua, mutta kehityksestä erottuu myös joitain suurempia kehityskaaria. Englanninkielisen kielialueen maista tulevien näytelmäkirjailijoiden näytelmät ovat muodostaneet pitkään hyvin suuren osan ei-kotimaisen teatterin

esityskertoista. Osuus poikkesi n. 40 % tasolta alemmas erityisesti 1970-luvulla, toisaalta osuus on noussut 2010-luvulla, kun ei-kotimaisen teatterin kokonaisosuus on laskenut. Ranskalaisen kielialueen kirjoittajien näytelmien osuus oli vielä II maailmansodan jälkeen n. viidenneksen, mutta on pitkään jäänyt alle kymmenykseen käännösnäytelmien esityskertoista. Espanjan tai portugalinkielisistä maista tulevien näytelmäkirjailijoiden näytelmien esitysmäärät ovat olleet johdonmukaisesti hyvin pieniä.

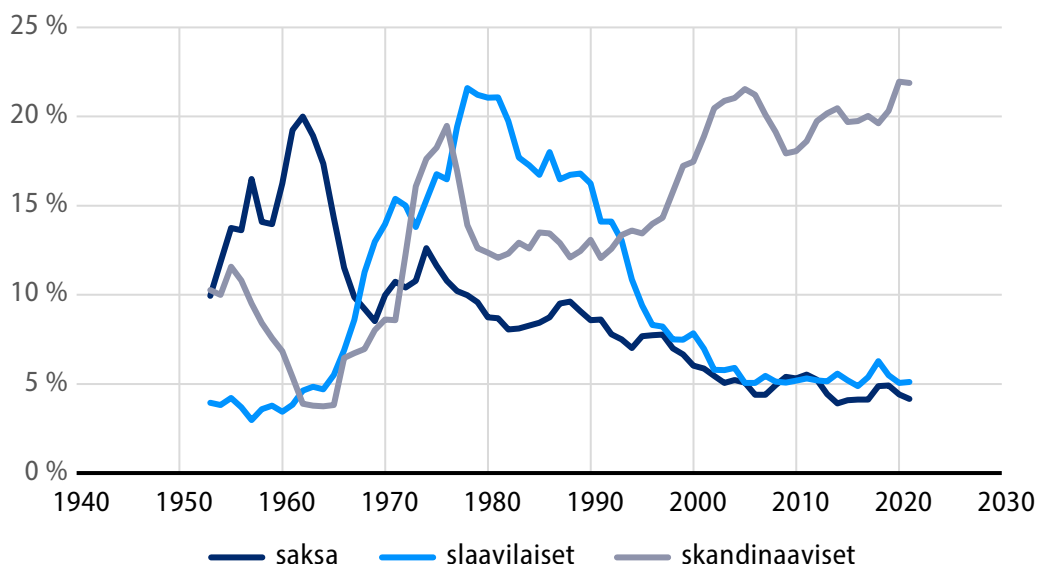
Poliittis-yhteiskunnallisen kehityksen vaiheista kertonee myös saksalaisen kielialueen näytelmien laskeva suosio 1950-luvun jälkeen, slaavilaisen kielialueen kirjailijoiden näytelmien osuuden voimakas nousu 1960-luvun alun muutamasta prosentista 1970-luvun lopun viidennekseen ja lasku 1980- ja erityisesti 1990-luvulla 2000-luvun n. 5 prosentin tasolle. Pohjoismaiden näytelmäkirjailijoiden osuus on ollut pikemminkin nousussa, käytyään hyvin matalana 1960-luvun alussa se on noussut vaihtelevalla vauhdilla ja on 2000-luvulla pysytellyt n. viidenneksessä käännösteatterista.

Kokonaisuutena käännösteatterin osuuden laskuun näyttääkin liittyvän sen alan alueellinen kaventuminen. Vielä vuosituhannen vaihteessa muun kuin kotimaisen, englanninkielisen ja skandinaavisen teatterin osuus 5 vuoden teatteriesityksistä oli n. neljänneksen, kun se 2020-luvun alussa on ollut alle 10 % tasolla.

Kuvio 227. Näytelmäkäännösten esityskertojen osuuksia kirjailijan kansallisuuden kielialueen mukaan 1949–2022 (5 v liukuva keskiarvo)

Kuvio 228. Näytelmäkäännösten esityskertojen osuuksia kirjailijan kansallisuuden kielialueen mukaan 1949–2022 (5 v liukuva keskiarvo)

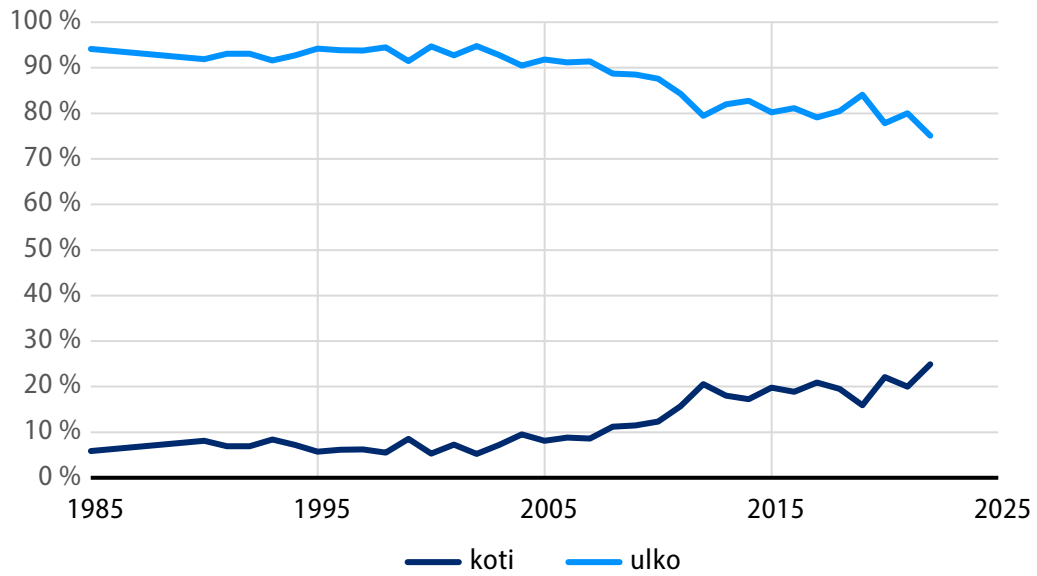
16.2 Elokuva

Kotimaisten elokuvien osuus pitkien elokuvien ensi-illoista on kasvanut merkittävästi 2000-luvulla vuosituhannen alun alle 10 prosentista n. neljännekseen vuonna 2022.

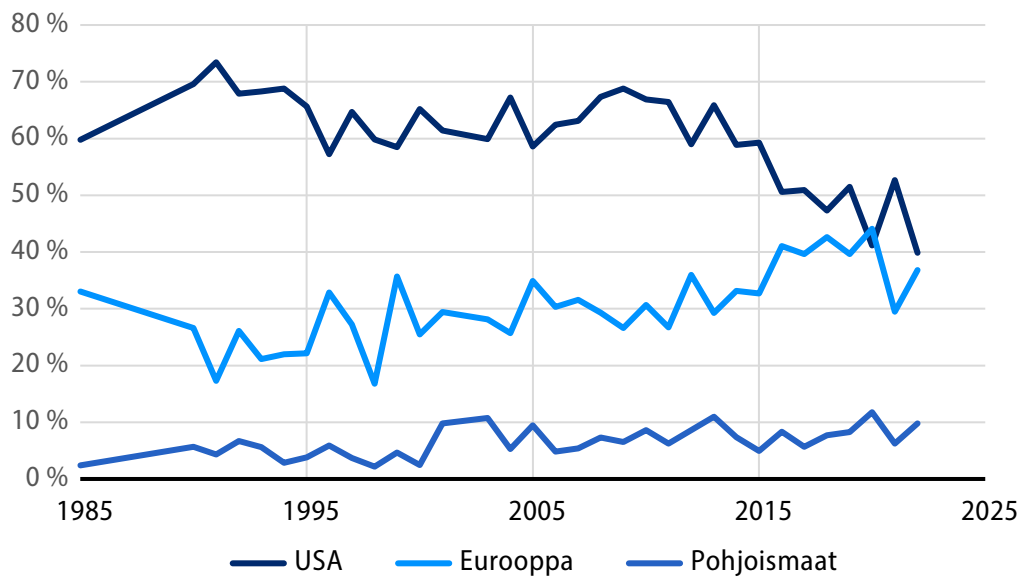
Ulkomaalaisen elokuvan alkuperämaissa on samalla ajanjaksolla tapahtunut muutos, jossa pitkään hallitsevassa asemassa olevan amerikkalaisen elokuvan osuus on laskenut ja eurooppalaisen elokuvan osuus on noussut. Kun vielä 1990-luvun alussa amerikkalaisten elokuvien osuus Suomessa ensi-iltansa saaneista pitkistä elokuvista oli n. 70 % ja eurooppalaisten elokuvien osuus hieman yli 20 %, 2010- ja 2020-lukujen vaihteessa amerikkalaisten elokuvien osuus oli laskemassa alle puoleen ensi-iltaelokuvista ja eurooppalaisten elokuvien osuus oli useita vuosia n. 40 prosentin tasolla.

Muissa pohjoismaissa tehtyjen elokuvien osuus ensi-iltaan tulevista ulkomaalaisista elokuvista on ollut pitkään vaihtelevalla, mutta nousujohteisella uralla. Kun 1990-luvun puolivälissä osuus oli n. 4 % vuodessa, oli osuus 2018–2022 jo keskimäärin 9 % vuodessa.

Kuvio 229. Pitkien elokuvien ensi-illat 1985–2022

Kuvio 230. Eri maaryhmien osuus ulkomaisista pitkistä elokuvista – ensi-illat 1985–2022

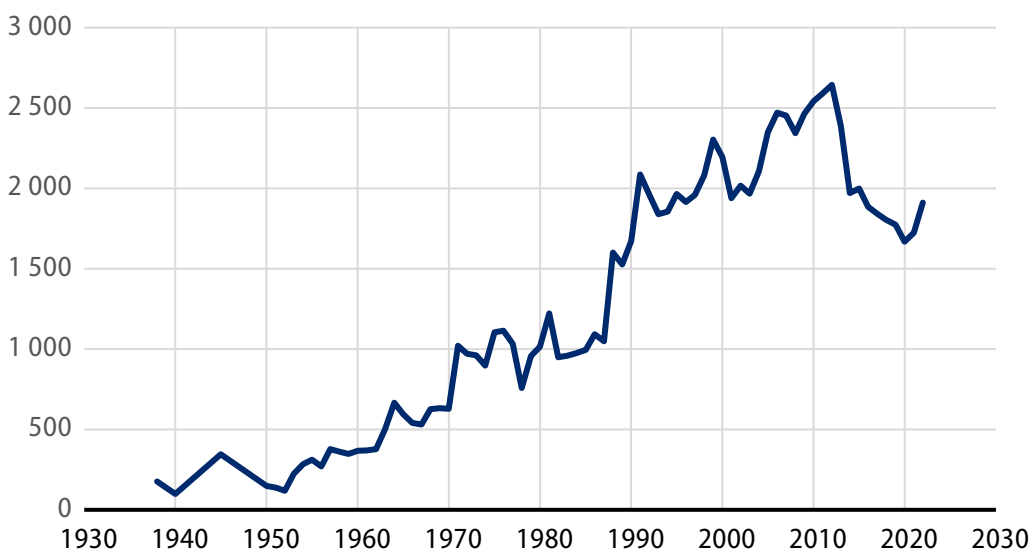

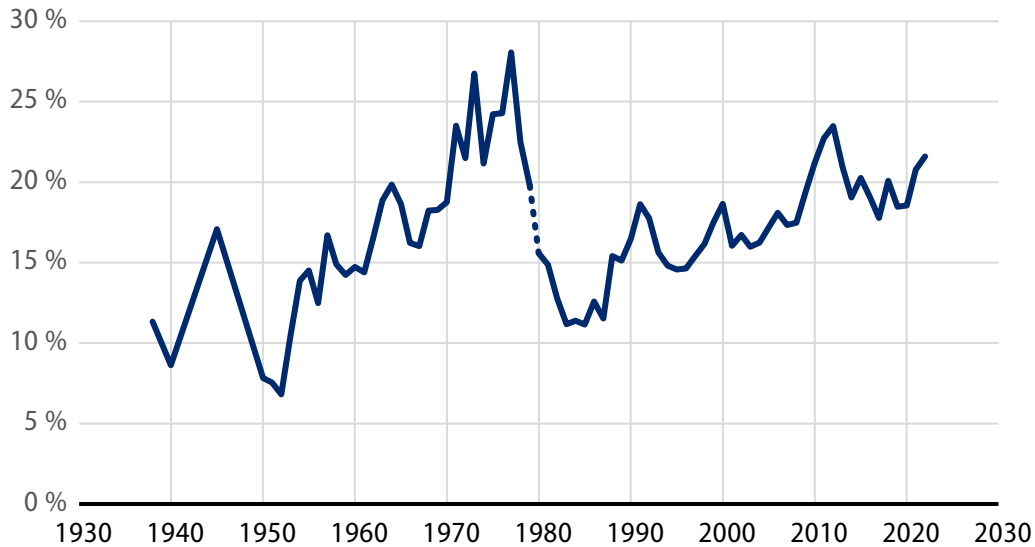
16.3 Käännöskirjallisuus

Kirjallisuus on julkaistujen nimekkeiden tarkastelussa huomattavasti kansallisempi taiteenala kuin teatteri. Kun teatteriesityksistä ei-kotimaisten kirjoittajien osuus on ollut pitkään kotimaisia korkeampi, käännöskirjallisuuden osuus julkaistusta kirjallisuudesta on vain vähin poikkeuksin jäänyt alle viidennekseen.

Julkaistun käännöskirjallisuuden määrä on kehittynyt pitkälti julkaistun kirjallisuuden määrää seuraten, joskin kehityksessä on havaittavissa lievä nousujohteinen kehitys. Käännöskirjallisuuden osuus nousi 1950-luvun alun alle 10 prosentista julkaistusta kirjallisuudesta lähes neljännekseen 1970-luvulla. 1980-luvun vaihteessa pienpainatteiden sisällyttäminen tilastoihin vaikuttaa myös käännöskirjallisuuden osuuteen, mutta nousutrendi jatkuu aina 2000-luvulle saakka.

Kuvio 231. Julkaistu käännöskirjallisuus (nimekettä) 1938–2022

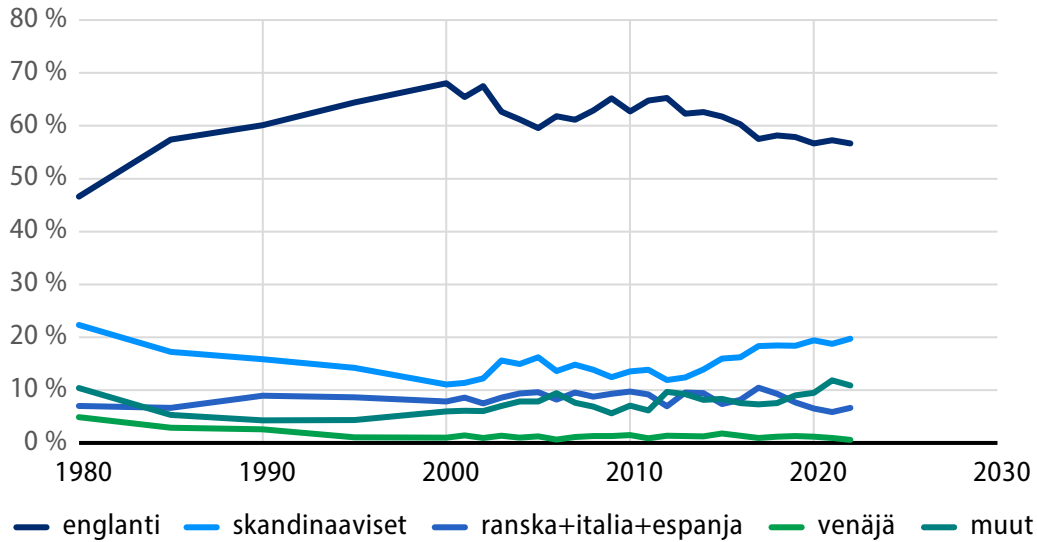

Kuvio 232. Käännöskirjallisuuden osuus 1938–2022

Kansallisilla kielillä julkaistun käännöskirjallisuuden alkukielissä on erittäin huomattava ero suomeksi ja ruotsiksi julkaistun kirjallisuuden välillä. Suomessa julkaistu ruotsiksi käännetty kirjallisuus on viime vuosikymmeninä ollut yli 90 prosenttisesti suomesta käännettyä kirjallisuutta. Eroa suomennoksiin selittää se, että maailman-kirjallisuuden ruotsintaminen tapahtuu pitkälti Ruotsissa.

Suomennetun käännöskirjallisuudesta n. kolme neljännestä on englannista tai pohjoismaisista kielistä suomennettua. Tämän kokonaisuuden sisällä englannin osuus kasvoi ja skandinaavisten kielten laski 1900-luvun loppuvuosikymmeninä ja englannin osuus suomennetusta kirjallisuudesta oli 1990–2000-luvuilla n. kaksi kolmasosaa. 2010-luvulta pohjoismaisista kielistä suomennetun kirjallisuuden osuus on ollut nousussa ja englannista suomennettujen vastaavassa laskussa.

Ranskasta, italiasta ja espanjasta suomennetun kirjallisuuden osuus on pysytellyt n. kymmenesosassa, samoin muista kielistä suomennetun kirjallisuuden osuus. Kuten teatterissa, myös kirjallisuudessa slaavilaisen kielialueen merkitys on vähentynyt selvästi 1900-luvun viimeisillä vuosikymmenillä, venäjistä suomennetun kirjallisuuden osuuden laskettua vuoden 1980 n. 5 prosentista n. 1 prosenttiin vuonna 1995.

Kuvio 233. Käännökset suomeksi alkukielittäin 1980–2022

Kokonaisuutena suomalaisen kirjallisuuden kääntäminen on lisääntynyt merkittävästi 2000-luvun kuluessa. Vuosituhannen alussa suomalaista kirjallisuutta käännettiin vielä alle 150 nimekettä vuodessa, mutta 2010-luvun alun jälkeen määrä on noussut joka vuosi yli 300 nimekkeeseen ja vuonna 2021 lähes 500 nimekkeeseen.

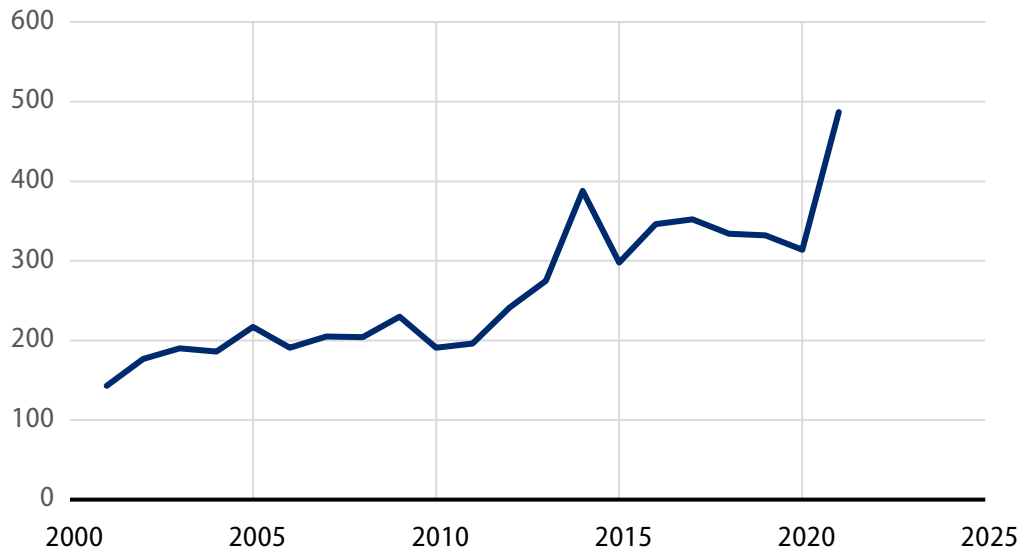
Lasten- ja nuortenkirjallisuuden asema käännetyssä suomalaisessa kirjallisuudessa on erittäin vahva. Vuosina 2001–2021 käännetystä kirjallisuudesta lähes puolet (47 %) on lasten ja nuorten kirjallisuutta.

Siinä, missä englantia hallitsee suomennetun kirjallisuuden kenttää, käännetty suomalainen kirjallisuus kääntyy huomattavasti monipuolisemmin eri kielille. Englanninnetun kirjallisuuden osuus on ollut pieni ja laskenut 2000-luvulla 10 prosentista n. 5 prosenttiin. Englanniksi käännetään 2020-luvun alussa vähemmän nimekkeitä kuin viroksi, balttilaisille kielille tai venäjäksi.

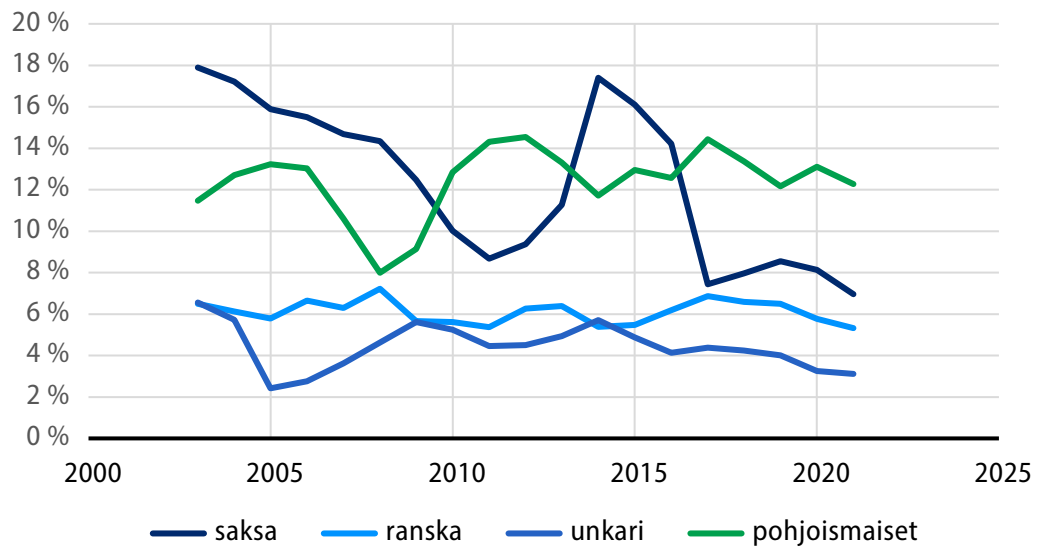
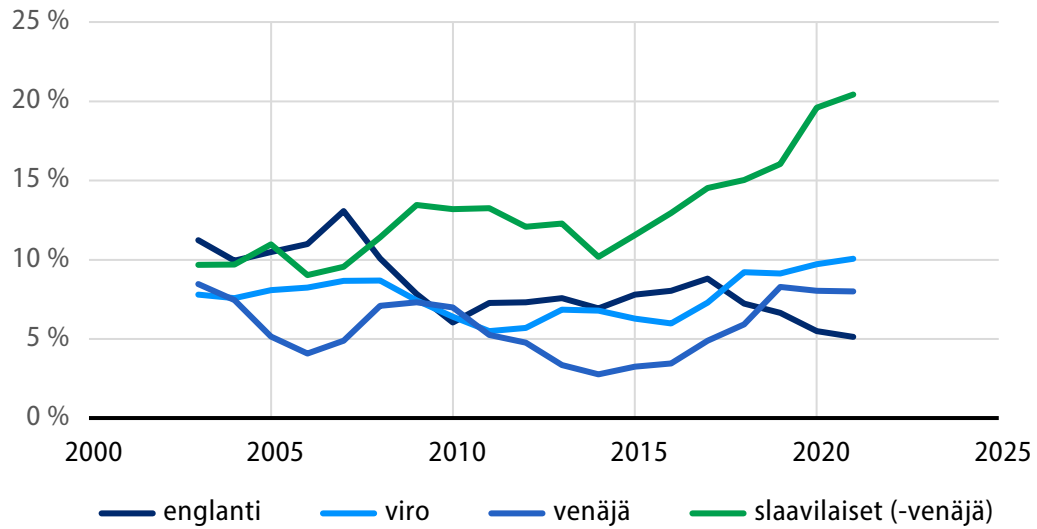
Huomattavaa laskua on myös saksannetussa kirjallisuudessa. Kääntäminen slaavilaisiin kieliin on yleistynyt erityisesti muiden slaavilaisten kielten kuin venäjän osalta. Lähialueella pohjoismaisille kielille käännetyn kirjallisuuden osuus on pysynyt varsin vakaana, kuten myös vironnetun.

Suomalaisen kirjallisuuden kääntäminen muille kuin eurooppalaisille kielille on yhä harvinaista. Kiinaksi, arabiaksi, turkiksi, japaniksi tai koreaksi on käännetty yhteensä n. 7 % vuosina 2001–2021 käännetystä suomalaisesta kirjallisuudesta.

Kuvio 234. Käännetty suomalainen kirjallisuus 2001–2021

Kuvio 235. Käännetyn suomalaisen kirjallisuuden kohdekielet 2001–2021 (3 v keskiarvo)

Kuvaluettelo lähteineen

1. Perusasteen varassa olevien osuus yli 15-vuotiaista maakunnittain, kunnittain ja osuus yli 18-vuotiaista postinumeroalueittain 2022 (Tilastokeskus: väestön koulutus rakenne; Paavo-tietokanta)
2. Ammattikoulutettujen (toinen & erikoisammattikoulutusaste) osuus yli 15-vuotiaista maakunnittain, kunnittain ja osuus yli 18-vuotiaista postinumeroalueittain 2022 (Tilastokeskus: väestön koulutus rakenne; Paavo-tietokanta)
3. Korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus yli 15-vuotiaista maakunnittain, kunnittain ja osuus yli 18-vuotiaista postinumeroalueittain 2022 (Tilastokeskus: väestön koulutus rakenne; Paavo-tietokanta)
4. Korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus 25–64-vuotiaista 2022 NUTS2 alueittain (Eurostat-maat). Suomen alueet merkitty (Eurostat: population by educational attainment level)
5. Korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus 25–34-vuotiaista 2005 (ylin) ja 2022 (alin) NUTS2 alueittain (Eurostat-maat). Suomen alueet merkitty (Eurostat: population by educational attainment level)
6. Korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus 25–34-vuotiaista (vasen) ja 25–64-vuotiaista (oikea) NUTS2 alueittain 2005 ja 2022 (Eurostat-maat). Suomen alueet merkitty (Eurostat: population by educational attainment level)
7. Korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus 25–64-vuotiaista alueittain 2022 tai tuorein (OECD). Suomen alueet merkitty (OECD: Educational attainment – Regions)
8. Korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus 25–34-vuotiaista alueittain 2022 tai tuorein (OECD). Suomen alueet merkitty (OECD: Educational attainment – Regions)

9. Korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus 25–34-vuotiaista Yhdysvaltain osavaltioissa ja Suomen alueilla 2022 tai tuorein (OECD). Suomen alueet merkitty (OECD: Educational attainment – Regions)
10. Vailla perusasteen jälkeistä tutkintoa olevien osuus 25–34-vuotiaista alueittain 2022 tai tuorein (OECD). Suomen alueet merkitty (OECD: Educational attainment – Regions)
11. Toisen asteen tutkinnon suorittaneiden osuus 25–34-vuotiaista alueittain 2022 tai tuorein (OECD). Suomen alueet merkitty (OECD: Educational attainment – Regions)
12. Muunkielisten osuus oppilaista kunnittain (vasen) ja kouluittain (oikea) 2023 (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: Esi- ja perusopetuksen oppilaat)
13. Muunkielisten oppilaiden osuus kouluittain 2023 (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: Esi- ja perusopetuksen oppilaat)
14. Erityisopetuksen pitkän aikavälin kehitys (Tilastokeskus: erityisopetus, oppimisen tuki)
15. Erityistä tukea tai tehostettua tukea saaneiden osuus ja määrä (1 000 oppilasta) perusopetuksessa 1995–2022 (Tilastokeskus: erityisopetus, oppimisen tuki)
16. Erityistä tukea tai määrä järjestämispaikan mukaan 1979–2022 (Tilastokeskus: erityisopetus, oppimisen tuki)
17. Erityistä tai tehostettua tukea saaneiden osuus perusopetuksessa kunnittain 2022 (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: Erityinen ja tehostettu tuki)
18. Erityistä tai tehostettua tukea saaneiden osuus perusopetuksessa kunnittain 2022 (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: Erityinen ja tehostettu tuki)
19. Tukimuotoja saaneiden osuus erityistä tukea tai tehostettua tukea saaneista 2022 (Tilastokeskus: erityisopetus, oppimisen tuki)

20. Painotetun opetuksen oppilaiden osuus kouluittain (Helsinki, 7. luokkalaiset 2014) (Kupiainen et al. 2022)
21. Painotetun opetuksen oppilaiden osuus kouluittain painotuksen mukaan (Helsinki, 7. luokkalaiset 2014) (Kupiainen et al. 2022)
22. Yli 5 kilometrin etäisyydellä asuvien osuus kohdeikäluokasta maakunnittain ja koulutustasoittain 2000 ja 2022 sekä muutos 2000–2022 (Elinympäristön tietopalvelu Liiteri: koulut, lukiot)
23. Varhaiskasvatuksen osallistujat järjestämismuodon mukaan 1960–2021/2022 (Tilastokeskus: Tilastolliset vuosikirjat, Suomen virallinen tilasto: varhaiskasvatus, Sotkanet: varhaiskasvatus)
24. Päiväkotien (kokoaikainen hoito) osuus kunnan rahoittamasta varhaiskasvatuksesta maakunnittain 1994–2020 (Sotkanet: varhaiskasvatus)
25. Kokoaikaisen perhepäivähoidon osuus kunnan rahoittamasta varhaiskasvatuksesta maakunnittain 1994–2020 (Sotkanet: varhaiskasvatus)
26. Yksityisen hoidon tuella ja palveluseteleillä hoidettujen lasten määrän suhde kunnan rahoittaman varhaiskasvatuksen lapsiin maakunnittain 2020 (Sotkanet: varhaiskasvatus)
27. Kansakoulullisten kuntien osuus maalaiskunnista lääneittäin. (Tilastokeskus: tilastollisia vuosikirjoja)
28. Kansakoululaisten määrä vanhoissa lääneissä 1897–1971 (Tilastokeskuksen tilastollisista vuosikirjoista ja muista julkaisuista koonnut Nadine Mahous)
29. Kansa- ja peruskoulujen ja niiden oppilaiden määrä 1897–2022 (Tilastokeskuksen tilastollisista vuosikirjoista ja muista julkaisuista koonnut Nadine Mahous)
30. Kansa- ja peruskoulujen keskikoko (oppilasta) 1897–2022 (Tilastokeskuksen tilastollisista vuosikirjoista ja muista julkaisuista koonnut Nadine Mahous)

31. Eri luokka-asteet sisältävien peruskoulujen (vasen) ja niiden oppilaiden (oikea) määrä 2005–2022 (Tilastokeskus: Koulutuksen järjestäjät ja oppilaitokset)
32. Erilaisten peruskoulujen keskipäivä 2005–2022 (Tilastokeskus: Koulutuksen järjestäjät ja oppilaitokset)
33. Eri koulutyyppien osuus peruskoulun kouluista (katkoviiva) ja oppilaista (yhtenäinen) 2005–2022 (Tilastokeskus: Koulutuksen järjestäjät ja oppilaitokset)
34. Peruskoulujen määrä (katkoviiva, oikea akseli) ja niissä opiskelevien osuus peruskoululaisista (vasen akseli) 2000–2021 (Tilastokeskus: Koulutuksen järjestäjät ja oppilaitokset)
35. Alakouluikäisen etäisyys lähimpään alakouluun kunnittain 2000 (ylempi) ja 2022 (alempi) (Elinympäristön tietopalvelu Liiteri: koulut)
36. Alle 5 km etäisyydellä yläkoulusta asuvien yläkouluikäisen osuus kunnittain 2000 ja 2022 (Elinympäristön tietopalvelu Liiteri: koulut)
37. Kotiopetuksessa olevat oppivelvolliset 1932–2022 (Tilastokeskuksen tilastollisista vuosikirjoista ja muista julkaisuista koontanut Venla Bernelius)
38. Ilman kouluoikeuksia toimivien perusasteen koulujen oppilaat 1984–1993 (Tilastokeskuksen tilastollisista vuosikirjoista ja muista julkaisuista koontanut Venla Bernelius)
39. Oppivelvollisuudesta vapautetut ja oppivelvollisuuden laiminlyöneet 1932–2019 (Tilastokeskuksen tilastollisista vuosikirjoista ja muista julkaisuista koontanut Venla Bernelius)
40. Peruskoulusta eronneet 1975–2018 (Tilastokeskuksen tilastollisista vuosikirjoista ja muista julkaisuista koontanut Venla Bernelius)
41. Lukioiden ja lukiolaisten (lukioasteen koulutusta tarjoavien oppikoulujen ja siihen osallistuvien oppikoululaisten) määrä 1880–2022 (Tilastokeskuksen tilastollisista vuosikirjoista ja muista julkaisuista kooneet Nadine Mahous ja Minna Kouvalainen, laskelmat Aleksis Kalenius)

42. Lukiolaisten määrä suhteessa 16–18-vuotiaaseen väestöön 1880–2022 (Tilastokeskuksen tilastollisista vuosikirjoista ja muista julkaisuista koonneet Nadine Mahous ja Minna Kouvalainen, laskelmat Aleks Kalenius)
43. Ensisijaisesti lukioon hakeneiden 9. luokan päättäneiden määrä suhteessa ensisijaisesti toisen asteen ammatilliseen koulutukseen hakeneisiin 2002, 2012 ja 2022 (Tilastokeskus: Koulutukseen hakeutuminen)
44. Maakuntajakauma 9. luokan päättäneiden yleisimmän ensisijaisen hakukohteen mukaan 2002–2022 (Tilastokeskus: Koulutukseen hakeutuminen)
45. Maakuntajakauma 9. luokan päättäneiden yleisimmän suoran sijoittumisen kohteen mukaan 2002–2022 (Tilastokeskus: Koulutukseen hakeutuminen)
46. Lukioon suoraan sijoittuneiden osuus 9. luokan päättäneistä kunnittain 2000 ja 2022 (Tilastokeskus: Koulutukseen hakeutuminen)
47. Lukioon suoraan sijoittuneiden osuus 9. luokan päättäneistä kunnittain 2022, lukiolaisten osuus 16–18-vuotiaista helsinkiläisistä peruspiireittäin 2021 sekä korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus kunnittain ja Helsingin peruspiireittäin (Tilastokeskus: Koulutukseen hakeutuminen, väestön koulutus rakenne; Ahtiainen 2023, Helsingin kaupunki: Aluesarjat)
48. Oppikoulujen lukiokoulutuksen ja lukioiden keskimääräinen opiskelijamäärä 1880–2022 (Tilastokeskuksen tilastollisista vuosikirjoista ja muista julkaisuista koonneet Nadine Mahous ja Minna Kouvalainen, laskelmat Aleks Kalenius)
49. Lukioiden määrä (katkoviiva, oikea akseli) ja niissä opiskelevien osuus lukiolaisista (vasen akseli) 2000–2022 (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: Lukiokoulutuksen oppilaitokset)
50. Yli 5 kilometrin etäisyydellä lähimmästä lukiosta asuvien osuus ikäluokasta maakunnittain 2022 (Elinympäristön tietopalvelu Liiteri: lukiot)

51. Suurissa (yli 500 opiskelijaa) lukioissa opiskelevien osuus lukiolaisista maakunnittain (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: Lukiokoulutuksen oppilaitokset)
52. Pienissä (alle 100 opiskelijaa) lukioissa opiskelevien osuus lukiolaisista maakunnittain (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: Lukiokoulutuksen oppilaitokset)
53. Oppilaitosten osuus koulutusalojen määrän mukaan kaikissa (ylempi) ja suuremmissa (alempi) oppilaitoksissa (2008–2020 valmistuneet) (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: Kaikkien koulutussektoreiden aloittaneet, opiskelijat ja tutkinnot)
54. Oppilaitosten osuus, joissa alan koulutusta järjestetään, kaikki oppilaitokset (ylempi) ja suuremmat oppilaitokset (alempi) (2008–2020 valmistuneet) (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: Kaikkien koulutussektoreiden aloittaneet, opiskelijat ja tutkinnot)
55. Vastavalmistuneet työllistyneiden osuuden (1 v valmistumisesta) mukaan, koulutusaloittain,-tasoittain ja oppilaitoksittain (2008–2020 valmistuneet) (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: Tutkinnon suorittaneiden työllistyminen ja jatko-opintoihin sijoittuminen)
56. Suomen yliopistoverkko 1955, 1975 ja 1995 (Suhonen & Karhunen 2019)
57. Yliopistojen akateeminen henkilöstö 1920–2022 sekä T&K henkilötyövuodet yliopistoissa 1972–2022 (Tilastokeskuksen tilastollisista vuosikirjoista ja muista julkaisuista, KOTA-tietokannasta ja opetushallinnon tietopalvelu Vipusesta koontanut Aleks Kalenius)
58. Yliopistojen henkilöstörakenne 1920–2022 (Tilastokeskuksen tilastollisista vuosikirjoista ja muista julkaisuista, KOTA-tietokannasta ja opetushallinnon tietopalvelu Vipusesta koontanut Aleks Kalenius)
59. Yliopisto-opiskelijoiden määrä suhteessa akateemiseen henkilöstöön 1920–2022 (ei dosentteja) ja T&K-henkilötyövuosiin 1971–2022 (Tilastokeskuksen tilastollisista vuosikirjoista ja muista julkaisuista, KOTA-tietokannasta ja opetushallinnon tietopalvelu Vipusesta koontanut Aleks Kalenius, laskelmat Aleks Kalenius)

60. Kuukausittain jotakin kulttuuripalvelua käyttäneiden osuus 2022 (Sotkanet: Terve Suomi)
61. Kuukausittain jotakin kulttuuripalvelua käyttäneiden osuus ja yli 20-vuotiaan väestön koulutustasomittain maakunnittain 2022 (Sotkanet: Terve Suomi; Tilastokeskus: väestön koulutus rakenne)
62. Kuukausittain jotakin kulttuuripalvelua käyttäneiden osuus koulutustason mukaan maakunnittain 2022 (Sotkanet: Terve Suomi)
63. Kuukausittain jotakin kulttuuri- ja/tai kirjastopalvelua käyttäneiden osuus (20–64 v) hyvinvointialueittain 2022 (Sotkanet: Terve Suomi)
64. Kuukausittain jotakin kulttuuripalvelua käyttäneiden osuus (20–64 v) hyvinvointialueittain 2022 (Sotkanet: Terve Suomi)
65. Kuukausittain käyttää kulttuuripalvelua tai harrastaa itse (20–64 v) 2022 (Sotkanet: Terve Suomi)
66. Kuukausittain käyttää kulttuuripalvelua (20–64 v) 2022 (Sotkanet: Terve Suomi)
67. Kirjastojen määrä 1929–2021 (Suomen tilastolliset vuosikirjat 1935–2022. Tiedot koontanut Minna Kouvalainen)
68. Kirjastojen lainausten määrä (miljoonaa) 1929–2022 (Suomen tilastolliset vuosikirjat 1935–2022. Tiedot koontanut Minna Kouvalainen)
69. Lainauksen määrä kirjastoa kohden 1929–2021 (Suomen tilastolliset vuosikirjat 1935–2022. Tiedot koontanut Minna Kouvalainen)
70. Kaupunkien (1959 alkaen ml. kauppalat) osuus lainauksista ja lainaajista 1929–1976 (Suomen tilastolliset vuosikirjat 1935–2022. Tiedot koontanut Minna Kouvalainen)
71. Kaupunkien (1959 alkaen ml. kauppalat) osuus kirjastoista 1929–1976 (Suomen tilastolliset vuosikirjat 1935–2022. Tiedot koontanut Minna Kouvalainen)
72. Kirjastojen määrä alueittain 1929–1976 (Suomen tilastolliset vuosikirjat 1935–2022. Tiedot koontanut Minna Kouvalainen)

73. Kirjaston keskimääräinen lainausten määrä 1929–1976 (Suomen tilastolliset vuosikirjat 1935–2022. Tiedot koonnut Minna Kouvalainen)
74. Kirjastojen määrä alueittain 1977–2021 (Suomen tilastolliset vuosikirjat 1935–2022. Tiedot koonnut Minna Kouvalainen)
75. Asukkaita kirjastoa kohti alueittain 1977–2021 (Suomen tilastolliset vuosikirjat 1935–2022. Tiedot koonnut Minna Kouvalainen)
76. Asukkaita kirjastoa kohti maakunnittain 1999–2021 (Suomen yleisten kirjastojen tilastot)
77. Kirjastoauton pysäkkejä maakunnittain 1999–2022 (Suomen yleisten kirjastojen tilastot)
78. Kirjastojen keskimääräinen lainamäärä alueittain 1977–2021 (Suomen tilastolliset vuosikirjat 1935–2022. Tiedot koonnut Minna Kouvalainen)
79. Kirjastojen lainaajien osuus väestöstä alueittain 1976–2021 (Suomen tilastolliset vuosikirjat 1935–2022. Tiedot koonnut Minna Kouvalainen)
80. Yleisten kirjastojen lainausten määrä suhteessa kirjakokoelmaan (lainaa/kirja) 1930–2022 (Tilastokeskus: Kulttuuritilaston taulukkopalvelu: 3.20 ja 3.21)
81. Kirjastojen kirjakokoelma ja lainatut kirjat kunnittain 2022 (Suomen yleisten kirjastojen tilastot)
82. Lainaaajien määrä suhteessa kunnan asukaslukuun kunnittain 2000 ja 2022 (suurimmasta pienimpään 2000 ja 2022 (Suomen yleisten kirjastojen tilastot)
83. Koulutustasomittain ja lainaajien osuus väestöstä kunnittain 2022 (Suomen yleisten kirjastojen tilastot; Tilastokeskus: Väestön koulutus rakenne)
84. Kirjastojen fyysiset käynnit sekä tapahtuma- ja käyttäjäkoulutusosallistumiset / asukas 2022 (Suomen yleisten kirjastojen tilastot)
85. Etäisyys lähimpään museoon kunnittain 2021 (Tilastokeskus: Kulttuuritilaston taulukkopalvelu: 13.3)

86. Kunnan väkiluku ja korkeintaan 20 km etäisyydellä museosta asuvien osuus kunnittain 2021 (Tilastokeskus: Kulttuuritilaston taulukkopalvelu: 13.3)
87. Museokäyntien jakautuminen maakunnittain 2007–2022 (Museotilasto)
88. Muinaisjäännökset maakunnittain 2022 (Elinympäristön tietopalvelu Liiteri: kulttuuriympäristö)
89. 0–28-vuotiaiden osuus kunnittain 1972–2022 (järjestetty kunkin vuoden osuuden mukaan) (Tilastokeskus: väestörakenne)
90. Nuorisotyön henkilöstön määrä (ylempi) ja määrä suhteessa 0–28-vuotiaiden määrään (htv per henkilö, alempi) kunnittain 2022 (Suomen nuorisotyön tilastot)
91. Eri nuorisopalvelujen tarjonta kunnittain 2022 (Suomen nuorisotyön tilastot)
92. Nuorisopalveluvalikoiman laajuus ja nuorten määrä kunnittain 2022 (Suomen nuorisotyön tilastot)
93. Liikuntapaikkarakentaminen vanhoissa lääneissä 1920–2022 (ylempi, 10 v liukuva keskiarvo) ja paikkojen kumulatiivinen määrä rakennusvuosittain (alempi) (Liikunnan paikkatietojärjestelmä Lipas)
94. Tutkintokoulutuksen opiskelijoiden osuus 16–65-vuotiaista ikäryhmittäin (Tilastokeskus: opiskelijat ja tutkinnot)
95. Tutkintokoulutuksen opiskelijoiden osuus 16–65-vuotiaista ikäryhmittäin ja sukupuolittain (Tilastokeskus: opiskelijat ja tutkinnot)
96. Lukiokoulutuksen ja ammatillisen perustutkintokoulutuksen opiskelijoiden osuus 16–65-vuotiaista ikäryhmittäin (Tilastokeskus: opiskelijat ja tutkinnot)
97. Ammatillisen perustutkintokoulutuksen opiskelijoiden osuus 16–65-vuotiaista sukupuolittain ja ikäryhmittäin (Tilastokeskus: opiskelijat ja tutkinnot)

98. Ammatillisen perustutkintokoulutuksen kumulatiivinen osuus 16–65-vuotiaista ikäryhmittäin (Tilastokeskus: opiskelijat ja tutkinnot)
99. Ammatillinen peruskoulutus, opiskelijoiden pohjakoulutus perusaste tai tuntematon, ikäryhmittäin (Tilastokeskus: opiskelijat ja tutkinnot)
100. Ammatillinen peruskoulutus, opiskelijoiden pohjakoulutus perusaste tai tuntematon, ikäryhmittäin (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: Lukiokoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen aloittaneiden ja opiskelijoiden pohjakoulutus)
101. Ammatillinen peruskoulutus, opiskelijoiden pohjakoulutus, 2011–2021 (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: Lukiokoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen aloittaneiden ja opiskelijoiden pohjakoulutus)
102. Ammatillinen peruskoulutus, opiskelijoiden pohjakoulutus ammatillinen koulutus, ikäryhmittäin (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: Lukiokoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen aloittaneiden ja opiskelijoiden pohjakoulutus)
103. Ammatillinen peruskoulutus, opiskelijoiden pohjakoulutus lukio, ikäryhmittäin (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: Lukiokoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen aloittaneiden ja opiskelijoiden pohjakoulutus)
104. Ammattitutkintojen, erikoisammattitutkintojen ja ammatillisen perustutkintokoulutuksen opiskelijoiden osuus 16–65-vuotiaista ikäryhmittäin (Tilastokeskus: opiskelijat ja tutkinnot)
105. Ammattitutkintojen, erikoisammattitutkintojen ja ammatillisen perustutkintokoulutuksen opiskelijoiden osuus 16–65-vuotiaista ikäryhmittäin ja sukupuolittain (Tilastokeskus: opiskelijat ja tutkinnot)
106. Ammattikorkeakoulutuksen perustutkintokoulutuksen opiskelijoiden osuus 16–65-vuotiaista ikäryhmittäin (Tilastokeskus: opiskelijat ja tutkinnot)
107. Ylemmän ammattikorkeakoulutuksen opiskelijoiden osuus 16–65-vuotiaista ikäryhmittäin (Tilastokeskus: opiskelijat ja tutkinnot)

108. Yliopistojen perustutkintokoulutuksen opiskelijoiden osuus 16–65-vuotiaista ikäryhmittäin (Tilastokeskus: opiskelijat ja tutkinnot)
109. Yliopistojen perustutkintokoulutuksen opiskelijoiden osuus 16–35-vuotiaista ikäryhmittäin ja sukupuolittain (Tilastokeskus: opiskelijat ja tutkinnot)
110. Vuosien 1956–2001 syntyneiden sijoittuminen yliopistoon 2020 mennessä (Laskelmat Hannu Karhunen)
111. Vuosien 1975–2015 ylioppilaiden sijoittuminen yliopistoon (vuosia ylioppilastutkinnosta) (Laskelmat Hannu Karhunen)
112. Ammatillisen peruskoulutuksen koulutustasoa nostavat ja ei-nostavat tutkinnot (suomalaiset, 1-numerotaso) (Tilastokeskus: tutkintorekisteri, laskelmat Ilmari Hyvönen)
113. Ammatillinen peruskoulutus, jossa aiempi ylioppilastutkinto (suomalaiset, 2-numerotaso) (Tilastokeskus: tutkintorekisteri, laskelmat Ilmari Hyvönen ja Aleksi Kalenius)
114. Ensikertalaisten ja ei-ensikertalaisten 1. syklin aloittajien määrä 2011 ja 2016 (Suomen kansalaiset, ei sis lääketiedettä) (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: korkeakoulutuksen aloittaneet)
115. Ensikertalaisten osuus lääketieteellisen koulutuksen aloittaneista 2010–2022 (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: korkeakoulutuksen aloittaneet)
116. Korkeakoulutuksen 1. syklin opinnot aloittaneet vrt 2010 tasoon, 2010–2022 (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: korkeakoulutuksen aloittaneet)
117. Vuoden kuluttua valmistumisesta työllisten ja opiskelijoiden osuus koulutusaloittain ja vuosittain 2008–2020 tutkinnon suorittaneilla (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: tutkinnon suorittaneiden työllistyminen ja opintoihin sijoittuminen)
118. Päiväkodissa tai perhepäivähoidossa (vasen) tai päiväkodissa (oikea) olevien lasten osuus ikävuosittain 1997–2020 (Sotkanet: Varhaiskasvatus)

119. A1-kieltä opiskelleiden osuus perusopetuksen oppilaista luokkatason mukaan 2000–2022 (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: perusopetuksen 1–6 luokkien A-kielivalinnat)
120. Luokalle jääneiden osuus luokka-asteittain 2000–2019 (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: perusopetuksessa luokalle jääneet)
121. Perusopetuksen päättäneistä 2000–2022 (Tilastokeskus: koulutukseen hakeutuminen)
122. Perusopetuksen lisäopetuksen (10. luokka) oppilaat 1977–2019 (Tilastokeskuksen tilastoista koonnut Venla Bernelius)
123. Valmistavaan tai valmentavaan koulutukseen hakeneiden osuus perusopetuksen päättäneistä 2014–2022 (Tilastokeskus: Koulutukseen hakeutuminen)
124. 9. luokan päättäneiden hakeminen ja sijoittuminen lukioon ja toisen asteen ammatilliseen koulutukseen (Tilastokeskus: Koulutukseen hakeutuminen)
125. Tutkinnon suorittaneiden osuus lukio-opinnot aloittaneista opintojen keston ja aloittamisvuoden mukaan (nuorten OPS) (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: lukiokoulutuksen aloittaneiden läpäisy)
126. Ylioppilaiden välitön hakeminen jatko-opintoihin 2003–2022 (Tilastokeskus: Koulutukseen hakeutuminen)
127. Aiemmin enintään peruskoulun suorittaneet ammatillisen perustutkinnon suorittajat iän mukaan 1975–2022 (Tilastokeskus: tutkintorekisteri. Laskelmat Ilmari Hyvönen)
128. Peruskoulun/lukion päättövuonna ammatilliset opinnot aloittaneiden määrä (vasen) ja osuus saman vuoden peruskoulun päättäneistä/ ylioppilaista (oikea) 2000–2022 (Tilastokeskus: Koulutukseen hakeutuminen)
129. Ammatillisessa peruskoulutuksessa olevien ylioppilaiden määrä ylioppilasvuoden ja tutkinnon suorittamisesta kuluneiden vuosien mukaan 2015–2022 (Tilastokeskus: Koulutukseen hakeutuminen)

130. Ammatillisen peruskoulutuksen uusien opiskelijoiden aiempi korkein tutkinto 2021 (perusaste tai enemmän) (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: ammatillisen koulutuksen uusien opiskelijoiden ja opiskelijoiden korkein aikaisempi koulutus)
131. Korkeintaan perusasteen koulutuksen suorittaneiden osuus ammatillisen peruskoulutuksen uusista opiskelijoista äidinkieleltään suomen tai saamen (vasen) ja muun kuin kansalliskielisiltä (oikea) (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: ammatillisen koulutuksen uusien opiskelijoiden ja opiskelijoiden korkein aikaisempi koulutus)
132. Alkuperäisessä tutkintolajissa tutkinnon suorittaneiden osuus opintojen keston mukaan ammatillisessa peruskoulutuksessa (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: ammatillisen koulutuksen aloittaneiden läpäisy)
133. Alkuperäisessä tutkintolajissa tutkinnon suorittaneiden osuus opintojen keston mukaan ammatillisessa peruskoulutuksessa (2004–2017 max 18 v, 2018- max 16 v aloittaneet) (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: ammatillisen koulutuksen aloittaneiden läpäisy)
134. Opintoja jatkaneiden osuus 2008–2020 ammatillisen perustutkinnon suorittaneista koulutusaloittain (1 v valmistumisesta) (Tilastokeskuksen rekisteriaineistoilla laskelmat Allan Seuri)
135. Jatko-opintoihin sijoittuneiden osuus 2008–2020 ammatillisen perustutkinnon suorittaneista peruskoulun päättöarvosanojen mukaan (1 v tutkinnon suorittamisesta) (Tilastokeskuksen rekisteriaineistoilla laskelmat Allan Seuri)
136. Ammatillisen peruskoulutuksen uudet opiskelijat, joilla aiempi ammatillinen peruskoulutus (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: ammatillisen koulutuksen uusien opiskelijoiden ja opiskelijoiden korkein aikaisempi koulutus)
137. Ammatillisen peruskoulutuksen uudet opiskelijat, joilla aiempi ammatillinen peruskoulutus – vuosia edellisen tutkinnon suorittamisesta (2022) (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: ammatillisen koulutuksen uusien opiskelijoiden ja opiskelijoiden korkein aikaisempi koulutus)

138. Ammatillinen peruskoulutus sekä ammatti- ja erikoisammattitutkintokoulutus, opiskelijoilla korkein aiempi tutkinto ammatillinen peruskoulutus, ikäryhmittäin 2022 (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: ammatillisen koulutuksen uusien opiskelijoiden ja opiskelijoiden korkein aikaisempi koulutus)
139. Koulutustasoa nostavat ja ei-nostavat tutkinnot 2- (vasen) ja 1-numerotasolla (oikea) (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: tutkinnon suorittaneiden aiempi koulutus)
140. Koulutustasoa nostavat ja ei-nostavat tutkinnot 2- (vasen) ja 1-numerotasolla (oikea) (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: tutkinnon suorittaneiden aiempi koulutus)
141. Ammatillisen peruskoulutuksen tutkinnot, joissa suorittajalla jo vähintään toisen asteen koulutus 1975–2022 (Suomen kansalaiset) (Tilastokeskus: tutkintorekisteri, laskelmat Ilmari Hyvönen)
142. Koulutustasoa nostavat ja ei-nostavat erikoisammattitutkinnot 1995–2022 (Suomen kansalaiset) (Tilastokeskus: tutkintorekisteri, laskelmat Ilmari Hyvönen)
143. Koulutustasoa nostavat ja ei-nostavat (1-numerotaso) ylemmän korkeakouluasteen tutkinnot 1971–2022 (Suomen kansalaiset) (Tilastokeskus: tutkintorekisteri, laskelmat Ilmari Hyvönen)
144. Korkeakoulutuksen I syklin aloittavat ei-ensikertalaiset Suomen kansalaiset iän mukaan 2010–2022 (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: korkeakoulutuksen aloittaneet)
145. Korkeakoulutuksen I syklin aloittavien ei-ensikertalaisten Suomen kansalaisten määrän muutos 2011–2019 ja 2019–2023 iän mukaan (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: korkeakoulutuksen aloittaneet)
146. Yliopistojen I syklin opinnot aloittaneet ryhmittäin verrattuna vuoteen 2010 (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: korkeakoulutuksen aloittaneet)

147. Aiemmin ammattikorkeakoulussa opiskelleiden Suomen kansalaisten ensimmäinen sijoittuminen yliopistoon 2010–2022 sykleittäin (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: korkeakoulutuksen aloittaneet)
148. Ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneiden osuus opinnot aloittaneista aloitusvuoden ja opintojen keston mukaan (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: ammattikorkeakoulutuksen aloittaneiden läpäisy)
149. Ensi kertaa yliopisto-opinnot aloittavien suomalaisten määrä 1975–2022 (I&II sykli) (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: korkeakoulutuksen aloittaneet; Tilastokeskuksen opiskelijarekisteriaineistot, laskelmat Hannu Karhunen)
150. Suomalaiset ensi kertaa yliopisto-opinnot aloittavat 1975–2022 ja yliopistossa ensimmäiset korkeakouluopintonsa aloittavat 2010–2022 (I&II sykli) (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: korkeakoulutuksen aloittaneet; Tilastokeskuksen opiskelijarekisteriaineistot, laskelmat Hannu Karhunen)
151. Ensi kertaa yliopisto-opinnot aloittavien ulkomaalaisten määrä 1975–2022 (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: korkeakoulutuksen aloittaneet; Tilastokeskuksen opiskelijarekisteriaineistot, laskelmat Hannu Karhunen)
152. Sijoittuminen yliopistoon vuosien 1975–2019 19-vuotisikäluokissa (Laskelmat Hannu Karhunen)
153. Korkeakoulujen ensimmäisen syklin uudet opiskelijat ensikertalaisuuden ja kansalaisuuden mukaan 2013–2022 (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: korkeakoulutuksen aloittaneet)
154. Korkeakoulujen ensimmäisen syklin opinnot aloittaneet opiskelijat ensikertalaisuuden ja kansalaisuuden mukaan 2013–2019 (ero vuoteen 2013) (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: korkeakoulutuksen aloittaneet)

155. Korkeakoulujen ensimmäisen syklin paikan vastaanottaneet (koko vuosi) ensikertalaisuuden ja kansalaisuuden mukaan 2019–2023 (ero vuoteen 2019) (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: korkeakoulutuksen aloittaneet)
156. Ensikertalaisten Suomen kansalaisten osuus kaikista I syklin opinnot aloittaneista (ehjä viiva) ja I syklin korkeakoulupaikan vastaanottaneista (katkoviiva) sektoreittain 2010–2023 (koko vuosi) (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: korkeakoulutuksen aloittaneet; korkeakoulujen hakeneet ja paikan vastaanottaneet)
157. Korkeakouluun 2023 loppuun mennessä hakeneiden osuus hylätyistä suomalaisista aidoista ensikertalaisista hakijoista hylkäysvuoden ja iän mukaan (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: korkeakoulujen hakijat, joita ei valittu)
158. Korkeakoulupaikan myöhemmin vastaanottaneiden osuus hylätyistä suomalaisista nuorista (0–20 vuotiaat) aidoista ensikertalaisista hakijoista hylkäysvuoden ja tarkastelujakson (vuotta) mukaan (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: korkeakoulujen hakijat, joita ei valittu)
159. Yliopistojen jatko-opiskelijat 1981–2023 (KOTA-tietokanta, Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen)
160. Suoritetut jatkotutkinnot (lisensiaatti, tohtori) 1981–2023 (KOTA-tietokanta, Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen)
161. Suoritetut tohtoritutkinnot 1981–2022 (KOTA-tietokanta, Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen)
162. Suomalaisten tieteelliset jatkotutkinnot 1971–2022 (Tilastokeskus: tutkintorekisteri, laskelmat Ilmari Hyvönen)
163. Suomalaisten ensimmäiset tieteelliset jatkotutkinnot ikäryhmittäin 1971–2022 (Tilastokeskus: tutkintorekisteri, laskelmat Ilmari Hyvönen)
164. Korkea-asteen koulutuksen aloittaneiden osuus suomalaisista ikäryhmittäin 2020 ja 2022 (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: Korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden ja aloittaneiden osuus väestöstä)

165. Korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus nuorista aikuisista ja työikäisistä 1970–2060 (perusura) (Malliperustaisen laskelman tulos. Malli: Allan Seuri, mallilla tehdyt laskelmat Aleks Kalenius)
166. Opiskeluun käytetty aika iän mukaan (min päivässä) (Tilastokeskus: ajankäyttötutkimus)
167. Liikunta yhteensä käytetty aika iän mukaan (min päivässä) (Tilastokeskus: ajankäyttötutkimus)
168. Kulttuuri- ja huviaikoihin käytetty aika iän mukaan (min päivässä) (Tilastokeskus: ajankäyttötutkimus)
169. Televisioon ja radioon käytetty aika iän mukaan (min päivässä) (Tilastokeskus: ajankäyttötutkimus)
170. Lukemiseen käytetty aika iän mukaan (min päivässä) (Tilastokeskus: ajankäyttötutkimus)
171. Etsivän nuorisotyön tavoittamat nuoret 2014–2023 (Suomen nuorisotyön tilastot)
172. Keskimääräinen lapsiluku 45-vuotiaana sukupuolen, koulutustason ja sukupolven mukaan (miehet, naiset, ero naiset-miehet). (Tilastokeskus: FOLK-moduuli. Laskelmat Tiia Sorsa)
173. 45-vuotiaana lapsettomien osuus miehillä (ylempi) ja naisilla (alempi) koulutustason ja sukupolven mukaan. (Tilastokeskus: FOLK-moduuli. Laskelmat Tiia Sorsa)
174. 45-vuotiaana vähintään 4 lasta saaneiden osuus miehillä (ylempi) ja naisilla (alempi) koulutustason ja sukupolven mukaan. (Tilastokeskus: FOLK-moduuli. Laskelmat Tiia Sorsa)
175. Äänestysaste 2023 eduskuntavaaleissa koulutustason mukaan (Tilastokeskus: Eduskuntavaalit)
176. 2023 eduskuntavaaleissa äänestäneet ja ei-äänestäneet sukupuolen ja koulutustason mukaan (Tilastokeskus: Eduskuntavaalit)

177. Eduskuntavaaleissa ehdolla olleita koulutustason mukaan (per 10 000 äänioikeutettua) (Tilastokeskus: Eduskuntavaalit)
178. Kansanedustajat koulutustason mukaan (Tilastokeskus: Eduskuntavaalit)
179. Evankelisluterilaisen kirkon jäsenten osuus väestöstä ikäryhmittäin 1990–2022 (Tilastokeskus: Väestörakenne)
180. Evankelisluterilaisen kirkon jäsenten osuus väestöstä ikäryhmittäin 1990–2022 (Tilastokeskus: Väestörakenne)
181. Uskontokuntiin kuulumattomien osuus väestöstä ikäryhmittäin 1990–2022 (Tilastokeskus: Väestörakenne)
182. Evankelisluterilaiseen kirkkoon kuuluvat ja uskontokuntiin kuulumattomat miehet 1990–2022 (Tilastokeskus: Väestörakenne)
183. Ortodoksikirkkoihin kuuluvat 1990–2022 (Tilastokeskus: Väestörakenne)
184. Islamilaisiin yhdyskuntiin kuuluvat 1990–2022 (Tilastokeskus: Väestörakenne)
185. Pitkän vieraan kielen oppilaiden määrä kielittäin 1976–2021 (% peruskoulun oppilaista) (ei kansalliskieliä) (Tilastokeskuksen julkaisuista koonnut Minna Kouvalainen)
186. Kansalliskieli pitkänä vieraana kielenä 1976–2021 (% peruskoulun oppilaista) (ei kansalliskieliä) (Tilastokeskuksen julkaisuista koonnut Minna Kouvalainen)
187. A2-kielen opiskelijat 1–6-luokilla 1994–2022 (Tilastokeskuksen julkaisuista koonnut Minna Kouvalainen)
188. B2-kielen opiskelijat 7–9-luokilla 1986–2022 (Tilastokeskuksen julkaisuista koonnut Minna Kouvalainen)
189. Katsomusaineiden osuus opiskelijoista 2010–2018 (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: perusopetuksen 1–6 luokalla katsomusainetta opiskelleet)

190. Katsomusaineita opiskelleiden osuus 1–6-luokan oppilaista kunnittain 2018 (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: perusopetuksen 1–6 luokalla katsomusainetta opiskelleet)
191. Kokonaisosaaminen 2000, Suomi merkitty (Altinok, Angrist & Patrinos 2017)
192. Kokonaisosaaminen 2010 (ylä) ja 2020 (ala), Suomi merkitty (Angrist et al. 2021)
193. PISA-tulokset 2000–2022 (Suomi ja OECD-keskiarvo) (PISA-tutkimuksen kansalliset raportit)
194. PISA-tulokset 2000–2022 (Suomen ero OECD-keskiarvoon) (PISA-tutkimuksen kansalliset raportit)
195. Ammatillisesti eriytyneen koulutuksen suorittaneiden osuus ikäryhmästä 1970–2022 (Tilastokeskus: Väestön koulutus rakenne)
196. Ammatillisesti eriytyneen koulutuksen suorittaneiden osuus 20–64-vuotiaista koulutusaloittain 1970–2022 (Tilastokeskus: Väestön koulutus rakenne)
197. 20–64-vuotiaat ammatillisesti eriytyneen tutkinnon suorittaneet koulutusaloittain ja -tasoittain 2022 (Tilastokeskus: Väestön koulutus rakenne)
198. 20–64-vuotiaat ammatillisesti eriytyneen tutkinnon suorittaneet koulutusaloittain ja -tasoittain, määrän muutos 2009–2022 (Tilastokeskus: Väestön koulutus rakenne)
199. 20–64-vuotiaat ammatillisesti eriytyneen tutkinnon suorittaneet koulutusaloittain ja -tasoittain, osuuden muutos 2009–2022 (Tilastokeskus: Väestön koulutus rakenne)
200. Naisten osuus 20–64-vuotiaista koulutusaloittain 1970–2022 (Tilastokeskus: Väestön koulutus rakenne)
201. Naisten ja korkeasti koulutettujen osuus 20–64-vuotiaista ja 30–44-vuotiaista koulutusaloittain 2022 (Tilastokeskus: Väestön koulutus rakenne)

202. Ammatillisesti eriytyneen koulutuksen suorittaneiden osuus 20–64-vuotiaista miehistä koulutusaloittain 1970–2022 (Tilastokeskus: Väestön koulutusrakenne)
203. Tekniikan alan tutkinnon suorittaneiden osuus ammatillisesti eriytyneen koulutuksen suorittaneista 20–64-vuotiaista sukupuolittain 1970–2022 (Tilastokeskus: Väestön koulutusrakenne)
204. Tekniikan alan tutkinnon suorittaneiden osuus miehistä ikäryhmittäin 1970–2022 (Tilastokeskus: Väestön koulutusrakenne)
205. Ammatillisesti eriytyneen koulutuksen suorittaneiden osuus 20–64-vuotiaista naisista koulutusaloittain 1970–2022 (Tilastokeskus: Väestön koulutusrakenne)
206. Vuoden kuluttua valmistumisesta työllisten osuus 2008–2020 tutkinnon suorittaneista erällä koulutusaloilla (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: Tutkinnon suorittaneiden työllistyminen ja jatko-opintoihin sijoittuminen)
207. Naisten osuus 20–64-vuotiaista 2022 sekä 2008–2020 tutkinnon suorittaneiden, vastavalmistuneena työllistyneiden osuuden ero ammattikorkeakoulututkinnon ja ammatillisen perustutkinnon välillä, koulutusaloittain (koko = tutkinnon suorittaneiden 20–64 v määrä) (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: Tutkinnon suorittaneiden työllistyminen ja jatko-opintoihin sijoittuminen; 15 vuotta täyttäneen väestön koulutusrakenne)
208. Työllisten määrä (1000 työllistä) ammattiryhmittäin ja koulutusaloittain 2021 (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: 15 vuotta täyttäneen väestön koulutusrakenne ja pääasiallinen toiminta)
209. Ammattiryhmien osuus koulutusaloittain 2021 (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: 15 vuotta täyttäneen väestön koulutusrakenne ja pääasiallinen toiminta)
210. Työllisten osuus (vasen) ja määrä (oikea, 1000 työllistä) ammattiryhmittäin ja koulutusaloittain 2021 (Opetushallinnon tietopalvelu Vipunen: 15 vuotta täyttäneen väestön koulutusrakenne ja pääasiallinen toiminta)

211. Yliopistojen opetus- ja tutkimushenkilöstö opintoaloittain 1981–2020 (KOTA-tietokanta ja opetushallinnon tietopalvelu Vipunen)
212. Kulttuurialojen bruttoarvonlisäys (% bruttoarvonlisäyksestä) (Tilastokeskus: Kulttuurin satelliittitilinpito)
213. Kulttuuritoimialojen kokojärjestys (elokuvat ja pelit = vihreä, muu painaminen = punainen, lehdistö ja uutistoimistot = sininen) (Tilastokeskus: Kulttuurin satelliittitilinpito)
214. Eräiden kulttuurialojen bruttoarvonlisäys (% bruttoarvonlisäyksestä) (Tilastokeskus: Kulttuurin satelliittitilinpito)
215. Eräiden kulttuurialojen bruttoarvonlisäys (% bruttoarvonlisäyksestä) (Tilastokeskus: Kulttuurin satelliittitilinpito)
216. Kulttuuriammattien työllisyys työssäkäyntitilaston mukaan 1995–2020 (Tilastokeskus: työssäkäyntitilasto)
217. Kulttuuriammattien työllisyys työssäkäyntitilaston mukaan 1995–2020 (Tilastokeskus: työssäkäyntitilasto)
218. Suomessa kustannetut kirjat (nimekettä) 1938–2022 (Tilastokeskuksen tilastollisista vuosikirjoista koonnut Aleksis Kalenius)
219. Kustannettujen kirjojen osuus kielittäin 1938–2022 (Tilastokeskuksen tilastollisista vuosikirjoista koonnut Aleksis Kalenius)
220. Suomen- ja ruotsinkieliset kustannetut kirjat ja yleisten kirjastojen kokoelma (miljoonaa nidettä) (Tilastokeskuksen tilastollisista vuosikirjoista koonnut Aleksis Kalenius; Tilastokeskus: Kulttuuritilaston taulukkopalvelu 3.21)
221. Suomessa julkaistut suomen- ja ruotsinkieliset kotimaiset tieto- ja kaunokirjanimekkeet 1938–2022 (Tilastokeskuksen tilastollisista vuosikirjoista koonnut Aleksis Kalenius)
222. Suomessa julkaistu kirjallisuus aihepiireittäin 1980–2022 (Tilastokeskus: Kulttuuritilaston taulukkopalvelu 3.4)

223. Julkaistun kirjallisuuden aihepiirien muutos 1980–2022 (Tilastokeskus: Kulttuuritilaston taulukkopalvelu 3.4)
224. Kirjaa samana tai edellisenä päivänä lukeneiden osuus 1992–2021 (Tilastokeskus: Kulttuuritilaston taulukkopalvelu 3.18)
225. Yleisten kirjastojen kirjahankinnat suhteessa jälleenmyyjille myytyjen kaunokirjojen määrään 1990–2022 (Suomen kustannusyhdistyksen vuositilasto; Suomen yleisten kirjastojen tilastot)
226. Teatterinäytökset kirjoittajan kansallisuuden mukaan näytöskausittain 1949–2022 (Teatteritilastot: Esityskerrat ja myydyt liput kansallisuuksittain näytäntökausina 1949/1950-)
227. Näytelmäkäännösten esityskertojen osuuksia kirjailijan kansallisuuden kielialueen mukaan 1949–2022 (5 v liukuva keskiarvo) (Teatteritilastot: Esityskerrat ja myydyt liput kansallisuuksittain näytäntökausina 1949/1950-)
228. Näytelmäkäännösten esityskertojen osuuksia kirjailijan kansallisuuden kielialueen mukaan 1949–2022 (5 v liukuva keskiarvo) (Teatteritilastot: Esityskerrat ja myydyt liput kansallisuuksittain näytäntökausina 1949/1950-)
229. Pitkien elokuvien ensi-illat 1985–2022 (Tilastokeskus: Kulttuuritilaston taulukkopalvelu 6.4)
230. Eri maaryhmien osuus ulkomaisista pitkistä elokuvista – ensi-illat 1985–2022 (Tilastokeskus: Kulttuuritilaston taulukkopalvelu 6.4)
231. Julkaistu käänöskirjallisuus (nimekettä) 1938–2022 (Tilastokeskuksen tilastollisista vuosikirjoista koonnut Aleksi Kalenius)
232. Käänöskirjallisuuden osuus 1938–2022 (Tilastokeskuksen tilastollisista vuosikirjoista koonnut Aleksi Kalenius)
233. Käännökset suomeksi alkukielittäin 1980–2022 (Tilastokeskus: Kulttuuritilaston taulukkopalvelu 3.2)

234. Käännetty suomalainen kirjallisuus 2001–2021 (Tilastokeskus: Kulttuuritilaston taulukkopalvelu 3.6)
235. Käännetyn suomalaisen kirjallisuuden kohdekielet 2001–2021 (3 v keskiarvo) (Tilastokeskus: Kulttuuritilaston taulukkopalvelu 3.6)

Lähteet

Tilastolähteet

Pitkissä aikasarjoissa tilastolähteenä on pääosin käytetty Tilastokeskuksen Suomen tilastollisia vuosikirjoja, mutta myös eräitä muita tilastojulkaisuja, kuten kansanopetustilastoa, kansanopetus, yleissivistävät oppilaitokset, oppilaitostilastot -julkaisuja sekä monia Tilastokeskuksen koulutukseen ja tutkimukseen liittyvien tilastojulkaisujen sarjoja ja Tilastokeskuksen sivuilla erillisinä taulukoissa julkaituja tietoja. Kuvaluettelossa on täsmennetty tietojen kerääjä. Tietoja kerätessä on dokumentoitu tarkemmin julkaisun tasolla käytetyn tiedon lähde.

Korkeakoulutusta koskevien tietojen lähteenä on käytetty korkeakoulutuksen KOTA-tietokantaa sekä opetushallinnon tietopalvelu Vipusen tietoja.

Yksittäisestä tilastolähteestä kerättyjen tilastojen osalta lähde on täsmennetty yllä kuvaluettelossa. Pääasialliset käytetyt tilastolähteet ovat Tilastokeskuksen ja opetushallinnon tietopalvelu Vipusen lisäksi useat järjestöjen tai virastojen ylläpitämät tilastot kuten Teatteritilastot (tinfo.fi), Suomen yleisten kirjastojen tilastot (tilastot.kirjastot.fi), Suomen nuorisotyön tilastot (nuorisotilastot.fi), Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen Tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanet (sotkanet.fi), valtakunnallinen liikunnan paikkatietojärjestelmä LIPAS (lipas.fi), Elinympäristön tietopalvelu Liiteri (liiteri.ymparisto.fi).

Valmiiden tilastojen lisäksi on hyödynnetty Tilastokeskuksen tutkijapalvelujen kautta käytettävissä olevia rekisteritietoja.

Kirjallisuus

Ahtiainen H: Nuorten koulutus Helsingissä – polku peruskoulusta eteenpäin. Tilastoja 2023:2. Helsingin kaupunki, kaupunginkanslia, kaupunkitietopalvelut. Helsingin kaupunki. 2023.

Altinok, Narid, Diebolt, Claude & Demeulemeester, Jean-Luc 2014. A new international database on education quality: 1965–2010. Applied Economics, 46(11), 1212–1247. DOI: 10.1080/00036846.2013.868592

Angrist, Noam, Simeon Djankov, Pinelopi K. Goldberg, and Harry A. Patrinos. "Measuring Human Capital Using Global Learning Data." *Nature* (2021).

Granbom-Herranen, L., 2021. Oppivelvollisuus vai oppioikeus?: Oppivelvollisuuslain-säädännön muutokset sadassa vuodessa. *Koulu ja menneisyys*, 58, pp.130–153.

Hakanen Mila, Kalmbach Aino, Kuuppelomäki Tiina, Lauronen Tina, Suhonen Tuomo, Virkola Tuomo: Todistusvalintahankkeen loppuraportti. VATT Muistiot 70. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus VATT, 2023.

Jahnukainen, M., 2021. Erityisopetus ja oppivelvollisuus: Kansakoulun marginaalista yleisopetuksen yhteyteen. *Koulu ja menneisyys*, 58, pp.38–65.

Kirjavainen, T., Pulkkinen, J. and Jahnukainen, M. (2014). Erityisopetuksen järjestämisen muutokset kunnissa 2000-luvulla. *Kunnallistieteellinen aikakauskirja*, 42(3), pp.306–323.

Kupiainen S, Hienonen N, Koivuhovi S ja Hotulainen R (2022): Painotetun opetuksen monet muodot Helsingin perusopetuksessa. Teoksessa *Oppimaan oppiminen Helsingissä – Pitkittäistutkimus peruskoulun ensimmäiseltä luokalta toiselle asteelle*. Helsingin yliopiston Koulutuksen arviointikeskus HEAn raportit 1/2022. 2022

Kupiainen S ja Hienonen N (2023): Ketä painotettu opetus palvelee? *Talous ja yhteiskunta* 3/2023. Työn ja talouden tutkimus LABORE. 2023.

Lintuvuori, M. 2010. Erityisopetus muutoksen kynnyksellä: Tilastollinen kuvaus erityisopetusjärjestelmästä ja sen määrällisestä kehityksestä 1970-luvun lopulta vuoteen 2008. Helsinki: Helsingin yliopisto. 2010

Lintuvuori, M. 2019. Perusopetuksen oppimisen ja koulunkäynnin tuen järjestelmän kehitys tilastojen ja normien kuvaamana. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Suhonen T & Karhunen H: The intergenerational effects of parental higher education: Evidence from changes in university accessibility. *Journal of Public Economics*, 176, pp.195-217. 2019.

UNESCO: Teaching and Learning: Achieving quality for all - Education for All Global Monitoring Report 2013/2014. UNESCO, 2014.

OPETUS- JA
KULTTUURIMINISTERIÖ

Meritullinkatu 10
PL 29, 00023 Valtioneuvosto
p. 0295 16001
okm.fi

ISSN 1799-0351 PDF
ISBN 978-952-263-958-5 PDF